

Tilastokeskus

Mitä kuuluu vapaa-aikaan?

Tutkimus, tieto ja tulkinnot

Toim. Riitta Hanifi, Juha Haaramo ja Kaisa Saarenmaa

Mitä kuuluu vapaa-aikaan?

Tutkimus, tieto ja tulkinnat

Toim. Riitta Hanifi, Juha Haaramo ja Kaisa Saarenmaa

Tiedustelut – Förfrågningar – Inquiries:
Riitta Hanifi
Juha Haaramo
Kaisa Saarenmaa

Kannen kuva – Pärm bild – Cover graphic: Shutterstock
Kannen suunnittelu – Pärm Planering – Cover design: Hilikka Lehtonen
Taitto – Ombrytning – Layout: Hilikka Lehtonen

© 2021 Tilastokeskus – Statistikcentralen – Statistics Finland

Tietoja lainattaessa lähteenä on mainittava Tilastokeskus.
Uppgifterna får lånas med uppgivande av Statistikcentralen som källa.
Quoting is encouraged provided Statistics Finland is acknowledged as the source.

ISBN 978-952-244-683-1 (pdf)
ISBN 978-952-244-682-4 (print)

Esipuhe

Tämä kirja koostuu artikkeleista, joiden kirjoittajat ovat suomalaisen vapaa-ajan tutkimuksen asiantuntijoita. Keskeisiä aihepiirejä teoksessa ovat vapaa-ajan käsitteellistäminen, arjen kokeminen, uuden teknologian vaikutukset sosiaalisiin suhteisiin, median käyttöön ja lukemiseen, musiikkimakuun vaikuttavat demografiset tekijät sekä suomalainen liikunta- ja kulttuuripoliittikka. Kokoavana teemana artikkeleissa on vapaa-ajassa tapahtuneen muutoksen kuvaaminen ja vapaa-ajan merkitys. Kirja avaa myös ajankäyttötutkimuksen historiaa.

Julkaisun artikkelit pohjautuvat Tilastokeskuksen Vapaa-ajan osallistuminen -tilaston tietoihin. Tilastokeskuksessa tehtävä Vapaa-aikatutkimus sai alkunsa, kun ensimmäinen kulttuuriharrastus- ja vapaa-aikatutkimuksen aineisto kerättiin vuonna 1977. Seuraavat Vapaa-aikatutkimuksen ajankohdat olivat vuosina 1981, 1991 ja 2002. Uusin tutkimus on vuodelta 2017. Jokaisella tutkimuskerralla tutkimuksen sisältöä on ajantasaistettu vastaamaan ajankohtaisiin ilmiöihin. Tilastokeskuksen Vapaa-ajan osallistuminen -tilaston lisäksi tässä julkaisussa käytetään laajasti myös muita lähteitä.

Kirjoittajista osa on Vapaa-ajan osallistuminen -tilaston ja ajankäyttötilastoinnin asiantuntijaryhmän jäseniä. Heidän lisäksi mukana on myös muita vapaa-ajan tutkimuksesta kiinnostuneita tutkijoita ja Tilastokeskuksen asiantuntijoita. Tilastokeskus järjesti kirjoittajien työskentelyä varten Tiimeri-ryhmätyötilapalvelun. Artikkeleiden kirjoittajat vastaavat omista artikkeleistaan.

Artikkelikokoelman kirjoittajille, julkaisun suunnittelusta, koordinoimista ja toimittamisesta vastanneelle tutkija Riitta Hanifille, artikkelien toimittajille yliaktuaari Juha Haaramolle ja yliaktuaari Kaisa Saarenmaalle, julkaisun taitaneelle graafikko Hilikka Lehtoselle sekä kaikille julkaisuprojektissa mukana olleille lämmin kiitos. Vuoden 2017 Vapaa-aikatutkimuksen tiedonkeruuta rahoitti Tilastokeskuksen lisäksi myös opetus- ja kulttuuriministeriö.

Vapaa-aika on suomalaisille työtakin tärkeämpää, yhteiskunnallisesti merkittävä elämänavalue ja ihmisen identiteetin ainesosa. Vaikka vapaa-aika ja sitä koskeva puhe on moninaista, keskeistä vapaa-ajassa on aina kuitenkin henkilökohtaisuus ja vapaaehtoisuus. Lopuksi erityiset kiitokset tutkimukseen eri vuosina osallistuneille vastaajille henkilökohtaisten vapaa-ajankokemusten jakamisesta. Tämä on mahdollistanut laadukkaan Vapaa-aikatutkimuksen ja Mitä kuuluu vapaa-aikaan? -kirjan julkistamisen.

Helsingissä, marraskuussa 2021

Hannele Orjala
Osastopäällikkö

Sisällys

Esipuhe	3
---------------	---

Vapaa-ajan tutkimus ja vapaa-ajasta tietäminen

1 Johdanto: Mitä vapaa-aika on, ja miten sitä voidaan tutkia? Riitta Hanifi	9
2 Vapaa-ajasta tietämisen traditioita Mirja Liikkanen	25

Vapaa-ajan yksityisyys ja sosiaalisuus

3 Arki koetaan aiempaa raskaammaksi – kuitenkin kotityöt jakaantuvat aiempaa tasaisemmin Hannu Pääkkönen	55
4 Suomalaisten sosiaaliset suhteet muutoksessa Timo Anttila, Jussi Tanskanen, Tomi Oinas & Sirpa Kannasoja ..	73

Musiikki, kirjat ja mediamaiseman muutos

5 Zoomerit muuttuvassa mediamaisemassa Kaisa Saarenmaa	105
6 Lukeminen muutoksessa Riitta Hanifi	131
7 Musiikkimaku ja sen moninaisuus – kvantitatiivinen analyysi Juha Haaramo	157

Puheenvuoroja kulttuuri- ja liikuntapolitiikasta

8 Miksi liikutaan, miksi ei ja mitä pitäisi tehdä? Arto Tiihonen	187
9 Paljonko on paljon? Esa Pirmes	221
10 Väestön moninaistumisen haaste – huomioita Vapaa-aika- tutkimuksen paikantuneisuudesta Sari Karttunen	249

Liite 1. Vapaa-aikatutkimus 2017 -lomake	269
--	-----

Kirjoittajat	300
--------------------	-----

Vapaa-ajan tutkimus ja vapaa-ajasta tietäminen

Kuva: Shutterstock

Riitta Hanifi

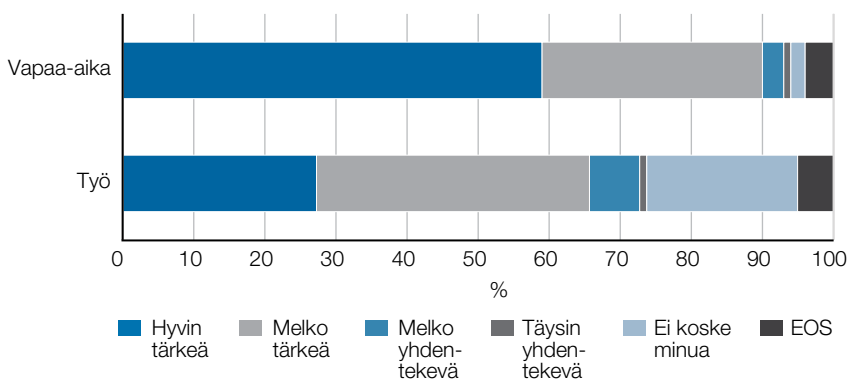
1 Johdanto: Mitä vapaa-aika on, ja miten sitä voidaan tutkia?

Vapaa-aika sellaisena käsitteenä ja ilmiönä, jona se nykyään tunnetaan, kiinnittyy modernin palkkatyöyhteiskunnan syntyyn ja kehittymiseen. Vaikka yhteiskunta on muuttunut, vapaa-ajan käsitteen peruserkitys on pääosin säilynyt. Koska vapaa-aika on perinteisesti ollut käsitteellisesti alisteinen työlle, se on usein tulkittu yhteiskunnallisesti vähemmän tärkeäksi elämänalueeksi. (Liikkanen 2005.)

Tutkimusaineistojen perusteella vapaa-aika koetaan kuitenkin varsin tärkeäksi elämänalueeksi: Tilastokeskuksessa tehtävän Vapaa-aikatutkimuksen mukaan lähes 60 prosenttia 15 vuotta täyttäneistä suomalaisista piti vapaa-aikaa erittäin tärkeänä elämänalueena. Sen sijaan työtä piti erittäin tärkeänä vain 27 prosenttia vastanneista. (Kuvio 1.) Tästä huolimatta vapaa-aikaa on tutkittu Suomessa toistaiseksi varsin vähän.

Kuvio 1

Vapaa-ajan ja työn tärkeäksi kokeminen 2017, 15 vuotta täyttäneet, prosenttia

Lähde: Tilastokeskus, Vapaa-aikatutkimus 2017

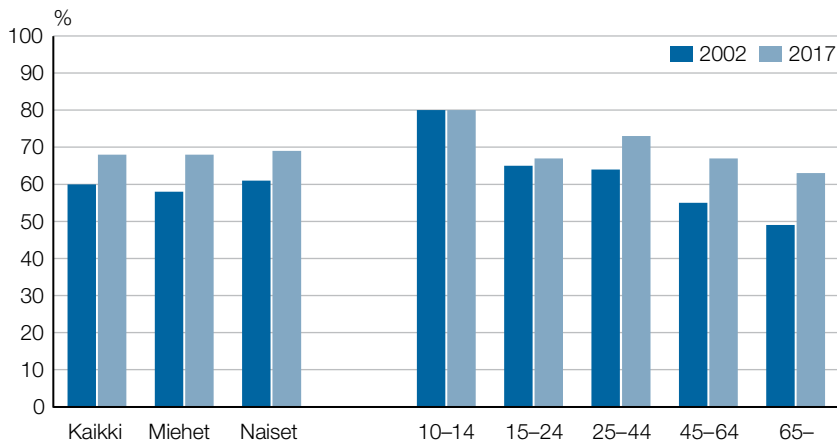
Tämä kirja koostuu artikkeleista, joiden kirjoittajat ovat suomalaisen vapaa-ajan tutkimuksen asiantuntijoita. Keskeisiä aihepiirejä teoksessa ovat vapaa-ajan käsitteellistäminen ja vapaa-ajan tutkimuksen historia, arjen kokeminen, uuden teknologian vaikutukset sosiaalisiin suhteisiin, median käyttöön ja lukemiseen, musiikkimakuun vaikuttavat demografiset tekijät sekä suomalainen liikunta- ja kulttuuripolitiikka ja niiden merkitys. Kokoavana teemana artikkeleissa on vapaa-ajassa tapahtuneen muutoksen kuvaaminen.

Viimeisen kymmenen vuoden aikana tietotekniikan kehitys on ollut äärimmäisen nopeaa. Sosiaalisen median kehittymisen myötä media kietoutuu sosiaalisiin suhteisiin, työn ja vapaa-ajan välisiin suhteisiin ja myös laajempaan osallistumiseen, kansalaisyhteiskuntaan. (ks. Hanifi 2019.)

Toisaalta monet, perinteisesti suomalaisille tärkeitä asiat, kuten saunominen ja luontoharrastukset, ovat säilyneet suosittuina. Suomalaiset harrastavat aktiivisesti kodin ulkopuolella, ja kodin ulkopuolinen harrastaminen on lisääntynyt tällä vuosituhanella (kuvio 2). Kuitenkin koti ja perhe ovat useimmille suomalaisille hyvin tärkeitä elämäneläimiä. Vapaa-ajassa lomittuvat sekä yksilöllisyys että yhteisöllisyys.

Kuvio 2

On jokin kodin ulkopuolinen järjestetty harrastus 2002 ja 2017, prosenttia

Lähde: Tilastokeskus, Vapaa-aikatutkimukset 2002 ja 2017

Mirja Liikkanen kirjoittaa tämän teoksen artikkelissaan vapaa-ajan käsitteellisistä ja sen muotoutumisesta aina varhaisesta historiasta nykypäivään. Vapaa-ajan ja ansiotyön erottaminen ja vapaa-ajan ymmärtäminen ansiotyölle alisteisena on historiallisesti nuori, 1800-luvun teollistumisen ja palkkatyöläistyksen etenemiseen liittyvä ilmiö. Sen sijaan moraaliin sidottu puhe

siitä, miten vapaata aikaa tulee käyttää, voidaan paikantaa jo ajanlaskumme alun filosofien antamiin elämänohjeisiin, joissa Liikkanen näkee yhtymäkoh-
tia tämän ajan elämäntapavalmennukseen ja -kirjallisuuteen.

Toisin kuin nykyään, menneen ajan filosofit pitivät arvokkaimpana aikana joutilaisuuteen käytettyä aikaa, sillä ainoastaan joutilaisuudessa tapahtuva mietiskely saattoi heidän mukaansa johtaa viisauteen.

Mirja Liikkanen tarkastelee artikkelissaan vapaa-ajan tutkimisen sekä kansainvälistä että kansallista historiaa. Nykyaikainen väestön käsite vakiin-
tui 1800-luvulla, ja 1900-luvun alkupuolella tekniikan kehittyessä sur-
vey-tutkimukset alkoivat perustua edustaviin tilastotieteellisiin otantamene-
telmiin. Tällä tavoin kerätyllä tiedolla oli Liikkasen mukaan vallankumouk-
sellinen merkitys, koska ensimmäistä kertaa väestön rakennetta voitiin kuvata
tarkasti ja verrata eri väestöryhmien asemaa suhteessa toisiinsa. Toisaalta näin
tuotettu tieto liittyi väistämättä kansallisiin rajoihin ja siihen, kuka katsotaan
osaksi väestöä. Samoin kun luokitukset pyritään kansainvälisesti standardoi-
maan, hämärtyvät myös kansakuntien kulttuuriset erityispiirteet.

Liikkanen siteeraa brittiläistä vapaa-ajan teoreetikkoa Chris Rojekia,
jonka mukaan kansainvälinen akateeminen vapaa-ajan (Leisure) tutkimus
jakautuu kahteen leiriin. Hän kutsuu toista nimellä Leisure Sciences ja toista
Leisure Studies. Ensin mainittua koulukuntaa dominoivat kvantitatiiviset
menetelmät ja positivistinen analyysiote, ja se on erityisen suosittu Yhdysval-
loissa. Jälkimmäinen taas on enemmän teoriavetoista ja käyttää myös kvali-
tatiivisia tutkimusmenetelmiä.

Eryyisesti 1980- ja 1990-luku olivat aktiivista kvalitatiivisen vapaa-ajan
tutkimuksen aikaa. Tämän tutkimuksen juuret olivat feministisessä naistut-
kimuksessa. Tuolloin keskusteltiin erityisesti siitä, miten naisten oma aika ja
sen kokemus rakentuu, ja minkälaisen valtarakenteiden alaisuudessa naisten
vapaa-aika ja sen toimintamahdollisuudet muotoutuvat. Leisure studies -tra-
ditio on viime vuosikymmeninä ottanut vaikutteita muun muassa kulttuu-
rintutkimuksesta, kulttuurisosiologiasta ja kulttuurimaantieteestä. Koke-
muksellista vapaa-aikaa ja vapaa-ajan käsitettä on tutkittu erityisesti anglo-
amerikkalaisen ja brittiläisen kansainyhteisön piirissä ja empiirisesti juuri laa-
dullisin menetelmin. (Ks. Liikkanen tässä teoksessa.)

Tilastokeskuksessa tehtävä Vapaa-aikatutkimus sai alkunsa 1970-luvulla.
Tällöin Unescossa alettiin aktiivisesti luoda kattavaa kulttuuritilastoa.
Suomi oli alusta lähtien tässä mukana, ja Tilastokeskuksen ensimmäinen
kulttuuriharrastus- ja vapaa-aikatutkimuksen aineisto kerättiin vuonna
1977. Keskeisimmät tutkimuskysymykset olivat, miten eri väestöryhmät vas-
taanottivat ja käyttivät kulttuuria ja miten he kulttuuria harrastivat. Myös
varannot, eli kirjojen ja levyjen ostaminen, oli tärkeä tieto. Samalla muotou-
tui ”vapaa-aikatutkimuksen kova ydin”, eli keskeisimmät sisältöalueet, joiden
merkitys on suuri vielä nykyäänkin.

Erityisen kiinnostuksen kohteina vapaa-aikatutkimuksissa ovat olleet kulttuuritilaisuuksissa eli teatterissa, oopperassa ja konserteissa käyminen, luovat taideharrastukset, kirjojen ja lehtien lukeminen, kirjastossa käyminen, median seuraaminen, urheilun ja liikunnan harrastaminen, järjestöosallistuminen, uskonnollinen osallistuminen ja käsityöt. Näitä toimintoja on tutkimuksessa seurattu jo vuosikymmeniä.

Vuosikymmenten saatossa tutkimuskysymykset ovat myös laajentuneet ja monipuolistuneet, esimerkiksi 1980-luvun alussa kysyttiin ensimmäisen kerran lapsuuden kodin vaikutuksia osallistumiseen ja harrastamiseen. 1990-luvulla alettiin kehittää survey-metodologiaa ja yhdistää lomaketutkimukseen myös kvalitatiivisia elementtejä mm. avokysymyksillä sekä kysymyksillä eri elämänalueiden tärkeydestä ja merkityksestä.

Vuoden 1991 tutkimuksen tärkeä tulos oli sukupolvien eriytyminen vapaa-ajan viettämisessä, kulttuurisessa maussa ja erityisesti uusien viestintävälineiden omaksumisessa ja käytössä. Vuoden 2002 Vapaa-aikatutkimuksen tulosten mukaan musiikki-, kirja- ja televisio-ohjelmamieltymykset olivat monipuolistuneet. Toisaalta esimerkiksi kotiin ja luontoon liittyvät harrastukset myös yhtenäistivät ihmisten kulutustottumuksia.

Vuoden 2017 tutkimustuloksista käy ilmi, miten tietotekniikan kehitys on muuttanut monella tavoin sosiaalisen elämän rakentumista. Sosiaalinen media on muuttanut ihmisten tapaa olla yhteydessä keskenään, kansalaisyhteiskunnan toimintaa, medioiden käyttöä ja koko harrastustoiminnan kenttää. Vapaa-aikatutkimus antaa näiden uusien kysymysten haltuunottoon mahdollisuuden. Vastaavaa tietoa ei Suomessa ole muualta saatavissa.

Tässä teoksessa artikkelien pääasiallisena aineistona on käytetty Tilastokeskuksen Vapaa-aikatutkimusta. Viimeisin Vapaa-aikatutkimus toteutettiin vuonna 2017. Aikaisemmin tutkimus on toteutettu vuosina 1977, 1981, 1991 ja 2002. Tutkimuksen satunnaisotos poimittiin Tilastokeskuksessa ylläpidettävästä väestötietokannasta, joka perustuu Digi- ja väestötietoviraston väestötietojärjestelmään.

Viimeisimmässä tiedonkeruussa toteutettiin laaja uudistus, kun aikaisemmin käyntihaastatteluna toteutettu tiedonkeruu muutettiin 15–74-vuotiaiden osalta verkko- ja postikyselyn yhdistelmäksi. 10–14-vuotiailla ja yli 75-vuotiailla menetelmänä säilyi edelleen käyntihaastattelu.

Tiedonkeruumenetelmän muutos mahdollisti aikaisempaa suuremman otoskoon. Lisäksi Espoon kaupunki tilasi 1 000 hengen erillisotoksen, joten otoskoko oli yhteensä 15 998. Vastauksia saatiin kaikkiaan 7 155, mikä oli enemmän kuin koskaan aikaisemmin.

Vapaa-aikatutkimuksen vastausosuus oli tiedonkeruun aikana havaitun ylipeiton poistamisen jälkeen 45 prosenttia. Käyntihaastatteluilla päästiin korkeampaan vastausosuuteen kuin verkko- ja postikyselyn yhdistelmällä, mutta kaikissa tiedonkeruumenetelmissä on nähtävissä selkeä vastausosuusien

supistuminen. Tarkemmat tiedot tutkimuksen menetelmästä löytyvät tutkimuksen kotisivuilta (<http://stat.fi/til/vpa/index.html>). Vapaa-aikatutkimuksen lomake on tämän teoksen liitteenä.

Mitä vapaa-aikatutkimus kertoo osallistumisen muutoksista?

Vapaa-aikatutkimus koostuu eri osa-alueista kuten kulttuuritilaisuuksissa käyminen, luovat harrastukset, liikunnan ja ulkoilun harrastaminen, yhdistysosallistuminen, television katsominen, tietotekniikan ja median käyttö, ravintola- ja kahvilakulttuuri ja muu sosiaalinen elämä osana eri väestöryhmien vapaa-ajan ja arjen rakentumista.

Asenne- ja arvostusväittämät täydentävät kuvaa erilaisten elämäntyylien rakentumisesta eri väestöryhmissä. Vapaa-aikatutkimus mahdollistaa analyysin siitä, miten erilaiset harrastukset, asenteet ja kiinnostuksen kohteet kasautuvat ja liittyvät toisiinsa. Koska vertailukelpoisia vapaa-aikatutkimuksia on tehty jo 1980-luvun alusta lähtien, on mahdollista tarkastella ajassa tapahtuneita muutoksia ja sukupolvien välisiä eroja.

Vapaa-aikatutkimuksen otos on kattanut alusta lähtien koko 10 vuotta täyttäneen kotitalousväestön. Tällöin se mahdollistaa sekä lasten ja nuorten että ikääntyneiden arjen kokemisen kartoittamisen. Koska tutkimuksen otos kattaa myös ikääntyneen väestön ilman yläikärajaa, on mahdollista seurata tämän yhä suurenevan väestönosan toiminnan, aktiivisuuden ja arjen kokemisen kehitystä. 10 vuotta täyttäneiden lasten ja nuorten elämästä, opiskelusta ja arjen kokemisesta ei juuri ole mahdollista saada kokonaisvaltaista tietoa muista lähteistä.

Vapaa-aikaan liitetään nimensä mukaisesti valinnan vapaus, mahdollisuus käyttää aikaa asioihin, jotka tuottavat iloa, nautintoa ja mielihyvää. Tilastokeskuksen vuoden 2009–2010 [Ajankäyttötutkimuksen](#) tulosten mukaan ansiotyöhön käytetään jatkuvasti vähemmän aikaa, kun taas vapaa-ajan määrä on lisääntynyt. Vapaa-ajasta näyttää siis tulleen entistä merkityksellisempää sekä laadullisesti että määrällisesti. Ilon, nautinnon ja mielihyvän kokemus kuitenkin edellyttää tunnetta oman ajan hallinnasta. Vaikka ansiotyöhön käytetty aika on vähentynyt, kansainväliset tutkimukset osoittavat kiireen ja aikapaineen kokemuksen lisääntyneen (Gershuny 2005 ja 2011).

Kiireen kokemus on subjektiivinen kokemus ajan riittämättömyydestä kaiken sen tekemiseen, mitä haluaisi tehdä. Hannu Pääkkönen käsittelee artikkelissaan kiireen kokemista ja toteaa, että Vapaa-aikatutkimuksen tulosten mukaan kiireen kokemus oli kasvanut kaikissa ikä- ja sosiaaliryhmissä. Muutoksia näkyi myös arjen mielenkiintoiseksi kokemisessa: vaikka suurin osa piti arkeaan mielenkiintoisena, arkeaan mielenkiintoisena pitä-

vien osuus oli vähentynyt vuosituhannen alusta. Muutos koski molempia sukupuolia sekä kaikkia ikä- ja sosioekonomisia ryhmiä 75 vuotta täyttäneitä lukuun ottamatta.

Myös arkeaan erittäin tai melko raskaana pitävien osuus oli kasvanut vuosituhannen vaihteesta. Erityisesti miehet kokivat arkensa aiempaa raskaampana. Vuonna 2017 naisista ja miehistä suunnilleen yhtä suuri osuus koki arkensa raskaana, kun vielä vuosituhannen vaihteessa naisista suurempi osuus koki näin. Viimeksi mainitun tuloksen voisi tulkita sukupuolten välisen tasa-arvon edistymisenä.

Jo aikaisempien tutkimusten perusteella voidaan todeta vapaa-ajan määrittävän yksityisestä elämänpäiiristä käsin (Liikkanen 2005). Perheen kokeminen tärkeäksi lisääntyi voimakkaasti 1990-luvun alusta 2000-luvun alkuun. Vuoden 2017 Vapaa-aikatutkimuksen tulokset osoittivat perheen merkityksen lievää vähenemistä aiempiin tutkimusvuosiin verrattuna, mutta tästä huolimatta perhettä piti erittäin tärkeänä elämänaalueena 83 prosenttia 15 vuotta täyttäneestä väestöstä.

Naisista jonkin verran suurempi osuus kuin miehistä piti perhettä erittäin tärkeänä. Ikäryhmien välillä ei juuri eroja ollut, lukuun ottamatta nuorinta, 15–24-vuotiaiden ikäryhmää, jolle perheen merkitys oli hieman muuta väestöä vähäisempi. Tämä selittyyneen tuohon ikään liittyvällä itsenäistymisvaiheella.

Ystävien tärkeäksi kokeminen sen sijaan oli vähentynyt, vaikka ystävät olivatkin edelleen tärkeitä. Miehistä noin puolet ja naisista 64 prosenttia piti ystäviä erittäin tärkeänä elämänaalueena vuonna 2017, kun vielä 2000-luvun alussa miehistä 62 prosenttia ja naisista 72 prosenttia oli tätä mieltä. Myös sukulaisten kokeminen tärkeäksi oli vähentynyt erityisesti naisilla.

Timo Anttila, Jussi Tanskanen, Tomi Oinas & Sirpa Kannasoja tarkastelevat tämän teoksen artikkelissaan sosiaalisessa kanssakäymisessä tapahtunutta muutosta. Sosiaalisten suhteiden tutkimus on ollut yksi sosiologian peruskysymyksistä koko tieteenalan olemassaolon ajan. Artikkelissaan kirjoittajat käyvät läpi sosiaalisten suhteiden tutkimusperinnettä ja sosiaalisen pääoman tutkimusta sekä sitä millaisia muutoksia vanhempien ja lasten, sisarusten, ystävien, naapurien ja työtovereiden tapaamisessa on tapahtunut vapaa-aikatutkimusten ja elinolotutkimusten aineistojen mukaan. Jo aikaisemmat tutkimustulokset viittaavat sosiaalisen elämän privatisoitumiseen ja atomisoitumiseen.

Tulosten perusteella tapaamisten useus oli vähentynyt kaikissa ryhmissä 2010-luvulle tultaessa. Myös niiden sukulaisten ja ystävien määrä, joihin pidettiin säännöllisesti yhteyttä, oli pienentynyt. Tämä tulos on linjassa Anttilan aikaisempien, ajankäyttöaineistoihin perustuvien tutkimustulosten kanssa, joiden mukaan suomalaiset viettivät huomattavasti aiempaa enemmän aikaa yksin. Yksinolon lisääntyminen koski erityisesti nuoria. Kansain-

välischen ajankäyttötutkimusten tulosten mukaan suomalaislasten ja -nuorten yksin viettämä aika oli verrokkimaita Espanjaa ja Britanniaa huomattavasti pidempi.

Internet on mahdollistanut uusien ystävyys-suhteiden syntymisen. Vapaa-aikatutkimuksen tulosten mukaan useampi kuin joka neljäs oli saanut uusia ystäviä internetin kautta. Määrä on 15 vuodessa kolminkertaistunut. Anttila, Tanskanen, Oinas ja Kannasoja toteavat, että teknologinen vuoro-vaikutus on positiivisesti yhteydessä kasvokkaiseen vuoro-vaikutukseen. He, jotka ovat paljon kasvokkain yhteydessä muihin, ovat myös aktiivisia etäyhteyden pitäjiä.

Tietotekniikassa, mediassa ja lukemisessa tapahtuneista muutoksista

Median käyttöä tulee Kangaspunnan (2013) mukaan tarkastella aktiivisena toimintana: ihmiset käyttävät mediaa tukeutuen sosiaalisiin suhteisiinsa. Verkostososiaalisuudella tarkoitetaan informaation kulkuun ja erilaisten ihmisten kohtaamiseen liittyvää tapaa olla verkostojen välityksellä jatkuvasti tekemisissä muiden ihmisten kanssa, ja se kuvaa hyvin internetin ajan sosiaalisuuden muotoja. Verkkososiaalisuus ja verkossa tapahtuva ryhmäytyminen onkin kehittynyt yhä merkittävämmäksi yhteisöllisyyden muodoksi.

Median sosiaalisuudella on kuitenkin myös vastavoima, voimistuva yksilöllisyys ja mahdollisesti myös eristyisyys. Tällainen yksityistynyt ja jopa eristäytynyt yksilöllistyminen saattaa johtaa huoleen ilmiön mahdollisista vahingollisista seurauksista. Tätä huolta on tuntenut erityisesti Robert D. Putnam. Teoksessaan *Bowling Alone* (2000, 237) hän näkee runsaalla, passiivisella ja viihdetarkoituksessa tapahtuvalla television katsomisella yhteiskunnan kannalta vahingollisia seurauksia, kuten sosiaalisen pääoman rapautumisen. Kuitenkin lähes jokainen mediahyödyke on herättänyt uutena epäluuloa, joka murtuu yleensä vakiintuneen käytön yhteydessä (Kangaspunta 2013).

Kangaspunta ehdottaa, että televisioon liittyvän huolipuheen selitys voisi löytyä modernisaation projektista, joka nyt on ainakin osittain loppuun saatettu. Uusille sukupolville televisioon liittyvä huolipuhe on vierasta ja television katsominen on normaalia, arvolatauksista vapaata toimintaa. (Kangaspunta 2013.) Nykyinen huolipuhe on kuitenkin paljolti siirtynyt television katsomisesta internetin käyttöön.

Kaisa Saarenmaa tarkastelee tämän teoksen artikkelissaan lasten ja nuorten median käyttöä 2010-luvulla. Uusi teknologia on tavoittanut lapset ja nuoret: älypuhelin on oikeastaan kaikilla 10–19-vuotiailla suomalaislapsilla ja -nuorilla, ja he seuraavat internetissä eniten YouTube-videoita ja kuuntelevat musiikkia.

Vaikka television katselu on ollut tärkeä osa lasten ja nuorten vapaa-ajan toimintaa aina 1970-luvulta lähtien, vuoden 2017 Vapaa-aikatutkimuksen mukaan televisio-ohjelmien katselu on lapsilla ja nuorilla vähentynyt, vaikka mukaan on laskettu myös nettitelevision katselu. Valtaosa lapsista ja nuorista ei katsele televisio-ohjelmia päivittäin. Erityisesti poikien mielenkiinto on suuntautunut digipelaamiseen, jolloin television katseluun jää vähemmän aikaa.

Sosiaalinen media on vakiintunut osaksi lasten ja nuorten arkea. Lähes kaikki yli 10-vuotiaat lapset ja nuoret käyttävät jotain sosiaalisen median palvelua, pikaviestintä tai yhteisöpalvelua, ja palvelua seurataan jatkuvasti. Käyttö liittyy erityisesti ystävyys-, mutta myös perhe- ja sukulaissuhteisiin.

Artikkelissaan Saarenmaa tarkastelee myös internetin pimeää puolta: kyselyiden mukaan suomalaisnuoret kohtaavat internetissä yleisesti vihapuhetta ja väkivaltaista tai muulla tavoin ahdistavaa sisältöä. Lisäksi negatiiviset kokemukset verkossa uhkaavat kasautua samoille nuorille. Toisaalta verkkososiaalisuudesta on ollut nuorille iloa covid-19-pandemian ja sitä hillitsemään pyrkineiden rajoitustoimien aikana. Lasten ja nuorten digitaitojen ja osallistumismahdollisuuksien tasa-arvoisessa kehittämisessä peruskoulu on Saarenmaan mukaan avainasemassa.

Riitta Hanifi tarkastelee artikkelissaan lukemista ja siinä tapahtuneita muutoksia. Kirjojen lukeminen on yksi suomalaisten yleisimmistä harrastuksista. Useampi kuin kolme neljästä 10 vuotta täyttäneestä oli lukenut vähintään yhden kirjan puolen vuoden aikana vuonna 2017. Määrä on suurempi kuin 2000-luvun alussa. Naiset lukevat kirjoja enemmän kuin miehet kaikissa ikäryhmissä, ja näin on ollut jo 1980-luvun alusta lähtien. Eniten kirjoja lukevat 10–14-vuotiaat. Suosituimmat kirjatyyppit olivat jännitys- ja salapoliisiromaanit, muistelmat ja elämäkerrat sekä fantasia ja scifi. Tietokirjoista suosituimpia olivat ruokaan ja ruoanlaittoon liittyvät kirjat.

Lukemisharrastus on vahvasti sukupuolittunutta: naiset, samoin kuin korkeasti koulutetut, lukevat lähes kaikkia kirjatyyppisiä enemmän kuin miehet. Vaikka kirjojen lukeminen on edelleen yleistä, luettujen kirjojen määrä on huomattavasti vähentynyt 1980-luvulta nykyhetkeen. Yleisintä aktiivilukeminen on 10–14-vuotiailla. Vähiten aktiivilukijoita oli 15–24-vuotiaiden nuorten miesten joukossa.

Vanhempien lukuharrastuksella on suuri merkitys: lukeva elämäntapa siirtyy vanhemmilta lapsille, erityisesti äideiltä tyttärille. Myös koulun ja kirjaston merkitys lukuharrastukseen innostajana on suuri.

Hanifi peilaa kirjojen lukemisessa tapahtuneita muutoksia teknologian kehityksen muutoksiin. Kirjojen lukeminen on vuorovaikutuksessa muun mediamaailman kanssa, ja teknologiset ja sosiaaliset muutokset saavat aikaan uusia lukemisen tapoja. Internetin myötä tarvitaan uudenlaisia lukutaitoja, ja lukemisesta tulee aiempaa sosiaalisempaa: esimerkiksi blogien lukeminen on erityisen suosittua 15–24-vuotiailla, joilla kirjojen lukeminen on vähentynyt

eniten. Hanifin mielestä lukemista olisikin syytä lähestyä teoslähtöisyyden sijaan sisältölähtöisesti.

Maussa ja valinnoissa tapahtuneita muutoksia

Yksi Vapaa-aikatutkimuksen keskeinen tutkimuskohde on kulttuurisen muutoksen tutkiminen: mikä on muuttunut, mikä on pysynyt samana? Miten maku rakentuu? Viime vuosikymmeninä sosiologisessa keskustelussa on esitetty, että korkeasti koulutetut ja ylemmät toimihenkilöt ovat kulttuurin kulutuksen suhteen muita väestöryhmiä laaja-alaisempia (Alasuutari 2009; Purhonen ym. 2014). Kahma (2011) toteaa, että taloudellinen hyväosaisuus liittyy kulttuuriseen hyväosaaisuuteen ja hyväosaisuus näkyy kaikkiruokaisuutena kulttuurin kuluttamisessa. Hänen mukaansa keskeiset erot kulttuurin kuluttamisessa jäsentyivät ammattiaseman mukaan siten, että työväenluokka näyttäytyy muita luokkia passiivisempänä kulttuurin suhteen.

Juha Haaramo tarkastelee artikkelissaan musiikin kuuntelua. Hän selvitti kvantitatiivisin menetelmin, mikä on sosiodemografisten taustamuuttujien yhteys siihen, mitä musiikkilajeja ja kuinka montaa eri lajia kuunnellaan. Taustamuuttujina hän käytti sukupuolta, syntymäkohorttia, koulutusastetta ja sosioekonomista asemaa, ja taustamuuttujien vaikutukset toisiinsa kontrolloitiin.

Pidetyimmät musiikkilajit Suomessa ovat pop, iskelmä, rock, heavy ja klassinen musiikki. Toisaalta rock, heavy ja klassinen musiikki ovat rapin ja jazzin ohella myös torjutuimmat musiikkigenret, mikä ilmentää Haaramon mukaan sitä, että eri sukupolvien ja usein myös sukupuolien musiikkimaut eroavat toisistaan. Musiikin kuuntelu on yleisintä nuoruusvuosina, ja nuoruusajan musiikki säilyy usein merkityksellisenä vielä myöhemminkin.

2020-luvulla musiikkitarjonta on paljon laajempaa kuin 1900-luvun lopussa, ja populaarikulttuuri on myös levittäytynyt kaikkialle. Tästä huolimatta jakoa korkea- ja populaarikulttuuriin käytetään edelleen. Haaramon tulosten mukaan musiikkilajeista suurimman osan kuuntelulla oli selvä ja itsenäinen tilastollisesti merkitsevä yhteys sukupolveen. Lisäksi sukupolven vaikutus välittyi usein myös koulutusasteen yhdysvaikutusten kautta: esimerkiksi suomalainen iskelmä oli erityisen suosittua matalasti koulutettujen 1940–50-luvulla syntyneiden parissa.

Koulutusasteella oli myös itsenäinen tilastollinen yhteys erityisesti uuden taidemusiikin, klassisen musiikin sekä jazzin kuunteluun. Haaramon analyysitulokset eivät sen sijaan tukeneet ajatusta korkeasti koulutettujen muita suuremmasta kaikkiruokaisuudesta.

Vapaa-aikatutkimus on ainoa suomalainen koko väestön kattava tutkimus, jossa vapaa-aikaa lähestytään kokonaisvaltaisesti. Tämä mahdollistaa

vapaa-ajan eri ilmiöiden peilaamisen toisiaan vasten. Tämä on erityisen merkityksellistä liikuntatutkimuksessa: vaikka liikunnan terveysvaikutuksiin keskittyvää tutkimusta Suomessa jo on, liikunnan kulttuurinen tutkimus on lähes olematonta.

Vapaa-aikatutkimuksessa seurataan liikunnan harrastamisen yleisyyttä, noin 50 lajin harrastamista tai kokeilemistä, kilpaurheilua, eri ulkoilu- ja urheilumuotojen suosiota ja urheilukilpailujen tai liikuntatapahtumien yleisönä olemista. Keskeistä on tavoittaa liikkumisen esteitä ja edellytyksiä. Eri liikuntalajien harrastamisesta ja siinä tapahtuneista muutoksista on kirjoittanut yliaktuaari Timo Ruuskanen Tilastokeskuksen Tieto- ja trendit-verkkajulkaisussa (Ruuskanen 2019).

Kulttuuri- ja liikuntapolitiikan merkitykset ja vaikutukset

Arto Tiihonen kirjoittaa tämän teoksen artikkelissaan liikuntakulttuurin ja -politiikan tavoitteista ja niiden muutoksesta suomalaisessa hyvinvointivaltiossa. Liikuntakulttuurissa ja -politiikassa hyvinvointivaltioidea konkretisoitui Tiihosen mukaan selvimmin vuonna 1980 säädetyssä ensimmäisessä liikuntalaissa. Siinä valtion ja kuntien tehtäväksi tuli liikunta- ja urheilumahdollisuuksien rakentaminen ja turvaaminen, mikä käytännössä on tarkoittanut liikuntapaikkojen rakentamista. Liikuntalaissa urheiluseurojen ja -järjestöjen tehtäväksi annettiin toiminnan järjestäminen.

Tiihonen käy artikkelissaan läpi neljä keskeistä liikuntapoliittista tavoitetta, jotka ovat väestön riittävä liikkuminen, aktiivinen kansalais- ja vapaaehtoistoiminta, huippu-urheilumenestys ja väestön eriarvoistumisen estäminen. Suurin toimintavastuu suomalaisessa liikuntakulttuurissa on perinteisesti ollut kolmannella sektorilla. Kuitenkin tällä hetkellä sekä yhteiskuntarakenteissa että liikuntakulttuurissa tapahtuneiden monenlaisten muutosten myötä myös muut sektorit ovat alkaneet ottaa enemmän vastuuta väestön liikkumisesta.

Yksi huomattava yhteiskuntarakenteellinen muutos on lisääntynyt tasa-arvokehitys, joka ei kuitenkaan toteudu kovin hyvin suomalaisessa liikuntakulttuurissa: miehet ja naiset harrastavat eri liikuntalajeja, ja tämä heijastuu myös lasten liikuntaharrastuksiin. Yleensäkin (jälki)modernissa yhteiskunnassa aika ei tunnu riittävän kaikkiiin odotuksiin vastaamiseen, ja ihmiset kärsivät riittämättömyyden tunteesta. Tiihonen toteaa, että mikäli tätä muuttuneiden rooliodotusten vaikutusta arkeen ja ajankäyttöön ei ymmärretä, on vaikea löytää liikuntapoliittisin keinoin ratkaisuja niihin tavoitteisiin, joita liikuntapolitiikalle on asetettu.

Tiihonen toteaa, että mahdollisuuksien tasa-arvolle rakentunut suomalainen liikuntapolitiikka ei huomioi riittävästi kulttuurissa tapahtuneita muutoksia, jotka näkyvät yksilötasolla liikkumiskokemusten merkityksellisyytenä, erityisesti kansalaisilla, jotka ovat syrjäytyneet liikuntaharrastusten piiristä. Voimaannuttavaan ja mielekkääseen tekemiseen löytyy monia vaihtoehtoja. Tämä kuitenkin edellyttää yhteiskunnan eri sektoreiden toimimista yhdessä.

Taiteella, kulttuurilla ja liikunnalla tulisi olla arvo itsessään, ja niiden tulisi olla kaikkien saavutettavissa. Esa Pirnes kuitenkin arvioi tässä teoksessa, että nykyään kulttuurin ja liikunnan arvo hahmotetaan aiempaa vahvemmin taloudellisen suorituskyvyn näkökulmasta. Pirnes käsittelee artikkelissaan kulttuuria, liikuntaa ja yhteiskuntapolitiittista legitimizeettia ja legitimizeettieroja.

Pirneksen mukaan kulttuuritilaisuuksissa kävijöiden määrät eivät ole riittäneet vakuuttamaan päätöksentekojärjestelmää ja tuottamaan sellaisia ratkaisuja, jotka tunnustaisivat taiteellisen ja muun luovan työn samanarvoiseksi muiden töiden kanssa. Myös liikuntakentän toimijoiden keskuudessa koetaan, että liikuntaa ei arvosteta riittävästi päätöksenteossa ja alan resursoinnissa.

Pirnes toteaa, että kulttuuri- ja liikuntapolitiikan yhteiskuntapolitiittisen legitimizeetin arviointi tulee tehdä laajemmassa perspektiivissä: kysymys on eksistentiaalisista ja sosiaalisista tarpeista, jotka ulottuvat miltei kaikkiin yhteiskuntapolitiikan osa-alueisiin. Kulttuuri- ja liikuntapolitiikka ovat myös tunnustettuja ja vakiintuneita yhteiskuntapolitiikan osa-alueita.

Kulttuuri- ja liikuntapolitiikan keskeisimpiä tavoitteita on ollut jo vuosikymmeniä pyrkimys turvata kulttuuri- ja liikuntapalvelujen tasavertainen saatavuus taloudellisesti, sosiaalisesti ja alueellisesti. Siihen sisältyy vähintään implisiittisesti pyrkimys lisätä kulttuurin ja liikunnan harrastamista. Kyse on valitukseksi ja emansipatorisesti virittyneistä kansalaisaktiivisuuden lisäämisen ”strategioista”, ja erilaisia tähän päämäärään pyrkiviä hankkeita onkin jo paljon. Kuitenkaan kulttuuri- ja liikuntaharrastuksiin osallistumisen kokonaismäärä ei ole lisääntynyt. Pirnes kysyykin, tunnustetaanko osallistumattomuuden monimutkaiset syyt riittävän hyvin tutkimuksissa ja hallinnollisissa hankkeissa.

Sari Karttunen käsittelee artikkelissaan kulttuuripolitiikan muutostarpeita, joita väestön moninaistuminen aiheuttaa. Empiirisenä lähtökohtana Karttusella on Kulttuuripolitiikan tutkimuskeskus Cuporessa vuosina 2018–2019 toteutettu EspooCult-tutkimushanke, jossa hyödynnettiin Tilastokeskuksen Vapaa-aikatutkimuksen aineistoa.

Keskeisenä käsitteenä Karttunen käyttää mm. paikantumista, jonka lähtökohtana on ajatus, että tutkimusta tehdään aina jostakin kehyksestä ja positioista käsin ja että tämä erityinen katse vaikuttaa tutkimuksen lopputulokseen. Karttusen mukaan tilastotieto asettaa paikantumiselle haasteen, koska se esittäytyy neutraalina, objektiivisena ja yleispätevänä, ja kansallisvaltio on

tilastoinnin näkökulmasta itsestään selvä tarkastelukehikko. Kuitenkin tilastoinnin taustalla on monenlaisia intressejä ja neuvotteluja, jotka heijastuvat monin tavoin tiedontuotantoon.

Karttunen kiinnittää huomiota siihen, että vaikka Vapaa-aikatutkimuksessa on mukana rekisteritietopohjainen kielimuuttuja, sitä ei ole käytetty luokittelevana muuttujana taulukoinnissa. Kielitietoa käytetään tutkimuksissa ja tilastoissa usein etnisyystiedon korvikkeena, koska etnisyys on vaikeasti määriteltävä ja myös poliittisesti arkaluontoinen käsite. Karttunen toteaa, että mikäli etnisyyden ulottuvuuksia ei millään tavoin huomioida, tärkeää tietoa ja samalla palveluiden tarvetta saattaa jäädä tällaisen ”värisokeuden” vuoksi huomaamatta.

Toisaalta myös rekisteritiedoissa ja niiden käytössä on tiettyjä rajoitteita. ”Vieraskieliset” -luokka sisältää hyvin monenlaisista taustoista lähtöisin olevia ihmisiä, ja voi kysyä, onko viisasta muodostaa kaatoluokkana harhaan johtava ja toiseuttava ”vieraskielisten” ryhmä. Karttunen ehdottaa, että mikäli Vapaa-aikatutkimus alkaisi tulevaisuudessa kiinnittää huomiota kieli- ja etnisyyskysymyksiin, tietoa olisi parempi kysyä lomakkeella kuin ottaa se rekistereistä. Tällöin ihmiselle itselleen annettaisiin mahdollisuus määritellä kieltä ja etnisyytensä.

Mikä pysyy, mikä muuttuu?

Vaikka vapaa-aika on jatkuvassa muutoksessa, myös pysyvyyttä on olemassa. Eri väestöryhmien välillä on havaittavissa selkeitä eroja vapaa-aikaan liittyvissä valinnoissa.

Sukupuolten väliset erot vapaa-ajan valinnoissa ovat erityisen selvät, ja nämä erot ovat säilyneet vuosikymmenestä toiseen. Naisten kulttuuriosallistuminen on huomattavasti miesten osallistumista yleisempää, ja naiset harrastavat myös luovia harrastuksia keskimäärin enemmän kuin miehet. Naiset lukevat kirjallisuutta huomattavasti enemmän ja monipuolisemmin kuin miehet. Suomessa juuri naiset ovat kannatelleet taide- ja kulttuurielämää vuosikymmenestä toiseen riippumatta sosiaaliryhmistä (ks. Liikkanen 2009).

Miehet puolestaan käyvät urheilukilpailuissa ja -tapahtumissa huomattavasti enemmän kuin naiset, digitaalisten pelien pelaaminen on huomattavasti yleisemmin poikien/miesten kuin tyttöjen/naisten harrastus, ja myös monien perinteisten pelien, kuten shakin pelaaminen on miehillä yleisempää.

Miesten ja naisten vapaa-ajan valinnat eroavat toisistaan myös harrastusmuotojen sisällä: miesten ja naisten välillä on selkeitä eroja eri liikuntalajien harrastamisessa, he lukevat erityyppisiä kirjoja ja kuuntelevat erilaista musiikkia.

Yhdistystoimintaan miehet ja naiset osallistuvat yhtä aktiivisesti, mutta naiset osallistuvat sosiaali- ja terveysjärjestöjen, kulttuuri- ja taidejärjestöjen sekä koulun ja päiväkodin vanhempaintoimintaan enemmän kuin miehet. Miehet taas osallistuvat urheiluseurojen ja maanpuolustusjärjestöjen toimintaan enemmän kuin naiset. Luontoharrastukset ovat tärkeitä sekä naisille että miehille, mutta naiset käyvät miehiä enemmän marjastamassa ja sienestämässä, kun taas metsästys ja kalastus ovat edelleen varsin miesvaltaisia harrastuksia.

Sukupuolen lisäksi sukupolvi ja ikä vaikuttavat olennaisesti vapaa-ajan valintoihin. Ikään ja sukupolveen sidottuja muutoksia on toisinaan vaikea erottaa toisistaan. Jo aikaisemmissa tutkimuksissa on todettu, että monet makuun ja valintoihin liittyvät muutokset liittyvät nimenomaan sukupolveen ja ovat melko pysyviä; nuorena omaksuttuja harrastuksia ja elämäntapoja jatketaan myös vanhemmiten. Esimerkiksi rock-musiikin kuuntelu ei ole enää aikoihin ollut pelkästään nuorisokulttuuriin liittyvä elämäntapa.

Myös tietotekniikka ja sosiaalinen media kiinnostavat yhä vanhempia ikäryhmiä. Vanhemmalla iällä saatetaan myös aktivoitua asioissa, jotka eivät aikaisemmin ole olleet mahdollisia, tai palata asioihin, jotka ovat olleet tärkeitä aikaisemminkin, mutta joihin ei ruuhkavuosina aika ole riittänyt. Vapaa-ajan opiskelu on 2010-luvulla lähes kaksinkertaistunut 65 vuotta täyttäneillä 1990- ja 2000-luvuista (ks. Seppänen 2019). Eläkeikäisistä myös suurempi osuus kuin keski-ikäisistä (45–64-v) tapasi ystäviään viikoittain. Koska Vapaa-aikatutkimuksen tiedot on kerätty ennen koronapandemiaa, pandemiasta johtuvat sosiaalisen kanssakäymisen rajoitukset eivät vielä tämän tutkimuksen tuloksissa näy.

Vapaa-aikatutkimuksen tuloksista käy ilmi, että useimmat suomalaiset tuntevat yhä kuuluvansa tiettyyn yhteiskuntaluokkaan. Sosioekonominen asema myös vaikuttaa jonkin verran vapaa-ajan valintoihin, ei tosin yhtä paljon kuin sukupuoli ja ikä.

Kulttuuritilaisuuksissa korkeasti koulutetut ovat yliedustettuina, tosin Suomessa kulttuuritilaisuuksissa käyminen ainakin kerran vuodessa on yleistä kaikissa väestöryhmissä. Merkkejä eriarvoisuuden kasvusta on kuitenkin havaittavissa: kolme prosenttia 15 vuotta täyttäneistä katsoo kuuluvansa alaluokkaan, kun osuus vuonna 2002 oli prosentti.

Erityisen hälyttävää on, että vuonna 2017 joka kymmenes 20–24-vuotias katsoo kuuluvansa alaluokkaan. Vuonna 2002 tämän ikäisistä neljä prosenttia määritteli itsensä alaluokkaan kuuluvaksi. Miesten ja naisten välillä ei ollut suuria eroja; 20–24-vuotiaista naisista 9 ja miehistä 11 prosenttia määritteli itsensä kuuluvaksi alaluokkaan.

Vielä vuonna 2002 useimmiten itsensä alaluokkaan sijoittaneet olivat eläkkeellä tai pitkäaikaissairaita, mutta vuonna 2017 kokemus huono-osaisuudesta näyttää siirtyneen nimenomaan nuorten aikuisten kokemukseksi. Mika Wittingin (2021) mukaan vuonna 1995 syntyneistä 14 prosenttia oli ilman toi-

sen asteen tutkintoa (perusasteen jälkeistä tutkintoa) täyttäessään 24 vuotta vuonna 2019. Wittingin kuvaama suomalaisten koulutustason nousun pysähtyminen saattaa osaltaan selittää nuorten huono-osaisuuden kokemusta. Työmarkkinatilanteella on selvästi suuri merkitys: työttömistä alaluokkaan katsoi kuuluvansa 16 prosenttia (kaksi prosenttia vuonna 2002).

Vapaa-aikatutkimuksen tulosten perusteella nuorten aikuisten osallistumisessa on viimeisen 15 vuoden aikana tapahtunut muutoksia, jotka ilmenivät esimerkiksi sosiaalisissa suhteissa: 15–24-vuotiaista joka kymmenes ei pitänyt ollenkaan yhteyttä muualla asuviin perheenjäseniin ja sukulaisiin. Vaikka tulokseen varmasti vaikuttaa normaali itsenäistymisvaihe, määrä on kuitenkin selvästi lisääntynyt: vuonna 2002 vain neljä prosenttia 15–24-vuotiaista ei pitänyt yhteyttä muualla asuviin perheenjäseniin ja sukulaisiin.

Timo Anttilan ym. tässä teoksessa esille tuoma yhteiskuntatason eristyminen ja atomisoituminen näyttää osuvan erityisesti nuoriin aikuisiin. Tilastokeskuksen Valtioneuvoston toimeksiannosta toteuttaman [Kansalaispulsso-kyselyn](#) tulosten mukaan erityisesti nuorten, 15–29-vuotiaiden kokema stressi on korona-aikana lisääntynyt ja jäänyt muita ikäryhmiä korkeammalle tasolle. Pandemian vuoksi käyttöön otetut sosiaalisen elämän rajoitukset näyttävät myös osaltaan vaikuttavan erityisesti nuoriin aikuisiin.

Suurin vapaa-ajassa tapahtunut yhteiskunnallinen muutos liittyy digitalisoitumiseen ja sosiaaliseen mediaan. Nuoremista ikäluokista internetiä ja sosiaalista mediaa käyttävät tällä hetkellä lähes kaikki, mutta kaikkein vanhimmissa ikäluokissa internet ja some eivät ole itsestäänselvyys. Useimmat 10–44-vuotiaat seuraavat jotain sosiaalisen median palvelua jatkuvasti tai ainakin useamman kerran päivän aikana. Sosiaalisen median käyttö liittyy perhe- ja ystävyyssuhteisiin, työhön ja opiskeluun sekä harrastuksiin. Internetistä on myös tullut tärkeä median seurannan väline. (Kohvakka & Saarenmaa 2019.)

On selvää, että internetiin ja sosiaaliseen mediaan käytetty aika vaikuttaa muuhun harrastustoimintaan käytettyyn aikaan: esimerkiksi päivittäinen liikunnan harrastaminen on vähentynyt, kun taas 2–4 kertaa viikossa tapahtuva liikunnan harrastaminen on lisääntynyt; päivittäinen harrastaminen on ikään kuin siirtynyt muutaman kerran viikossa tapahtuvaksi harrastamiseksi. Myös musiikin kuuntelussa sama ilmiö on nähtävissä, ja kasvokkainen ystävien ja sukulaisten tapaaminen on vähentynyt selvästi.

Toisaalta digitalisoituminen luo uutta vapaa-aikakulttuuria: digitaalisten pelien pelaaminen on 25 vuodessa nelinkertaistunut, ja digipelaaminen on muuttunut lasten ja nuorten harrastuksesta koko väestön harrastukseksi. Digitalisoituminen ja sosiaalinen media mahdollistaa uusia vuorovaikutuksen muotoja: uusiin ihmisiin tutustutaan ja ystävyyssuhteita solmitaan internetin ja sosiaalisen median välityksellä kansallisista rajoista välittämättä, eikä kasvokkainen kohtaaminen ole välttämättä aina edes tarpeen.

Vaikka kirjoja ja lehtiä luetaan vähemmän kuin ennen, syntyy myös uusia lukemisen tapoja: esimerkiksi blogien lukeminen on suosittua nuorten miesten keskuudessa, jotka ovat eniten vähentäneet kirjojen lukemista. Osallistumisen eri muotojen, osallistumisessa tapahtuneiden muutosten ja niiden välisten yhteyksien ja myös osallistumisen esteiden tutkiminen on edelleen tärkeä yhteiskunnallinen kysymys, jota on mahdollista selvittää Vapaa-aika-tutkimuksen avulla.

Lähteet

- Alasuutari, Pertti (2009). Snobismista kaikkiruokaisuuteen: musiikkimaku ja koulutustaso. Teoksessa Mirja Liikkanen (toim.) *Suomalainen vapaa-aika*. Arjen ilot ja valinnat. Helsinki: Gaudeamus, 81–101.
- Gershuny, Jonathan (2011). Increasing paid work time? A new puzzle for multinational time-diary research. *Social Indicators Research* 101: 2, 207–213.
- Gershuny, Jonathan (2005). Busyness as the badge of honor for the new superordinate working class. *Social Research: An International Quarterly* 72: 2, 287–314.
- Hanifi, Riitta (2019). Vapaa-aika muutoksessa – tekniikka on hämärtänyt arjen ja leikin rajaa. Tieto&trendit. <https://www.stat.fi/tietotrendit/artikkelit/2019/vapaa-aika-muutoksessa-tekniikka-on-hamartanyt-arjen-ja-leikin-rajaa/> [viitattu: 20.9.2021].
- Kahma, Nina (2011). *Yhteiskuntaluokka ja maku*. Helsingin yliopisto: Sosiaaliteiden laitoksen julkaisuja 2011:8.
- Kangaspunta, Seppo (2013). *Sekäkäyttöä ja salarakkautta. Digi-tv ja monimediaisuuden murros Suomessa*. Tampere: Tampere University Press.
- Kohvakka, Rauli & Saarenmaa, Kaisa (2019). WhatsApp suosituin – some on suomalaisten arkea iän mukaan vaihdellen. Tieto&trendit. <https://www.stat.fi/tietotrendit/artikkelit/2019/whatsapp-suosituin-some-on-suomalaisten-arkea-ian-mukaan-vaihdellen/> [viitattu: 6.9.2021].
- Liikkanen, Mirja (2009). Suomalaisen makukulttuurin erityispiirteitä. Teoksessa Mirja Liikkanen (toim.) *Suomalainen vapaa-aika*. Arjen ilot ja valinnat. Helsinki: Gaudeamus.
- Liikkanen, Mirja (2005). Vapaa-aika muutoksessa – merkitykset, rajoitteet ja valinnat. Teoksessa Mirja Liikkanen, Riitta Hanifi ja Ulla Hannula (toim.) *Yksilöllisiä valintoja, kulttuurien pysyvyyttä*. Helsinki: Tilastokeskus.
- Purhonen, Semi & työryhmä: Gronow, Jukka & Heikkilä, Riie & Kahma, Nina & Rahkonen, Keijo & Toikka, Arho (2014). *Suomalainen maku: kulttuuripääoma, kulutus ja elämäntyylien sosiaalinen eriytyminen*. Tallinna: Gaudeamus.
- Putnam, Robert D. (2000). *Bowling alone: The collapse and revival of American community*. New York: Simon & Schuster.
- Ruuskanen, Timo (2019). Perinteinen kävelylenkkeily edelleen suosituin koko kansan liikuntaharrastus. Tieto&trendit. <https://www.stat.fi/tietotrendit/artikkelit/2019/perinteinen-kavelylenkkeily-edelleen-suosituin-koko-kansan-liikuntaharrastus-1/> [viitattu: 6.9.2021].

- Seppänen, Tarja (2019). Opiskelu vapaa-ajalla on yhtä suosittua kuin ennen – eläkeikäiset entistä aktiivisempia. Tieto&trendit. <https://www.stat.fi/tietotrendit/artikkelit/2019/opiskelu-vapaa-ajalla-on-yhta-suosittua-kuin-ennen/> [viitattu: 6.9.2021].
- Suomen virallinen tilasto (SVT): Ajankäyttö [verkojulkaisu].
ISSN=1799-5639. Helsinki: Tilastokeskus [viitattu: 13.9.2021].
Saantitapa: <http://www.stat.fi/til/akay/index.html>
- Valtioneuvosto (2021). Kansalaispulssi. <https://valtioneuvosto.fi/tietoa-koronaviruksesta/kansalaispulssi> [viitattu: 13.9.2021].
- Witting, Mika (2021). Lukio, amis vai pelkkä peruskoulu? – Perusopetuksen jälkeisillä valinnoilla on usein kauaskantoiset vaikutukset. Tieto&trendit. <http://www.stat.fi/tietotrendit/artikkelit/2021/lukio-amis-vai-pelkka-peruskoulu-perusopetuksen-jalkeisilla-valinnoilla-on-usein-kauaskantoiset-vaikutukset/> [viitattu: 14.9.2021].

Mirja Liikkanen

2 Vapaa-ajasta tietämisen traditioita

Lassi ja Leevi -sarjakuvastripissä (HS 12.5.2021) Lassin isä pohtii käsi nojatuolin selkänojalla: *”Ympäriimme itsemme laitteilla, joiden tehtävä on helpottaa työntekoa ja lisätä vapaa-aikaa. Olemme vapaampia kuin koskaan historiamme aikana”*.

Hän jatkaa kääntäen katseensa nojatuolin uumenissa pilkottavaan Lassiin: *”Ja mihin käytämme vapautemme? Uusiin harrastuksiin? Tutkimmeko, keksimmekö, luommeko jotain uutta?”*

Lassi vastaa ärtyneenä: *”Isä hei, yritän kuunnella mainosta”*.

Seuraavassa kuvassa Lassi lentää isän potkusta ovesta ulos lumihankeen. Lassi lumihangessa myrtyneenä: *”Jos isä saisi päättää, vapaa-aika olisi yhtä ankeaa kuin työnteko”*.

Lassi ja Leevi sarjakuvastripissä kiteytyy hausalla tavalla niin vapaa-aikaan liittyviä myyttejä, moraalialia kuin itse käsitteen historiaa: Onko todella niin, että pitkässä historiassa vapaa-aika on lisääntynyt? Onko se lisääntynyt kaikille yhteiskuntaryhmille?

Mitä on työksi luettavan ja vapaa-ajan toiminnan suhde? Mikä on työtä? Mitä omalla ajallaan saa tehdä? Mitä merkityksiä tai tunteita työhön tai vapaa-aikaan on sopivaa liittää?

Käsittelen artikkelissani vapaa-ajan käsittehistoriaa, sen käsitteellistä luonnetta, suhdetta yhteiskuntaan, vapaa-aikaan liittyviä tutkimustraditioita sekä vapaa-ajasta tietämisen ongelmallisuutta. Tekstini nojautuu pitkään kokemukseeni vapaa-aikatutkimusten, kulttuuritilastoinnin ja niihin liittyvien käsitteiden pohdinnan parissa. Pohdin vapaa-aika -käsitteen ja siihen liittyvien merkitysten muutosta ja muuttumattomuutta, mutta kyseessä ei ole kattava historiallinen katsaus aiheeseen. Pyrin myös ehdottamaan mahdollisia tulevaisuuden suuntia.

Vapaa-ajan historiaa

Antropologi James Suzman on sanonut, että metsästäjäkeräilijäesivanhempiemme ei tarvinnut metsästää ja keräillä koko aikaa: kaikki tarpeellinen ruoka saatiin tutkimusten mukaan 15 tunnin viikkotyöllä sen jälkeen, kun tulenteke oli keksitty. Aikaa jäi runsaasti lepoon ja vapaaseen toimintaan.

(Suzman 2020 & 2021.) Helsingin Sanomien haastattelussa (2021) Suzman sanoo, että hänen käsityksensä mukaan tämä energiaylijäämä toi meille kielen ihmeen, taiteen ja kulttuurin. Hän pohtii, että vaikka todistusaineistoa ei ole, on varsin todennäköistä, että tulenteon jälkeen lisääntynyt vapaa aika on ihmisen evoluutiossa ainakin yhtä merkittävässä asemassa kuin työ. Vapaa aika ja sosiaalisten suhteiden korostuminen edistivät erittäin todennäköisesti kielellisen kyvykkyyden korostumista ihmisen evoluutiossa. Hän toteaa, että lopulta tylsyys synnytti puheen.

Nykykäsitys on, että metsästäjäkeräilijöitä ei vaivannut niukkuus. He söivät hyvin, olivat tyytyväisiä, eivätkä tähänneet omaisuuden tai statuksen kasvattamiseen. Yhteisöt perustuivat tasavertaisuuteen, ja ihmiset elivät keskimäärin pidempään kuin myöhemmin kehittyneissä maatalousyhteiskunnissa. Suzmanin mukaan on selvää, että metsästäjäkeräilijöiden talous perustui oletukseen yltäkylläisyydestä niukkuuden pelon sijasta.

Yksi Suzmanin kirjan iso kysymys on, miten ja miksi loimme talouden, jolla on fetissi niukkuudesta. 95 prosenttia ihmiskunnan 300 000 vuotisesta historiasta ihmiset ovat olleet metsästäjäkeräilijöitä. Tänä aikana suuri osa ihmisten toimintaa on hänen mukaansa ollut tavoitteellista – siis laajassa mielessä työtä – mutta toimintaa ei ole mielletty ”työksi” siinä mielessä kuin sen nykyisin hahmottaisimme. Sellaisen käsityksen juuret, jossa työ on raadantaa, pakolliseksi pahaksi luokiteltavaa, ovat hänen mielestään paljon myöhäisempiä, aikaisintaan maatalousyhteiskuntaan siirtymisen seurauksia.

Helsingin Sanomien haastattelussa (2021) Suzman sanoo, että on kerta kaikkiaan lumoavaa, että käytämme kulttuuriamme ja työtämme tosiasiaa järjestääksemme maailman merkityksellisiksi ja hyödyllisiksi tiloiksi: ”Britanniassa yksi suosituimmista harrastuksista on puutarhan hoito, ja sehän on työtä! Vihannesten ja yrttien kasvatus on työtä, siitä ei ole kahta kysymystä. Tai kalastus, sehän on työtä parhaimmasta päästä.”

Nykyäänkin siis käytämme vapaa-aikamme monenlaisiin puuhiin eli töihin työn laajassa määritelmässä. Suzmanin mukaan kuitenkin nykyajan kapeuttava käsitys työstä näkyy siinä, että vain ansiotyökäsitteen sisään menevä toiminta katsotaan työksi ja kaikki muu toiminta jää sen ulkopuolelle. (Suzman 2020.)

Suzmanin kuvaamassa metsästäjäkeräilijöiden maailmassa ihmisillä ei varmaankaan ollut kovin kategorisoitunut ja luokitteleva käsitys omasta arjestaan. Siihen ei liene sisältynyt myöskään myöhempien aikakausien moralisointia. Se ei vaikuta työltä ja vapaa-ajalta, vaan vapaalta ja luovalta elämältä.

Kun hyppäämme metsästäjäkeräilijöistä ajanlaskumme alkuun länsimaissa, antiikin aikaan, kuva näyttää jo toisenlaiselta. Yhteiskunnat ovat muuttuneet hierarkkisiksi, rahan, vallan, luokan ja miessukupuolen/patriarkaatin yhteiskunniksi.

Antiikin aikana vapaat miehet viettivät ja pohtivat vapaata aikaa

Filosofit Seneca ja Plutarkhos elivät niin sanotulla roomalaiskaudella. Filosofien ajattelua tarkastellessa tulee selväksi, että nykyisellä elämänhallintapuheella on pitkät juuret, ja toisaalta myös silloin ja edelleen on kyse siitä, mihin ja erityisesti, miten me kuolevaiset käytämme rajallista aikaamme. (Vrt. Kajava & Riikonen & Salmenkivi 2009.)

Riikonen (2009) toteaa, että keskeinen eurooppalainen koulua ja kasvatusta koskeva terminologia on peräisin latinasta ja kreikasta. Tähän liittyy yllättävä vapaa-ajan käsittehistoriaan liittyvä seikka: koulua sittemmin merkitsemään tullut kreikan sana *skholē* (lat. *schola*) tarkoitti alun perin vapaa-aikaa.

Skholē käännettiin latinassa sanalla *otium*, jolla tarkoitettiin vapaasyntyisen miehen työstä, valtiollisista toimista ja liiketoiminnasta vapaata aikaa. Sana on toisinaan käännetty myös joutilaisuudeksi. (Riikonen 2009.)

Tämä vapaa, joutilas, aika, *otium*, saattoi johtaa niin positiivisiin kuin negatiivisiin seurauksiin: vapaa saattoi johtaa velttouteen, mutta myös henkisiin aktiviteetteihin. (Emt.)

Yllä kerrottu antaa kiinnostavan pohjan tulkita Senecan ja Plutarkhoksen ajatuksia elämästä ja vapaasta ajasta. Jotta joutilas aika ei johtaisi velttouteen, tarvittiin elämäntaitoneuvontaa. Filosofit toimivat nykytermein elämäntaito-oppaina vertaisilleen.

Seneca ja Plutarkhos puhuivat myös työstä, joka ei kuitenkaan ollut nykyaikaisessa mielessä palkkatyötä, vaan edellä mainittuja toimia sekä valtaapitävien tilaustöitä. Tätä osaa heidän työstään voisi kuvata nykytermein vaikkapa palkkiopohjaisiksi freelancer-sopimuksiksi.

Kun filosofit puhuvat, he puhuvat itsensä kaltaisista vapaaseen luokkaan kuuluvista vapaista miehistä. Naisille, käsityöläisille, pienyrityksille tai orjille ei ehkä koettu olevan tarpeen kohdistaa opetusta, koska saatettiin katsoa, että heillä ei ehkä ollut henkistä kapasiteettia, muttei myöskään erityisesti aikaa, valtaa tai muuten mahdollisuuksia toimia omien ajatusten mukaan.

Kivistö (2009) toteaa, että roomalaisessa, tiukan hierarkkisessa yhteiskunnassa moraali ja politiikka olivat tiiviisti sidoksissa, ja moraalikeskustelu kytkeytyi kysymykseen vallasta: normien avulla säädeltiin ihmisten käytöstä ja yhteiskunnan sisäisiä valtasuhteita. Kivistö muistuttaa, että (aikalais)historioitsijoiden moralisoivat kuvaukset keskittyvät miltei täysin yläluokkien ja keisarihovin käyttäytymiseen, eikä niitä pidä yleistää koskemaan laajoja kansankerroksia.

Kysymys on ihmisille annetusta ajasta, sen lyhyydestä ja sen tuhlaamisesta, ulkoa ohjautuvuudesta *versus* itse ajastaan ja elämästään päättämisestä.

Vaikka sekä Plutarkhos että Seneca puhuvat myös työstä, heidän arvokkaan työn käsitteensä liittyi pääosin siihen, mitä he itse pitivät tärkeänä – eli joutilaisuuteen: ”Kaikista ihmisistä joutilaita ovat ainoastaan ne, jotka omistavat aikansa viisaudelle – vain he todella elävät.” Heille oikeata ja arvokkainta työtä on siis filosofin työ eli oikein käytetty *otium*, joutilas aika. (Ks. Seneca 2018.)

Plutarkhos

Plutarkhos oli noin vuosina 45–125 jaa elänyt keskiplatoninen filosofi. Hän kirjoitti: ”Meidän ei pidä väheksyä tavanomaisiakaan asioita vaan ottaa nekin lukuun; iloita siitä, että ylipäänsä elämme, olemme terveitä ja näemme auringon; että ei ole sotaa eikä sekasortoa; että maa on viljelyskelpoinen ja meri turvallinen purjehtijoille; että on sananvapaus, vapaus tehdä työtä, vapaus vaieta, vapaus olla jouten [...] Parempi olisi keskittyä käyttämään noita asioita omaksi iloksi ja nautinnoksi, jotta kestäisi tyyneesti senkin, jos niistä joutuu joskus luopumaan.”

Plutarkhoksen näkemyksen mukaan osa toiminnoista on luonnostaan vastakkaisia eikä voi esiintyä yhtä aikaa: ”Esimerkiksi retoriikan ja matematiikan opinnot edellyttävät vetäytymistä toiminnasta ja vapaata aikaa, kun taas poliittinen vaikutusvalta ja verkostoituminen valtakunnan ylimmälle huipulle eivät onnistu ilman toimeliaisuutta ja osallistumista.” Näistä luonnollisesti ensin mainitut toimet olivat filosofin mielestä arvokkaampia.

Kuin suoraan nykyajan elämäntaito-oppaasta, hän sanoo, että kaikki ei sovi kaikille ja ”siksi tulisi totella pythialaista kirjoitusta *tunne itsesi* ja ryhtyä vain sellaiseen, mikä itselle luonnostaan sopii, eikä raahata itseään elämänmuodosta toiseen ja siten tehdä väkivaltaa luonnolle.”

Plutarkhoksen mukaan ”mielenrauhan ja tyytymättömyyden varastot ovat jokaisella itsessään, eivätkä hyvien ja pahojen ruukut ole Zeuksen lattialla vaan kunkin sielussa.”

Plutarkhos kehottaa keskittymään käsillä olevaan hetkeen, eikä kiinnittymään ajatuksissa tulevaan. Tärkeää on muistin avulla pitää elävänä myös se, mitä ei enää ole.

Jos menneisyys ei punoudu nykyisyyteen, ei elämästä hänen mukaansa muodostu kokonaisuutta. Unohdus erottaa eilisen ja huomisen tästä päivästä, ”näin kaikki häviää saman tien olemattomuuteen, kun muistia ei käytetä.”

Plutarkhoksen mukaan elämä on loistava juhla, jos näemme asiat oikein. Elämän mysteereihin sisälle pääsyn on oltava täynnä tyyneyttä ja iloa.

Plutarkhoksen mukaan tyyneyden ja ilon saavuttaminen vaatii kuitenkin mielen ja tunteiden hallinnan tekniikoita. Yksi tunneskaala, jota pitää erityisesti välttää, on vihan valtaan joutuminen. Toinen vältettävä tunne on turha uteliaisuus, myös se vaatii harjoittelua. Ja edelleen hän varoittaa addiktioista.◆

Seneca

Roomalainen stoalainen filosofi Seneca (Seneca nuorempi) eli osin samoihin aikoihin Plutarkhoksen kanssa. Myös hänen mukaansa elämä jakautuu kolmeen osaan: siihen mikä on mennyt, siihen mikä on, ja siihen mikä on tulossa. ”Näistä se mikä on, on lyhyt; se mikä on tulossa, on epävarmaa; se mikä on mennyt, on varmaa.”

Senecan mukaan juuri mennyt uhkaa karata kiireisiltä ihmisiltä. ”Kiireiset mielet ovat ikeen alla, ne eivät kykene kääntymään ja katsomaan taaksepäin [...] Kaikkein lyhin ja rauhattomin on niiden elämä, jotka unohtavat menneen, laiminlyövät nykyhetken ja pelkäävät tulevaa [...] Elämän opetteluun menee koko elämä ja – tämä saattaa ehkä yllättää ... vieläkin enemmän – koko elämä on opetettava myös kuolemaan.”

Seneca paheksui erityisesti ”toimeliasta vetelehtimisestä, saamatonta toimelaisuutta”. Hänen mielestään oikea joutilaisuus (otium) on mietiskelyä ja menneen viisauden yhdistämistä nykyisyyteen. ”Vaikka emme yrittäisi harrastaa mitään muuta kuin sitä, mikä on terveellistä, jo syrjään vetäytyminen itsessään tekee meille hyvää.”

Senecan mielestä taas turhaa touhua olivat asiat ja ihmiset, joita nyt kutsuisimme harrastuksiksi ja tällaisten harjoittajiksi kuten:

- keräilijät (”jotka järjestelivät ahdistavan pikkutarkasti korinttilaisia pronsssejaan, niitä, jotka pienen ihmisjoukon keräilyvimma tekee arvokkaiksi”)
- urheilun seuraajat (”ne, jotka istuvat painiotteluiden katsomossa katselemassa poikasten nujakointia”)
- ulkonäkönsä hoitajat (”ne, jotka viettävät tuntikausia parturissa... joiden aika kuluu kamman ja peilin välissä”)
- laulajat (”ne, jotka ovat uppoutuneet laulujen tekemiseen, kuuntelemiseen ja opetteluun ... Äänen, josta luonto on tehnyt parhaan ja yksinkertaisimman silloin kun se on suora, he väännelevät mutkalle ja hempeäksi luritteluksi”)
- vääränlainen juhliminen (”edes heidän juhliiaan en kutsuisi vapaa-ajan vietoksi ... Heidän paheensa seuraa heitä kaiken aikaa elämän yksityisimpiinkin hetkiin, niin että he eivät voi edes syödä tai juoda ajattelematta tekemäänsä vaikutusta”).

Seneca toteaa: ”Olisi työlästä käydä läpi yksitellen kaikki ne, jotka ovat kuluttaneet elämänsä lautapeleissä, pallopeleissä tai auringossa kehoa grillatessa. Sellaiset eivät ole joutilaita, joille huvituksista on tullut suurta vaivannäköä.”

Myös tyhjänpäiväisiksi katsomiaan opintoja Seneca paheksuu, ja hän kutsuu tällaisten harrastajia työteliäiksi tyhjäntoimittajiksi. Hän on sitä mieltä, että esimerkiksi pikkunippelitiedon kerääminen sisälleen luo ihmisestä tylsimyksen.

Myös ylenmääräinen rikkaus ja ylelliset elämäntavat saattavat Senecan mukaan tylsistyttää ja laiskistuttaa ihmiset: ”He eivät edes tiedä, milloin heillä on nälkä.”

”Kuulin... yhden näistä hienostelijoista... esittävän kysymyksen: ”Olenko nyt istuutunut?” ... Kuvittele, on ihminen, joka on siinä määrin hyvinvoinnin turmelema, että joutuu turvautumaan toiseen ihmiseen tietäkseen, istuuko!” ◆

Vaikka Senecan ja Plutarkhoksen tekstit tuntuvat monella tavoin kovin moderneilta, heidän vapaa-ajan tai vapaan ajan käsitteensä on kuitenkin varsin erilainen kuin se, miten me sitä yleensä olemme tottuneet ajattelemaan. Heille *otium* oli sivuun astumista, viisauden etsimistä, hiljentymistä. Pahinta, mitä esimerkiksi Seneca saattoi kuvitella, oli palkkatyöksi ajateltava työsuhde: ”kaikkein kurjimmassa asemassa ovat ne, jotka tekevät töitä joidenkin muiden asialla. He nukkuvat jonkun toisen rytmin mukaan, kävelevät jonkun toisen määräämää tahtia ja antavat muiden määrätä jopa asioista vapaimmat: sen ketä vihata ja rakastaa.” (Seneca 2018.)

Antiikin aikana valtaosan yhteiskuntaa yllä pitävästä konkreettisesta työstä tekivät orjat: varakkaiden kotitaloustyön, maataloustyön, rakennustyöt, ison osan hallinnollisesta työstä, armeijan, jopa poliisivoimien työn jne. (Salmenkivi & Sarasti-Wilenius 2009.)

On kuitenkin suorastaan ällistyttävää, kuinka paljon tuttua antiikin ajan teksteissä on, vaikka ne puhuttelevatkin eri väestöryhmiä kuin nykyiset elämäntaito-oppaat: toisten turhat harrastukset, liika syöminen, ylipäänsä kaikki liika ja turhaksi koettu, vihapuhe, kiire ja pinnallisuus saavat huutia.

Toisaalta osa asioista, joita vaikkapa Seneca paheksui, on historian kuluessa muuttunut korkeakulttuuriksi. Aiemmin häpeällisiksi koetut ammatit, kuten vaikkapa näyttelijä ja tanssija, ovat muuttuneet arvostetuiksi ja kunniallisiksi ammateiksi (vrt. Salmenkivi & Sarasti-Wilenius 2009). Vaikka addiktion vaaroista puhutaan edelleen paljon, on esimerkiksi fanittamisesta ja keräilystä tullut hyväksyttyä, jopa ihailtua toimintaa.

Maatalousyhteiskunnasta teolliseen yhteiskuntaan

Kun ajassa siirrytään taas vajaat kaksituhatta vuotta eteenpäin, päästään maatalousvaltaisesta teollistuneeksi muuttuvaan yhteiskuntaan. Kuten jo edellä tuli selväksi, siitä lähtien, kun yhteiskunnat rakenteistuiivat ja hierarkisoituiivat, vapaan ajan ja vapaa-ajan historia on ollut luokkien historiaa. (Goodale & Godbey 1988.)

Niin antiikissa, uudella ajalla kuin nykyisessä yhteiskunnassa raha, asema ja valta on taannut ja takaa erikoisaseman, johon liittyy muita enemmän vapaata aikaa ja vapaus myös käyttää sitä haluamallaan tavalla.

Jo pitkään on toisteltu alun sarjakuvaskriptin tapaan, kuinka kaikilla vapaa aika on aina vaan lisääntynyt. Mutta, kun tarkastellaan todella pitkää historiaa, Suzman ja muut antropologit todistavat ajatuksen vääräksi.

Myöskään maatalousyhteiskunnassa elämää ei kategorisoitu nykyiseen tapaan, vaan arki, työ, lepo, rituaalit ja juhla sekoittuivat syklisessä kiertoon kiinnittyvässä vuodenaikojen aikakäsityksessä.

Anne Ollila (2000) toteaa käsitellessään 1800-luvun maaseudun aikakäsityksiä, että ”ihmiset tulivat toimeen useiden erilaisten aikakäsitysten kanssa. Ajan monikerroksisuus ei ollut mikään ongelma, vaan eri aikatasot limittyivät ja lomittuivat ihmisten elämässä.” Taloudellisesta asemasta ja säädyistä kuitenkin riippui, kuinka paljon elämässä oli vapautta ja improvisaation varaa.

Se, että nykyään lähes itsestään selvyytensä työtä mitataan nimenomaan ajassa, ajasta palkitaan ja työajan noudattamista mitataan ja kontrolloidaan nimenomaan ajassa, ei ole itsestäänselvyys. Sitä ei ole myöskään edellisestä seurannut ajatus, että myös vapaa-aikaa mitataan ajassa. Kyseessä on historiassa, eikä niin kaukaisessaakaan, opetettu ja opeteltu käyttäytymis- ja ajattelutapa. (Liikkanen 2018)

Ollila kuvaa, miten *lineaarinen aikakäsitys* valtasi vähittäin alaa 1800-luvun lopussa teollistumisen ja palkkatyöläistymisen edetessä myös suomalaisessa yhteiskunnassa. Ennen kuin työpaikalla olemiselta alettiin vaatia tehokkuutta, täytyi opetella aikakontrollin tärkeyttä. Ensin tehdastyössä alettiin kontrolloida nimenomaan työhöntulo- ja työstälähtöaikoja. Päivät olivat pitkiä, mutta työtahti saattoi hänen mukaansa olla verikkaista.

Virkamiehillä toteutui sama logiikka: virkapaikalla piti olla määrättyinä ajankohtana. Samalla myös kansalaiset totutettiin ”virka-aikaan” niin, että erilaiset virkapalvelut olivat saatavilla vain virka-aikaan.

Myös muiden, kaupallistenkin palveluiden saatavuutta on säännelty nimenomaan palkkatyöaikojen mukaan.

Nykyinen käsitys vapaa-ajasta on lisäksi vahvasti sidoksissa suurimmassa osassa maailmaa vallalla olevaan seitsemän päivän viikkojärjestelmään. Sitä määrittävät erityisesti työn rytmit. Kuitenkin myös uskonnolla on edelleen suuri merkitys esimerkiksi sen määrittämisessä, mikä viikonpäivä on määritelty lepopäiväksi.

1900-luku ja yhteiskunnan teollistuminen ja muuttuminen palkkatyövaltaiseksi toivat siis työn ja vapaan moraaliin uusia sävyjä. Karkeasti voi sanoa, että palkkatyöyhteiskunta toi vapaa-ajan sallituksi ja mahdolliseksi suurimmalle osalle väestöä, mutta samalla se kiinnitti sen entistä tiiviimmin ansio- ja palkkatyön käsitteisiin. (emt. 2018)

Vapaan ajan hallinnalla on pitkä historia

”Vapaa-aika” sellaisena käsitteenä ja ilmiönä, jona se nykyään valtaosaltaan tunnetaan, kiinnittyy siis vahvasti modernin palkkatyöyhteiskunnan syntyyn ja kehittymiseen, prosessiin, jossa eri elämänaalueet ovat funktionaalisesti eriytyneet. Vapaa-ajan tuli virkistää ja palauttaa työstä, mutta myös tuottaa korkeatasoisia ja vastuullisia kansalaisia. (Ks. esim. Rojek 2010 ja Thompson 1967.) Työstä palautumisen keinot saatetaan harrastusten tiedustelun lisäksi nykyään ottaa puheeksi jopa työhaastattelussa, jolloin ne asettuvat yksilön ominaisuuksiksi ja vastuulle (Mattila 2021).

Jo aikaisempien Tilastokeskuksen vapaa-aikatutkimusten mukaan on todettu, että vapaa-ajan merkitys ihmisten elämässä on lisääntynyt tasaisesti. Samalla on huomattu, että ihmiset määrittelevät oman vapaa-aikansa yhä useammin yksilöllisesti, esimerkiksi niin että se on laadullinen, positiivinen, ilon ja vapauden elementti, joka voi liittyä mihin tahansa – arjen, vapaan, työn – hetkeen elämässä (Liikkanen 2005).

Kun lähtöpisteeksi asetetaan teollistuminen, voi sanoa, että useimpien työssä olevien ansio- ja palkkatyön ulkopuolinen aika on todella vähitellen lisääntynyt työ- ja lomalainsäädännön myötä. Esimerkiksi viisipäiväiseen työviikkoon siirtyminen oli aikoinaan iso askel. Myös samaan aikaan tapahtunut yleinen elintason nousu ja terveysteknologian kehittyminen on pidentänyt elinikää ja näin myös lisännyt koko elämänkaaren aikaista ansio- tai palkkatyöstä vapaata aikaa niin elämän alku- kuin loppupäässäkin. Lisäksi aina osa aikuisväestöstä on pakotetulla vapaalla joko työttömänä tai lomautettuna.

Antiikin filosofien tapaan ihmisten ajan käytöstä ja toiminnoista on käyty koko teollisen ajan näihin päiviin asti monipuolista, moraalisiin vetoavaa ja moralisoivaa keskustelua. On kannustettu itsensä kehittämiseen ja paheksuttu niin liiallista tai toisinaan liian vähäistä kirjojen lukemista, median käyttöä, liikkumista, alkoholin käyttöä, ruoanlaittoa, väärin ruoka-aineiden syömistä jne. Listaani voisi lisätä melkein kaikki työn ulkopuolisen arjen toiminnot. Kuten antiikin filosofit, nykyäänkin keskustellaan addiktoitumisen vaaroista tai vihapuheen vaarallisuudesta.

Sen lisäksi, että vapaa-ajan käsitteen avulla on määritelty elämän järjestystä, asetettu normeja hyvään elämään ja tuotettu elämisen moraalialueita, vapaa-aika tai vapaa aika on nykyään yhä enemmän ajan ja tilan hallinnan lisäksi myös ajatusten hallintaa, pyrkimystä pitää kiinni omasta määrittelyvallasta ja yksityisyydestä. Tämä korostuu silloin, kun työ alkaa sosiaalisen median ja digitaalisten työkalujen avustuksella valua yksityisen piiriin ja omalle ajalle. (Liikkanen 2009b)

Tätä kokonaisuutta yhdistettynä väestöä ja yhteiskuntaa koskevaan tietoon voidaan kutsua myös biopolitiikaksi ja siitä kumpuavaksi hallinnallisuudeksi.

deksi (Foucault 2009, 2010; Miller & Rose 2010). Tämä on liittynyt yleisen yksilöllistymisen ohella työelämän murrokseen, ja monissa ammateissa tapahtuneeseen työn ja oman ajan rajojen entistä suurempaan epäselvyyteen. Se on tapahtunut monissa henkisen työn ammateissa, mutta myös tilanteissa, jossa intohimoisesta harrastamisesta on tullut työ, kuten pelimaailmassa, kulttuurin aloilla, urheilussa jne.

Ristiriita saattaa syntyä aikataulutetun ajan ja *ajattoman*, autonomisen ajan välisestä jännitteestä (Ylijoki 2015). Ajattoman ajan ideaalilla Ylijoki tarkoittaa työskentelyä kaikessa rauhassa, työn imun kokemista ja aikatietyösuuden kadottamista. Siihen liittyy ajallisen autonomian lisäksi usein myös tilallinen autonomia, työtä tehdään työntekijän itse valitsemissa paikoissa.

Kuvaus muistuttaa erehdyttävästi antiikin filosofien kuvausta omasta filosofin työstään 'otiumissa', ikään kuin olisi löydetty aikaikkuna yli kahden tuhannen vuoden taakse.

Vaikka tasa-arvoisuus on viimeisen sadan vuoden aikana monella tapaa lisääntynyt, eriarvoisuus ei ole kadonnut minnekään. Rikkain promille omistaa nykyään koko maailman mittakaavassa aina vaan kasvavan valtaosan niin kaikesta omaisuudesta kuin tuloistakin.

Anu Kantolan ja Hanna Kuuselan tutkima (2019) Suomen rikkain promille suuntaa samantapaista paheksuntaa omasta mielestään väärin eläjille kuin antiikin filosofitkin. Suuri ero antiikin filosofeihin on kuitenkin siinä, että nyt he, joilla on kaikki aika ja raha omassa kontrollissaan, eivät kohdistapaheksuntaansa kaltaisiinsa, vaan kaikkein heikoimmassa asemassa oleviin yhteiskuntamme jäseniin.

”Kun he suuntaavat tikkaiden yläpäästä katseensa tikkaiden juurella oleviin pienituloisiin ryhmiin, heistä näyttää, että jämhättämisessä alapäähän on kyse aloitekyvyn puutteesta tai laiskuudesta [...] heitä huolettaa, mitä tapahtuu ihmisille, jotka saavat etuuksia käymättä töissä. Haastateltavamme keskittyvät pelkäämään muiden ihmisten – käytännössä tuensaajien, mutta laajemmin myös tulonsaajien – moraalikatoa...” (emt.)

Vapaasta ajasta ja vapaa-ajasta tietäminen

”Pelkkänä puhtaana näkökulmana lennämme taivaalla kaupungin yllä. Edessämme avautuu vähitellen heräilevä, valtava metropoli. Eri väreillä maalatut paikallisjunat kulkevat kukin omaan suuntaansa, kuljettaen suuria ihmismääriä yhdestä paikasta toiseen paikkaan. Ne, joita kuljetetaan, ovat kukin erillisiä yksilöitä, joilla on kullakin omat kasvot ja oma mieli. Samaan aikaan he ovat myös yhden kokonaisuuden nimettömiä osasia. Yhtä aikaa erillisiä olioita ja pelkkiä kappaletta jostakin. Taitavasti tähän kaksinaisuuteen sopeutuen he suorit-

tavat aamurituualejaan täsmällisesti ja nopeasti. Harjaavat hampaat, ajavat parran, sitovat solmion, punaavat huulet. Katsastavat uutiset televisiosta, vaihtavat sanoja perheen kanssa, aterioivat, käyvät tarpeillaan. ... Näkökulmamme liikkuu pois keskikaupungin taivaalta hiljaisen asuinlähiön ylle. Alapuolellamme on rivistöinä kaksikerroksisia omakotitaloja, joihin kuuluu piha. Ylhäältä katsottuna ne kaikki vaikuttavat melko samanlaisilta. Samanlaiset vuositulot, samanlainen perherakenne. Upouudet tummansiniset Volvot heijastamassa ylpeinä aamuauringon valoa. Nurmikolle golfin harjoittelua varten asennetut lyöntiverkot. Juuri jaetut aamulehdet. Suurikokoisia koiria kävelyttävät ihmiset. Keittiön ikkunoista kuuluva aamiaisen valmistelun ääni. Ihmiset vaihtamassa aamutervehdyksiä. Täälläkin on alkamassa uudenkarhea päivä. Siitä saattaa tulla rutiininomainen. Siitä saattaa myös tulla merkittävä päivä, joka jää mieleen monella tapaa. Kummin sitten käykin, toistaiseksi päivä on kaikille vielä tyhjä paperi ilman kirjoitusta.”

Haruki Murakami, *Pimeän jälkeen*. Tammi 2020, 206–207

Lainaus kuvaa hienosti yhteiskunnallisen tietämisen eri tasoja ja mahdollisuuksia. Kaukaa/ylhäältä katsoen voi nähdä suuria linjoja, rakenteita, yhteistä liikettä, toistuvuutta. Samaan aikaan jokainen yksilö elää omaa elämänsä, ja rakentaa identiteettiään ja minuuttaan kaiken yhteiskuntaa ja siinä eläviä ihmisiä koskevan informaation ympäröimänä. Ihmisen tasolla on kysymys merkityksistä, intentionaalisuudesta, itseystä, muistoista, jotka syntyvät joka hetki. Sitaatissa kiinnostavaa on myös, kuinka katse kiinnitetään kaupungiksi luokiteltuun maisemaan ja siinä tiettyyn konkreettiseen paikkaan.

Mistä ylhäältä katsoja tietää, että katsotuilla on samanlaiset vuositulot tai perherakenne? Tai miten hän osaa tulkita talotyypistä, autojen merkistä, golfin harrastamisesta tai suurikokoisista koirista jotain erityistä alueella asuvista ihmisistä? Tämän kaiken nähdäksemme meillä tulee olla tiettyä taustatietoa.

Tiedon tuottamiseksi tarvitaan tulkitsijoita, jotka käyttävät tilastotietoa, rekistereitä, kyselytutkimuksia sekä tiedonvälittäjiä ja käyttäjiä kuten hallinto tai media. Mutta on muistettava, että näillä tiedoilla on tietty yhteiskunnallinen katse ja ne käyttävät myös aivan tietynlaista, tarkoitukseen valittua kieltä ja tiedon luokittelua.

Jotta ymmärtäisimme, minkälaisia merkityksiä sitaatissa kuvattuihin asioihin kuvauksen kohteena olevat ihmiset liittävät ja miten he rakentavat niiden avulla omaa elämänsä ja identiteettiään, tarvitaan kuitenkin toisenlaista tietämisen teknologiaa. On mentävä ihmisten tasolle ja kuultava heitä.

1800-luvulla vakiintui nykyaikainen väestön käsite, ja myös kehittyvissä yhteiskuntatieteissä alettiin pikkuhiljaa tutkia erikseen väestön eri

ryhmiä. Foucault kirjoittaa: ”Väestö on siis yhtäältä ihmislaji ja toisaalta se, mitä kutsutaan yleisöksi. Sana ei ole tässä uusi, mutta käyttö on. Yleisö – 1700-luvun keskeinen käsite, on väestö sen mielipiteiden, toimintatapojen, käytänteiden, tottumusten, pelkojen, ennakkoluulojen ja tarpeiden kannalta tarkasteltuna; se mistä saadaan ote koulutuksella, kampanjoilla ja vakaumuksilla.” (Foucault 2010.)

Kokonaisuuksien ylhäältä katsominen tuli mahdolliseksi vasta kun yhteiskuntatieteissä – ja tilastollisessa toiminnassa – kehittyivät tietynlainen ajattelu ja siihen liittyvät tutkimusmenetelmät. Tekniikan kehittyessä 1900-luvun alkupuolella survey-tutkimusten tekeminen helpottui ja väestöstä alettiin saada tietoa edustavilla tilastotieteellisillä otantamenetelmillä. Näin kerätyillä tiedoilla oli vallankumouksellinen merkitys.

Esimerkiksi Tony Bennett (1995) toteaa, että selkeästi muotoillut vaatimukset siitä, että museoiden pitää olla avoimia kaikille yhteiskuntaryhmille tulivat mahdollisiksi vasta tilastollisten survey-tutkimusten kehittymisen myötä. Vasta ne tekivät näkyviksi kävijöiden sosiaalisen koostumuksen. Ensimmäistä kertaa voitiin kuvata väestön rakennetta ja eri yhteiskuntaryhmien asemaa suhteessa toisiinsa. Hyvin tehdyllä survey-tutkimuksella on edelleen sama voima; sen avulla voidaan kumota vääriä käsityksiä ja yhteiskunnassa liikkuvia huhuja.

Tilastollisen tutkimuksen rajoista

Vaikkei Haruki Murakamin sitaatissa mainita, mihin väestöön tai kansakuntaan sitaatin teksti liittyy, tieto siitä ikään kuin verhoaa sitä. Kun tieto tai tutkimus liitetään väestöön, se liitetään myös kansallisiin rajoihin ja siihen, ketkä kulloinkin katsotaan väestöön kuuluviksi.

Tutkimuksen kiinnittymistä kansallisvaltion viitekehukseen kutsutaan metodologiseksi nationalismiksi (vrt. esim. Wimmer & Glick Schiller 2002). Metodologisen nationalismin taustalla on oletus, että valtiollinen kansakunta (nation/state/society) on luonnollinen yhteiskunnallinen/sosiaalinen ja poliittinen modernin maailman muoto. Survey-tutkimusmetodologia on osa metodologisen nationalismin projektia.

Suomessa on maailman mitassa todella kattavat väestötietorekisterit, mutta kaikki maassa asuvat eivät kuitenkaan ole oikeutettuja kuulumaan väestöön. Väestöön eivät kuulu esimerkiksi tilapäisesti maassa asuvat ulkomaalaiset, turvapaikanhakijat tai paperittomat.

Survey-tutkimusten otoskehikot tuovat väestökäsitteeseen vielä lisää rajoja. Useimmin väestöön katsotaan kuuluvan ainoastaan ns. kotitalousväestö, jolloin edellä mainittujen lisäksi ulos suljetaan laitoksissa asuva väestö (vanhukset, vammaiset, jne). Lisäksi kohdeväestöä rajataan useimmiten myös

iän mukaan sekä nuoremasta että vanhemmasta päästä. Otoksen ulkopuolelle saattavat jäädä vaikkapa lapset, alle 18-vuotiaat nuoret tai yli 75-vuotiaat.

Iso tilastopoliittinen, eettinen kysymys onkin, kenellä on oikeus kuulua väestöön.

Survey-tutkimusten osalta vielä erityiskysymys on, kenellä on oikeus tulla kuulluksi ja todistaa omasta elämästään.

Tilastopolitiikalla ja survey-tutkimuksilla luomme käsitystä 'suomalaisuudesta' ja suomalaisten toiminnasta ja valinnoista. Mutta kenestä oikeastaan puhumme, kun puhumme suomalaisista.

Koko tilastoinnin historia rakentuu metodologisen nationalismin varaan myös siinä, että samalla kun se pyrkii luokitusten kansainväliseen standardointiin, se samanlaistaa eri kansakuntia, mikä vaikuttaa siihen, minkälainen kuva kustakin maasta luodaan. Samalla kulttuuriset erityispiirteet tulevat paljolti häivytytyksi.

Vapaa-ajan tutkimustraditiot

Miten tutkimus on määritelty ja yrittänyt ymmärtää vapaa-aikaa? Keskeisen ongelman vapaa-ajan käsitteelliseen problematiikkaan tuo sen suhde aikaan. Kuten Goodale ja Godbey (1988) toteavat: ”Koska kaikki tapahtuu ajassa, emme opi paljonkaan käyttämällä sen määritelmässä aikaa, varsinkaan määrittellessämme sanaa *leisure*.” Englannin kielen 'leisure' sisältää itsessään laadullisen ulottuvuuden. Sanakirjamääritelmät liittyvät siihen mm. kiireettömyyden ja rauhallisuuden tai hyvän ja vapaan ajan ulottuvuudet.

Vapaa-aikaa hahmottavassa tutkimuksessa on löydettävissä kolme perintätositia:

- a) ajankäyttötutkimustraditio;
- b) leisure -tutkimustraditiot;
- c) kvalitatiivinen vapaa-aikatutkimustraditio.

Ajankäyttötutkimustraditio

Ajankäyttötutkimus edustaa puhtaaimmin lineaariseen aikaan kiinnitettyä vapaa-ajan ”free time” -traditiotia. Ajankäyttötutkimuksissa vapaa-aika on perinteisesti residuaaliksi jäävä aika, joka jää jäljelle, kun vuorokauden 24 tunnista vähennetään kaikki sidotuiksi ajatellut toiminnot – työ, opiskelu, koti-työt – sekä primaarimmat tarpeet, kuten juominen, syöminen, nukkuminen, hygienia, seksuaalisuus jne. Tutkimuksessa jokainen käytetty hetki voi saada vain yhden tulkinnan ja merkityksen.

Luokituksen lähtökohtana ovat taloustieteistä peräisin olevat työn ja koti-työn määrittelyt. Työksi ja siihen rinnastettavaksi sidotuksi toiminnaksi luokitellaan kaikki sellainen toiminta, joka on yhteiskunnallisesti säädelty

(ansiotyö, opiskelu) tai jonka voisi ostaa palveluina vaihtoehtoisesti markkinoilta (vrt. suomalaisen verotuksen kotitalousvähennys).

Toinen vahva lähtökohta on maslowilaistyyppinen tarveteorია: vapaa-ajaksi ei määritellä sellaisia toimintoja, jotka määritellään perustarpeiksi.

Ajankäyttötutkimusten kansainvälisenä tiedonintressinä on vahvasti eri maiden vertailu, samalla maita koskevaa tietoa on pyritty samanlaistamaan. Viime vuosikymmeninä ajankäytön luokittelua on standardisoitu sekä EU:n että YK:n piirissä.

Yhteiskunnallisessa tasa-arvopolitiikassa tämän tapaisella määrittelyllä on ollut paljon käyttöä. On voitu vertailla esimerkiksi etukäteen kotitöiksi määriteltyjen toimintojen jakautumista naisten ja miesten kesken. Mutta kuten Wearing (1998) toteaa, ”kun vapaa-aika (leisure) on käsitteellistetty vapaaksi ajaksi (‘free time’) ja määrällistetty tunneiksi ja minuuteiksi, naisten ja miesten välisten erojen merkitykset liittyen tuollaiseen vapaaseen aikaan jäävät hämärän peittoon.”

Ajankäyttötutkimusten tuottamaa tietoa on hyödynnetty yhteiskunnallisen kokonaisajan näkökulmasta niin ajankäyttötutkimusten pioneerimaassa Neuvostoliitossa kuin 1900-luvun lopun hyvinvointivaltiollisissa suunniteltaloudessakin. Nykyisin kiinnostus kokonaisu-aikaan ja sen taloudelliseen merkitykseen on uudelleen vahvistunut ja siirtynyt globaalille tasolle, kilpailutalouden ja yhteiskunnallisen edistyksen mittaamisen välineeksi.

Analyysin tasolla ajankäyttötutkimusten tilastollinen aika on siis tutkijoiden toimesta eri osiin luokiteltua ja luokitusten avulla hierarkisoitua, samanlaistettua ja yhteismitallistettua aikaa. Tällainen aika on pysäytetty ja keskimääräistettyä nykyhetkeä.

Toisaalta aikaa tilastollisesti mittaamalla on tavoiteltu myös kuvaa ihmisen arjesta, sen rytmeistä ja toiminnosta. Myös aggregoitu tilastollinen aika on kalendaarista ja syklistä, se kuvaa yhä uudelleen toistuvien arkipäivien, viikonloppujen ja vuodenaikojen ketjua. Siinä ei ole kuitenkaan sijaa ”ajallisuudelle” ja katoavaisuudelle, ei juuri myöskään erilaisille ajan kokemuksille, esimerkiksi vapaa-ajan omalle määrittelylle tai vapaan ajan merkityksille.

Leisure -tutkimustraditiot

Leisure -tutkimustraditiot ovat myös syntyneet yhteiskuntapoliittisista tarpeista, mutta kapeammin vastauksena lähinnä kulttuuripoliittisiin ja vapaa-aikapoliittisiin tarpeisiin.

Vaikka ne eivät mittaakaan aikaa, myös niiden vapaa-ajan käsite on residuaalinen, eli noudattelee tässä mielessä melko tarkasti samanlaista käsitystä vapaa-ajasta kuin ajankäyttötutkimuksessakin, vaikka ei kiinnitäkään käsitettä suoraan aikaan. Kuitenkin itse ’leisure’ käsitteeseen liittyy tietty laadullinen sävy, kuten jo aikaisemmin mainitsin. Leisure-traditiossa vapaa-aika ajatellaan lähinnä erilaisina työajan ulkopuolisina harrastuksina ja usein

kulttuuri- tai vapaa-aikapoliitiikan sisälleen katsomina toimintoina (vrt. myös Suzman 2020).

Kun vapaa-aika (leisure) kiinnitetään näihin sektoripoliittikkoihin, sitoudutaan samalla aivan tietynlaiseen ja paikallisesti vaihtelevaan käsitykseen vapaa-ajan rajoista. Lisäksi silloin, kun tutkimus perustuu politiikan tuottamiin käsitteisiin, voi käydä niin kuin kävi ”luovan talouden” käsitteen suhteen: poliittinen idea kulttuurin liittämistä osaksi taloutta nimettiin ’luovaksi taloudeksi’ ja faktualisoitiin olemassa olevien taloustilastoluokitusten pohjalta. Samalla kulttuuripoliitiikan kulttuurin käsitettä siirrettiin talouden, taloustieteen ja taloustilastojen suuntaan. (Liikkanen 2014.)

Leisure -tutkimustraditiota edustavat Grant Cushman, Anthony James Veal ja Jiri Zuzanek jaottelevat (2005) oman näkemyksensä vapaa-ajasta kolmeen näkökulmaan. Vapaa-aika (leisure) on heidän mukaansa ensinnäkin modernissa maailmassa yhteiskunnallisesti ja kulttuurisesti niin merkityksellinen, että se on kirjattu jopa ihmisoikeuksien yleismaailmalliseen julistukseen. Toiseksi sen sääntely ja ohjaaminen ovat myös osa julkisen vallan politiikkaa ja näin ollen tärkeä hallinnon sektori. Kolmannen ja heidän mielestään uuden näkökulman avaa vapaa-ajan näkeminen kasvavana markkinailmiönä, joka tarjoaa työpaikkoja, markkinatuloja ja taloudellista kehitystä. (Ks. myös Liikkanen 2009b.)

Cushmanin ja kumppaneiden kuvauksesta tulee havainnollisesti esiin leisure -tradition ongelma: vapaa-ajan määritelmä on kovin heuristinen ja intuitiivinen. Se, miten vapaa-aikaa empiirisesti rajataan, voi paljonkin vaihdella tutkimuksesta, kulttuurista ja yhteiskunnasta toiseen, ja usein paikallisen vapaa-aika- ja kulttuurihallinnon sektorimäärittelyjen mukaan (vrt. myös Rojek 2010).

On kuitenkin huomattava, että angloamerikkalaisessa maailmassa, päinvastoin kuin Suomessa, suurin osa leisure -tradition tutkimuksesta tehdään akateemisen maailman piirissä. Suomessa vapaa-ajan tutkimus ei sellaisenaan ole vakiintunut yliopistotutkimuksen piiriin, eikä meillä esimerkiksi ole sellaisia vapaa-ajan tutkimuksen (leisure studies) koulutusohjelmia, jollaisia löytyy myös monista muista Euroopan maista.

Monia vapaa-aikaan luettavia aihepiirejä on Suomessakin akateemisissa piireissä toki tutkittu ja tutkitaan – liikuntaa, kulttuurista makua, lomiam, matkailua, nukkumista, mutta usein tämäkin vapaa-aikaan kohdistuva tutkimus näyttää liittyvän työlainsäädäntöön, työhön ja siihen palautumiseen.

Chris Rojek on yksi johtavista vapaa-ajan tutkijoista ja teoreetikoista (esim. Rojek 2010, 1995, 1989). Hänen mukaansa (2010) kansainvälinen akateeminen vapaa-ajan (Leisure) tutkimus jakautuu kahteen leiriin. Hän kutsuu leirejä nimillä *Leisure Sciences* ja *Leisure Studies*.

Leisure Sciences -leirillä on maailmalla määräävä asema ja erityisen vahva asema sillä on USA:ssa. Rojekin mukaan tätä koulukuntaa dominoivat kvan-

titatiiviset menetelmät ja positivistinen analyysiote. Hän luonnehtii tutkimusotetta sosiaalisyhteiskunnalliseksi (social) formalismiksi, jossa työn ja vapaa-ajan kokemukset otetaan annettuina, sen sijaan, että ne liitettäisiin historiaan tai yhteiskunnan kehitykseen.

Rojek kutsuu tätä 'vapaa-aika ilman yhteiskuntaa' -malliksi.

Leisure Studies -koulukunta on taas tyyppillisempi läntiselle Euroopalle ja Kansainyhteisön maille (mm. Kanada ja Australia). Vaikka tämäkin traditio käyttää myös kvantitatiivisia aineistoja, se on enemmän teoriavetoista ja käyttää myös tai joskus pelkästään kvalitatiivisia menetelmiä.

Näiden eri suuntausten väliset erot kiteytyvät siis sekä käytettyjen aineistojen tyyppiin että analyysitapoihin. Rojekin mukaan monet näkevät positivistisen tai 'implisiittisesti' positivistisen suuntauksen puutteena, että se on kykenemätön nostamaan olennaisia kysymyksiä esimerkiksi vallasta perustuessaan kritiikittömään ajatukseen yksilön vapaudesta ja itsemääräämiskyvystä.

Kritiikki koskee erityisesti Leisure Sciences koulukuntaa, mutta osittain myös Leisure Studies -suuntausta.

Rojek jatkaa, että on välttämätöntä tutkia, mitä ihmiset tekevät vapaa-ajallaan, mutta pelkkä faktojen etsiminen ('fact-finding') on valitettava lopputulos (sorry end) (vrt. myös Mills 2015). Hän torjuu myös suurista teorioista ammentavan analyysitavan ja tavoittelee vapaa-ajan tutkimisessa Robert K. Mertonin jalanjäljissä sen sijaan keskitason ('the middle range') analyysiä. Se tarkoittaa hänen mukaansa analyysialuetta, joka asettuu faktatehtailun/numeroiden murskauksen ja suurten teorioiden välimaille.

Vaikuttaa siltä, että vapaa-ajan käsitteeseen kohdistuvaa tutkimusta on ollut kvantitatiivisen tradition piirissä varsin niukasti. Rojek tosin kiittää Ken Robertsia (2004) siitä, että tämä on tehnyt suuren palveluksen, kun on muistuttanut olevan riittämätöntä, että Leisure Studies/Leisure Science -tutkimusalue on pitäytynyt vapaaehtoisorganisaatioissa ja julkisessa sektorissa. Myös kaupallinen sektori ja media ovat tärkeitä, ja kuuluvat olennaisena osana vapaa-aikaan.

Sekä leisure -traditiot että ajankäyttötutkimustraditio edustavat tyyppilistä modernin, teollistuneen palkkatyöyhteiskunnan tietämisen tapaa, jotka ovat syntyneet yhteiskuntapoliittiseen tarpeeseen. Traditiot ovat heijastelleet ja uusintaneet modernin palkkatyöyhteiskunnan tapaa määritellä vapaa-aika, ja kuuluvat *ylhäältä katsoviin* tietämisen lajeihin. Kummatkin edustavat otantapohjaisia survey-tutkimuksia.

Eri vapaa-ajan tutkimuksen traditioita voidaan tarkastella myös tiedonintressien eli tiedonhankkimisen motivaatioperustan näkökulmasta. Vaikka tiedonintressi -käsitteellä viitataan yleisimmin Jürgen Habermasin luomiin tiedonintressiluokkiin, en kiinnitä tässä termiä kuitenkaan habermanilaiseen luokitteluun, vaan mietin, miksi ja minkälaista tietoa halutaan.

Leisure Science -koulukunta vastaa puhtaasti väestöllisiin kulttuuri- ja vapaa-aikapoliitiikan kysymyksiin mitä, kuinka paljon ja ketkä. Samoihin kysymyksiin se vastaa myös silloin, kun luokitus sisältää lisäksi median ja muun kaupallisen tarjonnan. Tiedonintressi on siis puhtaasti kuvaileva.

Leisure Studies -koulukunta vastaa samoihin kysymyksiin erityisesti silloin, kun hyödyntää myös kvantitatiivisia aineistoja, mutta se lisää kysymyksiä ja muuttaa näkökulman toimijaan: mitä merkityksiä muodostetaan, minkälaisessa yhteiskunnallisessa tai muussa kontekstissa toimitaan, minkälaista valtaa toimijoilla on, minkälaista valtaa toimijoihin kohdistuu jne.

Kvalitatiivinen vapaa-aikatutkimustraditio

Kvalitatiivinen vapaa-aikatutkimus löi läpi 1980- ja 1990-luvuilla. Kvalitatiivinen tutkimustraditio kumpusi tuolloin erityisesti feministisestä naistutkimuksesta. Tämä traditio voidaan osittain sijoittaa Leisure Studies- tradition sisälle. Muutenkin Leisure Studies -traditio on viime vuosikymmeninä ottanut vaikutteita kulttuurintutkimuksesta, kulttuurisosiologiasta, kulttuuri- maantieteestä jne. Kokemuksellista vapaa-aikaa ja vapaa-ajan käsitettä on tutkittu erityisesti angloamerikkalaisen ja brittiläisen kansainyhteisön piirissä ja empiirisesti juuri laadullisin menetelmin.

Feministisessä vapaa-ajan tutkimuksessa keskusteltiin 1980- ja 1990-luvuilla siitä, miten naisten oma aika ja sen kokemus rakentuu, minkälaisen valtarakenteiden alaisuudessa naisten vapaa-aika ja sen toimintamahdollisuudet muotoutuvat. Se, että aktiivisin keskustelu tapahtui pääosin aivan tietystä kulttuuriympäristössä, näkyi siinä, että naisten arki kehystyi paljolti kodin piiriin, ei niinkään palkkatyöhön.

Naisten vapaus todettiin hyvin suhteelliseksi, kuten Wimbush ja Talbot osikoivat toimittamansa kirjan *Relative Freedoms* (1988).

Samoja teemoja kvalitatiivisin menetelmin käsiteltiin tuolloin myös mediatutkimuksen puolella. Television saippuaopperoiden katsomista ja romanttisten romaanien lukemista tarkasteltiin juuri naisten ”varastetun” ajan näkökulmasta.

Vapaa-aikatutkimukset Suomessa

Suomessa on 1970-luvulta lähtien tehty sekä ajankäyttötutkimuksia että vapaa-aikatutkimuksia. Kummankin tutkimuksen tiedonkeruu on tehty koko ajan Tilastokeskuksessa. Ajankäyttötutkimus on noudattanut hyvin tarkasti kansainvälisiä malleja (vrt. yllä), joten en käsittele sitä tässä tarkemmin.

Suomen vapaa-aikatutkimus perustettiin siis 1970-luvun lopulla Tilastokeskukseen. Vastaavia tiedonkeruita on kansainvälisesti monilla muillakin tilastovirastoilla ja kulttuuri- tai muilla asianomaisilla ministeriöillä.

Tutkimuksen lanseeraamisella ei varsinaisesti ollut mitään tekemistä Leisure Studies tai Leisure Sciences -traditioiden kanssa, vaan se liit-

tyi kulttuuritilastoinnin kehittämiseen, joka puolestaan sai innoitteensa UNESCO: n silloisista vastaavista hankkeista. Tämä lähtökohta vaikutti siihen, että jo varsin varhaisessa vaiheessa kulttuuri tuli tutkimuksessa määritellyksi varsin laajasti.

Tarve tutkimukseen tuli silloisesta opetusministeriöstä, ja ensimmäisen tutkimuksen sisältö kopioitiin lähes suoraan vuoden 1974 kulttuuritoimintakomitean mietinnöstä, jossa sitä ehdotettiin.

Kuvaavasti tutkimus olikin nimeltään kulttuuriharrastus- ja vapaa-aikatutkimus ja sitä tehtiin ja julkaistiin nimenomaan kulttuuritilastojen yhteydessä vuosina 1977 ja 1981. Tutkimus sisälsi alusta alkaen myös liikuntaa koskevat ja vapaan sivistystyön osuudet, samoin erityisesti nuoria koskevia osioita. Tämä liittyi siihen, että tutkimuksen osarahoittajana oli opetusministeriö ja erityisesti sen taidepolitiikan-, liikuntapolitiikan- ja nuorisopolitiikan osastot.

Wilsonin mukaan (1988) Britanniassa valtion vapaa-ajan hallinnointi on koko modernin vapaa-ajan historian ollut hajautettua ja epäsuoraa. Paikallishallinnolla on ollut päävastuu vapaa-ajan palveluiden tarjoamisessa. Silloin kun valtio on osallistunut, se on tapahtunut epäsuorasti eri järjestöjen tai puolivaltiollisten elinten kautta.

Tämä muistuttaa hyvin paljon tilannetta myös Suomessa. Niin Britanniassa kuin Suomessakin julkinen valta on tukenut erityisesti sivistyksellisiä tai kansanterveyttä ylläpitäviä instituutioita kulttuurilaitoksia, museoita, liikuntaa ja liikuntapaikkoja. Mutta myös yhteinen vapaa-ajan tilallisuus puistoineen on kuulunut modernin valtion intresseihin, vaikka ei ehkä kulttuurihallinnon alaisuudessa.

Kulttuuri- ja muun vapaa-aikapoliitiikan näkökulmasta kulttuuri- ja liikuntaharrastusten selvittämisellä on paljolti ollut harjoitettua politiikkaa oikeutava tavoite. Tähän ovat useimmin riittäneet numerot ja Leisure Science -tradition kuvailevat kysymykset mitä, kuinka paljon, kuinka usein ja ketkä.

Vasta vuoden 1991 tutkimuksen nimi muutettiin Vapaa-aikatutkimukseksi, eikä sitä enää tehty kulttuuritilastojen yhteydessä. Tilastokeskuksen näkökulmasta sen katsottiin edelleen olevan osa kulttuuritilastojärjestelmää.

Vapaa-aikatutkimuksella on kuitenkin katsottu olevan myös muita kuin kulttuuri- tai muita vapaa-aikapoliittisia käyttäjiä. Sen tavoite on ollut esimerkiksi palvella ja tuottaa aineistoa myös tutkimuslaitoksissa, yliopistoissa ja korkeakouluissa tehtävälle tutkimukselle. Tästä syystä sen suunnittelemisessa on seurattu tarkasti yhteiskunnan kehitystä sekä tutkimusmaailman kysymyksenasetteluja.

Tutkimuksen sisältö on pyritty tekemään niin laajaksi kuin mahdollista niin, että se kattaisi mahdollisimman paljon ihmisten omassa hallinnassa olevasta arjesta ja sen toiminnasta. Samalla esimerkiksi median tai internetin käyttöä ei ole rajattu vain työn tai kokopäivätoimisen opiskelun ulkopuolelle.

Myös Suomessa tutkimusmaailmassa tapahtui 1980-luvulla kulttuurintutkimuksellinen, feministinen, kielellinen ja kvalitatiivinen käänne, jos muutokset pakkaa yhteen lauseeseen. Käänteeseen liittyi ankara pelkän kvantitatiivisen tietämisen kritiikki.

Myös Vapaa-aikatutkimusta suunniteltaessa havahduttiin merkitysten muodostumisen keskeisyyteen ihmisten toiminnalle ja identiteetille. Tutkimuksen suunnitteluvaiheessa tehtiin kvalitatiivista esitutkimusta ihmisten arjen rakentumisesta. Haluttiin tutkia, mitkä asiat ihmisten omassa ajassa ja arjessa ovat merkityksellisiä, ja miten ne sanoitetaan. Tämän pohjalta itse survey-tutkimuksen sisälle tuotiin paljon laadullisia elementtejä.

Erityinen kiinnostus kohdistui juuri vapaa-ajan käsitteeseen ja vapaa-ajan merkitykseen ihmisten arjessa. Suomen kieli tuo määrittelyyn aivan oman hankaluutensa. Siinä ei ole vapaa-aika (free time) käsitteen vastapainoksi englannin kielen leisure -sanaa vastaavaa, itsessään laadullista sanaa tai käsitettä.

Toinen uusi kiinnostuksen kohde oli kulttuurisen maun, sen sanoittamisen ja valintojen tutkiminen. Näitä samoja teemoja on jatkettu myös myöhemmissä tutkimuksissa (2002, 2017).

Tutkimuksen sisällöllisen laajuuden ansiosta aineistoille voi tietyissä rajoissa esittää varsin monenlaisia tutkimuskysymyksiä, myös toimijälähtöisiä ja merkityksen muodostumiseen liittyviä. Tästä hyvänä esimerkkinä toimii vuoden 2002 aineiston pohjalta yhteistyössä yliopistotutkijoiden kanssa toimitettu Suomalainen vapaa-aika -kirja (Liikkanen 2009a).

Survey-tutkimuksellisen katseen rajoitteista

Vapaa-ajan kvantitatiivisissa tutkimustraditioissa on omat sisällölliset ja metodologiset rajoitteensa. Ajankäyttötutkimuksissa rajoitteet liittyvät vapaa-ajan käsitteen residuaalisuuteen ja poissulkevuuteen sekä ylikansallisen luokituksen käyttämiseen kansallisessa kontekstissa. Leisure -traditioissa rajoitteet tulevat taas kansallisista käytännöistä, sektoripolitiikkojen erilaisista rajauksista ja niiden pohjalta tehdyistä vapaa-ajan toimintojen luokituksista.

Kumpaakin rajoittaa luonnollisesti koko väestöä koskeva viitekehys, kaikkien survey-tutkimusten rajoitteet kuten otoksen rajaus sekä standardisoidut taustaluokitukset, joilla saattaa olla niin sukupuolittavia (vrt. Kinnunen 2001) kuin vaikkapa monikulttuurisuutta ohittavia vaikutuksia.

Lisäksi kuten Miles Manchester- esimerkissä (ks. Esimerkki 2) toteaa, kvantitatiivisella tiedonkeruulla on taipumus tuottaa ennalta arvattavia ja tutkimuksesta toiseen toistuvia tuloksia.

Esimerkki 1: nukkuminen

Ajankäyttötutkimuksen rajauksen seurauksista otan esimerkiksi nukkumisen, joka ei ajankäytön luokituksessa kuulu vapaa-aikaan, vaan fyysisiin tar-

peisiin. Sitähän se on, mutta onko se myös jotain muuta, jotain hyvin yksityistä ja omaa ja samalla jaettavaa?

Anu Valtosen tutkimukset nukkumisesta (2015) saavat ajattelemaan uudella tavalla. Hän kirjoittaa: ”Nukkuminen on biologinen välttämättömyys, mutta se on myös kulttuurinen kysymys. Kautta historian erilaiset yhteiskunnat ja kulttuurit ovat luoneet omia normistojaan siitä, missä, miten, milloin ja kenen kanssa nukutaan. Esimerkiksi ennen teollista vallankumousta oli vallalla kaksivaiheinen unimalli: illalla mentiin nukkumaan ja aamuyöllä herättiin hetkeksi, seurusteltiin, puuhasteltiin niitä näitä ja mentiin toisille unille.”

Hänen mukaansa toinen esimerkki nukkumisen kulttuurisidonnaisesta luonteesta on vallalla oleva ajatus nukkumisen yksityisyydestä, tapahtumisesta kodin suojassa:

”Niinpä nukkuminen muualla, vaikkapa työpaikalla saakin usein aikaan hämmästelyä, naureskelua tai sosiaalista paheksuntaa [...] samaan aikaan uudet unimarkkinat tarjoavat päiväunipalveluita. Hyväksyttäväksi ne keuhketaan nimeämällä ne *tehotorkuiksi* taloutemme kivijalan käyttöön.”

Valtonen pohtii myös, että Japanissa uudet *halikabvilat*, joissa voi nukahda vieraan ihmisen viereen, rikkovat perinteistä nukkumisen sosiaalista järjestystä ja avaavat uusia järjestäytymisen tapoja. Taloudellinen toiminta voi siis olla tärkeä nukkumisen kulttuurin muokkaaja ja ylläpitäjä.

Kuten Valtonen kirjoittaa, kannammekin, usein tiedostamattamme, pitkää kulttuurihistoriaa siitä, miten meidän kuuluu nukkua ja miten ajatella unesta ja nukkumisesta. Esimerkiksi länsimaisessa ajattelussa nukkuminen on usein yhdistetty laiskuuteen. Hänen mukaansa antropologiset tutkimukset ovat tuoneet esiin, miten tietyissä kulttuureissa arvostetaan unessa oloa enemmän kuin valvetta.

Esimerkki 2: kysymys tilallisuudesta

Viimeaikainen kaupunkikehitys on voimistanut keskustojen ja periferioiden/lähiöalueiden eriytymistä. Varsinkin pääkaupungeissa ja isoimmissa kaupungeissa kulttuuri-instituutioilla on ollut keskeinen rooli niin kansalaisidentiteetin muokkaajina kuin julkisen vallan merkkeinäkin. Viime vuosikymmeninä kaupalliset intressit ja julkisten toimijoiden yhteistyö yksityisten toimijoiden kanssa on vallannut alaa. Kaupunkeja brändätään turismille ja investoinneille vetovoimaisiksi, ja tällöin juuri kaupunkien keskustoja pyritään kehittämään.

Helsinki on tästä erinomainen esimerkki. Kaupungin keskustaan on pyritty luomaan vetovoimainen kulttuurilaitos- ja hotellikeskittymä; uusien hotellien lisäksi vanhojen kulttuuri-instituutioiden (Kansallisteatteri, Kansallismuseo, Helsingin kaupungin taidemuseo HAM, Ateneumin taidemuseo) rinnalle on rakennettu uutta arkkitehtuuria ja uusia laitoksia, ensin

nykyaiteen museo Kiasma vanhan linja-autoaseman viereen, sitten Amos-Rex taidemuseo vanhaan Lasipalatsin kiinteistöön sekä uudisrakennuksena keskustakirjasto Oodi. Näiden yhteyteen tai lähitienoille on synnytetty Kansalaistori ja Narinkkatori.

Keskeisenä diskurssina on ollut korostaa kaikkea uutta kansalaisten viihtyisyydellä, ”kansalaisten olohuoneina”. Samaan aikaan kuitenkin yhä suurempi osa julkisesta tilasta on kaupallisten toimijoiden hallussa, ja keskustaa ajatellaan implisiittisesti hyvin toimeen tulevan keskiluokan paratiisina.

Hyvin samanlaisia kehityskulkuja on löydettävissä kaikkialta maailmalta, esimerkkinä vaikkapa Manchester Britanniassa (Wolff & Savage 2013). Andrew Miles (2013) toteaa, että kaupunki on hyvä esimerkki prosessista, jossa teollisuuskaupunki on nostettu kulttuuri-investointeihin ja luovan teollisuuden kehitykseen perustuvalla uudella ”paikan hengellä” Englannin johtavaksi alueelliseksi ”luovaksi kaupungiksi”.

Myös Britannian kaupunkipolitiikassa on haluttu rakentaa kaupunkikehitystä uudenlaisten eliittien varaan. Näiden ajatellaan yhdistävän taidetta, populaarikulttuuria ja luovaa teollisuutta. Milesin mukaan 1900-luvun loppupuolella avatuilla uuden julkisen tilan keskipisteeksi rakennetuilla uusilla ”korkea” kulttuuri-instituutioilla haluttiin puhutella nousevan uuden keskiluokan identiteetin artikuloitumista.

Hän toteaa, että uudessa tilanteessa nämä samat tilat ovat edelleen keskiössä, kun nykyinen entistä moninaisempi keskiluokkaan kuuluvien asukkaiden joukko identifioituu kaupunkiin monesta lähteestä kumpuavan kuuluminen kautta.

Sen sijaan kaupungin keskusta ja sen traditionaalisten kulttuuritilojen merkitys on huomattavasti vähemmän selvä kaupungin laajemmalle väestölle. Survey-tutkimusten mukaan niissä käy vuoden mittaan vain 20 prosenttia Manchesterin väestöstä. Miles tutkii artikkelissaan niitä, jotka eivät käy näissä instituutioissa ja jotka taiteen yleisöä tutkittaessa nimetään toistuvasti kulttuurin ulkopuolella oleviksi.

Vuoden 1999 jälkeinen New Labour -politiikka alkoi korostaa kulttuuripolitiikan tavoitteiden kytkeytymistä laajempaan politiikkaan – talous- ja sosiaalipolitiikkaan. Osallistuminen nousi kulttuuripoliittisen retoriikan keskiöön, luotiin sloganeita kuten ”The arts must be for the many not the few”. Osallistumisen lisäämisen tavoite koski kulttuurin ohella myös mediaa ja urheilua ja liikuntaa. Todettiin, että valtaosa julkisesta rahoituksesta hyödytti vain pientä vähemmistöä.

Ideologiaan kuului tietoon perustuva (’evidence-based’) politiikka ja siihen liittyvä tulosten mittaaminen. Luotiin erilaisia mittaamisen instrumentteja, kuten vuosittainen Taking Part -tiedonkeruu, kulttuuriin ja liikuntaan keskittyvä survey-tutkimus. Milesin mukaan virallinen osallistumisen määritelmä jää kuitenkin ylhäältä alas katsovaksi ja kulttuuritapahtumien ja

-tilojen ulkopuolelle jäävät ihmiset määrittyvät sosiaalisesti ongelmaksi: passiiviseksi, eristäytyneeksi, valtavirtakulttuurin näkökulmasta tuulijajolla olevaksi ryhmäksi ja sen takia mobilisaation tarpeessa olevaksi.

Milesin havainnon mukaan olemassa olevat tutkimusteknologiat näyttävät olevan taipuvaisia tuottamaan kovin karkeaa evidenssiä ja siten niiden vaikutus kulttuuripolitiikkaan olemaan itse-itseään vahvistava. Se liittyy kapeaan näkemykseen osallistumisesta. Hän on sitä mieltä, että politiikka pitää kiinni positivistisesta sosiaalitutkimuksen mallista asettaen etusijalle laajoihin väestöotoksiin perustuvan aineiston tuottaman tiedon.

Kun Miles tutkijakollegoineen lähti havainnoiden ja kvalitatiivisia haastatteluja tekemällä tutkimaan ryhmää, joka Taking Part -tutkimuksen perusteella määriteltiin osallistumattomaksi, huomattiin, että he olivat myönteisesti kiinnittyneitä hyvin monenlaisen vuorovaikutukseen ja osallistumiseen omassa yhteisössään ja omalla alueellaan.

Monet pitivät korkeakulttuuria yleisesti ihan tärkeänä, vaikka eivät itse siihen ottaneetkaan osaa. Toisilla taas oli paljonkin taiteeseen ja kulttuuriin liittyviä harrastuksia omassa yksityiselämässään, mutta he eivät kokeneet olevansa osa taideyhteisöä tai yleensä ottaen kulttuuriosallistujia.

Suurin osa ”kulttuuritilaisuuksissa käymättömistä” kaupunkilaisista ei ollut lainkaan passiivia ja eristäytyneitä, vaan päinvastoin jäseniä vilkkaissa kulttuurisissa verkostoissa, jotka olivat näennäisesti arkipäiväisiä ja tavallisia ja jotka keskittyivät ystävyys- ja perhe- ja sukulaissuhteisiin ja niiden puitteissa toimimiseen. Nämä tekemiset olivat hyvin moninaisia kuten kotivierailuja, grillaamista, ostoksilla ja ikkunaostoksilla käymistä, kahvilla käymistä, pubissa syömistä, ajeluita puutarhakeskuksiin tai muita nähtävyyksiä katsomaan, jalkapallon seuraamista, uimista, jumppia, kokkaamista, puutarhanhoitoa, rahapeliä pelaamista, musiikin kuuntelua, tv-ohjelmien katselua, lukemista, juomista, kerho- tai yhdistystoimintaa. Nämä kaikki kiinnittyivät tiiviisti arjen rakenteisiin.

Näillä tarinoilla kulttuurisesti ja sosiaalisesti taide-establishmentin ulkopuolella tapahtuvasta yksityisestä osallistumisesta on vahva spatiaalinen, paikkaan sidottu ulottuvuus, ne ovat tarinoita taidemaailmaan liittyen väärässä paikassa ja eksyksissä olemisesta.

Manchesterin city center koettiin etäiseksi paikaksi, jossa käydään harvoin, joka tarjoaa vain vähän liittymäkohtia ihmisten elämään eikä kulttuurikaupunki-identiteettiin osattu samastua. Tutkijat totesivat, että virallisen määritelmän mukainen taideosallistuminen on riskialtista niille, jotka eivät ole siihen maailmaan vihkiytyneet. Koska he eivät tiedä mitä odottaa tai kuinka käyttäytyä, he eivät koe kodikkuutta vaan kokevat olevansa väärässä paikassa.

Useat kokivat lisäksi keskustan uudistamisen olevan uhka muille paikallisille resursseille. Ajateltiin, että keskustaan satsataan rahaa, koska sitä on siellä muutenkin ja samalla unohtetaan kauempana olevat alueet.

Tähän liittyy myös varattomampien asukkaiden työntäminen pois keskustasta, jossa hinnat ovat nousseet ja asuntoja purettu. Monet ajattelevat, että omistuksen tunne kaupunkiin on viety. (Vrt. myös Massey 2008.)

Mitä tästä opimme: yleensä osallistumista tulkitaan pelkästään vertikaalisesti koulutuksen tai sosiaalisen aseman hierarkkisten muuttujien avulla tai liittyen henkilökohtaisiin ominaisuuksiin, kuten sukupuoli tai ikä. Se on osittain täysin asianmukaista, mutta ilman ymmärrystä paikkaan, omaan lähiympäristöön ja arjen rakenteisiin kiinnittymisestä, jotain täysin olen-naista jää ymmärtämättä.

Esimerkki 3: muutoksen kuvaus

Kvantitatiivisen tutkimuksen vahvuus ja heikkous on muutoksen kuvaus.

- Miten kuvata muutosta, jos maassa asuva väestö muuttuu eivätkä väestörekisterit enää tavoita sitä väestöä, jota halutaan kuvata;
- Miten kuvata muutosta ja yhteiskuntaa, joka on monikulttuurinen eivätkä eri kansanryhmät jakaudu maantieteellisesti tasaisesti koko maa-han;
- Miten kuvata muutosta, jos vastaajakadot karkaavat hallinnasta;
- Miten kuvata muutosta, jos muutos karkaa ohi kansallisen katseen eli metodologisen nationalismin ylijärjestykseksi;
- Miten kuvata muutosta, jos käytössä olevat käsitteet ja luokitukset eivät enää tavoita todellisuutta;
- Miten kuvata muutosta, jos käytetyt kysymykset eivät enää vastaa aikaa ja aikasarjat kuvaavat menneisyyttä.

Vapaa-ajasta tietäminen tulevaisuudessa

Vapaa-ajan käsite on muuttunut ja muuttuu, mutta se ei ole ollut luonnonlainomaista evoluutiota yhä kehittyneempiä muotoja kohti, vaikka muutos tapahtuukin yhteiskuntien muutoksen mukana. Muutoksen ohessa samoja käsite- ja tunnerakenteita on löydettävissä tuhansien vuosien takaa.

Yhteenvetona voi todeta, että vapaan ajan ja vapaa-ajan käsitteet ovat historiassa tuotettuja ja elämismoraalista raskaita, eivät faktuaalisia. Toinen keskeinen havainto on, että vaikka suomen kielessä käsitteeseen aina liitetään sana aika, kun vaihtoehtoa ei ole, käsitteen laajempi historia irtoaa ajan käsitteestä. Kohtalonsa takia ihminen elää aikaa, mutta vapaa-ajan käsitteen sitominen pelkästään aikaan yksiulotteistaa ja banalisoi sitä.

Kuten on huomattu, vapaa-ajan käsite ei ole empiirinen fakta eikä se ole teoreettinen analyysiväline. Mutta se on varsin hedelmällinen tutkimuskohde niin teoreettisesti kuin empiirisestikin. Kiinnostava kysymys on, onko millään nykyisistä (palkka)työhön kiinnittyvistä vapaa-ajan käsitteistä tulevaisuudessa asemaa arjen jäsentäjänä.

Myös työn käsite ja työn rajat ovat paikoitellen suuressa muutoksessa. Vapaa-aikatutkimusten mukaan ihmisten henkilökohtaisessa elämässä työn merkitys on ajan kuluessa vähentynyt ja vapaa-ajan lisääntynyt. Paradoksaalisesti yhteiskuntapoliittisesti työ ja sen tehokkuus on yhä keskeisempi, jopa absoluuttinen arvo (vrt. Mannevuori 2020; Brown & Baker 2012; Sennett 2002). Myös Suzman (2020) ihmettelee, miten tällainen yhteiskunta, jossa työllä on näin keskeinen arvo, on päässyt syntymään.

Samalla yksilö on nostettu kaiken keskiöön, ja yhä suurempi vastuu omasta jaksamisesta on sälytetty yksilön kannettavaksi (Brown & Baker 2012).

Kiinnostava kysymys on myös, tuottavatko palkkatyön ulkopuolella olevat, yhä suuremman osan väestöstä muodostavat ihmiset uusia arjen jäsentämisen ja nimeämisen tapoja ja merkityksiä. Toinen iso kysymys on vapaa-ajan käsitteen valtaan ja hallintaan liittyvä luonne. Purkautuuko vai säilyykö se yhteiskunnan muuttuessa?

Voisiko ajatella, että tulevaisuuden elämässä elämän kategoriat ja funktiot sekoittuvat kuin esihistoriallisena aikana tai antiikin ajattelijoilla? Onko mahdollista kuvitella yhteiskunta, jossa kaikki tekeminen olisi arvostettua ja sen merkitykset olisivat ihmisten/toimijoiden itsensä tuottamia ja neuvottelemia?

Uskon, että niin kvantitatiivisella kuin kvalitatiivisella vapaa-aikatutkimuksen traditiolla on paikkansa myös tulevaisuudessa. Tämä edellyttää, että kummankin tietämisen luonne ja rajoitteet tiedostetaan ja otetaan huomioon tutkimuksessa ja tulosten tulkinnassa. Se edellyttää niin käsitteiden kuin tiedonkeruu- ja analyysimenetelmien tuottavuuden kriittistä purkamista.

Yhä edelleen on tarvetta kvantitatiiviselle ja tilastolliselle koko väestöstä ja sen rakennetta koskevalle tiedolle. Myös tälle tiedolle asettuu uusia haasteita niin yhteiskunnan muutoksessa kuin tutkimuksellisessa vaatimuksessa ymmärtää erilaisten yhteiskunnallisten asemien ja erojen vaikutus ja risteytyminen suhteessa ihmisten asemaan ja toimintaan. Tätä voidaan kuvata myös intersektionaalisuus-käsitteen kautta. Miten ottaa analyysissa huomioon vaikkapa paikantuneisuus, sukupuolittunut, rodullistettu, monikulttuurinen ja uusin tavoin eriarvoistuva yhteiskunta.

Olennainen osa kvantitatiivista tietämistä ovat luokittelut. Yhteiskunnan moninaistuessa on suuri haaste löytää uusia tapoja luokitella tietoa – koskee se sitten ihmisiä, heidän yhteiskunnallista asemaansa, ominaisuuksiaan tai toimintaansa.

Ihmisten valinnat eivät tapahdu vapaassa avaruudessa vaan yhteiskunnassa. Ymmärtääkseen ihmisten valintoja pitää ymmärtää yhteiskunnallista kontekstia kaikessa moninaisuudessaan ja rikkaudessaan.

Myös erilaiselle tietämiselle uusissa historiallisissa tilanteissa avautuu uusia mahdollisuuksia, uusia ovia ja ikkunoita. Kuten Ian Hacking (2009) sanoo ”se, mitä me voimme ajatella, mitä tahdomme kysyä, mitä me tutki-joina tahdomme tehdä, on historiallinen tapahtuma.”

Tulevaisuuden tietämisen haasteet ovat niin moninaisia ja monitasoisia, että on vaikea nähdä kvantitatiivisen vapaa-aikatutkimuksen voivan uudistua ilman tiivistä yhteyttä kvalitatiiviseen, ihmisten tasolle kurkottavaan, heidän maailmaansa ymmärtävään tutkimukseen.

Kun tutkijan katse ja korva ylittää ihmisten ja heidän mielensä tasolle, se pääsee myös ajan rajallisuuden äärelle.

Nykyisessä yhteiskunnassa on mahdoton kuvitella, että julkisen vallan suunnasta suostuttelevallakaan hallinnalla pystyttäisiin luomaan uusi vapaa-ajan tai vapaan ajan käsite. Uusi syntyy ihmisten välisissä suhteissa ja yhdessä tekemällä, fyysisissä ja virtuaalisissa yhteisöissä.

E erityisen kiinnostavan tien tulevaisuuteen tarjoaa paikantuneisuuden ja tilallisuuden huomioiminen ihmisten toiminnan ymmärtämisessä. Tästä saatiin jo hyvä esimerkki Manchesteristä. Olennaisia ovat sekä fyysiset paikat ja niihin liittyvät merkitykset, että mentaaliset paikat ja puolestaan niihin liittyvät merkitykset.

Foucault kirjoitti 1984, että ”tila/paikka on perustavanlaatuinen kaikenlaisen yhteisöelämän kannalta; tila/paikka on perustavanlaatuista mille tahansa vallan käytölle.”

Mikko Lehtonen jatkaa (2014): ”Ihmiset ovat ympäristöönsä tutkiskelevia ja sitä muokkaavia ruumiita toimijoina. Ruumiillisina toimijoina he sijaitsevat ajassa ja tilassa [...] aika ja tila ovat perustavia ihmisten toiminnan ehtoja [...] Kun on kyse ihmisten tilasta ja ihmisten ajasta, kyse on saman tien sosiaalisesta tilasta ja sosiaalisesta ajasta, joissa materiaalisuus ja symbolisuus kie-
toutuvat toisiinsa.”

Vapaa-ajan ja vapaan ajan tutkimisen tulevaisuuden suunta on abstraktista väestöllisyydestä tilallisuuteen.

Kiinnostavan erityisnäkökulman paikan/tilan ymmärtämiselle antaa Michel Foucaultin heterotopian käsite (ks. myös Bennett 1995). Foucault kutsuu heterotopioiksi sellaisia erityisiä paikkoja, joiden tarkoitus tai tehtävät ovat erilaisia tai jopa vastakkaisia toisille. Heterotopian käsitettä on käytetty mm. kulttuuripoliittisessa tutkimuksessa (vrt. Bennett 1995).

Keskiajalla ja vielä uudella ajallakin monet näistä paikoista olivat eksklusiivisia ja suljettuja useimmilta ihmisiltä. Nykyään useimmat heterotopioiksi luokiteltavat paikat ovat avoimia, kuten museot ja teatterit (ks. myös Liik-

kanen 2001), mutta myös suljettuja heterotopioita on edelleen, esimerkiksi vaikkapa vankilat tai sairaalat.

Heterotopiat voivat olla myös näennäisesti avoimia. Esimerkki tällaisista olivat Manchesterissa tehdyssä tutkimuksessa kulttuurieliitin ulkopuolisten vierailuksi kokemat kulttuuritilat. Foucault kirjoittaa tällaisista tiloista (1986), että on toisia, jotka sitä vastoin näyttävät avoimilta, mutta sisältävät piiloisia ulossulkemisen käytäntöjä. ”Kuka tahansa voi astua näihin heterotooppisiin tiloihin, mutta todellisuudessa se on vain illuusio. Kuvittelemme astuvamme avoimeen tilaan, mutta olemmekin salaisella tiedolla ulossuljettuja.”

Kulttuuripoliittisen tutkimuksen lisäksi heterotopian käsitettä on käytetty myös esimerkiksi feministisessä tutkimuksessa. Wearingin (1998) mukaan Foucaultille ’heterotopiat’ voivat positiivisessa mielessä olla ’todellisia’ olemassa olevia erilaisuuden paikkoja, jotka toimivat arkipäivän toiminnan vastatiloina, resistanssin paikkoina tai täydentävinä tiloina.

Ne voivat olla myös vahvoja kuvitteellisia tiloja, jotka tarjoavat mahdollisuuden itsensä uudelleen löytämiselle, uudelleen rakentamiselle ja mielikuvitukselle. Tai kuten Esa Leskinen kirjoittaa Kansallisteatterin pääohjauksen blogissaan 7.5.2021: ”Mieleeni muistuvat jo aikaa sitten edesmenneen hienon miehen, aivofysiologi **Matti Bergströmin** sanat: *lentokone lentää ilmassa vain siksi, että sitä ennen on ollut olemassa myytti Ikaroksesta*. Siivet syntyvät ensin mielikuvituksessa, sitten vasta todellisuudessa – tarinat, haaveet ja mielikuvitus käyvät aina teknologisten innovaatioiden edellä ja tekevät mahdolliseksi sen, mikä aikaisemmin on ollut mahdotonta.”

Lähteet

- Bennett, Tony (1995). *The Birth of Museum the Museum, History, theory, politics*. London and New York: Routledge.
- Brown, B.J. & Baker, Sally (2012). *Responsible Citizens, Individuals, Health and Policy under Neoliberalism*. London-New York-Delhi: Anthem Press.
- Cushman, Grant & Veal, Anthony James & Zuzanek, Jiri (toim.) (2005). *Free Time and Leisure Participation. International Perspectives*. UK USA: CABI Publishing.
- Foucault, Michel (2010). *Turvallisuus, alue, väestö. Hallinnallisuuden historia. Collège de France luennot 1977–1978*. Tampere: Vastapaino.
- Foucault, Michel (2009). *The Birth of Biopolitics. Lectures at the Collège de France de France 1978–1979*. New York: Palgrave Macmillan.
- Foucault, Michel (1986). Of Other Spaces. *Diacritics*, Spring: 22–7.
- Foucault, Michel (1984). Space, knowledge and power. Teoksessa Paul Rabinow (toim.) *The Foucault Reader, An Introduction to Foucault's Thought*. Harmondsworth: Penguin, 239–256.
- Goodale, Thomas & Geoffrey, Godbey (1988). *The Evolution of Leisure: Historical and Philosophical Perspectives*. Oxford, USA: Venture Publishing Inc.

- Hacking, Ian (2009). *Mitä sosiaalinen konstruktivismi on?* Tampere: Vastapaino.
- Kajava, Mika & Riikonen, H.K. & Salmenkivi, Erja (2009). Antiikin kulttuurin periodisaatio. Teoksessa Mika Kajava & Sari Kivistö & H.K. Riikonen & Erja Salmenkivi & Raija Sarasti-Wilenius (toim.) *Kulttuuri antiikin maailmassa*. Helsinki: Teos.
- Kantola, Anu & Kuusela, Hanna (2019). *Huipputuloiset. Suomen rikkain promille*. Tampere: Vastapaino
- Kinnunen, Merja (2001). *Luokiteltu sukupuoli*. Tampere: Vastapaino.
- Kivistö, Sari (2009). Tarinoita tapakulttuurista. Teoksessa Mika Kajava & Sari Kivistö & H.K. Riikonen & Erja Salmenkivi & Raija Sarasti-Wilenius (toim.) *Kulttuuri antiikin maailmassa*. Helsinki: Teos.
- Lehtonen, Mikko (2014). *Maa-ilma. Materialistisen kulttuuriteorian lähtökohdita*. Tampere: Vastapaino.
- Liikkanen, Mirja (2018). Mikä työtä, mikä vapaata? Teoksessa Torsten Michelsen & Kari Reijula & Leena Ala-Mursula & Kimmo Räsänen & Jukka Utti (toim.) *Työelämän perustietoa*. Helsinki: Duodecim, 335–344.
- Liikkanen, Mirja (2014). Tilastot kulttuuripoliittisen käänteen palveluksessa. Teoksessa Mikko Lehtonen & Katja Valaskivi & Hanna Kuusela (toim.) *Tehävä kulttuurille - talouden ja kulttuurin muuttuvat subteet*. Tampere: Vastapaino.
- Liikkanen, Mirja (toim.) (2009a). *Suomalainen vapaa-aika. Arjen ilot ja valinnat*. Helsinki: Gaudeamus.
- Liikkanen, Mirja (2009b). Johdanto. Teoksessa Mirja Liikkanen (toim.) *Suomalainen vapaa-aika. Arjen ilot ja valinnat*. Helsinki: Gaudeamus, 7–18.
- Liikkanen, Mirja (2005). Vapaa-aika muutoksessa – merkitykset, rajoitteet ja valinnat. Teoksessa Mirja Liikkanen & Riitta Hanifi & Ulla Hannula (toim.) *Yksilöllisiä valintoja ja kulttuurien pysyvyyttä. Vapaa-ajan muutokset 1981–2002*. Helsinki: Tilastokeskus.
- Liikkanen, Mirja (2001). The question of cultural gender. Teoksessa James Lull (ed.) *Culture in the Communication Age*. London and New York: Routledge.
- Mannevuori, Mona (2020). *Ihmiskone työssä*. Helsinki: Gaudeamus.
- Massey, Doreen (2008). *Samanaikainen tila*. Tampere: Vastapaino.
- Mattila, Raisa (2021) Kun työhaastattelussa kysytään vapaa-ajasta, kannattaa olla tarkkana – Kysymykseen liittyy sudenkuoppa, sanovat asiantuntijat. *Helsingin Sanomat* 7.6.2021: <https://www.hs.fi/hyvinvointi/art-2000008007069.html> [viitattu: 23.6.2021].
- Miles, Andrew (2013). Culture, participation and identity in contemporary Manchester. Teoksessa Janet Wolff & Mike Savage (toim.) (2013) *Culture in Manchester. Institutions and urban change since 1850*. Manchester and New York: Manchester Press.
- Miller, Peter & Rose, Nicolas (2010). *Miten meitä hallitaan*. Tampere: Vastapaino.
- Mills C. Wright (2015). *Sosiologinen mielikuviutus*. Helsinki: Gaudeamus.
- Murakami, Haruki (2020). *Pimeän jälkeen*. Helsinki: Tammi.
- Ollila, Anne (2000). *Aika ja elämä*. Helsinki: Suomen Kirjallisuuden Seura.
- Plutarkhos (2020). *Mielen tyyneydestä*. Helsinki: Otava.

- Riikonen H.K. (2009). Koulu, kasvatus ja sivistysihanteet. Teoksessa Mika Kajava, Sari Kivistö, H.K. Riikonen, Erja Salmenkivi & Raija Sarasti-Wilenius (toim.) *Kulttuuri antiikin maailmassa*. Helsinki: Teos.
- Roberts, Ken (2004). *The Leisure Industries*. Basingstoke: Palgrave-Macmillan.
- Rojek, Chris (2010). *The Labour of Leisure*. Los Angeles - London - New Delhi - Singapore - Washington DC: Sage.
- Rojek, Chris (1995). *Decentring Leisure. Rethinking Leisure Theory*. London - Thousand Oaks - New Delhi: Sage Publications.
- Rojek, Chris (toim.) (1989). *Leisure for Leisure. Critical Essays*. Hampshire and London: Macmillan Press.
- Salmenkivi, Erja & Sarasti-Wilenius Raija (2009). Marginaaliryhmiä ja sivullisia. Teoksessa Mika Kajava & Sari Kivistö & H.K. Riikonen & Erja Salmenkivi & Raija Sarasti-Wilenius (toim.) *Kulttuuri antiikin maailmassa*. Helsinki: Teos.
- Seneca (2018). *Elämän lyhydestä*. Helsinki: Otava.
- Sennett, Richard (2002). *Työn uusi järjestys. Miten uusi kapitalismi kuluttaa ihmisen luonnetta*. Tampere: Vastapaino.
- Suzman, James (2021). *Pari päivää töitä viikossa riittää – Hittikirjan kirjoittanut tutkija kertoo HS:lle, miksi nykyisen työelämän on aika jäädä historiaan*. Haastattelu Pekka Torvinen, Helsingin Sanomat, Kulttuuri 7.1.2021.
- Suzman, James (2020). *Work, A History of How We Spend our Time*. London-Oxford-New York-New Delhi-Sydney: Bloomsbury.
- Thompson, E.P (1969). Time, Work Discipline and Industrial Capitalism, *Past and Present* 38:56–97.
- Valtonen, Anu (2015). Talous, työ ja uni. Teoksessa Torsten Michelsen & Kari Reijula & Leena Ala-Mursula & Kimmo Räsänen & Jukka Utti (toim.) *Työelämän perustietoa*. Helsinki: Duodecim, 355–363.
- Wearing, Betsy (1998). *Leisure and Feminist Theory*. London-Thousand Oaks-New Delhi: Sage Publications.
- Wilson, John (1988). *Politics and Leisure*. London - Sydney - Wellington: Unwin Hyman.
- Wimbush, Erica & Talbot, Margaret (toim.) (1988). *Relative Freedoms, Women and Leisure*. Milton Keynes - Philadelphia: Open University Press.
- Wimmer, Andreas & Glick Schiller, Nina (2002). Methodological nationalism and beyond: nation-state building, migration and the social sciences *Global Networks* 2 (4), 301–334, [Academia.edu](https://doi.org/10.1080/1471904021000043882) 23.6.2021.
- Wolff, Janet & Savage, Mike (toim.) (2013.) *Culture in Manchester. Institutions and urban change since 1850*. Manchester and New York: Manchester Press.
- Ylijoki, Oili-Helena (2015). Ajan paradoksit tutkimustyössä. Teoksessa Anu-Hanna Anttila, Mirja Liikkanen & Hannu Pääkkönen (toim.) *Ajassa kiinni ja irrallaan, Yhteisölliset rytmit 2000-luvun Suomessa*. Helsinki: Tilastokeskus, 45–60.

Vapaa-ajan yksityisyys ja sosiaalisuus

Kuva: Shutterstock

Hannu Pääkkönen

3 Arki koetaan aiempaa raskaammaksi – kuitenkin kotityöt jakaantuvat aiempaa tasaisemmin

Tilastokeskuksen Vapaa-aikatutkimuksessa vastaajia on pyydetty arvioimaan sitä, kuinka raskaana tai kevyenä he pitävät arkeaan, sekä toisaalta sitä, kuinka mielenkiintoisena tai ikävystyttävänä he sen kokevat. Myös kiire kuuluu monen arkeen, ja sen kokemista on niin ikään kartoitettu vapaa-aikatutkimuksissa. Arjen kokemista koskevat kysymykset ovat olleet mukana viimeisimmissä vapaa-aikatutkimuksissa vuosina 2002 ja 2017.

Vapaa-aikatutkimuksen kysymyksissä ei ole määritelty tarkemmin, mitä arjella tarkoitetaan. Arkielämän tutkimuksessa ”arki on sitä, mitä ihmiset tekevät päivittäin, viikoittain, kuukausittain, toiminnan normaalit syklit edustavat arkea” (Tuomi-Gröhn 2009, 150). Arjen käsitteessä ei tehdä jakoa kotielämän ja työn välille, vaikka tutkimuksessa arki paikantuukin usein kotiin (emt. Sekki 2018, 66).

Arjen käsitteellistäminen sai alkunsa yhteiskuntatieteissä 1900-luvun taitteessa teollisuusyhteiskunnan nousun ja kaupungistumisen myötä. Suomessa arjen tutkimus vilkastui 1980-luvulla etenkin sosiologiassa. Sittemmin arkielämän lähestymistapa on yleistynyt monella eri tieteenalalla. (Korvela & Rönkä 2014; Heinonen 2012.)

Vapaa-aikatutkimuksen yhteydessä arjen kokeminen kiinnostaa etenkin silloin, kun halutaan selvittää erilaisia harrastamisen esteitä. Mirja Liikkanen kutsuu niitä arjen olosuhdetekijöiksi (Liikkanen 2005, 20).

Tässä artikkelissa tarkastelen suomalaisten arjen raskautta, mielenkiintoisuutta ja kiireisyyttä sekä niiden muutoksia sukupuolen, iän ja sosioekonomisen aseman mukaan

Lisäksi tarkastelen kotityötä koskevien kysymysten pohjalta miesten ja naisten osallistumista eri kotitöihin sekä niiden kokemista paitsi Tilastokeskuksen Vapaa-aikatutkimuksen myös sen sisartutkimuksen, Ajankäyttötutkimuksen tulosten valossa. Lisääntyykö tasa-arvo kotitöiden tekemisessä naisten ja miesten välillä? Vertaan myös vuoden 2017 Vapaa-aikatutkimuksen kotitöiden kokemista koskevia tuloksia vuosien 2009–2010 Ajankäyttötutkimukseen, jossa pyydettiin kirjaamaan muiden muassa tekeminen, josta piti eniten kirjanpitopäivänä. Miten usein kotityöt mainittiin päivän miellyttävimpänä toimintona?

Vapaa-aika- ja Ajankäyttötutkimusten vertailua – vaikuttaako tutkimusmetodi tuloksiin?

Vapaa-aikatutkimuksessa vapaa-ajan harrastuksia on kartoitettu aikaisemmin haastattelemalla, mutta nykyisin pääasiassa verkko- ja postikyselyillä. Vuonna 2017 tiedot kerättiin käyntihaastatteluina 10–14-vuotiailta ja 75 vuotta täyttäneiltä, mutta 15–74-vuotiailta joko verkko- tai postikyselyinä. Vuosina 1991 ja 2002 kaikki tiedot kerättiin käyntihaastatteluina.

Tiedonkeruumenetelmien erot saattavat vaikuttaa artikkelin tietojen taustalla olevien mielipidekysymysten vastauksiin. Haastattelemalla kerättyssä tutkimuksessa voi ilmetä sosiaalisen suotavuuden vaikutusta, jolloin vastaaja pyrkii antamaan yleisesti hyväksyttävänä pidettävän vastauksen riippumatta siitä, mitä hän kysytystä asiasta aidosti ajattelee (esim. Jokinen & Järvensivu 2014).

Kun tiedot kerätään itse täytettävällä verkko- tai postilomakkeella, ulkoiset tilanteet eivät vaikuta samalla tavalla vastaamiseen kuin haastattelutilanteessa. Tämä saattaisi selittää osan negatiivisten vastausten yleistymisestä artikkelissa tarkastelluissa kysymyksissä.

Ajankäyttötutkimuksessa puolestaan selvitetään päiväkirjamenetelmällä eri toimintoihin käytettyä aikaa. Kiinnostuksen kohteena siinä on kaikki tekeminen vuorokauden aikana, niin ansio- ja kotityö, nukkuminen kuin vapaa-aikakin. Vastaajat kirjaavat ajankäyttönsä päiväkirjaan yleensä kahden vuorokauden ajalta. Omin sanoin kirjoitetut toiminnot luokitellaan jälkikäteen yhtenäisen luokituksen mukaisesti. Tähän saakka tiedot on kerätty pääasiassa paperipäiväkirjoilla, mutta nykyään yhä yleisemmin sähköisesti verkko- tai mobiilipäiväkirjoilla.

Molemmissa Tilastokeskuksen tutkimuksissa on kuitenkin käytetty myös yhteisiä haastattelukysymyksiä, kuten tässä artikkelissa käsiteltävät kotityökysymykset. Vuosien 2009–2010 Ajankäyttötutkimuksen haastattelut tehtiin sekä puhelimitse että käynteinä (Väisänen 2011).

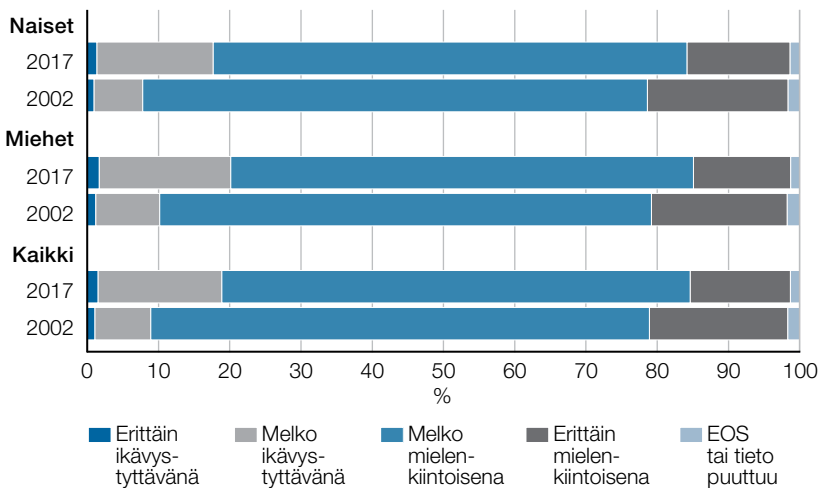
Päiväkirjamenetelmää pidetään tarkempana kotitöiden mittaamistapana kuin haastatteluja (esim. Pääkkönen 2010, 37–38, 103). Oma kirjanpito vähentää sosiaalisen suotavuuden vaikutusta tuloksiin. Menetelmiä vertailevissa tutkimuksissa on havaittu, että kotitöiden tekemistä saatetaan liioitella, kun siitä kerrotaan haastattelijalle. Lisäksi päiväkirjamenetelmä vähentää haastatteluissa ilmeneviä muistamisongelmia, kun tekemiset kirjataan päiväkirjaan lähes saman tien. Silti päiväkirja- ja haastattelumenetelmät tuottavat samansuuntaisia tuloksia esimerkiksi tässä artikkelissa tarkastellusta sukupuolten välisestä työnjaosta kotitöiden tekemisessä.

Valtaosa pitää arkeaan mielenkiintoisena

Valtaosa (80 %) 10 vuotta täyttäneistä suomalaisista piti arkeaan mielenkiintoisena vuonna 2017. Tässä ei ollut juuri eroa miesten (79 %) ja naisten (81 %) välillä. Erittäin mielenkiintoiseksi arkensa koki 14 prosenttia suomalaisista (kuvio 1).

Kuvio 1

Arjen kokeminen ikävyyttävänä tai mielenkiintoisena, 10 vuotta täyttäneet, prosenttia

Lähde: Tilastokeskus, Vapaa-aikatutkimukset 2002 ja 2017

Arkeaan mielenkiintoisena pitävien osuus on vähentynyt vuoden 2002 Vapaa-aikatutkimuksen jälkeen kymmenellä prosenttiyksiköllä. Muutos koskee molempia sukupuolia sekä kaikkia ikä- ja sosioekonomisia ryhmiä 75 vuotta täyttäneitä lukuun ottamatta.

Ikävyyttävänä arkeaan piti noin viidesosa (19 %). Heidän osuutensa on peräti kaksinkertaistunut vuodesta 2002. Erittäin ikävyyttävänä arkensa koki silti vain pari prosenttia 10 vuotta täyttäneistä. Tuloksia tulkittaessa on hyvä muistaa, että keruumenetelmien erot saattavat voimistaa muutoksia negatiivisten vastausten suuntaan (ks. tietoruutu).

Työttömistä reilu kolmasosa koki arkensa ikävyyttäväksi, ja opiskelijoista ja työntekijäammateissa toimivista vastaavasti neljännes. Yrittäjistä ja ylemmistä toimihenkilöistä vain reilu kymmenesosa piti arkeaan ikävyyttävänä.

Työssäkäyvillä kokemukset työstä määrittävät osaltaan arjen kokemista. Tilastokeskuksen Työolotutkimuksen mukaan palkansaajista vajaa viiden-

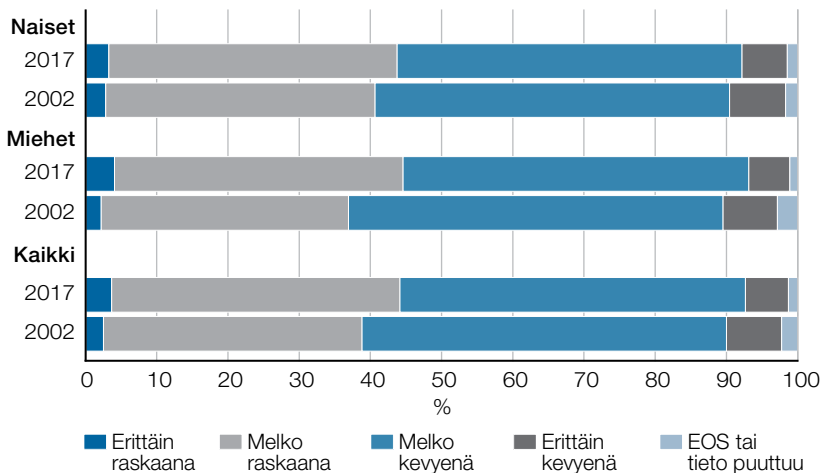
nes piti työtään erittäin tai melko yksitoikkoisena vuonna 2018. Osuus on pysynyt lähes samana vuodesta 1990 lähtien. Ylemmät toimihenkilöt pitivät työtään vähemmän yksitoikkoisena kuin muut palkansaajat. (Sutela, Pärnänen & Keyriläinen 2019, 125.)

Yhä useampi kokee arjen raskaana

Arkeaan erittäin tai melko raskaana pitävien osuus on kasvanut 39 prosentista (2002) 44 prosenttiin (2017). Suurin piirtein yhtä suuri osuus miehistä ja naisista koki arkensa raskaana. Erityisesti miehet kokivat arkensa useammin raskaana kuin vuosituhannen alussa (kuvio 2).

Kuvio 2

Arjen kokeminen raskaana tai kevyenä, 10 vuotta täyttäneet, prosenttia

Lähde: Tilastokeskus, Vapaa-aikatutkimukset 2002 ja 2017

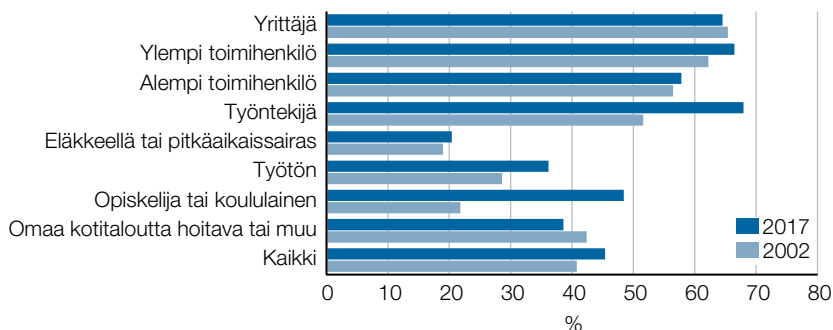
Huomattava osa työssäkäyvistä piti arkeaan vähintään melko raskaana. Työntekijöistä, ylemmistä toimihenkilöistä ja yrittäjistä noin kaksi kolmasosaa koki näin ja alemmista toimihenkilöistäkin lähes 60 prosenttia. Arkensa raskaana kokevien osuus on kasvanut erityisesti työntekijöiden ryhmässä (kuvio 3).

Yli 14-vuotiaista koululaisista ja opiskelijoista lähes puolet piti arkeaan raskaana. Osuus on enemmän kuin kaksinkertaistunut 15 vuodessa.

Koulunkäynti ja opiskelu vievät koululaisilta ja opiskelijoilta suuren osan päivästä lukuvuosien aikana. Terveysten ja hyvinvoinnin laitoksen koulu-

Kuvio 3

Arjen kokeminen erittäin tai melko raskaana, 15 vuotta täyttäneet, prosenttia

Lähde: Tilastokeskus, Vapaa-aikatutkimukset 2002 ja 2017

terveyskyselyn mukaan noin 40 prosenttia peruskoulun 8.–9. luokkalaisista ja lukion 1.–2. vuoden opiskelijoista piti koulun työmäärää liian suurena vuonna 2013. Osuus oli kuitenkin pienempi kuin 10 vuotta aikaisemmin. (Luopa ym. 2014.)

Tilastokeskuksen Työolotutkimuksessa palkansaajilta on kysytty työn ruumiillista ja henkistä rasittavuutta. Palkansaajista lähes kolmannes koki työnsä ruumiillisesti erittäin tai melko raskaaksi vuonna 2018.

Työn ruumiillisessa rasittavuudessa on tapahtunut vain vähän keventymistä 2000-luvulla. Palkansaajista puolet piti työtään henkisesti erittäin tai melko raskaana vuonna 2018. Osuus oli suurin piirtein sama vuonna 2003. (Sutela, Pärnänen & Keyriläinen 2019.)

Erittäin raskaana arkeaan piti vain harva (4 %) Vapaa-aikatutkimuksen vastaajista. Heidän osuutensa oli melkein sama kuin vuonna 2002. Yrittäjät, ylempät toimihenkilöt, työntekijät, työttömät sekä omaa kotitalouttaan hoitavat kokivat muita sosioekonomisia ryhmiä useammin arkensa erittäin raskaaksi.

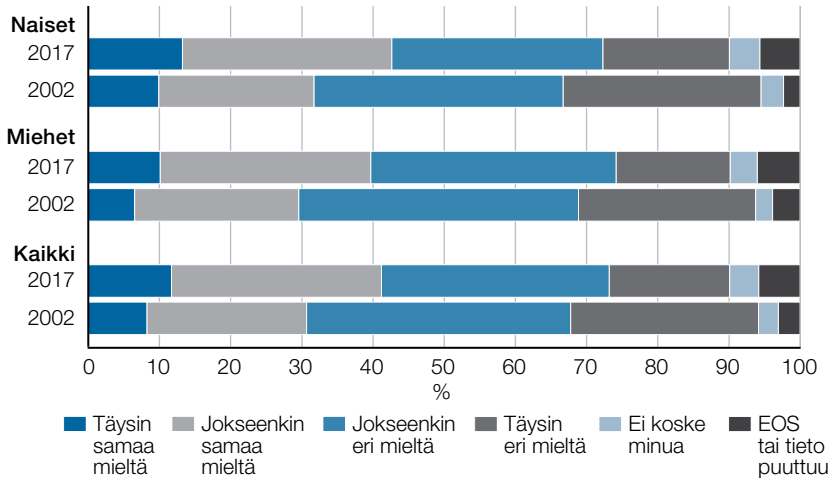
Kiireen kokeminen yleistynyt

Kiireen kokemista Vapaa-aikatutkimuksessa mitattiin väitteen ”joudun koko ajan tekemään liian monia asioita” avulla. Kysymys esitettiin 15 vuotta täyttäneille.

Täysin tai jokseenkin samaa mieltä väitteen kanssa oli 43 prosenttia naisista ja 40 prosenttia miehistä. Sekä naisilla että miehillä väitteen kanssa samaa mieltä olevien osuus oli kasvanut noin 10 prosenttiyksikköä vuodesta 2002 (kuvio 4).

Kuvio 4

”Joudun koko ajan tekemään liian monia asioita”, 15 vuotta täyttäneet, prosenttia

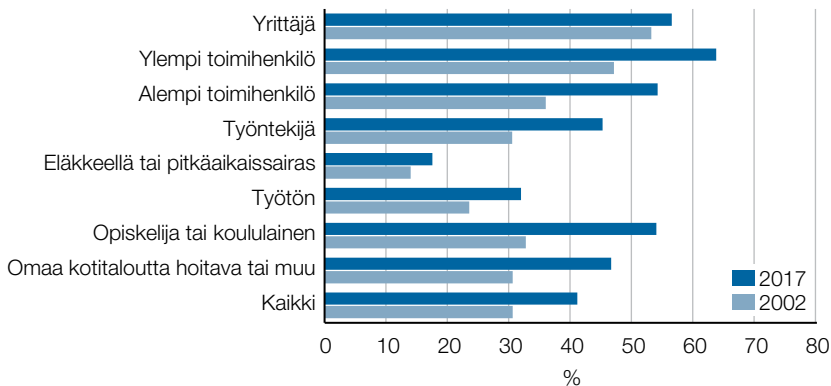

Lähde: Tilastokeskus, Vapaa-aikatutkimukset 2002 ja 2017

Kiireen kokeminen oli yleistynyt kaikissa ikä- ja sosioekonomisissa ryhmissä. Ylemmät toimihenkilöt ovat kiireisin väestöryhmä; heistä lähes kaksi kolmasosaa (64 %) oli kokenut kiirettä. Vuosituhannen alussa yrittäjät olivat eri sosioekonomisista ryhmistä kiireisimpiä (kuvio 5).

Kuvio 5

”Joudun koko ajan tekemään liian monia asioita”: Täysin tai jokseenkin samaa mieltä, 15 vuotta täyttäneet, prosenttia

Lähde: Tilastokeskus, Vapaa-aikatutkimukset 2002 ja 2017

Vähiten kiireisiä olivat eläkkeellä tai pitkäaikaissairaana olevat: heistä alle viidesosa (18 %) oli kokenut kiirettä. Yli 14-vuotiaista koululaista ja opiskelijoista yli puolet (54 %) oli kokenut kiirettä vuonna 2017, kun vuonna 2002 heitä oli kolmannes.

Kiireen kokeminen liittyy vahvasti elämänvaiheeseen ja on yleisintä ns. ruuhkavuosien aikana. Tämä näkyy selvästi tarkasteltaessa sukupolvia.

Suurimmat muutokset kiireisyydessä ovat kokeneet 1970- ja 1980-luvuilla syntyneet, jotka ovat 15 vuoden aikana siirtyneet nuoruudesta aikuisuuteen. Heidän kohorteissaan kiirettä kokeneiden osuudet ovat kaksinkertaistuneet vuosien 2002 ja 2017 välillä.

Työolotutkimuksen mukaan vuonna 2018 lähes kolmasosa palkansaajista koki kiireen aiheuttavan erittäin tai melko paljon haittaavaa rasitusta työssä. Kiireestä aiheutuvat ongelmat olivat selvästi tyypillisempiä palkansaajanaisille kuin -miehille. Kiireen kokeminen oli lisääntynyt naisilla vuodesta 2003. (Sutela, Pärnänen & Keyriläinen 2019, 133.)

Ovatko kotityöt vapaa-aikaa?

Vapaa-aikaan liitetään nimensä mukaisesti vapaavalintaisuus ja palkitsevuus tai tyydytyksen saaminen (Liikkanen 1994). Kun vapaa-ajan ajatellaan määritelmällisesti sisältävän hovin ja ilon elementtejä, myös kotityöt voivat olla tässä mielessä vapaa-aikaa.

Arkiaskareiden kokemista on selvitetty Vapaa-aikatutkimuksessa eräiden kotitöiden osalta jo vuodesta 1991 lähtien. Tuossa tutkimuksessa huomio käännettiin kulttuuriharrastuksista entistä enemmän arkielämään ja siihen liittyviin merkityksiin eri väestöryhmissä (Liikkanen 1990; Liikkanen & Pääkkönen 2005; ks. myös Liikkanen tässä kirjassa).

Edellisissä vuosien 1977 ja 1981 Vapaa-aikatutkimuksissa teoreettisena taustakehikkona oli pohjoismainen hyvinvointitutkimustraditio. Siinä kulttuuriharrastuksiin osallistuminen on yksi hyvinvoinnin vapaa-aikaa koskevien osatekijöiden mittareista. Mainituissa tutkimuksissa pitäydettiin lähinnä kulttuuriharrastuksiin osallistumisen tason ja toistuvuuden selvittämiseen.

Vuoden 1991 tutkimuksessa tarkastelukulma käännettiin ylhäältä hallinnon tasolta alas arkeen. Tuon ajan kansainvälisen viestintä- ja kulttuuritutkimuksen tulosten myötä esimerkiksi vapaa-ajan toimintojen siirtyminen kotiin ja arkipäivän privatisoituminen alkoivat kiinnostaa. (Liikkanen 1990.)

Vapaa-aikatutkimuksessa tarkasteltuja kotitöitä ovat ruuanlaitto, siivous, pyykinpesu ja vaatehuolto, puutarhanhoito, vapaa-ajan viljely, ostoksilla käynti sekä kodin korjaustyöt. Vastaajilta kysytään, ovatko mainitut kotityöt heille ”aina rutiini ja velvollisuus”, ”joskus myös huvi ja harrastus” vai ”aina

huvi ja harrastus”. Kysymyksiin on voinut vastata myös niin, että kyseistä toimintaa ei ole kotitaloudessa, tai vastaaja ei koskaan osallistu kyseiseen työhön.

Samat kotityökysymykset otettiin mukaan myös vuosien 2009–2010 Ajankäyttötutkimuksen haastatteluosuuteen. Siten vertailukelpoista tietoa kotitöiden kokemisesta on neljältä eri ajankohdalta: 1991, 2002, 2009 ja 2017.

Ajankäyttötutkimuksessa kotityöt ja vapaa-aika erotetaan täysin toisistaan. Vapaa-aika määritellään siinä jäännöskäsitteenä. Vapaa-aikaa on se osa vuorokaudesta, joka jää jäljelle, kun nukkumiseen, ruokailuun, ansio- ja kotityöhön sekä opiskeluun käytetty aika on vähennetty (Pääkkönen & Hanifi 2011). Esimerkiksi puutarhan hoito luetaan kotityöksi riippumatta täysin siitä, miten tuo aika koetaan.

Kotityökysymysten taustalla on ajatus vapaa-ajasta laadullisena käsitteenä (Liikkanen 1994). Kotityöt määritellään esimerkiksi Ajankäyttötutkimuksessa oman kotitalouden hyväksi tehtäväksi työksi, joka on luonteeltaan sellaista, että se voidaan ostaa markkinoilta, eli se voidaan ulkoistaa (Varjonen & Aalto 2013). Esimerkiksi jos itse ei ehdi tai halua siivota asuntoaan, työn voi teettää ostopalveluna. Vastaavasti ruoanlaiton voi korvata tilaamalla ruokaa kotiin tai syömällä ravintolassa, jolloin ulkoistaa myös pöydän kattamisen ja tiskaamisen vaatiman työn. Tästä näkökulmasta on perusteltua selvittää mitä kotityöt merkitsevät suomalaisille ja kuinka ne koetaan.

Naisten ja miesten tekemät kotityöt samankaltaistuvat

Ruoanlaitto, siivous ja ostoksilla käynti ovat Ajankäyttötutkimuksen tulosten perusteella lähes jokapäiväisiä toimintoja kotitalouksissa. Ruoanlaitto kuului 15 vuotta täyttäneistä yli kahden kolmasosan päivään (70 %) ja siivous lähes yhtä monen (59 %) päivään. Ostoksilla kävi tutkimuspäivänä lähes joka toinen.

Kodin korjaustöitä ja puutarhanhoitoa harrastetaan selvästi harvemmin. Kodin korjaustöitä teki tutkimuspäivänä runsas kymmenesosa ja puutarhaa hoiti alle 10 prosenttia 15 vuotta täyttäneistä. (Tilastokeskus, Ajankäyttötutkimus 2009–2010.)

Seuraavaksi tarkastelen, mitä kotityökysymysten vastausvaihtoehto ”En koskaan osallistu kyseiseen työhön” kertoo miesten ja naisten kotitöiden tekemisestä. Onko kotitöiden tekemisessä nähtävissä sisällöllistä tasa-arvoistumista, kun katsotaan niiden miesten ja naisten osuuksia, jotka eivät osallistu eri kotitöihin?

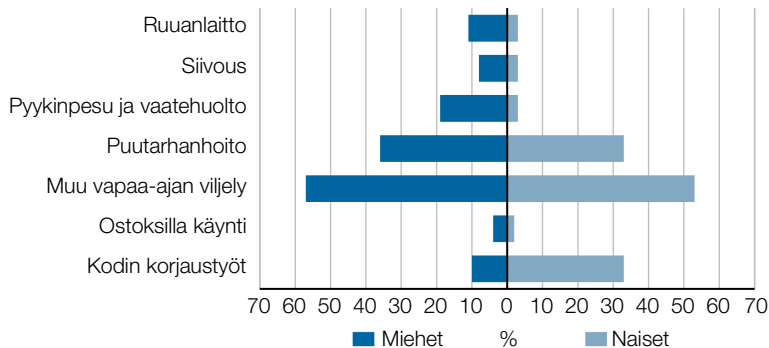
Puutarhanhoito ja muu vapaa-ajan viljely ovat tarkasteltavista kotitöistä tasa-arvoisimmat. Niissä osallistumattomien osuudet ovat lähes samoja miehillä ja naisilla. Puutarhanhoito ja muu vapaa-ajan viljely eivät ole asumismuodon vuoksi kaikille mahdollisia. Näissä kotitöissä onkin muita lajeja

enemmän niitä, jotka ilmoittivat, että toimintoa ei ole kotitaloudessa. Kodin korjaustyöt olivat ainoa kotityölaji, jossa osallistumattomien osuus on suurempi naisilla kuin miehillä (kuvio 6).

Kuvio 6

Ei koskaan osallistu kyseiseen kotityöhön tai toimintaa ei ole kotitaloudessa 2017, 15 vuotta täyttäneet, prosenttia

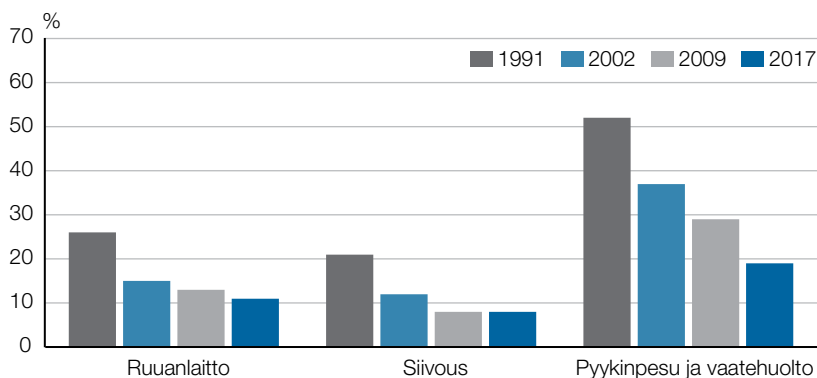

Lähde: Tilastokeskus, Vapaa-aikatutkimus 2017

Ruuanlaitossa, siivouksessa sekä pyykinpesussa ja vaatehuollossa osallistumattomien miesten osuudet ovat vähentyneet huomattavasti 1990-luvun alkuun verrattuna. Nähtävissä on selvä trendi kaikkien näiden kotitöiden kohdalla (kuvio 7).

Kuvio 7

Ei koskaan osallistu kyseiseen kotityöhön tai toimintaa ei ole kotitaloudessa, 15 vuotta täyttäneet miehet, prosenttia

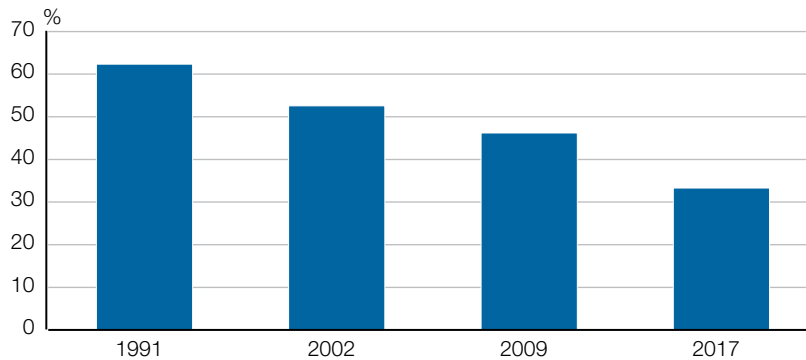

Lähde: Tilastokeskus, vapaa-aika- ja ajankäyttötutkimukset

Vastaavanlainen kehitys on nähtävissä kodin korjaustöiden kohdalla naisten osalta: osallistumattomien naisten osuus on lähes puolittunut 1990-luvun alkuun verrattuna (kuvio 8).

Kuvio 8

Ei koskaan osallistu kodin korjaustöihin tai toimintaa ei ole kotitaloudessa, 15 vuotta täyttäneet naiset, prosenttia

Lähde: Tilastokeskus, vapaa-aika- ja ajankäyttötutkimukset

Nähtävissä on siis kotitöiden sisällöllistä samankaltaistumista miesten ja naisten kesken. Sama ilmiö on havaittavissa Ajankäyttötutkimuksen tietojen pohjalta, myös kansainvälisesti (Pääkkönen 2013).

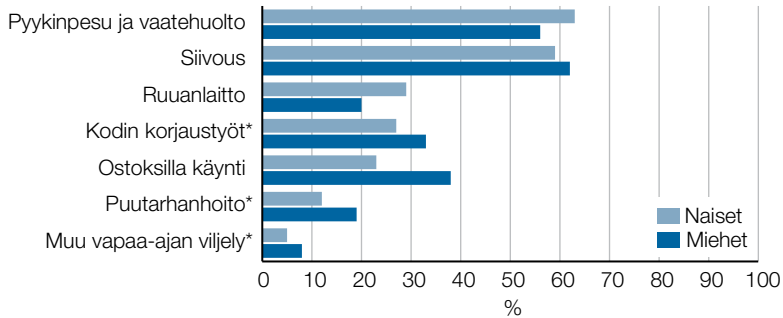
Pyökinpesu ja siivous usein rutiinia

Entä miten eri kotityöt koetaan? Pyökinpesu ja vaatehuolto sekä siivous koetaan yleisimmin, että ne ovat aina rutiini ja velvollisuus. Tätä mieltä on 60 prosenttia 15 vuotta täyttäneistä kummankin kotityöryhmän osalta. Miesten ja naisten välillä ei ole juuri eroa (kuvio 9).

Vähiten aina rutiinina ja velvollisuutena pidetään puutarhanhoitoa ja muuta vapaa-ajan viljelyä. Ne ovat myös kotitöitä, joita useimmin pidetään aina huvina ja harrastuksena.

Kuvio 9

Eri kotitöiden kokeminen aina rutiinina ja velvollisuutena 2017,
15 vuotta täyttäneet, prosenttia

* Kun kyseistä toimintaa on kotitaloudessa.

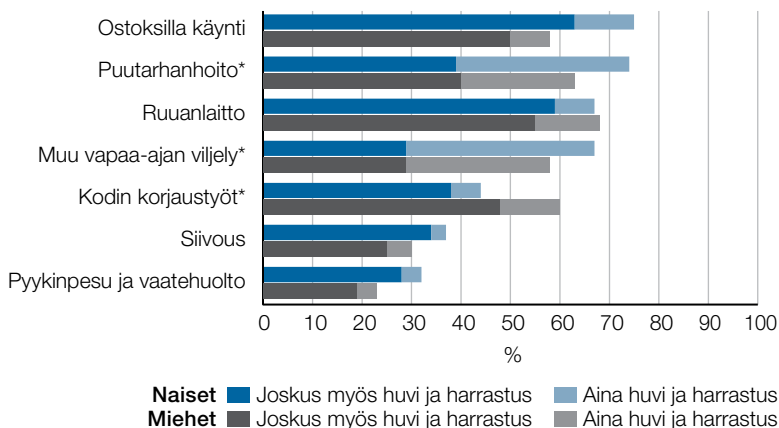
Lähde: Tilastokeskus, Vapaa-aikatutkimus 2017

Ostoksilla käynti ja puutarhanhoito myös huvia ja harrastusta

Naisista kolme neljäsosaa kokee ostoksilla käymisen ja puutarhanhoidon olevan ainakin joskus myös huvia ja harrastusta. Kaksi kolmasosaa naisista kokee myös ruuanlaiton ja vapaa-ajan viljelyn näin (kuvio 10).

Kuvio 10

Eri kotitöiden kokeminen huvina ja harrastuksena 2017,
15 vuotta täyttäneet, prosenttia

Naiset ■ Joskus myös huvi ja harrastus ■ Aina huvi ja harrastus
Miehet ■ Joskus myös huvi ja harrastus ■ Aina huvi ja harrastus

* Kun kyseistä toimintaa on kotitaloudessa.

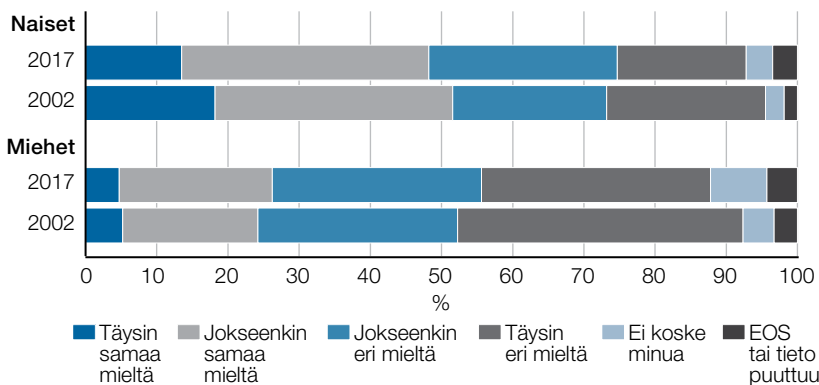
Lähde: Tilastokeskus, Vapaa-aikatutkimus 2017

Miehet puolestaan kokevat ruoanlaiton ja puutarhanhoidon yleisimmin ainakin joskus huviksi ja harrastukseksi. Noin kaksi kolmasosaa miehistä vastasi näin. Noin 60 prosenttia miehistä kokee kodin korjaustyöt, ostoksilla käymisen ja vapaa-ajan viljelyn ainakin joskus huvina. Puutarhanhoitoa ja muuta vapaa-ajan viljelyä pidetään useimmin aina huvina ja harrastuksena.

Edellä nähtiin, että valtaosa naisista koki ostoksilla käymisen olevan huvia ja harrastusta. Tämä tulos vahvistuu, kun katsomme vastauksia Vapaa-aikatutkimuksen väitteeseen ”kaupoissa kiertely ja ostoskeskuksissa vaeltelu on hauskaa” (kuvio 11).

Kuvio 11

”Kaupoissa kiertely ja ostoskeskuksissa vaeltelu on hauskaa”,
15 vuotta täyttäneet, prosenttia

Lähde: Tilastokeskus, Vapaa-aikatutkimukset 2002 ja 2017

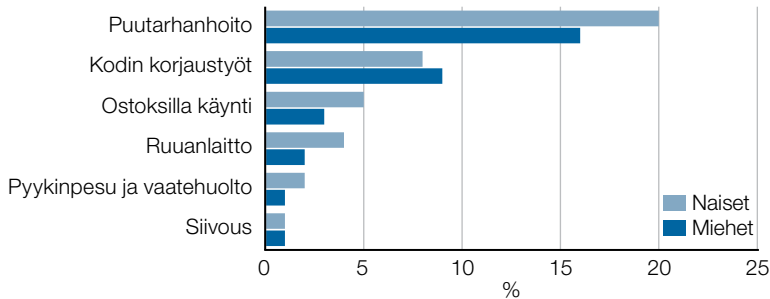
Lähes puolet naisista oli väitteen kanssa täysin tai jokseenkin samaa mieltä. Eri-tyisesti alle 25-vuotiaat naiset korostivat tätä: heistä lähes kolme neljäsosaa oli samaa mieltä väitteen kanssa. Miehistä vain runsas neljäsosa vastasi tällä tavalla.

Puutarhanhoito mieluisin kotityö

Vuosien 2009–2010 Ajankäyttötutkimuksen vastaajia pyydettiin merkitsemään ajankäyttöpäiväkirjan tekeminen, josta piti eniten tutkimuspäivän aikana. Tässä artikkelissa käsitellyt kotityöt eivät juurikaan nousseet esiin maininnoissa mieluisimmista toiminnoista. Kun tarkastelu rajattiin vain sellaisiin päiviin, jolloin vastaajilla oli päiväkirjassa kyseistä toimintoa, osuudet olivat joiltakin osin suurempia (kuvio 12).

Kuvio 12

Toiminto, josta piti eniten tutkimuspäivänä 2009–2010, prosenttiosuus kyseiseen toimintoon osallistuneista 15 vuotta täyttäneistä

Kuvioon on valittu vain artikkelissa käsitellyt kotityöt.

Lähde: Tilastokeskus, Ajankäyttötutkimus 2009–2010

Lähes viidennes puutarhanhoitoa harrastaneista piti sitä mieluisimpana toimintona päivän aikana. Hieman suurempi osa naisista kuin miehistä vastasi näin. Vajaa kymmenesosa kodin korjaustyötä tehneistä miehistä ja naisista piti sitä päivän mieluisimpana toimintona. Vain hyvin harva piti muita kotitöitä päivän mieluisimpina toimintoina.

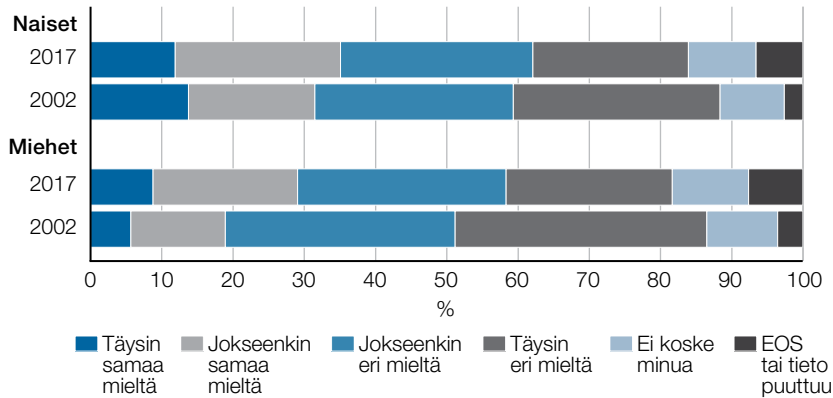
Vapaa-aikatutkimuksessa usein huvina ja harrastuksena pidetyt ostoksilla käyminen ja ruuanlaitto eivät juuri erotu ajankäyttöpäiväkirjoissa päivän miellyttävimpinä toimintoina. Toisaalta Vapaa-aikatutkimuksen kontekstissa vastaajalle tulee ehkä enemmän mieleen miellyttävät hetket kauppoja kierrellessä kuin Ajankäyttötutkimuksessa erottuvat lähes jokapäiväiset ruuanlaitto ja arkiostokset.

Kotityöt estävät enemmän naisten kuin miesten harrastuksia

Kotityöt sitovat ajankäyttöä ja voivat siten rajoittaa mahdollisuuksia harrastaa itselle mieluisia asioita. Naisista runsas kolmannes (35 %) ja miehistä vajaa kolmasosa (29 %) oli täysin tai jokseenkin samaa mieltä väitteestä: ”Harrastaisin enemmän minua kiinnostavia asioita, ellen olisi niin sidottu kotitöihin” (kuvio 13).

Kuvio 13

”Harrastaisin enemmän minua kiinnostavia asioita, ellen olisi niin sidottu kotitöihin”, 15 vuotta täyttäneet, prosenttia

Lähde: Tilastokeskus, Vapaa-aikatutkimukset 2002 ja 2017

Suhtautumisessa väitteeseen on tapahtunut miehillä muutosta niin, että samaa mieltä olevien osuus on kasvanut vuoden 2002 viidesosasta 29 prosenttiin vuonna 2017. Naisilla samaa mieltä olevien osuus on lisääntynyt vain hieman (32 % vuonna 2002).

Mitä tulosten perusteella voidaan sanoa naisten ja miesten eroista kotitöiden tekemisessä? Ruoanlaitossa, siivouksessa sekä pyykinpesussa ja vaatehuollossa osallistumattomien miesten osuudet ovat vähentyneet huomattavasti 1990-luvun alkuun verrattuna. Vastaavanlaista kehitystä on nähtävissä naisilla kodin korjaustöissä: osallistumattomien naisten osuus on lähes puolittunut samassa ajassa. Kotitöiden tekemisessä on siis havaittavissa sisällöllistä samankaltaistumista miesten ja naisten kesken.

Tulokset kertovat, että erot miesten ja naisten kotitöiden tekemisessä kaventuvat hiljalleen paitsi määrän ja sisällön, myös niiden ajallisen sitovuuden suhteen. Kotityöt alkavat rajoittaa myös miesten harrastamista.

Kotitöiden tekemistä on mahdollista vähentää kotitalouspalveluja ostamalla. Samoin kotitalouksien toisilleen antama naapuriapu voi pienentää avun saajan kotityömäärää. Lähes puolet (49 %) Ajankäyttötutkimuksen 2009–2010 haastatteluihin vastanneista oli saanut apua kotitalouteen liittyvissä töissä yksityishenkilöltä neljän viikon aikana. Osuus oli sama kuin 10 vuotta aikaisemmin. Useimmin apua oli saatu lastenhoidossa, ja suurin apua saanut ryhmä oli omaa kotitaloutta hoitavat.

Runsa neljännes (27 %) vastaajista oli ostanut kotitalouteen liittyviä palveluja. Yleisimmin palveluja oli ostettu auton tai pyörän huoltoon (12 % vastaajista) ja siivoukseen (6 %).

Naiset ilmoittivat miehiä useammin, että heidän kotitaloutensa oli saanut apua tai ostanut kotitalouspalveluja. Naapuriapu ja ostopalvelut helpottavat siten etenkin naisten kotityötaakkaa. (Suomen virallinen tilasto (SVT): Ajankäyttö; Pääkkönen & Hanifi 2011, 33.)

Myös kodin kestokulutustavaroiden yleistyminen on helpottanut kotitöiden tekemistä. Pakastin, mikroaaltouuni ja pesukone löytyvät jo lähes kaikista suomalaisista kotitalouksista: kunkin koneen omistussosuus oli yli 90 prosenttia vuonna 2012. Astianpesukonekin on jo useammalla kuin kahdella kolmesta kotitaloudesta (68 % vuonna 2016). (Suomen virallinen tilasto (SVT): Tulot ja kulutus.)

Työ ja toisaalta sen puute muovaavat arjen kokemusta

Valtaosa suomalaisista kokee arkensa mielenkiintoisena, mutta arkeaan ikävyyttävänä pitävien osuus on kasvanut 2000-luvulla. Tämä tuntuu paradoksaaliselta, kun ajatellaan kaikkia niitä uusia ajanviettotapoja, joita esimerkiksi teknologian kehitys on tuonut tullessaan.

Sekä ansiotyö että sen puute näkyvät siinä, miten arki koetaan. Työssä käyvistä yrittäjät ja ylemmät toimihenkilöt kokevat arkensa harvimminkin ikävyyttävänä.

Työn puute muovaa arjen kokemista, varsinkin jos työn tilalle ei ole tullut muuta kiinnostavaa tekemistä. Eri sosioekonomisista ryhmistä juuri työttömät kokevat useimmin arkensa ikävyyttävänä.

Arki on kaiken kaikkiaan tullut raskaammaksi ja kiireisemmäksi 2000-luvulla. Vaikka sekä naiset että miehet kokevat yhtä usein arkensa raskaaksi, arjen raskaus koskettaa nyt enemmän miehiä kuin aikaisemmin.

Huolimatta sukupuolittaisten erojen kaventumisesta, monet tässä artikkelissa käsitellyt kotityöt ovat perheissä edelleen enemmän naisten kuin miesten vastuulla (Pietiläinen & Attila 2018; Närvi & Salmi 2019). Näitä ovat etenkin usein toistuvat kotitaloustyöt, kuten pyykinpesu ja vaatehuolto, siivous sekä ruuanlaitto.

Miehet ovat useimmiten vastuussa kodin korjaustöistä. Vastuuta jaetaan yleisimmin ostoksilla käymisessä ja puutarhanhoidossa. Naiset myös kokevat miehiä useammin olevansa liikaa vastuussa kotitöistä.

Monet kotityöt tuottavat tekijälleen iloa. Ostoksilla käyminen, ruuanlaitto ja puutarhan hoito ovat yli puolelle väestöstä myös huvia ja harrastusta. Useimmille miehistä myös kodin korjaustyöt ovat ainakin joskus huvia ja harrastusta. Toisessa ääripäässä ovat pyykinpesu ja vaatehuolto sekä siivous, joita valtaosa pitää aina rutiinina ja velvollisuutena. Tulosten perusteella vapaa-aikaa kartoittavassa tutkimuksessa ja sen kysymyksissä myös kotitöiden tekemisellä on paikkansa.

Lähteet

- Heinonen, Visa (2012). [Arkielämän tutkimusperinteet, kulutus ja rutiinit](#). Kulutustutkimus. Nyt 1/2012, 60–74.
- Jokinen, Marika & Järvensivu, Marjaana (2014). [En osaa sanoa -vastaaminen verkkokyselyissä](#). Hyvinvointikatsaus 4/2014.
- Korvela, Pirjo & Rönkä, Anna (2014). Arkielämä näkökulmana perheeseen. Teoksessa Riitta Jallinoja, Helena Hurme & Kimmo Jokinen (toim.) *Perhetutkimuksen suuntauksia*. Tallinna: Gaudeamus, 192–214.
- Liikkanen, Mirja (1990). *Kulttuuribarrastus- ja vapaa-aikatutkimus 1991*. Tutkimussuunnitelma. Tilastokeskus.
- Liikkanen, Mirja (1994). Vapaa-aika. Teoksessa *Naiset ja miehet Suomessa 1994*. Elinolot 1994:2. Helsinki: Tilastokeskus, 38–46.
- Liikkanen, Mirja (2005). Vapaa-aika muutoksessa – merkitykset, rajoitteet ja valinnat. Teoksessa Mirja Liikkanen, Riitta Hanifi & Ulla Hannula (toim.) *Yksilöllisiä valintoja, kulttuurien pysyvyyttä. Vapaa-ajan muutokset 1981–2002*. Helsinki: Tilastokeskus, 7–30.
- Liikkanen, Mirja & Pääkkönen, Hannu (2005). Finland. Teoksessa Grant Cushman, A.J. Veal & Jiri Zuzanek (toim.) *Free time and leisure participation. International perspectives*. Oxfordshire: CABI Publishing, 61–73.
- Luopa, Pauliina & Kivimäki, Hanne & Matikka, Anni & Vilkki, Suvi & Jokela, Jukka & Laukkarinen, Essi & Paananen, Reija (2014). [Nuorten hyvinvointi Suomessa 2000–2013. Kouluterveyskyselyn tulokset](#). Raportti 25/2014. Tampere: Terveyden ja hyvinvoinnin laitos.
- Närvi, Johanna & Salmi, Minna (2019). [Kotitöiden ja yhteisten kulujen jakaminen tyytyväisyyden tai ristiriitojen lähteenä parisuhteessa](#). Teoksessa Mia Teräsaho & Johanna Närvi (toim.) *Näkökulmia sukupuolten tasa-arvoon – analyysijä tasa-arvobarometristä 2017*. Raportti 6/2019. Helsinki: Terveyden ja hyvinvoinnin laitos (THL), 101–135.
- Pietiläinen, Marjut & Attila, Henna (2018). [Sukupuolten tasa-arvon toteutuminen perheiden työnjaossa ja päätöksenteossa](#). Teoksessa *Tasa-arvobarometri 2017*. Sosiaali- ja terveysministeriön julkaisuja 8/2018. Helsinki: Sosiaali- ja terveysministeriö, 96–114.
- Pääkkönen, Hannu (2010). [Perheiden aika ja ajankäyttö. Tutkimuksia kokonaisyöajasta, vapaaehtoistyöstä, lapsista ja kiireestä](#). Tutkimuksia 254. Helsinki: Tilastokeskus.
- Pääkkönen, Hannu (2013). [Tasoittuvatko ajankäytön sukupuolittaiset erot Suomessa?](#) Teoksessa Marjut Pietiläinen (toim.) *Työ, talous ja tasa-arvo*. Helsinki: Tilastokeskus, 203–217.
- Pääkkönen, Hannu & Hanifi, Riitta (2011). [Ajankäytön muutokset 2000-luvulla](#). Elinolot. Helsinki: Tilastokeskus.
- Sekki, Sanna (2018). [Arki perhetyön kohteena. Tutkimus uuden työtavan kokeilusta Arki haltuun -hankkeessa](#). Kasvatustieteellisiä tutkimuksia, numero 29. Helsinki: Yliopistopaino.

- Suomen virallinen tilasto (SVT): Ajankäyttö [verkkajulkaisu].
ISSN=1799-5639. Osallistuminen ja vapaaehtoistyö 2009. Helsinki: Tilastokeskus [viitattu: 27.9.2021].
Saantitapa: http://www.stat.fi/til/akay/2009/04/akay_2009_04_2011-09-16_tie_001_fi.html
- Suomen virallinen tilasto (SVT): [Tulot ja kulutus](#). Tilastokeskus, [Kotitalouksien kulutus](#), [viitattu: 11.5.2021].
- Sutela, Hanna, Pärnänen, Anna & Keyriläinen, Marianne (2019). [Digiajan työelämä – Työolotutkimuksen tuloksia 1977–2018](#). Suomen virallinen tilasto. Helsinki: Tilastokeskus.
- Tuomi-Gröhn, Terttu (2009). [Kodin arki ja arjen taidot tutkimuskohteena](#). Teoksessa Hille Janhonen-Abruquah (toim.) *Kodin arki*. Kotitalous- ja käsityötieteen laitoksen julkaisuja 19. Helsinki: Helsingin yliopisto, 147–156.
- Varjonen, Johanna & Aalto, Kristiina (2013). [Kotitalouksien palkaton tuotanto ja sen muutokset 2001–2009](#). Työselosteita ja esitelmiä 145/2013. Helsinki: Kuluttajatutkimuskeskus.
- Väisänen, Paavo (2011). Ajankäyttötutkimuksen 2009–2010 otanta-asetelma ja painotus. Teoksessa Hannu Pääkkönen & Riitta Hanifi [Ajankäytön muutokset 2000-luvulla](#). Elinolot. Helsinki: Tilastokeskus, 96–105.

- 3 Arki koetaan aiempaa raskaammaksi –
kuitenkin kotityöt jakaantuvat aiempaa tasaisemmin

Timo Anttila, Jussi Tanskanen, Tomi Oinas & Sirpa Kannasoja

4 Suomalaisen sosiaaliset suhteet muutoksessa

Ihmistä on kuvattu sosiaaliseksi eläimeksi. Sosiaaliset suhteet voidaankin nähdä yhtenä ihmisen perustarpeena ja inhimillisen toiminnan motivaattorina. Roy Baumeister ja Mark Leary (1995) esittävät, että tyydyttääkseen yhteenkuuluvuuden tarvetta sosiaalisten kontaktien tulee olla luonteeltaan positiivisia, merkityksellisiä ja ajan suhteen vakaita ja jatkuvia. Sosiaalisen vuorovaikutuksen ja sosiaalisten verkostojen kautta yksilö ylläpitää ja kehittää sosiaalista identiteettiään, saa sosiaalista ja aineellista tukea, tietoa ja uusia sosiaalisia kontakteja. Sosiaalisten kontaktien puute ennustaa monia yksilön kannalta negatiivisia taloudellisia, sosiaalisia ja terveyteen liittyviä hyvinvointivaikutuksia.

Sosiaaliset suhteet ja niiden muutos on ollut sosiologian peruskysymys kautta tieteenalan historian. Sosiologinen tutkimusperinne on ollut kiinnostunut yhteisöllisyydestä, normeista, luottamuksesta ja sosiaalisesta koheesiosta (esim. Durkheim 1893). Viime vuosikymmeninä aihetta on lähestytty etenkin *sosiaalisen pääoman* tutkimuskentällä. Sosiaalisella pääomalla tarkoitetaan sosiaalisia verkostoja, normeja ja luottamusta, jotka voivat edistää verkoston jäsenten välistä yhteistoimintaa, resurssien hyödyntämistä ja toimintojen yhteensovittamista (Ruuskanen 2001). Sosiaalinen pääoma on tuotu taloustieteissä käytettyjen fyysisen ja inhimillisen pääoman käsitteiden rinnalle, ja tavoitteena on ollut löytää uusi selitysmalli yksilöiden ja yhteisöjen erilaiselle taloudelliselle menestykselle (Ruuskanen 2015).

Laajemmassa mielessä on nähty, että verkostot ovat yhteiskuntien demokratisoitumisen ja sivilisoitumisen avaintekijöitä. Sosiaalinen pääoma voidaan tulkita kollektiivisena resurssina, joka on kaikkien yhteisön jäsenten käytössä (Coleman 1988; Putnam 2000). Yksilötason tulkinta korostaa puolestaan sitä, miten arvovaltaiset kontaktit (Bourdieu 1986) tai edulliset verkostoasemat (Burt 1992; Lin 1999) tarjoavat yksilöille mahdollisuuksia hyödyntää muita pääomalajeja ja menestyä esimerkiksi taloudellisessa kilpailussa muita paremmin.

Tässä artikkelissa tarkastelemme suomalaisten elinolo- ja vapaa-aikatutkimusten sarjan avulla sosiaalisen kanssakäymisen muutosta. Lisäksi olemme erityisen kiinnostuneita siitä, missä määrin uudet teknologiat, erityisesti internet, ovat yhteydessä sosiaaliseen kanssakäymiseen. Aiempi kansainvälinen tutkimus nostaa esiin vastakkaisia tulkintoja uuden teknologian vaikutuksista. On arvioitu, että verkkovälitteinen sosiaalinen kanssakäymi-

nen vähentää muuta sosiaalista kanssakäymistä. Vastakkainen tulkinta taas korostaa, että verkkovälitteisyys voi laajentaa sosiaalisia verkostoja ja lisätä myös muuta kanssakäymistä.

Sitova ja silloittava sosiaalinen pääoma

Sosiaalisen pääoman mittaaminen tukeutuu usein erityyppisten sosiaalisten verkostojen tai sosiaalisten siteiden kuvaamiseen. Empiirisissä tarkasteluissa on mitattu esimerkiksi verkoston kokoa ja tiheyttä, suhteiden läheisyyttä tai kontaktien tiheyttä, laatua ja funktiota. Vastaavasti sosiaalisen pääoman puuttumista tai sosiaalista eristyneisyyttä havainnoidaan verkostojen vähäisyyttä tai niiden puuttumista kuvaavilla mittareilla. Sosiaalisten siteiden kuvaukset auttavat ymmärtämään, miten nämä siteiden muodossa ilmenevät sosiaaliset rakenteet määrittelevät verkoston jäsenten toimintaa.

Sosiaalinen pääoma jaetaan usein ”sitovaan” (bonding) ja ”silloittavaan” (bridging) pääomaan (Gittel & Vidal 1998; Putnam 2000). Sitova sosiaalinen pääoma viittaa tuttujen, yhteisen identiteetin ja kulttuurista yhteenkuuluvuutta tuntevien ihmisten välisiin siteisiin. Tällaisia esimerkiksi lähiystävien ja perheenjäsenten muodostamia verkostoja kuvataan usein kiinteiksi tai vahvoiksi. Silloittava sosiaalinen pääoma viittaa puolestaan siteisiin, joiden myötä aiemmin tuntemattomat tai toisiaan erilaisina pitävät ihmiset ja ryhmät ovat tekemisissä. Silloittava sosiaalinen pääoma nähdään resurssina, joka antaa ihmisille mahdollisuuden koordinoida toimintaansa saavuttaakseen päämääriään. Silloittava sosiaalinen pääoma, usein määriteltynä niin sanottujen heikkojen siteiden muodossa, luo verkostoissa kasaantuvan tiedon ja kontaktien kautta menestysmahdollisuuksia.

Monet sosiaalisen pääoman empiiriset tutkimukset ovat vertailleet eri maantieteellisten alueiden taloudellista kehitystä. Yksilön verkostojen vaikutusta taloudelliseen hyvinvointiin on myös tutkittu jonkin verran. Suomalaisella elinoloaineistolla ja sen rekisteriseurannalla tehty tutkimus osoitti, että sekä sitova että silloittava sosiaalinen pääoma ovat yhteydessä yksilön pitkän aikavälin palkkatulojen kehitykseen. Erityisesti yksilön silloittava sosiaalinen pääoma monipuolisten yhdistysjäsenyyksien muodossa oli yhteydessä palkkatulojen positiiviseen kehitykseen (Oinas ym. 2018). Tulokehityksen näkökulmasta oleellista on kuitenkin yhdistysjäsenyyksien monipuolisuus. Mitä monipuolisemmin yksilö on jäsenyyksiensä kautta verkostoitunut eri kansalaisyhteiskunnan osa-alueille, sitä enemmän hän saa verkostoistaan taloudellista hyötyä (Emt.).

Sosiaalisen pääoman lisäksi sosiaaliset suhteet yleisemmällä tasolla on yhdistetty yksilön kannalta monenlaisiin myönteisiin vaikutuksiin, kuten hyvään terveyteen (ks. esim. Choi ym. 2014; Kawachi & Berkman 2000).

Koska sosiaaliset suhteet ovat perustarve, niiden tyydyttymättömyydellä on haitallisia vaikutuksia yksilölle. Lisäksi sosiaalisen tuen ja avun puute on terveyden riskitekijä (Uchino 2006). Objektiiivisesti todettavaa sosiaalista eristyneisyyttä kuvaavat vähäiset sosiaaliset suhteet ja sen myötä myös vähäinen sosiaalinen vuorovaikutus, kun taas kokemuksellinen yksinäisyyden tunne on subjektiivinen, negatiivinen kokemus, joka kumpuaa todellisten ja haluttujen sosiaalisten suhteiden epätasapainosta.

Sekä sosiaalinen eristyneisyys että yksinäisyys on empiirisissä tutkimuksissa toistuvasti yhdistetty heikentyneen terveyden (Beller & Wagner 2018; Cornwell & Waite 2009; Leigh-Hunt ym. 2017) lisäksi jopa kasvaneeseen kuolleisuuden riskiin (Holt-Lunstad ym. 2015; Tanskanen & Anttila 2016). Tilastollisissa meta-analyysissä on havaittu, että riski on verrattavissa tupakointiin ja muihin laajalti tunnustettuihin kuolleisuutta ennustaviin riskitekijöihin (Holt-Lunstad ym. 2010).

Yhteisöllisyyden rapautuminen?

Yksinäisyyden ja sosiaalisen eristyneisyyden teemat ovat saaneet paljon huomiota viime vuosina niin tutkimuksessa kuin julkisessa keskustelussa. Covid-19-pandemian aikaiset yhteiskunnan sulkutoimet ovat edelleen lisänneet kiinnostusta ja huolta sosiaalisten suhteiden muutoksesta ja muutosten seurauksista (esim. Eläkelitto 2021). Eryityisesti ikääntyneet ja nuoret ovat olleet keskustelun ja tutkimuksen kohteina.

Parin viimeisen vuosikymmenen aikana keskustelu on kohdistunut sosiaalisen kanssakäymisen vähemmän sosiaaliseen luonteeseen, ja amerikkalainen yhteiskunta on ollut usein empiiristen havaintojen kohteena. Robert Putnamin vuonna 2000 julkaisema klassikkoteos *Bowling alone* käynnisti mittavan keskustelun amerikkalaisen yhteiskunnan sosiaalisten verkostojen rappeutumisesta.

Hieman myöhemmin Miller McPherson tutkijakollegoineen (2006) osoitti General Social Survey -aineistosarjaan perustuen, että amerikkalaisten keskusteluverkostot olivat supistuneet kolmanneksella 1980-luvulta 2000-luvun alkuun. Huolestuttava tulos oli myös se, että niiden määrä, jotka raportoivat, ettei heillä ole ketään, jonka kanssa keskustella tärkeistä asioista, lähes kolminkertaistui. Tutkimuksen metodiin kohdistettiin kritiikkiä (Paik & Sanchagrin 2013) ja tuloksia epäiltiin, mutta keskustelu sosiaalisten verkostojen rappeutumisesta oli käynnistynyt.

Sosiaalisen vuorovaikutuksen muutoksen voimakkuutta ja suuntaa on vaikea todentaa empiirisesti. Sosiaalisuus muuttaa jatkuvasti muotoaan ja vuorovaikutuksen uudet muodot korvaavat aiempia muotoja. Sosiaalisessa kanssakäymisessä tapahtuneita muutoksia on selitetty muun muassa demo-

grafisilla muutoksilla, taloudellisella vauraudella sekä liikkuvuuden ja teknologian kehityksellä (Klinenberg 2012). Väestön ikääntymisellä on yhteys sosiaalisiin suhteisiin, minkä lisäksi esimerkiksi perheiden demografiassa on tapahtunut suuria muutoksia. Ihmiset avioituvat ylipäättään vähemmän ja myöhemmin, lisäksi avioerot yleistyvät. Lapsia hankitaan myöhemmin ja vähemmän (Suomesta, ks. esim. Rotkirch 2021). Nämä tekijät vaikuttavat siihen, että on kasvava joukko ikääntyneitä, joilla ei ole puolisoita tai lapsia (Miettinen ym. 2015).

Samalla taloudellinen vaurastuminen ja hyvinvointivaltio vähentävät yksilöiden riippuvuutta toisistaan ja mahdollistavat yksin elämisen – molemmille sukupuolille. Yksin asuminen onkin lisääntynyt huomattavan paljon varsinkin länsimaissa (Klinenberg 2016). Suomessa yksinasuvien määrä on kasvanut tasaisella tahdilla usean vuosikymmenen ajan. Vuonna 1960 vain noin neljä prosenttia suomalaisista asui yksin, kun vuonna 2019 yksinasuvien osuus oli noussut jo 22 prosenttiin (Suomen virallinen tilasto (SVT): Asunnot ja asuinolot). Myös ideologisten muutosten, kuten individualismin ja itsepärjäämisen eetoksen yleistymisen, on ajateltu heijastuvan sosiaalisten suhteiden määrään (Klinenberg 2012).

Tilastot kertovat sosiaalisten suhteiden muutoksista Suomessa

Suomessa Tuula Melkas (2003) tutki elinolututkimusten (1986, 1994) avulla muutosta suomalaisten sosiaalisissa suhteissa. Hänen tarkastelunsa kohdistui vanhempien, lasten, sisarusten, naapureiden, työtovereiden ja ystävien tapaamiseen. Hän tarkasteli myös muutoksia luottamuksellisissa keskustelusuhteissa ja ystävien tapaamisessa. Melkaksen tekemät havainnot suomalaisen *sosiaaliluonteen* muutoksesta vaikuttivat maltillisilta verrattuna amerikkalaiseen keskusteluun. Merkittävimmät muutokset liittyivät ystävyys-suhteisiin ja työtoverisuhteisiin. Ystävyys-suhteissa tapahtui sukupolvittaista muutosta, kun ystävyys-suhteet lisääntyivät nuorimmissa ikäpolvissa. Työtoverisuhteissa tapahtui eriytymistä. Ne vahvistuivat tarkastelujaksolla sosioekonomisen hierarkian yläpäässä ja heikkenivät hierarkian alemmilla tasoilla.

Riitta Hanifi (2015) on tutkinut sosiaalisten suhteiden muutosta ajankäyttöaineistojen (1999–2000 sekä 2009–2010) avulla. Ajankäyttöaineistojen sarjalla on mahdollista tutkia eri aktiviteetteihin käytettyä aikaa, mutta myös toiminnan sosiaalista kontekstia. Ajankäyttötutkimuksessa vastaajat kirjaavat päiväkirjoihin toimintojen lisäksi, olivatko he yksin vai yhdessä perheenjäsenten tai muualla asuvien sukulaisten, ystävien ja tuttavien kanssa. Hanifin keskeinen tulos oli yksinolon lisääntyminen sekä miehillä että naisilla ja kaikissa ikäryhmissä.

Vuosina 2009–2010 koko väestön tasolla valveillaoloajasta vietettiin yksin noin seitsemän tuntia vuorokaudessa. Yksin vietetyn ajan määrä vaihtelee merkittävästi ikäryhmittäin, ja yli 65-vuotiaiden ryhmässä vietettiin aikaa yksin noin 10 tuntia päivässä. Eniten aikaa viettävät yksin 65 vuotta täyttäneet naiset. Tämä selittyi osittain naisten miehiä korkeammalla keskimääräisellä eliniällä. Myös lasten ja nuorten yksin vietetyn ajan määrä kasvoi tarkastelujaksolla, tytöillä enemmän kuin pojilla.

Lisäksi miehet ja naiset lähes kaikissa ikäryhmissä olivat tarkastelujaksolla vähentäneet yhdessäoloa perheen kanssa. Naiset viettivät perheenjäsentensä kanssa hieman enemmän aikaa kuin miehet. Mielenkiintoinen havainto oli, että perheen koko vaikutti siihen, kenen kanssa miehet ja naiset viettävät aikaansa. Perheen kasvaessa naisten perheen kanssa viettämä aika lisääntyy, mutta miesten perheen kanssa viettämä aika vähenee. Tulos oli yllättävä siihen nähden, että julkisessa keskustelussa puhutaan paljon vanhemmuuden jakamisen ja isien osallistumisen tärkeydestä (Hanifi 2015).

Hieman pitempään ajankäyttöaineistojen sarjaan perustuva tutkimus osoitti myös merkittävää muutosta sosiaalisessa kanssakäymisessä. Tutkimuksessa tarkasteltiin erityisesti yksin vietetyn ajan muutosta 1980-luvulta 2010-luvun alkuun. Yksin – ilman kasvokkaista seuraa – vietetyn ajan määrä kasvoi noin 20 vuoden tarkastelujaksolla 124 minuuttia päivää kohti (Anttila ym. 2020). Yksin vietetty aika kasvoi varsinkin aktiviteeteissa, jotka voidaan luokitella passiiviseksi vapaa-ajaksi. Television ja tietotekniikan parissa vietetyn ajan kasvu oli yhteydessä kasvokkaisen vuorovaikutuksen vähenemiseen.

Toinen eurooppalaisiin ajankäyttöaineistoihin perustuva vertaileva tutkimus osoitti, että suomalaiset lapset ja nuoret viettivät paljon aikaa yksin. Keskimääräinen yksin vietetty aika oli suomalaisnuorilla lähes neljä tuntia päivässä, noin tunnin enemmän verrattuna nuoriin Espanjassa ja Englannissa (Gracia ym. 2020). Nuorten ajankäytön eroja selittivät erityisesti kulttuurierot. Esimerkiksi Espanjassa perheen yhteinen ruokailu lisää perheenjäsenten yhdessä viettämää aikaa. Sen sijaan esimerkiksi vanhempien työajat selittivät lasten yksin viettämää aikaa yllättävän vähän.

Myös keskustelu työn ja kulutuksen rytmien muutoksesta on liitetty sosiaalisen kanssakäymisen muutokseen. On oletettu, että niin sanottu 24/7-yhteiskunta häivyttää työn ja vapaa-ajan rajaa ja samalla kollektiivisesti jaettuina rytmejä (Anttila & Oinas 2018). Tämä voi tehdä sosiaalisesta kanssakäymisestä ongelmallisempaa. Esimerkiksi viikonloppu on perinteisesti ollut ansiotyöstä vapaata aikaa ja tarjonnut mahdollisuuden jaettuun sosiaaliseen aikaan. Päätelimme kuitenkin ajankäyttöaineistojen sarjan perusteella, että ansiotyö ei ole vallannut viikonloppuja. Viikonlopun päivät ovat edelleen erityistä, kodin askareisiin ja lepoon käytettyä aikaa. Viikonloppu on esimerkiksi ruokailujen osalta edelleen useimmiten yhteistä, jaettua aikaa. Yksin ruokaileminen on lisääntynyt, mutta viikonloppuisin

noin 80 prosenttia ruokailuun käytetystä ajasta vietetään perheen tai tuttavien seurassa (Anttila & Oinas 2018).

Eräät muut sosiaalista kanssakäymistä kuvaavat ajankäytön luokat, kuten osallistuva toiminta ja seurustelu perheen ja tuttavien kanssa, osoittavat, että kasvokkainen kanssakäyminen on vähentynyt niin arkisin kuin viikonloppuisin. Osallistuva toiminta, esimerkiksi vapaaehtois- ja yhdistystoiminta, on ajoittunut aiemmin sunnuntaihin. Nyt osallistuva toiminta on vähentynyt. Samoin seurustelu tuttavien kanssa on aiemmin ajoittunut viikonloppuun. Tultaessa 2010-luvun alkuun tuttavien tapaaminen sunnuntaisin väheni lähes puoleen (86 minuutista 49 minuuttiin) siitä, mitä se oli 1980-luvun lopulla (Anttila ym. 2015).

Elämä on privatisoitunut ja atomisoitunut

Monet teollisten maiden sosiaaliset ja poliittiset indikaattorit viittaavat elämän privatisoitumiseen ja atomisoitumiseen. Paul DiMaggion ja kumppaneiden (2001) teesin mukaan sosiaalisten suhteiden muutoksen taustalla on kyse pitkästä sosiaalisen eriytymisen jatkumosta, joka käynnistyi teollistumisen ja kaupungistumisen myötä (ks. Durkheim 1893). Sosiaaliset siteet irtaantuvat paikallisista sukuun ja lähisuhteisiin perustuvista verkostoista (mekaaninen solidaarisuus) ja kiinnittyivät väljempiin, erikoistuneisiin ja vapaaehtoiisiin verkostoihin (orgaaninen solidaarisuus). Kapitalistisen massayhteiskunnan ja modernin kaupunkielämän myötä sosiaaliset suhteet atomisoituivat (Aro 2011; Parigi & Henson 2014).

Yhteisöllisyyden muodonmuutokseen on usein liitetty huoli yhteiskunnan toiminnasta. Putnamin teesiin yksin keilaavasta amerikkalaisesta liittyi huoli sosiaalisen pääoman vähentymisestä – siis yhteisöjen sosiaalisen kitin ja luottamuksen rapautumisesta. Televisio ja internet ovat teesin mukaan näivettäneet yhteisöllisyyttä ja lisänneet eriytyvää yksilöllistymistä. Samalla kun yhteiskunnan eri ryhmät eivät enää keskustele ja jaa kokemuksia, vaarantuu demokratia.

Toisaalta traditionaalinen yhteisöllisyys on saanut media- ja internet-ympäristöistä rinnalleen uusia muotoja. Yhteisöllisyyden sanotaan yksilöllistyneen (Kangaspunta 2011). Sosiaalinen media ja avoimet verkostot mahdollistavat uudenlaisen yhteisöllisen kehittämisen ja innovoinnin. Voimme huomata, että koronapandemian myötä on syntynyt iso kirjo uusia verkkovälitteisiä tapahtumia ja yhteisöllisyyden muotoja.

Uudet teknologiat ja sosiaalisuuden luonteen muutos

Uudet teknologiat ja sosiaalinen media muokkaavat sosiaalisia suhteita (DiMaggio ym. 2001; Stern 2008; Hampton ym. 2011) mahdollisesti vähentäen tarvetta tai mahdollisuutta kasvokkaiseen sosiaaliseen kanssakäymiseen. Verkkovälitteinen sosiaalisuus saa kaiken aikaa uusia vuorovaikutuksen ja yhteisöllisyyden muotoja. Verkkovälitteinen sosiaalisuus elää rinnakkain fyysisen sosiaalisuuden kanssa. Perheet voivat kommunikoida verkkovälitteisesti, vaikka ovat fyysisestikin paljon läsnä. Kylä- ja asukas yhteisöjen toiminta voi perustua pitkälti yhteisiin kotisivuihin tai verkon keskustelualustoihin. Tutkijat ovat olleet kiinnostuneita siitä, miten lisääntyvä verkkovälitteinen sosiaalinen kanssakäyminen vaikuttaa sosiaalisiin verkostoihin. Muutoksen suuruutta ja suuntaa on vaikea todentaa. Se edellyttää toistuvia poikkileikkausaineistoja tai pitkittäisaineistoja.

Internetin vallatessa tilaa tiedonvälityksessä ja kommunikaatiossa, kiinnostus sen vaikutuksista sosiaaliseen kanssakäymiseen on kasvanut. Empiiriset tutkimukset ovat antaneet vastakkaisia tuloksia. 2000-luvun alussa monet tutkimukset olettivat internetin johtavan kasvokkaisen vuorovaikutuksen vähentymiseen (Sanders ym. 2000; Stern 2008; Sigman 2009), sosiaaliseen eristymiseen tai sosiaalisten taitojen heikkenemiseen (Maczewski 2002). Internetin oletettiin vähentävän osallistumista varsinkin sellaisiin sosiaalisiin aktiviteetteihin, jotka ovat tärkeitä sosiaalisen pääoman kertymisen kannalta. Oletettiin siis, että kasvokkainen vuorovaikutus korvautuu verkkovälitteisellä. Toiset tutkimukset puolestaan tulkitsevat tietokonevälitteisen kommunikaation tukevan muuta kommunikaatiota (Hampton 2016).

Sosiaalisen pääoman kertymisen osalta voidaan myös olettaa, että verkkovälitteinen vuorovaikutus voi yhdistää, esimerkiksi keskustelualustojen kautta, ihmisiä erilaisista taustoista ja näin mahdollistaa silloittavan pääoman kasvua. Sosiaalinen media on myös määrällisessä mielessä tehokas sosiaalisen verkoston ylläpitämisessä, koska se tiivistää yhteen kontaktiin käytettyä aikaa ja verrattuna kasvokkaiseen vuorovaikutukseen mahdollistaa suuren määrän kontakteja (Vriens & van Ingen 2018).

Toisaalta sosiaalinen media voi kärjistä eroja sosiaalisen pääoman kertymisessä ja aiheuttaa digitaalista syrjäytymistä. Varmastikin uudet teknologiat ovat laajentaneet mahdollisuuksia sosiaalisiin yhteyksiin. Näiden yhteyksien syvyyttä on tosin epäilty. Sherry Turklen (2017) paljon huomiota saanut kirja *Alone together* kertoo siitä, että teknologia on kyllä lisännyt yhteyksiä, mutta saavutamme vain harvoin muiden täyden huomion näissä yhteyksissä.

Kasvokkaisen vuorovaikutuksen merkitys

Laajoihin amerikkalaisiin nuorisotutkimuksiin vuosilta 1991–2016 perustuva tutkimus keskitti huomion nuorten sähköiseen ja kasvokkaiseen vuorovaikutukseen käytettyyn aikaan. Tutkimuksen mukaan nuorten runsas kasvokkainen sosiaalinen vuorovaikutus oli yhteydessä korkeampaan onnellisuuteen ja itsetuntoon, kun sähköisen vuorovaikutuksen ja ruutuajan määrä oli yhteydessä matalampaan onnellisuuden ja itsetunnon tasoon (Twenge ym. 2018).

Toinen samankaltaiseen, mutta pidempään aineistosarjaan perustuva tutkimus on osoittanut, että 2010-luvulla nuorimmat sukupolvet viettivät huomattavasti vähemmän aikaa kasvokkain ikätovereidensa kanssa kuin aiemmat sukupolvet. Samalla aineistosarja osoitti nuorten yksinäisyyden kokemusten lisääntyneen vuoden 2011 jälkeen. Muutos on tapahtunut erityisesti niiden nuorten keskuudessa, joilla on vähän sosiaalista kanssakäymistä yhdistyneenä runsaaseen sosiaalisen median käyttöön (Twenge ym. 2019).

Ruotsalainen 20–29-vuotiaisiin nuoriin aikuisiin kohdistuva ajankäyttötutkimus tarkasteli sosiaalisen kanssakäymisen muutosta vuosina 1990–2011. Tutkimuksessa havaittiin, että nuorten aikuisten tietoteknologian käyttö lisääntyi merkittävästi tarkastelujaksolla ja samalla tapahtui merkittävä kasvokkaisen vuorovaikutuksen väheneminen. Nuoret aikuiset viettivät vapaa-aikaansa enemmän yksin ja tapaamisten määrä väheni (Vilhelmson ym. 2018). Toinen ruotsalaisiin ajankäyttöaineistoihin perustuva tutkimus vertaili 15–24-vuotiaiden nuorten digitaalisen median käytön volyyymia ja sen yhteyttä ajankäyttöön. Tulokset tiivistyvät toteamukseen, että paljon tietotekniikkaa käyttävien ajankäyttöä voi kuvata sisäänpäin kääntyneeksi ja kotikeskeiseksi elämäntavaksi (Thulin & Vilhelmson 2019).

Tutkimuskysymykset, aineistot ja analyysit

Seuraavaksi tarkastelemme Tilastokeskuksen elinolo- ja vapaa-aikatutkimusaineistojen avulla, miten sosiaaliset suhteet ovat viimeisten vuosikymmenten aikana muuttuneet Suomessa. Yhtäältä kiinnostuksemme kohteena ovat muutokset yksilön vahvoin siteisiin perustuvissa verkostoissa. Toisaalta tarkastelemme muutoksia silloittavassa sosiaalisessa pääomassa, eli käytännössä yksilön yhdistysjäsenyyksissä sekä naapuri- ja työtoverisuhteissa. Tämän lisäksi analysoimme vuoden 2017 Vapaa-aikatutkimusta ja selvitämme, miten kasvokkainen ja verkkovälitteinen sosiaalinen vuorovaikutus ovat yhteydessä keskenään.

Erilaisten sosiaalisten suhteiden yleisyyttä ja muutosta ajassa tarkastellaan hyödyntäen elinolotutkimuksia vuosilta 1986 ja 1994 sekä vapaa-aikatutkimuksia vuosilta 1981, 1991, 2002 ja 2017. Elinolotutkimukset ja

vapaa-aikatutkimukset ovat edustavia otoksia Suomessa asuvasta väestöstä, joskin elinolututkimukset kohdistuivat 15 vuotta täyttäneisiin ja vapaa-aikatutkimukset 10 vuotta täyttäneisiin. Yhdenmukaistaaksemme aineistoja ja vastaajien elämäntilanteita rajaamme sosiaalisten suhteiden tarkastelun vain täysi-ikäisiin vastaajiin (ks. taulukko 1). Keskimääräisten tasojen lisäksi tarkastelemme sosiaalisten suhteiden kehitystä myös sukupuolittain ja kolmessa ikäryhmässä: 18–35-vuotiaat, 36–65-vuotiaat ja yli 65-vuotiaat.

Taulukko 1

Täysi-ikäisten vastaajien lukumäärä eri vuosina

Kaikki täysi-ikäiset	VA1981 N= 2 118	EL01986 N= 11 450	VA1991 N= 3 791	EL01994 N= 8 372	VA2002 N= 2 947	VA2017 N= 6 339
Miehet	999 (47 %)	5 305 (46 %)	1 825 (48 %)	3999 (48 %)	1 444 (49 %)	2 811 (44 %)
Naiset	1 119 (53 %)	6 145 (54 %)	1 966 (52 %)	4373 (52 %)	1 503 (51 %)	3 528 (56 %)
18–35-vuotiaat	888 (42 %)	4 280 (37 %)	1 329 (35 %)	2640 (32 %)	905 (31 %)	1 280 (20 %)
36–65-vuotiaat	927 (44 %)	5 501 (48 %)	1 877 (50 %)	4284 (51 %)	1 561 (53 %)	2 859 (45 %)
Yli 65-vuotiaat	303 (14 %)	1 669 (15 %)	585 (15 %)	1448 (17 %)	481 (16 %)	2 200 (35 %)

Lähde: Tilastokeskus, elinolututkimukset ja vapaa-aikatutkimukset

Elinolututkimukset sekä vuosien 2002 ja 2017 vapaa-aikatutkimukset mittasivat, kuinka usein vastaajat tapasivat eri taloudessa asuvia lapsiaan, vanhempiaan, sisaruksiaan sekä ystäviään. Tämän lisäksi kysyttiin, kuinka usein vastaajat olivat etäyhteydessä edellä mainittuihin ryhmiin (sisarusten ja ystävien osalta etäyhteyttä ei kysytty vuoden 1986 aineistossa). Vuosina 1986 ja 1994 etäyhteys operationalisoitiin puhelinyhteydeksi, kun vuonna 2002 etäyhteys laajeni käsittämään myös sähköpostiyhteyden ja vuonna 2017 verkkoyhteyden. Elinolo- ja vapaa-aikatutkimukset (1986, 1994, 2002, 2017) mahdollistivat myös naapureiden ja työkavereiden tapaamisten tarkastelun. Elinoloaineistoissa kysyttiin, kuinka usein vastaaja tapasi ja oli yhdessä jonkun naapurin kanssa, kun taas vapaa-aikatutkimuksissa asia operationalisoitiin hieman eri tavalla kysyen, kuinka usein vastaajat viettivät vapaa-aikaa yhdessä jonkun naapurin kanssa. Kaikki neljä tutkimusta kysyivät yhdenmukaisesti, kuinka usein vastaaja vietti vapaa-aikaa yhdessä työkavereiden kanssa.

Sukulais- ja ystäväverkoston laajuutta mittasimme vuosien 2002 ja 2017 vapaa-aikatutkimuksilla, joissa tiedusteltiin, kuinka moneen sukulaiseen tai heihin verrattavaan sekä kuinka moneen ystävään ja tuttuun vastaajat pitivät suhteellisen säännöllisesti yhteyttä. Samoina vuosina kysyttiin myös, ovatko vastaajat käyneet kylässä tuttavien tai sukulaisten luona edellisen vuoden aikana. Järjestötoimintaan osallistumista kartoitettiin vuosien 1981, 1991, 2002 ja 2017 vapaa-aikatutkimuksilla, joissa oli kysytty, onko vastaaja osal-

listunut viimeisen vuoden aikana jonkin yhdistyksen, seuran, toimikunnan, piirin, ryhmän tai muun vastaavan toimintaan.

Yllä esiteltyt mittarit kuvaavat sosiaalisten kontaktien laajuutta ja määrää, jotka kansainvälisessä tutkimuskirjallisuudessa määritellään usein sosiaalisten suhteiden rakenteelliseksi ulottuvuudeksi. Tämän lisäksi selvitimme vuosien 1991, 2002 ja 2017 vapaa-aikatutkimuksien perusteella, kuinka tärkeäksi perhe ja ystävät sekä heidän kanssaan vietetty vapaa-aika oli koettu eri vuosikymmeninä.

Kasvokkaisen ja verkkovälitteiden vuorovaikutuksen välistä yhteyttä tarkastelimme vertailemalla kasvokkaisen vuorovaikutuksen (ystävien tapaaminen, naapurien tapaaminen, työtovereiden tapaaminen, vapaaehtoistyö ja harrastustoiminta) tiheyttä sekä verkkososiaalisuuden (puhelin tai verkko-yhteys ystäviin, sosiaalisen median seuraaminen, verkkopelit, ystäviä verkon kautta) volyyminä.

Muutoksia sosiaalisissa suhteissa vuosien saatossa tarkasteltiin jakaumien vertailun avulla ja merkitsevyydestä suoritettiin ristiintaulukoinnilla. Analyysissä käytettiin painokertoimia. Kasvokkaisen ja verkkovälitteisen sosiaalisuuden välisen yhteyden tarkastelu rajautuu tuoreimpaan eli vuoden 2017 Vapaa-aikatutkimukseen. Koska aineisto sisältää useita väittämiä molemmista osa-alueista, niiden yhteyksien tarkastelu on väistämättä moniulotteista. Analyysimme ensimmäisessä vaiheessa luomme sekä kasvokkaiselle että verkkovälitteiselle sosiaalisuudelle typologiat hyödyntäen latenttia luokitteluanalyysia (Latent Class Analysis). Latentti luokitteluanalyysi luo kunkin muuttujajoukon pohjalta latentit, toisin sanoen ei suoraan havaittavissa olevat ryhmät. Kun olemme luoneet ryhmittäen sekä kasvokkaiselle että verkkovälitteiselle vuorovaikutukselle, voimme tarkastella luontevasti näiden välistä yhteyttä ristiintaulukoinnilla.

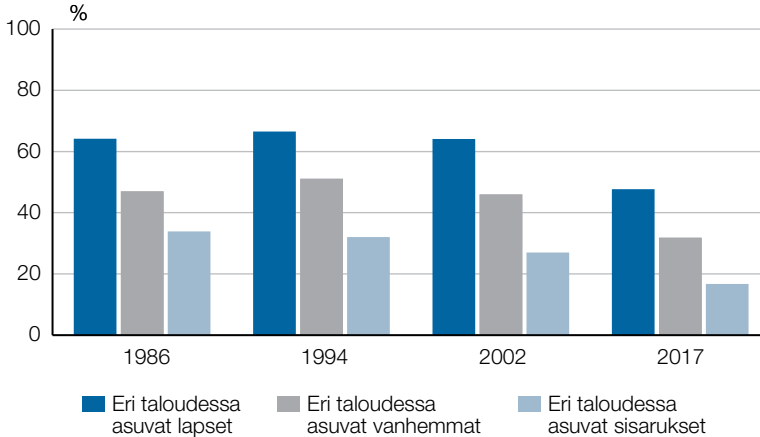
Sosiaalisten suhteiden muutokset suomalaisten tilastoaineistojen valossa

Kontaktit lähisukulaisiin

Tarkastelimme aluksi eri taloudessa asuvien lähisukulaisten tapaamista ja heihin yhteydessä olemisen frekvenssejä. Kuviosta 1 käy ilmi, kuinka suuri osa yli 18-vuotiaasta väestöstä tapasi eri taloudessa asuvia lapsiaan, vanhempiaan ja sisarusiaan (sikäli kun heitä ylipäätään oli) vähintään viikoittain kunakin tarkasteluvuotena.

Kuvio 1

Vähintään viikoittainen tapaaminen eri taloudessa asuvien lasten, vanhempien ja sisarusten kanssa

Lähteet: Tilastokeskus, elinolotutkimukset 1986, 1994 sekä vapaa-aikatutkimukset 2002 ja 2017

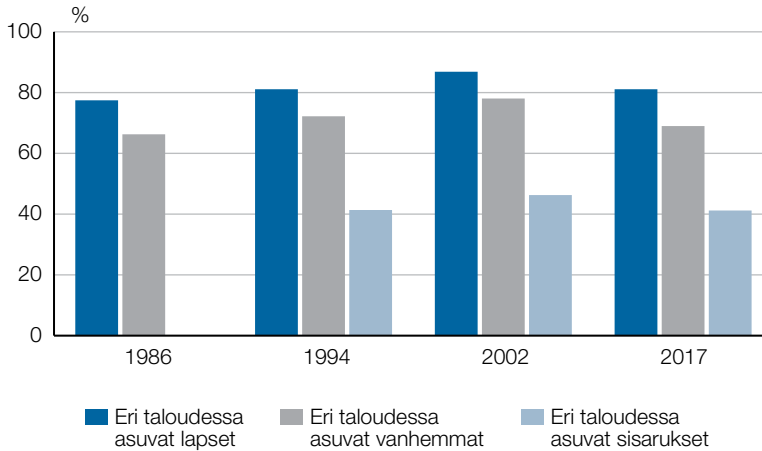
Kyseessä olevat tapaamisfrekvenssit kuvaavat perheenjäsenten välistä vuorovaikutusta eli niin sanottuja vahvoja siteitä. Selkeästi useimmin tavattiin eri taloudessa asuvia lapsia, sitten vanhempia ja harvimminkin sisaruksia ($p < .001$). Vuosien 1986, 1994 ja 2002 mittauksissa vähintään viikoittain eri taloudessa asuvien lasten (64,1–66,5 %) ja vanhempien (46,0–51,1 %) määrässä ei tapahtunut juurikaan muutoksia, mutta vuonna 2017 vähintään viikoittain lapsia (47,7 %) ja vanhempia (31,8 %) tapaavien osuus oli reilusti aiempaa matalampi ($p < .001$). Vähintään viikoittain eri taloudessa asuvia sisaruksiaan tapaavien osuus laski tasaisesti ja tilastollisesti merkitsevästi ($p < .001$) ajan kuluessa ja vuonna 2017 (16,7 %) osuus oli puolittunut vuoteen 1986 (33,9 %) verrattuna. Tulokset kuvaavat vahvojen siteiden heikentymistä tarkastelujakson aikana.

Etäyhteydenpito eri taloudessa asuviin lähisukulaisiin oli selvästi yleisempää ($p < .001$) kuin kasvokkaiset tapaamiset. Etäyhteydessä oltiin vähintään viikoittain useimmin lapsiin, sitten vanhempiin ja harvimminkin sisaruksiin (ks. kuvio 2).

Ajallinen kehitys etäyhteydenpidossa lasten, vanhempien ja sisarusten kanssa noudatti samankaltaista kaavaa, jossa vähintään viikoittainen yhteydenpito yleistyi vuoteen 2002 asti ($p < .001$), minkä jälkeen viimeisenä kyselyajankohtana vuonna 2017 viikoittainen etäyhteydenpito hieman harvinaistui ($p < .001$). Vuoden 1986 elinolotutkimuksessa ei kysytty etäyhteyden yleisyyttä sisaruksiin. Etäyhteydenpidon vähenemiseen viittaava tulos

Kuvio 2

Vähintään viikoittainen etäyhteys eri taloudessa asuvien lasten, vanhempien ja sisarusten kanssa

Lähteet: Tilastokeskus, elinolotutkimukset 1986, 1994 sekä vapaa-aikatutkimukset 2002 ja 2017

2010-luvulla on kiinnostava, kun otetaan huomioon uudet teknologiat, jotka mahdollistavat yhteydenpidon etänä monin eri tavoin.

Tarkastelimme myös, kuinka moni on tekemisissä – eli tapaa tai on etäyhteydessä – eri taloudessa asuvien lastensa, vanhempiansa ja sisarustensa kanssa vähintään viikoittain. Nämä osuudet ja niiden historiallinen kehitys olivat verrannollisia etäyhteydessä olevien osuuksiin, joskin systemaattisesti muutaman prosenttiyksikön verran suurempia. Suurin osa ihmisistä, joilla oli eri taloudessa asuvia lapsia tai vanhempia, oli heihin vähintään viikoittain jonkinlaisessa yhteydessä. Sisaruksia tavattiin tai oltiin etäyhteydessä selvästi lapsia ja vanhempia harvemmin.

Tuula Melkas (2009) havaitsi, että äidit ja tyttäret ovat isiä ja poikia aktiivisempia yhteydenpitäjiä. Tarkempi tapaamisten ja etäyhteyksien analyysimme paljasti joitain pysyviä sukupuolittaisia, mutta myös ikäryhmittäisiä eroja. Vuodesta toiseen naisista noin viisi prosenttiyksikköä suurempi osuus miehiin verrattuna tapasi lapsiaan vähintään viikoittain. Ero oli tilastollisesti merkitsevä kaikkina vuosina paitsi 2002. Naiset pitivät miehiä useammin vähintään viikoittaista etäyhteyttä tai kontaktia tavaten lapsiaan, vanhempiaan ja sisaruksiaan ($p < .001$). Ero oli noin 10 prosenttiyksikköä. Tämä ero säilyi koko tarkasteluajanjakson ajan.

Kaikkia ikäluokkia ei otettu mukaan eri taloudessa asuvien lasten ja vanhempien tapaamisten ja etäyhteyksien tarkasteluun, koska vain harvalla vanhimman ikäluokan edustajalla oli elossa olevia vanhempia. Lisäksi luotet-

tavien analyysien kannalta liian harvalla nuorimman ikäluokan edustajalla oli toisessa kotitaloudessa asuvia lapsia. Lasten tapaamisen ja heihin etäyhteydessä olemisen suhteen ikäryhmillä ei ollut juurikaan eroa, mutta vanhempien ja varsinkin sisarusten tapaamisten suhteen iällä oli suuri vaikutus. Vuosien 1986 ja 2002 välillä 18–35-vuotiaat tapasivat vanhempiaan ja olivat myös heihin etäyhteydessä vähintään viikoittain 36–65-vuotiaita merkitsevästi useammin ($p < .010$). Eroa oli 7,9–12,4 prosenttiyksikköä vuodesta riippuen, mutta vuonna 2017 ero kaventui mitättömäksi.

Vähintään viikoittainen sisarusten tapaaminen oli selkeästi yleisintä nuorimmissa ikäluokassa systemaattisesti kaikkina vuosina ($p < .001$). Myös 36–65-vuotiaat tapasivat sisaruksiaan vuosina 1986–2002 hieman useammin kuin vanhimmat, yli 65-vuotiaat vastaajat, mutta vuonna 2017 eroa ei enää ollut. Vähintään viikoittainen sisarusten tapaaminen harvinaistui kaikissa ikäryhmissä ajan myötä ja ikäluokkien väliset erot tasaantuivat.

Nuorimmissa ikäluokassa muutos vuosien 2002 ja 2017 välillä oli huomattava, kun vähintään viikoittain sisaruksia tapaavien osuus supistui 42,5 prosentista vain 22,3 prosenttiin ($p < .001$). Etäyhteydenpidon suhteen tilanne oli samankaltainen. Verrattuna vanhempiin ikäluokkiin selvästi suurempi osuus 18–35-vuotiaista oli vähintään viikoittain etäyhteydessä sisaruksiinsa ($p < .001$). Ero oli jokaisena tarkasteluvuonna 20 prosenttiyksikön luokkaa.

Kyläily on yksi kasvokkaisen yhteydenpidon muoto. Vaikka perheen keskinäinen yhteydenpito on 2000-luvulla vähentynyt, kyläily on edelleen varsin yleistä. Vuonna 2002 suurin osa suomalaisista (84,7 %) oli kyläillyt edellisen vuoden aikana ja vuonna 2017 kyläilleiden osuus oli vieläkin suurempi (93,8 %). Naiset olivat jonkin verran ahkerampia kyläilijöitä kuin miehet ($p < .050$). Nuorimmat ikäluokat olivat muita ahkerampia kyläilijöitä ($p < .001$). Tosin vanhimmassakin ikäluokassa kyläiltiin vuonna 2017 jo melkein yhtä usein kuin nuorempien ikäluokissa.

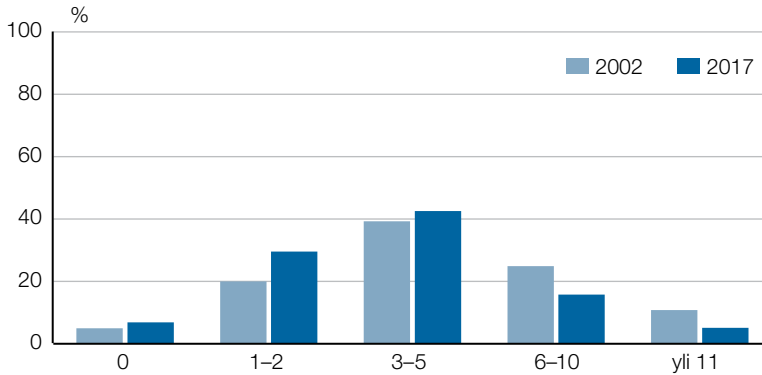
Sukulais- ja ystäväkontaktien määrä

Lähiperhesuhteiden lisäksi läheiset ystäväsuhteet voidaan laskea vahvoiksi siteiksi. Tapaamisten ja etäyhteydessä olemisen frekvenssien lisäksi vapaa-aikatuksimuksissa on selvitetty, kuinka moneen sukulaiseen ja ystävään ihmiset pitävät yhteyttä. Suomalaiset pitivät vuonna 2017 yhteyttä hieman harvempaan sukulaiseen ($p < .001$) sekä ystävään ($p < .001$) verrattuna vuoteen 2002 (ks. kuvat 3 ja 4).

Yli kuuteen sukulaiseen tai ystävään yhteyttä pitävien osuudet vähenivät 2000-luvun alusta vuoteen 2017, kun alle viiteen sukulaiseen tai ystävään yhteyttä pitävien osuudet kasvoivat samalla aikavälillä. Varsinkin vuoden 2017 aineistossa naiset ja yli 65-vuotiaat pitivät yhteyttä keskimäärin useampaan sukulaiseen tai heihin verrattavaan ($p < .001$). Sukupuoli ei selittänyt

Kuvio 3

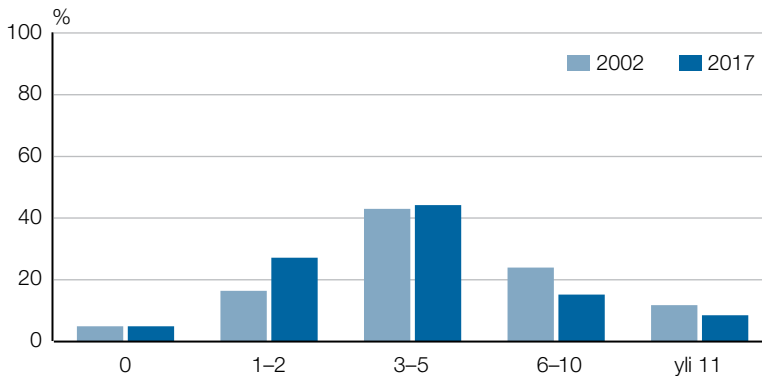
Kuinka moneen sukulaiseen tai heihin verrattavaan pitää suhteellisen säännöllisesti yhteyttä

Lähteet: Tilastokeskus, vapaa-aikatutkimukset 2002 ja 2017

Kuvio 4

Kuinka moneen ystävään tai tuttavaan pitää suhteellisen säännöllisesti yhteyttä

Lähteet: Tilastokeskus, vapaa-aikatutkimukset 2002 ja 2017

selvästi yhteydenpitoa ystäviin, mutta nuorimman ikäryhmän vastaajat pitivät yhteyttä selkeästi useampaan ystävään kuin vanhemmat vastaajat ($p < .001$). Tulos kertoo suomalaisten ystävä- ja sukulaispiirien pienentymisestä 2000-luvun alkuun verrattuna.

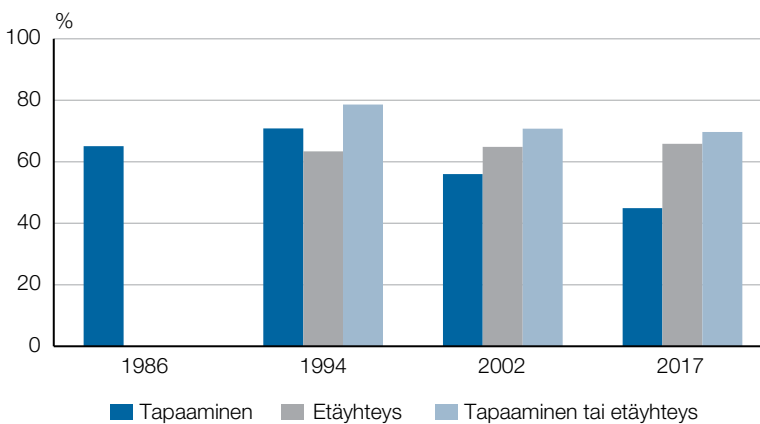

Kontaktit ystäviin

Ystävien tapaamistiheydessä on tapahtunut vuosien saatossa selvää harvenemista (ks. kuvio 5). Vähintään viikoittain ystäviään tapaavien osuus kasvoi vielä vuosien 1986 ja 1994 välillä ($p < .001$), mutta sen jälkeen osuus pieni huomattavasti vuosina 2002 ($p < .001$) ja yhä 2017 ($p < .001$), jolloin pudotusta vuodesta 1994 oli jo 26 prosenttiyksikköä.

Kuvio 5

Vähintään viikoittainen ystävien tapaaminen tai etäyhteys

Lähteet: Tilastokeskus, elinolotutkimukset 1986, 1994 sekä vapaa-aikatutkimukset 2002 ja 2017

2000-luvun alusta lähtien suurempi osuus vastaajista on ollut etäyhteydessä ystäviinsä kuin tavannut heitä ($p < .001$). Vähintään viikoittainen etäyhteydenpito ei ole kuitenkaan yleistynyt vuosien 1994 ja 2017 välillä kuin 2,5 prosenttiyksikköä. Etäyhteydenpito on hieman kompensoinut harvennevia tapaamisia. Kaikissa kontakteissa – joko tavaten tai etäyhteyden välityksellä – ei ole tapahtunut suurta laskua. Vähintään viikoittaiset yhteenlasketut kontaktit harvenivat hieman (8 prosenttiyksikköä) vuosien 1994 ja 2002 välillä, mutta vuosien 2002 ja 2017 välinen ero (1 prosenttiyksikköä) on vain pieni.

Miehet ovat tavanneet ystäviään hieman useammin kuin naiset 1990-luvulta lähtien ($p < .010$). Ero on ollut noin viisi prosenttiyksikköä. Etäyhteydenpito oli taas hieman yleisempää naisilla kaikkina vuosina ja tilastollisesti merkitsevästi vuosina 1994 (sukupuolten ero 10,6 prosenttiyksikköä) ja 2017 (sukupuolten ero 4,6 prosenttiyksikköä). Kun tarkasteltiin kaikkea viikottaista kanssakäymistä (ml. tapaamiset ja etäyhteys) sukupuolten välillä ei ilmennyt eroja.

Ikä osoittautui tärkeäksi tekijäksi ystävien tapaamisissa ja heihin etäyhteydessä olemisessa. Niin tapaaminen kuin etäyhteys oli selvästi yleisempää 18–35-vuotiaiden ikäryhmässä verrattuna vanhempiin ikäryhmiin ($p < .001$). Nuorimmassa ikäryhmässä vähintään viikoittain ystäviään tapasi tai oli heihin etäyhteydessä peräti 87–91 prosenttia vastanneista, kun vanhemmissa ikäryhmissä osuudet olivat 17–30 prosenttiyksikköä pienemmät.

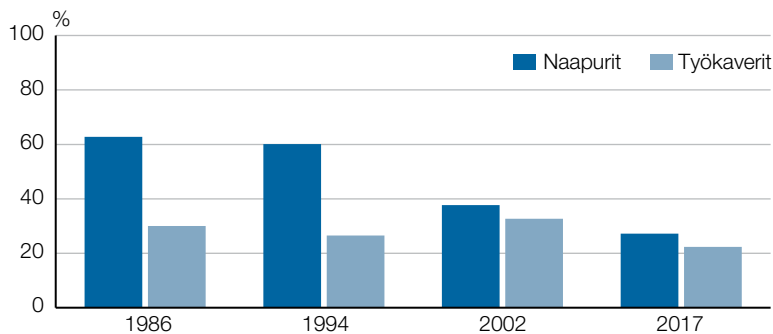
Tapaamiset yleistyivät alle 65-vuotiailla hieman ja 18–35-vuotiaalla huomattavasti vuosien 1986 ja 1994 välillä ($p < .001$). 1990-luvun jälkeen tapaamiset harvinaistuivat tasaisesti ajan kuluessa kaikissa ikäryhmissä. Nuorimmassa ikäryhmässä etäyhteydet yleistyivät 2000-luvun alussa verrattuna 1990-lukuun ($p < .001$). Tämän jälkeen muutosta ei juurikaan ole tapahtunut. 1990-lukuun verrattuna kontaktit joko tavaten tai etäyhteydellä harvinaistuivat 36–65-vuotiailla ja vanhemmilla 2000-luvun alussa ($p < .001$), eikä tähän ole tullut muutosta. Nuoremmilla oli verraten paljon kontakteja koko tarkastelujakson ajan.

Naapureiden ja työkavereiden tapaaminen

Kuvio 6 esittää sekä naapureiden että työkavereiden tapaamisen ajallisen kehityksen. Naapureiden kohdalla tapaamistiheyden lasku on huomattava ($p < .001$). Vielä vuonna 1986 suurin osa täysi-ikäisistä suomalaisista (63 %) tapasi ja vietti aikaa naapureiden kanssa vapaa-ajalla, kun taas vuonna 2017 vain 27 % tapasi naapureitaan vähintään kuukausittain. Työkavereiden tapaamisen ja vapaa-ajan vieton suhteen kehitys on ollut aaltoileva, mutta vuonna 2017 aiempaa harvempi vietti vapaa-aikaa työkavereidensa kanssa ($p < .001$).

Kuvio 6

Vähintään kuukausittainen vapaa-ajan vietto naapureiden ja työkavereiden kanssa

Lähteet: Tilastokeskus, elinolotutkimukset 1986, 1994 sekä vapaa-aikatutkimukset 2002 ja 2017

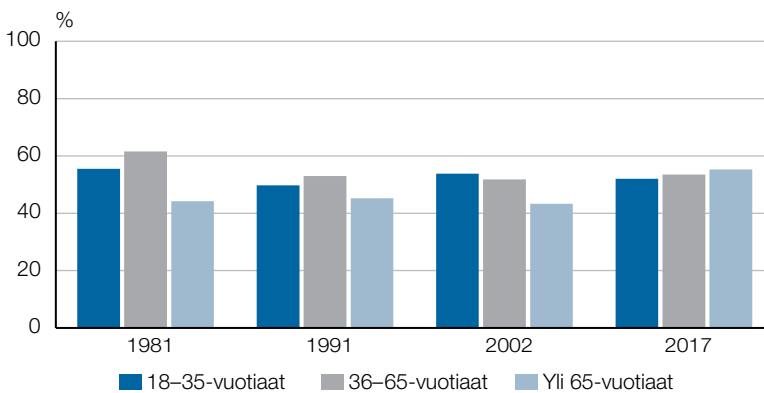
Naiset ovat tavanneet naapureitaan 2000-luvulla vähintään kuukausittain hieman useammin kuin miehet ($p < .010$). Miehet taas tapasivat työkavereitaan vähintään kuukausittain hiukan useammin kuin naiset 1980- ja 1990-luvuilla ($p < .010$). Tämän jälkeen sukupuolten välillä ei ole ollut eroa työkavereiden tapaamisessa. Vanhin ikäryhmä (yli 65-vuotiaat) tapasi naapureitaan selkeästi muita useammin koko seurannan ajan ($p < .001$). Työkavereiden tapaamisen suhteen tilanne oli päinvastainen. 18–35-vuotiaat tapasivat työkavereitaan selvästi useammin kuin 36–65-vuotiaat eron ollen 13–19 prosenttiyksikköä ($p < .001$).

Järjestötoimintaan osallistuminen

Seuraavaksi kuvaamme heikkojen siteiden muutoksia tarkastelemalla osallistumista järjestötoimintaan. Keskimäärin joka toinen täysi-ikäisistä vastaajista on osallistunut järjestötoimintaan. Muutokset tutkimusvuosien välillä eivät olleet suuria (kuvio 7).

Kuvio 7

Eri ikäisten osallistuminen edellisten 12 kuukauden aikana jonkin järjestön, yhdistyksen, seuran ym. toimintaan

Lähteet: Tilastokeskus, vapaa-aikatutkimukset 1981, 1991, 2002 ja 2017

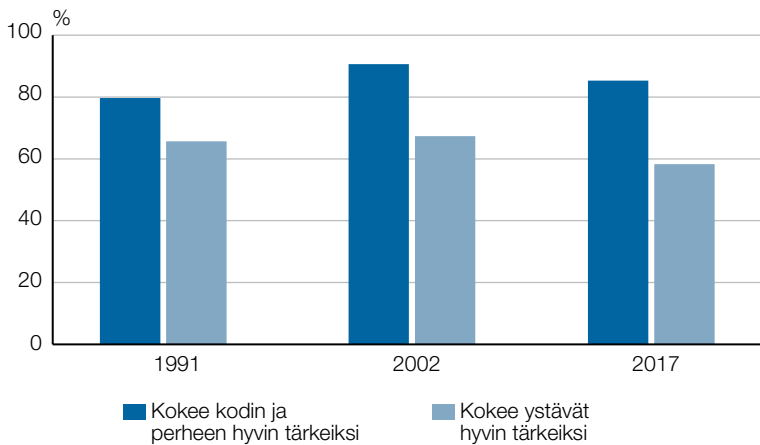
1980-luvulla miehistä hieman suurempi osuus kuin naisista osallistui järjestötoimintaan ($p < .010$), mutta myöhemmin sukupuolten välinen ero on muuttunut hyvin pieneksi. Kuvion 7 ikäryhmätarkastelusta käy ilmi, että vielä vuosituhannen vaihteessa nuoret osallistuivat muita yleisemmin järjestötoimintaan ($p < .001$), mutta vuonna 2017 vanhin ikäluokka oli niukasti nuoria aktiivisempi ($p < .001$).

Perheen ja ystävien tärkeys

Vapaa-aikatutkimusten aineistot (1991–2017) mahdollistavat tarkastella, kuinka tärkeiksi suomalaiset ovat kokeneet perheen ja ystävät. Valtaosalle koti ja perhe ovat hyvin tärkeitä, kun puolestaan kolmelle viidestä vastaajasta ystävät ovat hyvin tärkeitä (kuvio 8).

Kuvio 8

Kodin ja perheen sekä ystävät hyvin tärkeiksi kokevien osuus 1991–2017

Lähteet: Tilastokeskus, vapaa-aikatutkimukset 1991, 2002 ja 2017

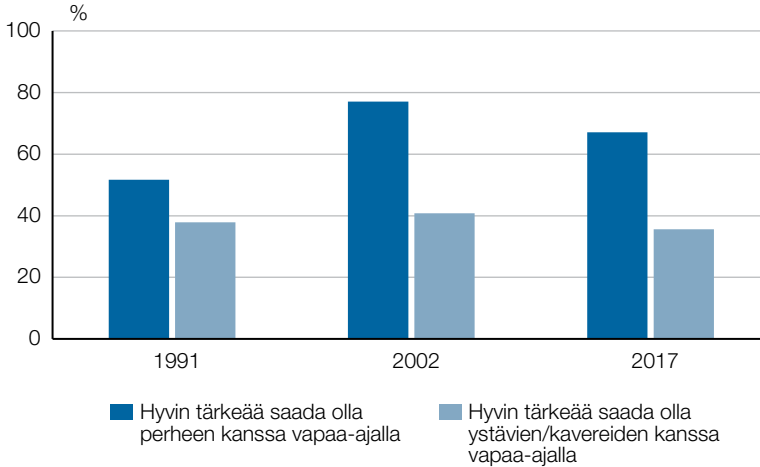
Kokemuksissa ei ole tapahtunut merkittävää muutosta tarkastelujakson aikana. Selvästi useampi ($p < .001$) koki hyvin tärkeäksi saada viettää vapaa-ajalla aikaa perheen kuin ystävien tai kavereiden kanssa (ks. kuvio 9).

Perheen kanssa vapaa-ajan vieton hyvin tärkeäksi kokeminen yleistyi huomattavasti 1990-luvulla ja 2000-luvun alussa ($p < .001$), mutta harvinaistui taas hieman vuoden 2017 aineistossa ($p < .001$). Ystävien tärkeäksi kokemisessa ei tapahtunut juurikaan muutosta vuosien 1991 ja 2002 välillä, mutta 2017 aiempaa harvempi ($p < .001$) koki ystävät ja heidän kanssaan vietetyn vapaa-ajan hyvin tärkeiksi.

Vuosittain suurempi osa naisista kuin miehistä koki perheen ja ystävät sekä heidän kanssaan vietetyn vapaa-ajan hyvin tärkeäksi ($p < .001$). Sukupuolten ero oli systemaattisesti noin 10 prosenttiyksikköä (vaihteluväli 7–18 prosenttiyksikköä). Ikäryhmittäinen tarkastelu paljasti, että 36–65-vuotiaiden ja yli 65-vuotiaiden ikäryhmät kokivat perheen ja perheen kanssa vietetyn vapaa-ajan hieman useammin tärkeäksi kuin 18–35-vuotiaiden ikä-

Kuvio 9

Perheen ja ystävien kanssa vietetyn vapaa-ajan hyvin tärkeiksi kokevien osuus 1991–2017

Lähteet: Tilastokeskus, vapaa-aikatutkimukset 1991, 2002 ja 2017

ryhmä, joille taas ystävät ja heidän kanssaan vietetty vapaa-aika oli selvästi muita tärkeämpää ($p < .001$).

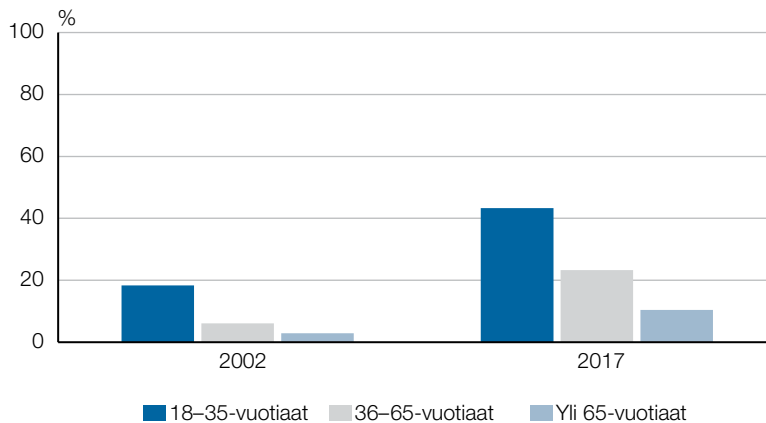
Yleisesti ottaen ajalliset kehityskaaret ikäluokkien välillä eivät juurikaan eronneet toisistaan, paitsi yli 65-vuotiailla ystävien merkitys ei heikentynyt, kuten nuoremmilla ikäryhmillä. Perheen tärkeyden suhteen ikäryhmien erot olivat muutamia prosenttiyksikköjä (vaihteluväli 2–13 prosenttiyksikköä), kun taas nuorin ikäluokka erottui ystävien tärkeyden suhteen selkeämmin vanhemmista ikäryhmistä: ikäryhmien väliset erot olivat tässä lähes poikkeuksetta toistakymmentä prosenttiyksikköä (vaihteluväli 6–26 prosenttiyksikköä).

Teknologia ja sosiaaliset suhteet

Internetistä on muodostunut paikka, jossa yhä useampi tutustuu ja saa uusia ystäviä ja tuttavuuksia. Vielä vuonna 2002 vain noin joka kymmenes (11,4 %) internetin käyttäjä oli tutustunut ystäviin internetin kautta. Vuonna 2017 määrä oli lähes kolme kertaa suurempi (27,0 %) ($p < .001$). Osuus kasvoi kaikissa ikäryhmissä ja miehillä tutustuminen oli muutaman prosenttiyksikön verran yleisempää kuin naisilla. Varsinkin nuoremmat ovat tutustuneet usein ystäviinsä internetin kautta ja vuonna 2017 jo lähes puolella 18–35-vuotiaista oli vähintään yksi ystävä, johon oli tutustunut internetissä (ks. kuvio 10). Vanhemmilla ikäluokilla ylipäätään internetin käyttö ja siellä tutustuminen oli harvinaisempaa, mutta ei olematonta.

Kuvio 10

Saanut ystäviä internetin kautta, % ikäluokittain

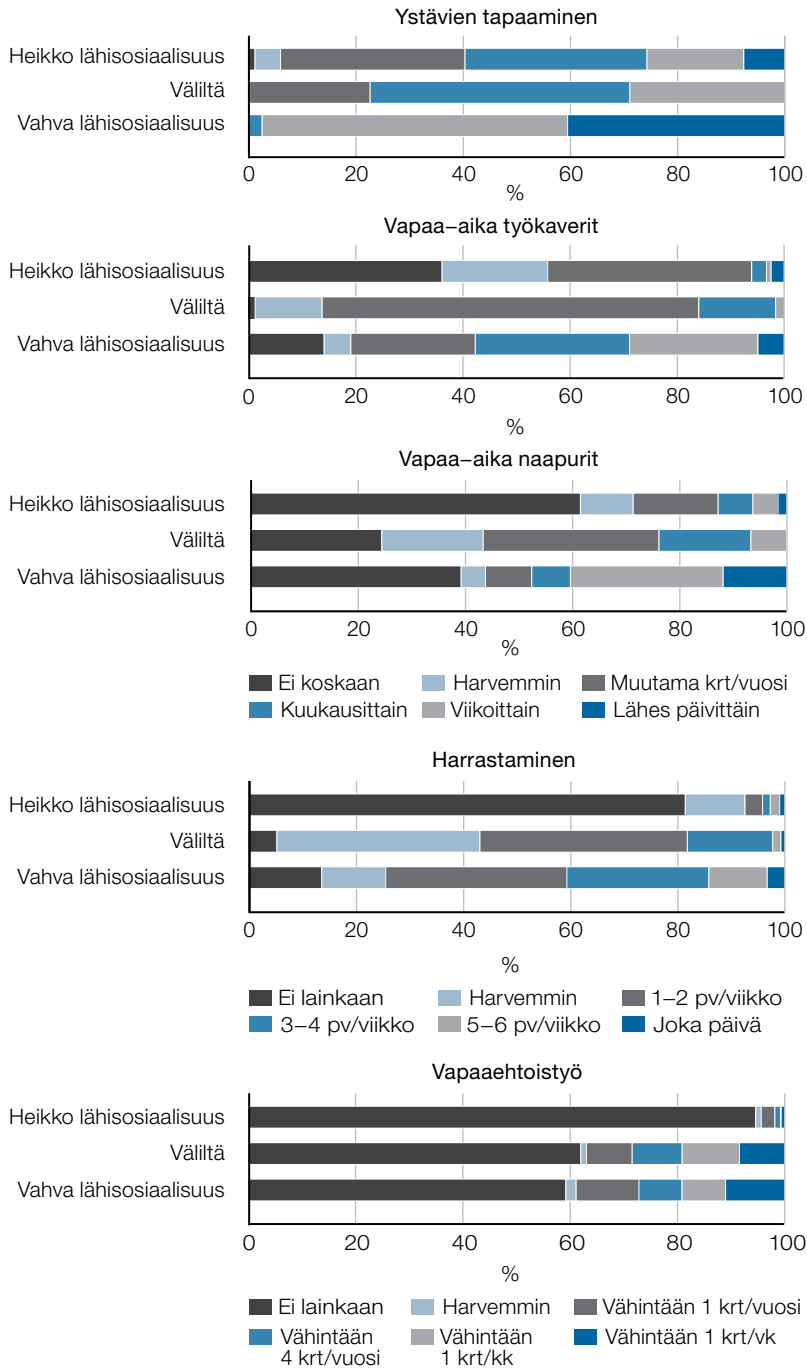
Lähteet: Tilastokeskus, vapaa-aikatutkimukset 2002 ja 2017

Kansainvälisessä tutkimuskirjallisuudessa on käyty mielenkiintoinen keskustelu siitä, missä määrin teknologiavälitteinen kanssakäyminen syrjäyttää kasvokkaista kanssakäymistä. Vapaa-aika-aineisto tarjoaa harvinaisen mahdollisuuden tämän kysymyksen empiiriseen tarkasteluun. Seuraavaksi tarkastelemekin latentin luokitteluanalyysin avulla, miten kasvokkainen ja toisaalta verkkovälitteinen sosiaalisuus ovat yhteydessä toisiinsa. Analyysin perusteella kolmen ryhmän malli sopi parhaiten aineistoon sekä kasvokkaisen että verkkovälitteisen sosiaalisuuden suhteen.

Kuvioissa 11 ja 12 on esitetty alkuperäisten indikaattoreiden yhteys kasvokkaisen ja verkkovälitteisen sosiaalisuuden typologioihin. Molempien osalta on havaittavissa samankaltainen rakenne. Ensimmäinen ryhmä näyttäytyy kaikkein vähäisimmän ja kolmas kaikkein suurimman sosiaalisen vuorovaikutuksen ryhminä. Toinen ryhmä sijoittuu johonkin näiden välimaastoon. Latentin luokitteluanalyysin perusteella jaamme vastaajat siten kolmeen ryhmään vuorovaikutuksen intensiteetin suhteen sekä kasvokkaisen että verkkovälitteisen sosiaalisuuden osalta. Kasvokkaisen vuorovaikutuksen osalta kaikki kolme eri asteisen intensiteetin ryhmää olivat suurin piirtein yhtä yleisiä. Verkkovälitteisen vuorovaikutuksen osalta kaikkein passiivisin ryhmä oli selvästi muita suurempi ja kattoi noin puolet vastaajista. Korkeimman verkkososiaalisuuden ryhmään kuului vastaajista noin 27 prosenttia.

Kuvio 11

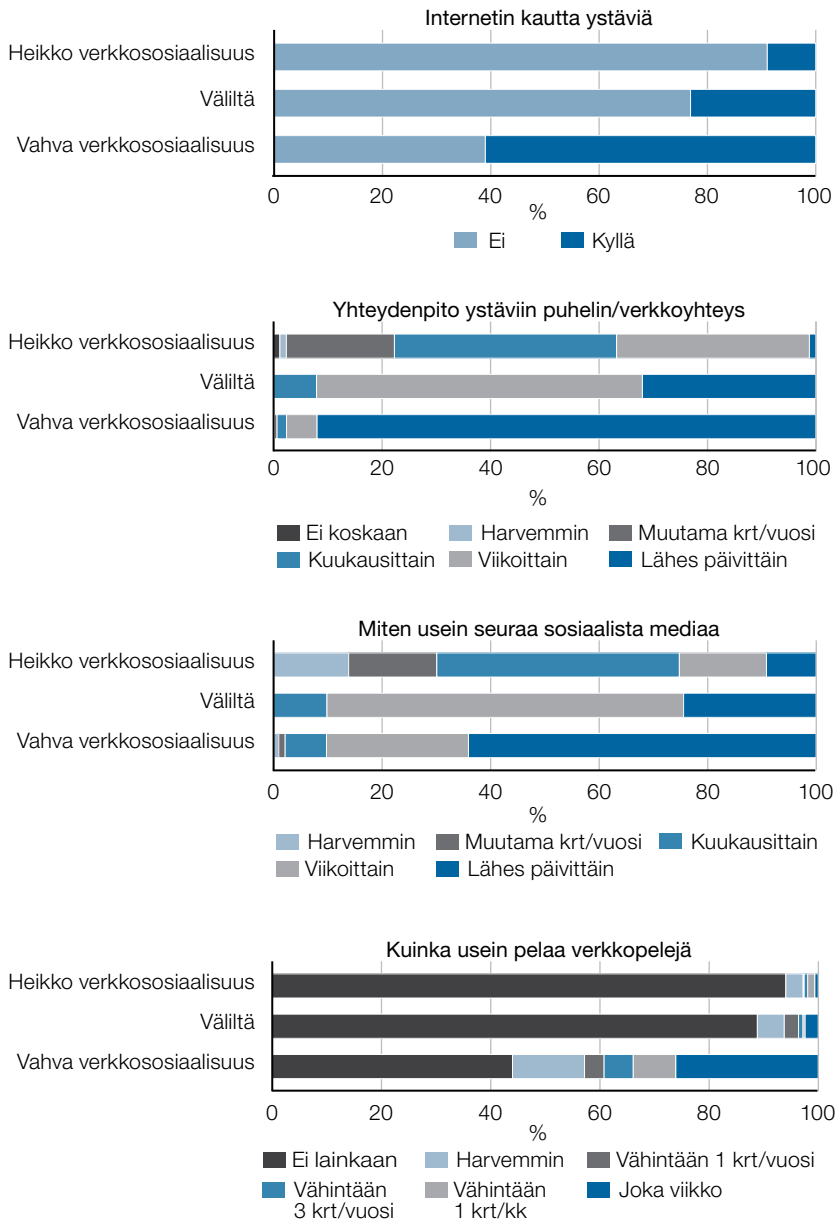
Kasvovakaisen vuorovaikutuksen typologia ja sen indikaattorit

Lähde: Tilastokeskus, Vapaa-aikatutkimus 2017

Kuvio 12

Verkkovälitteisen vuorovaikutuksen typologia ja sen indikaattorit

Lähde: Tilastokeskus, Vapaa-aikatutkimus 2017

Tämän jälkeen voimme tarkastella, missä määrin kasvokkainen ja verkkovälitteinen sosiaalisuus ovat yhteydessä toisiinsa. Tarkastelussa on syytä huomioida vastaajan ikä, sillä on todennäköistä, että sekä verkkovälitteinen että kasvokkainen sosiaalisuus ovat kytköksissä vastaajan ikään. Kuviossa 13 on esitetty ikäryhmittäin lähisosiaalisuuden typologian yhteys verkkososiaalisuuden typologiaan. Kuvio osoittaa, että nuorimmissa ikäryhmissä verkkovälitteinen vuorovaikutus on yleistä, kun taas vanhimmissa ikäryhmissä vähäistä.

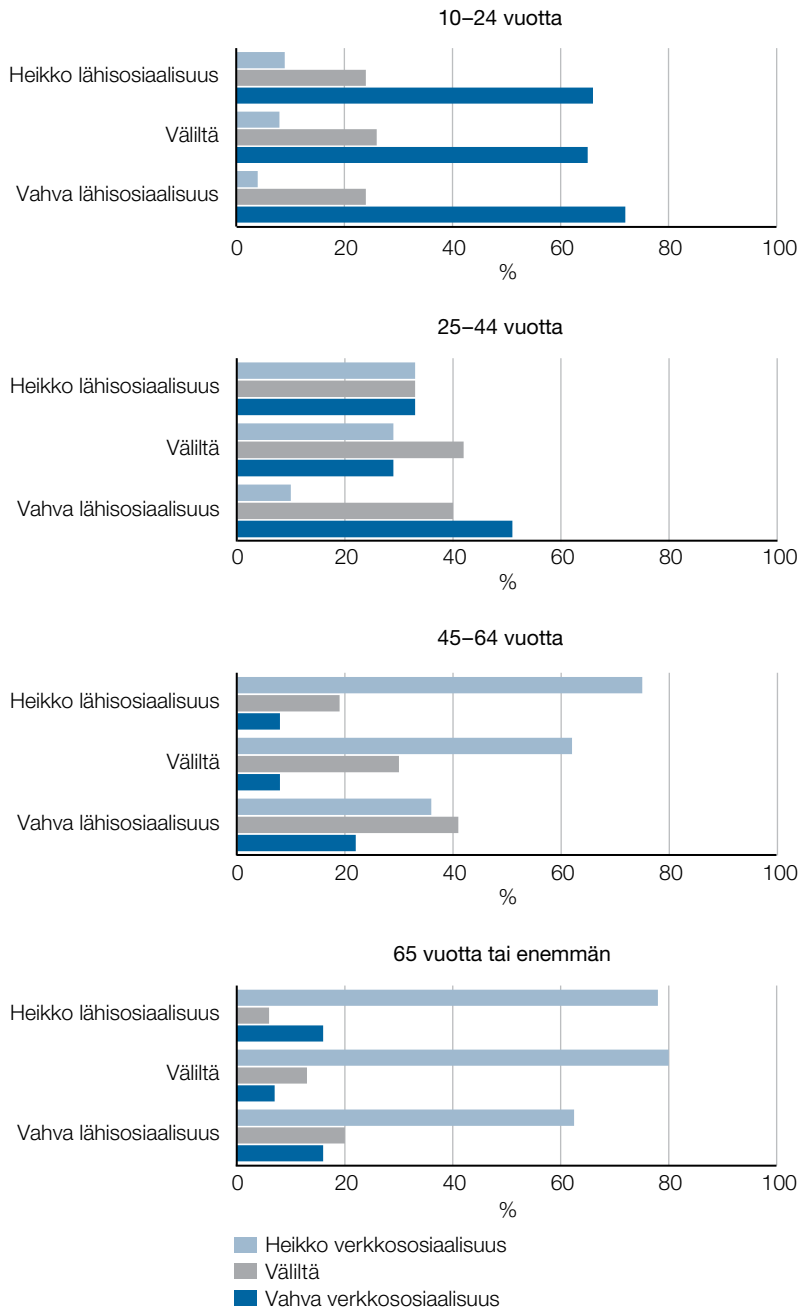
Kuviosta käy ilmi, että kaikissa ikäryhmissä vahvan kasvokkaisen vuorovaikutuksen ryhmässä myös verkkovälitteinen vuorovaikutus on aktiivisinta. Kuvasta voi myös tulkita, että heikko verkkososiaalisuus on yleisintä ryhmässä, jossa myös kasvokkainen vuorovaikutus on heikkoa. Näyttää siis siltä, että jo valmiiksi sosiaaliset ihmiset hyödyntävät etäyhteyksien ja verkotuneen sosiaalisen median mahdollisuuksia kaikkein eniten.

Tarkemman kuvan saamiseksi yhteydenpidon luonteesta tutkimme vielä yksittäisten kasvokkaisen ja verkkovälitteisen vuorovaikutuksen indikaattoreiden välistä yhteyttä (kuvio 14). Tulosten perusteella erityisesti ystävien tapaamisen useus ja ystävien etäyhteyden kautta tapaamisen useus korreloivat vahvasti, mikä oli odotettavaa. Monet vahvoista korrelaatioista selittyivät ikäryhmittäin eriytyvillä sosiaalisuuden muodoilla. Perinteinen kasvokkainen vuorovaikutus naapureiden ja työkavereiden kanssa korreloi vahvasti, samoin harrastuksiin ja vapaaehtoistyöhön osallistuminen.

Odotettu tulos on myös se, että ne, jotka seurasivat useimmin sosiaalista mediaa, olivat myös useimmin yhteydessä ystäviinsä verkkovälitteisesti. Verkkopelaamisen määrä on myös yhteydessä siihen, että vastaaja on saanut verkon kautta ystäviä. Toisaalta verkkopelaaminen näyttää olevan yhteydessä vähäisempään kasvokkaiseen kanssakäymiseen naapurien tapaamisen, harrastusten ja vapaaehtoistyön osalta. Korrelaatioryppäät kertovat sosiaalisen vuorovaikutuksen muotojen eriytymisestä.

Kuvio 13

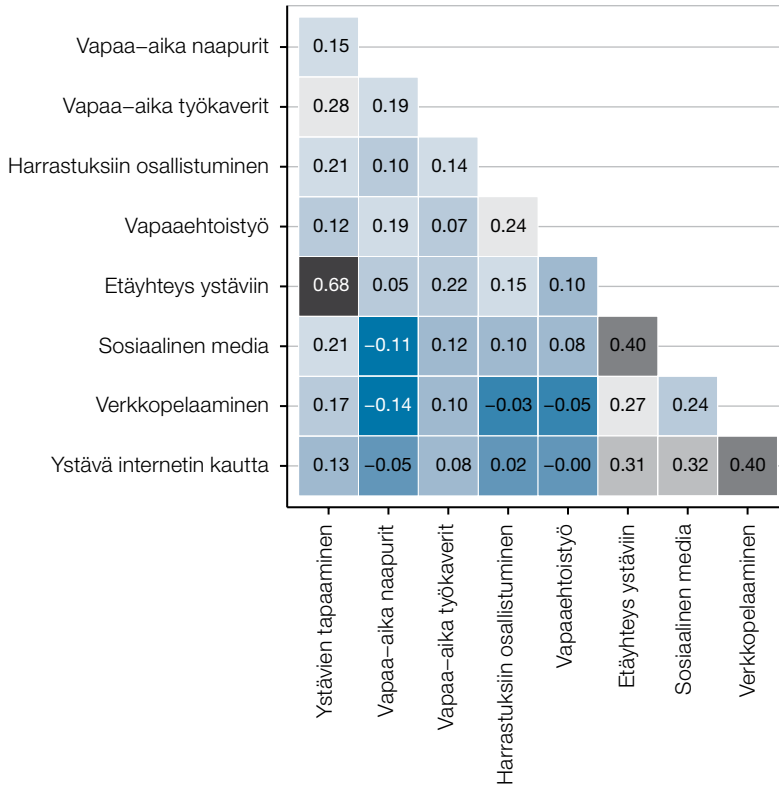
Kasvokkaisen ja verkkovälitteisen vuorovaikutuksen yhteys ikäryhmittäin

Lähde: Tilastokeskus, Vapaa-aikatutkimus 2017

Kuvio 14

Verkköväälitteisen ja kasvokkaisen sosiaalisuuden indikaattoreiden yhteys toisiinsa (polykoriset korrelaatiot)

Lähde: Tilastokeskus, Vapaa-aikatutkimus 2017

Kasvokkaisesta teknologiavälitteiseen kanssakäymiseen

Tämän tutkimusartikkelin tavoitteena oli hahmottaa suomalaisten sosiaalisen kanssakäymisen muutosta muutaman viime vuosikymmenen aikana. Tutkimuksemme aikajänne ulottui vuoteen 2017. Suomalaisten tilastoaineistojen valossa sosiaalisessa kanssakäymisessä on osin pysyvyyttä, osin myös merkittävää muutosta. Tuloksia täytyy lukea varauksin. Yhteiskunnalliset ja demografiset muutokset aiheuttavat sen, että tutkimuksen perusjoukot voivat olla erilaisia eri vuosina. Tarkempi analyysi edellyttäisi näiden tekijöiden vakioimista. Esimerkiksi perheet ovat pienentyneet, jolloin todennäköisyys esimerkiksi lasten ja vanhempien väliselle kanssakäymiselle luonnollisesti

vähenee. Lasten määrän väheneminen voi vaikuttaa myös siihen, millä todennäköisyydellä vastaaja on yhteydessä sisarensa.

Tuula Melkas (2009) vertaili vanhempien ja lasten yhteydenpitoa ja totesi, että vuosien 1986 ja 2002 välisenä aikana sukuyhteisön ydin oli tullut yhä tärkeämmäksi. Vuodesta 1986 vuoteen 2002 vahvojen siteiden osalta ei tapahtunut muutosta, mutta vuoteen 2017 ne vähenivät, jopa puolittuivat sisarusten tapaamisten osalta. Muutos vahvojen siteiden osalta on siis tapahtunut 2000-luvulla. Mielenkiintoinen havainto on, että etäyhteydenpidon osalta (vanhemmat, lapset, sisarukset) yhteydenpito on pysynyt aiemmalla tasolla uusien teknologioiden antamista mahdollisuuksista huolimatta.

Sisarusten välinen yhteydenpito on vähentynyt erityisesti nuoremman ikäluokan keskuudessa. Kuten edellä todettiin, tulos voi johtua siitä, että sisarusia on aiempaa vähemmän. Kasvokkaisten tapaamisten väheneminen voi johtua myös maantieteellisen etäisyyden lisääntymisestä. Suomalaiset kuitenkin kokevat 2010-luvulla edelleen perheen ja kodin tärkeiksi elämänalueiksi. Yhdeksän kymmenestä suomalaisesta pitää perheen kanssa vietettyä vapaa-aikaa hyvin tärkeänä. Viimeisimpien vuosikymmenten aikana tässä on tapahtunut vain vähäisiä muutoksia.

Myös ystävien tapaaminen on vähentynyt 1990-luvun jälkeen. Lisääntyneistä teknologian antamista mahdollisuuksista huolimatta etäyhteydet eivät ole lisänneet ystävien välistä yhteydenpitoa. Tuula Melkas (2009) totesi tutkimuksessaan, että ystävyys-suhteet kiinnittyvät yhä enemmän nuoruuteen. Kontaktit ystäviin ovat edelleen huomattavasti yleisempiä 18–35-vuotiaiden ryhmässä. Ystävien tapaamiset ovat nuorimman ikäryhmän keskuudessa vähentyneet 2000-luvulla, mutta nuoret ovat ottaneet käyttöönsä etäyhteydet, ja pitää yhteyttä ystäviinsä myös etänä.

Naapureiden ja työtovereiden tapaamisten useus on vähentynyt noin 10 prosenttiyksikköä vuosien 2002 ja 2017 välillä. Naapurien ja työtovereiden tapaaminen on ikäsidonnaista ja vaihtelee jonkin verran sukupuolen mukaan. Vanhin ikäryhmä tapaa naapureita nuorempia useammin. Michillä korostuvat työtoverisuhteet. Mielenkiintoinen havainto on, että kyläily on lisääntynyt 2000-luvulla. Järjestötoimintaan osallistumisessa ei ole tapahtunut muutoksia koko vastaajaryhmässä. Vanhimmassa, yli 65-vuotiaiden ryhmässä osallistuminen on noussut noin 10 prosenttiyksikköä 2000-luvulla.

Sosiaalisen kanssakäymisen muodot ovat siis muuttuneet ja teknologioiden vaikutus on ollut merkittävä. Halusimme tarkastella erityisesti sitä, missä määrin teknologiavälitteinen sosiaalisuus on yhteydessä kasvokkaiseen sosiaalisuuteen. Kysyimme, korvaako vai täydentääkö teknologiavälitteinen kanssakäyminen kasvokkaista kanssakäymistä. Viimeisimmän, vuonna 2017 kerätyn vapaa-aika-aineiston perusteella teknologinen vuorovaikutus on positiivisesti yhteydessä kasvokkaiseen vuorovaikutukseen. He, jotka ovat paljon kasvokkain yhteydessä muihin, ovat myös aktiivisia etäyhteyden pitäjiä.

Koronapandemian vaikutus sosiaaliseen kanssakäymiseen on erityisen mielenkiintoinen kysymys. Kansainvälistä tutkimuskirjallisuutta aiheesta ilmestyy erityisen nopealla tahdilla. Tutkimukset perustuvat useimmiten rajattuihin tutkimusjoukkoihin, esimerkiksi ikääntyneisiin. Tutkimuksissa korostuu huoli eristäytymisen vaikutuksista ihmisten hyvinvointiin ja siitä, että aiempaa eristyneempi elämäntapa tulee vallitsevaksi pandemian väistyttyäkin. Suuret ja edustavat aikasarja-aineistot tulevat aikanaan kertomaan, millainen pitempiaikainen vaikutus pandemialla on ollut sosiaaliseen kanssakäymiseen.

Lähteet

- Anttila, Timo & Oinas, Tomi (2018). 24/7 society: the new timing of work? Teoksessa Mia Tammelin (toim.) *Family, Work and Well-Being: Emergence of New Issues*. SpringerBriefs in Well-Being and Quality of Life Research. Springer, Cham, 63–76.
- Anttila, Timo & Oinas, Tomi & Nätti, Jouko (2015). Kadotettu viikonloppu – Ajankäytön muutokset viikonloppuisin. Teoksessa Anu-Hanna Anttila & Timo Anttila & Mirja Liikkanen & Hannu Pääkkönen (toim.) *Ajassa kiinni ja irrallaan – Yhteisölliset rytmit 2000-luvun Suomessa*. Helsinki: Tilastokeskus, 19–32.
- Anttila, Timo & Selander, Kirsikka & Oinas, Tomi (2020). Disconnected Lives: Trends in Time Spent Alone in Finland. *Social Indicators Research* 150:2, 711–730.
- Aro, Jari (2011) Yhteisöllisyys ja sosiaalinen side. Teoksessa Seppo Kangaspunta (toim.) *Yksilöllinen yhteisöllisyys: avaimia yhteisöllisyyden muutoksen ymmärtämiseen*. Tampere University Press, 35–60.
- Baumeister, Roy F. & Leary, Mark R. (1995). The Need to Belong: Desire for Interpersonal Attachments as a Fundamental Human Motivation. *Psychological Bulletin* 117:3, 497–529.
- Beller, Johannes & Wagner Adina (2018). Disentangling Loneliness: Differential Effects of Subjective Loneliness, Network Quality, Network Size, and Living Alone on Physical, Mental, and Cognitive Health. *Journal of Aging and Health* 30:4, 521–539.
- Bourdieu, Pierre (1986). The Forms of Capital. Teoksessa John G. Richardson (toim.) *Handbook of Theory and Research for the Sociology of Education*. New York: Greenwood, 241–258.
- Burt, Ronald S. (1992). *Structural Holes: The Social Structure of Competition*. Cambridge, MA: Harvard University Press.
- Choi, Minkyung & Mesa-Frias, Marco & Nüesch, Eveline & Hargreaves, James & Prieto-Merino, David & Bowling, Ann & Snith, Davey, G. & Ebrahim, Shah & Dale, Caroline & Casas, Juan P. (2014). Social capital, mortality, cardiovascular events and cancer: a systematic review of prospective studies. *International Journal of Epidemiology* 43:6, 1895–1920.

- Coleman, James S. (1988). Social Capital in Creation of Human Capital. *American Journal of Sociology* 94, 95–120.
- Cornwell, Erin York & Waite, Linda J. (2009). Social Disconnectedness, Perceived Isolation, and Health among Older Adults. *Journal of health and social behavior* 50:1, 31–48.
- DiMaggio, Paul & Hargittai, Eszter & Neuman, Russell W. & Robinson, John, P. (2001). Social Implications of the Internet. *Annual Review of Sociology* 27:1, 307–336.
- Durkheim, Émile (1893). *The Division of Labour in Society*. New York: Macmillan.
- Eläkeliitto (2021). +60-barometri. Yli 60-vuotiaiden hyvinvointi ja arki 2021. Tutkimustie Oy. https://elakeliitto.fi/sites/default/files/2021-09/El%C3%A4ke-liitto_%2B60-barometri_2021.pdf.
- Gittell, Ross, J. & Vidal, Avis C. 1998. *Community Organizing: Building Social Capital as a Development Strategy*. Thousand Oaks: SAGE.
- Gracia, Pablo & Garcia-Roman, Joan & Oinas, Tomi & Anttila, Timo (2020). Child and Adolescent Time Use: A Cross-National Study. *Journal of Marriage and the Family* 82:4, 1304–1325.
- Hampton, Keith, N. (2016). Persistent and Pervasive Community: New Communication Technologies and the Future of Community. *American Behavioral Scientist* 60:1, 101–124.
- Hampton, Keith, N. & Sessions, Lauren, F. & Her, Eun J. (2011). Core Networks, Social Isolation, and New Media: How Internet and Mobile Phone Use is Related to Network Size and Diversity. *Information, Communication & Society* 14:1, 130–155.
- Hanifi, Riitta (2015). Yksin oleminen on lisääntynyt. Teoksessa Anu-Hanna Anttila, Timo Anttila, Mirja Liikkanen & Hannu Pääkkönen (toim.) *Ajassa kiinni ja irrallaan – Yhteisölliset rytmit 2000-luvun Suomessa*. Helsinki: Tilastokeskus, 123–133.
- Holt-Lunstad, Julianne & Smith, Timothy, B. & Baker, Mark & Harris, Tyler & Stephenson, David (2015). Loneliness and Social Isolation as Risk Factors for Mortality: A Meta-Analytic Review. *Perspectives on Psychological Science* 10:2, 227–237.
- Holt-Lunstad, Julianne & Smith, Timothy, B. & Layton, Bradley, J. (2010). Social relationships and mortality risk: a meta-analytic review. *PLoS medicine* 7:7: e1000316.
- Kangaspunta, Seppo (2011). Traditionaalista yhteisöstä verkkoyhteisyyteen. Teoksessa Seppo Kangaspunta (toim.) *Yksilöllinen yhteisöllisyys: avaimia yhteisöllisyyden muutoksen ymmärtämiseen*. Tampere: Tampere University Press, 15–34.
- Kawachi, Ichiro & Berkman, Lisa F. (2000). Social Cohesion, Social Capital, and Health. Teoksessa Lisa F. Berkman & Ichiro Kawachi (toim.) *Social Epidemiology*. New York: Oxford University Press, 174–190.
- Klinenberg, Eric (2012). *Going Solo: The Extraordinary Rise and Surprising Appeal of Living Alone*. New York: The Penguin Press.

- Klinenberg, Eric (2016). Social Isolation, Loneliness, and Living Alone: Identifying the Risks for Public Health. *American Journal of Public Health* 106:5, 786–787.
- Leigh-Hunt, Nicholas & Bagguley, David & Bash, Kristin & Turner, Victoria & Turnbull, Stephen & Valtorta, Nicole, K. & Caan, Woody (2017). An overview of systematic reviews on the public health consequences of social isolation and loneliness. *Public Health* 152, 157–171.
- Lin, Nan (1999). Building a Network Theory of Social Capital. *Connections* 22:1, 28–51.
- Maczewski, Mechthild (2002). Exploring Identities Through the Internet: Youth Experiences Online. *Child & Youth Care Forum* 31:2, 111–129.
- McPherson, Miller & Smith-Lovin, Lynn & Brashears, Matthew E. (2006). Social Isolation in America: Changes in Core Discussion Networks over Two Decades. *American Sociological Review* 71:3, 353–375.
- Melkas, Tuula (2003). *Sosiaalisesta muodosta toiseen: Suomalaisen yksityiselämän sosiaalisuuden tarkastelua vuosilta 1986 ja 1994*. Tutkimuksia 237. Helsinki: Tilastokeskus.
- Melkas, Tuula (2009). Suomalaisen yksityiselämän sosiaalisuudesta. Teoksessa Mirja Liikkanen (toim.) *Suomalainen vapaa-aika. Arjen ilot ja valinnat*. Helsinki: Gaudeamus, 21–48.
- Miettinen, Anneli & Rotkirch, Anna & Szalma, Ivett & Donno, Annalisa & Tanturri, Maria-Letizia (2015). Increasing childlessness in Europe: Time trends and country differences. *Families And Societies*, Working Paper Series.
- Oinas, Tomi & Ruuskanen, Petri & Kankainen, Tomi & Anttila, Timo & Kivitalo, Mari (2018). Sosiaalinen pääoma ja yksilötason tulokehitys Suomessa. *Sosiologia* 55:1, 65–81.
- Paik, Anthony & Sanchagrin, Kenneth (2013). Social Isolation in America: An Artifact. *American Sociological Review* 78:3, 339–360.
- Parigi, Paolo & Henson, Warner (2014). Social isolation in America. *Annual Review of Sociology* 40: 153–171.
- Putnam, Robert D. (2000). *Bowling alone: The collapse and revival of American community*. New York: Simon & Schuster.
- Rotkirch, Anna (2021). *Syntyvyyden toipuminen ja pitenevä elinikä: Linjauksia 2020-luvun väestöpolitiikalle*. Helsinki: Valtioneuvoston kanslian julkaisuja 2021:2.
- Ruuskanen, Petri (2001). *Sosiaalinen pääoma – käsitteet, suuntauksat ja mekanismit*. VATT-tutkimuksia 81. Helsinki: Valtion taloudellinen tutkimuskeskus.
- Ruuskanen, Petri (2015). Sosiaalinen pääoma. Teoksessa Kai Eriksson (toim.) *Verkostot yhteiskuntatutkimuksessa*. Helsinki: Gaudeamus, 214–233.
- Sanders, Christopher E. & Field, Tiffany M. & Diego, Miguel & Kaplan Michele (2000). The relationship of internet use to depression and social isolation among adolescents. *Adolescence* 35:138, 237–242.
- Sigman, Aric (2009). Well connected? The biological implications of ‘social networking’. *The Biologist* 56:1, 14–20.

- Stern, Michael, J. (2008). How locality, frequency of communication and Internet usage affect modes of communication within core social networks. *Information, Communication & Society* 11:5, 591–616.
- Suomen virallinen tilasto (SVT): Asunnot ja asuinolot [verkkajulkaisu]. ISSN=1798-6745. 2019. Helsinki: Tilastokeskus [viitattu: 1.6.2021]. Saantitapa: http://www.stat.fi/til/asas/2019/asas_2019_2020-05-20_tie_001_fi.html
- Tanskanen, Jussi & Anttila, Timo (2016). A Prospective Study of Social Isolation, Loneliness, and Mortality in Finland. *American Journal of Public Health* 106:11, 2042–2048.
- Thulin, Eva & Vilhelmson, Bertil (2019). More at home, more alone? Youth, digital media and the everyday use of time and space. *Geoforum* 100, 41–50.
- Turkle, Sherry (2017). *Alone Together: Why We Expect More from Technology and Less From Each Other*. UK: Hachette.
- Twenge, Jean M. & Martin, Gabrielle N. & Campbell, W. Keith (2018). Decreases in psychological well-being among American adolescents after 2012 and links to screen time during the rise of smartphone technology. *Emotion* 18:6, 765–780.
- Twenge, Jean M. & Spitzberg, Brian H. & Campbell, W. Keith (2019). Less in-person social interaction with peers among U.S. adolescents in the 21st century and links to loneliness. *Journal of Social and Personal Relationships* 36:6, 1892–1913.
- Uchino, Bert N. (2006). Social Support and Health: A Review of Physiological Processes Potentially Underlying Links to Disease Outcomes. *Journal of Behavioral Medicine* 29:4, 377–387.
- Vilhelmson, Bertil & Elldér, Erik & Thulin, Eva (2018). What did we do when the Internet wasn't around? Variation in free-time activities among three young-adult cohorts from 1990/1991, 2000/2001, and 2010/2011. *New Media & Society* 20:8, 2898–2916.
- Vriens, Eva & van Ingen, Erik (2018). Does the rise of the Internet bring erosion of strong ties? Analyses of social media use and changes in core discussion networks. *New media & Society* 20:7, 2432–2449.

Musiikki, kirjat ja mediamaisen muutos

Kuva: Shutterstock

Kaisa Saarenmaa

5 Zoomerit muuttuvassa mediamaisemassa

Aikuisväestölle 2010-luku on näyttäytynyt tietotekniikan ja median murroskautena, sisältöjen ja jakelukanavien huimana kehityksenä. Älylaitteet, sosiaalisen median palveluiden yleistymisen sekä äänen ja kuvan suoratoistoon erikoistuneiden palveluiden vakiintuminen ovat mullistaneet median käyttämme. (Vrt. Aikajana: 20 vuotta digiä.) Missä määrin aikuisväestö hyödynää uusia digitaalisia palveluita tai on luopunut vanhoista jakelumodoista – kuten paperille painetusta sanomalehdestä – on sidoksissa mm. ikään, tulotason ja koulutustaan (Saarenmaa 2020).

Keski-ikäisten ja sitä vanhempien tuoreessa muistissa on vielä aika ennen internetiä, sähköistä asiointia tai kännyköitä. Kun huomiostamme kilpailevat niin pienen pienet kuin suuren suuretkin ruudut, vertautuu nykyaika helposti aiempien vuosikymmenten sci-fi-visioihin, joissa kansa vaelsi maailmankaupungin ikuisessa marraskuussa jättimäisten näyttöruutujen valossa.

Aikuinen voi kokea nykyisen digitodellisuuden utopiana tai dystopiana, mutta lapset tuskin näkevät asiaa näin: heille mitään muutosta ei oikeastaan ole tapahtunut. He ovat kasvaneet digiteknologian määrittelemään maailmaan. Vanhanaikaisuutta voi nykynuorelle edustaa vaikkapa iPhone 6 vuodelta 2014. On puhuttu diginatiivista sukupolvesta, joka omaksuu uutuustuotteiden käytön kuin itsestään, vaikka käsitettä on toki myös kritisoitu (ks. esim. Kupiainen 2013).

Tässä artikkelissa tarkastelen lasten ja nuorten tietotekniikan ja median käyttöä 2010-luvulla. Artikkelissa esitetyt tiedot perustuvat useisiin lähteisiin, joita on koottu Tilastokeskuksen joukkoviestintätilastossa. Tärkeimpiä lähteitani ovat Tilastokeskuksen tiedonkeruut, ml. vapaa-aikatutkimukset ja ajankäyttötutkimukset, väestön tieto- ja viestintätekniikan käyttö -tutkimukset sekä kulutustutkimukset. Lisäksi hyödynnän muiden tiedontuottajien kuten Kantar TNS:n (ent. Gallup) ja Finnpanelin keräämiä tietoja.

Kaikissa edellä mainituissa tutkimuksissa on hieman erilainen ikärajaus: Esimerkiksi Finnpanelin television katselututkimus kartoittaa yli 4-vuotiaiden television katselua ja Kansallinen radiotutkimus yli 9-vuotiaiden radion kuuntelua. Väestön tieto- ja viestintätekniikan käyttö -tilasto tutkii yli 16-vuotiaiden tietotekniikan käyttöä. Tilastokeskuksen kulutustutkimuksissa tarkastellaan kulutusikäytymistä kotitalouskohtaisesti siten, että on mahdollista seurata vaikkapa lapsiperheiden kulutusikäytymistä.

Nuorimmat Tilastokeskuksen vapaa-aikatutkimukseen ja ajankäyttö-tutkimukseen vastanneet ovat 10-vuotiaita. Vapaa-aikatutkimuksen tuloksia tarkastellessa lapset jaetaan kahteen ryhmään: 10–14-vuotiaisiin koululaisiin ja 15–19-vuotiaisiin teineihin, jotka useimmiten opiskelevat toisen asteen oppilaitoksessa eli lukiossa tai ammattikoulussa. Tutkimuksissa sovellettu ikäryhmittely perustuu mm. siihen, että nuoruuden katsotaan alkavan 15-vuotiaana (Myllyniemi 2014; Pietiläinen 2011). Peruskouluissa opiskelee toki myös 16 vuotta täyttäneitä ja 18-vuotiaat ovat jo lain silmissä aikuisia.

Käyttämäni termit – lapsi, nuori, teini, koululainen jne. – ja niihin kuuluvat ikäraajakset eivät ole yksiselitteisen täsmällisiä. Pysin kuitenkin tuomaan kussakin kohdin ilmi, mihin ikäryhmään tai sukupolveen tekstissä kulloinkin viitataan. Noin karkeasti ottaen tässä artikkelissa kuvataan 1990-luvun lopussa ja 2000-luvulla syntyneiden tietotekniikan ja median käyttöä. Heitä voi myös kutsua uudeksi sukupolveksi tai Z-sukupolveksi tai leikillisesti zoomereiksi.

Muutos viestintän käytössä: 2000- ja 2010-lukujen lapset

Artikkelin painopiste on siinä mitä tietotekniikkaa ja mediaa lapset ja nuoret käyttävät, mutta tähän liittyy myös väistämättä kysymys mitä tekniikoita he eivät käytä. Mikä on muuttunut 2000- ja 2010-lukujen aikana?

Digivälineiden yleistymisen myötä perinteisemmät viestintämuodot ovat käyneet nuorten parissa hyvin harvinaisiksi. Kosketusnäyttö on nuorisolle normi, mutta näppäinpuhelimien saatikka lankapuhelimien käytöstä ei heille välttämättä ehtinyt kertyä kokemusta.

Jatkuva pikaviestittely WhatsAppin tai jonkin muun sovelluksen kautta on heille arkipäiväistä, mutta käsin kirjoitettua kirjettä ei nuori ole välttämättä koskaan lähettänyt. Esimerkiksi perinteisten kirjeiden kirjoittaminen on vähentynyt 2010-luvulla siten, että vapaa-aikatutkimuksen mukaan vain kaksi prosenttia teini-ikäisistä pojista ja kymmenen prosenttia teini-ikäisistä tytöistä oli vuoden aikana kirjoittanut perinteisen kirjeen. Vertailun vuoksi 2000-luvun alussa noin 70 prosenttia teini-ikäisistä tytöistä oli kirjoittanut vuoden aikana kirjeen. (SVT: Vapaa-ajan osallistuminen.)

Samoin päiväkirjan kirjoittaminen on vähentynyt 2000-luvun alusta, vaikkei se pojilla ole koskaan ollut suosittu harrastus. Toisaalta blogin kirjoittaminen ei sekään ole 2010-luvulla lyönyt läpi lasten tai nuorten harrastuksena. (Emt.)

Tietotekniikan ja median käyttö on todellakin mullistunut 2010-luvulla. Tuorein vapaa-aikatutkimus on vuodelta 2017. Vapaa-aikatutkimuksen sisä-tutkimus, Tilastokeskuksen ajankäyttötutkimus on tätä kirjoittaessani vii-

meksi toteutettu 2009–2010 ja uusi tiedonkeruu on vielä kesken. Kun Katja Repo ja Jouko Nätti kuvasivat ajankäyttötutkimuksen aineiston perusteella suomalaislasten tietotekniikan ja median käyttöä teoksessa *Ajassa kiinni ja irrallaan* (2015), ei älypuhelinien käytöstä ja niiden arkeen ja ajankäyttöön tuomasta mullistuksesta ollut vielä mainittavia merkkejä (Repo & Nätti 2015a).

Repo ja Nätti kuvasivat artikkelissaan, kuinka tietokoneella päivittäin vietetty aika kasvoi tutkimusvuosien 1999/2000 ja 2009/2010 välillä: pojilla koneella vietetty aika yli kaksinkertaistui 60 minuutista 152 minuuttiin ja tytöillä enemmän kuin kolminkertaistui 15 minuutista 88 minuuttiin. (Emt.) Koululaiset viettivät tietokoneen parissa selvästi enemmän vapaa-aikaa kuin aikuisväestö, sillä vielä 2000- ja 2010-lukujen taitteessa alle 45-vuotiaat nuoret aikuiset ja varhaiskeski-ikäiset käyttivät tietokoneella vain 40 minuuttia päivässä, 45–64-vuotiaat keski-ikäiset 22 minuuttia päivässä ja yli 65-vuotiaat eläkeikäiset ainoastaan 10 minuuttia päivässä. (Vrt. Pääkkönen & Hanifi 2011.)

Tietokoneet ja internet olivat jo 2000–2010-lukujen vaihteessa suomalaisissa kotitalouksissa aivan yleisiä laitteita, mutta niiden käyttö ei ollut useimmille lapsille ja nuorille jatkuvaa toimintaa. Tietotekniikan käyttöä rajoitti esimerkiksi se, että kaikilla perheenjäsenillä ei yleensä ollut omaa tietokoneetta. Älypuhelin, pikaviestimet ja muu sosiaalinen media ovat muuttaneet tilannetta. Tietoteknisistä laitteista on tullut henkilökohtaisia. Länsi-Euroopassa älypuhelinien myynti ohitti ns. peruspuhelinien myynnin vuonna 2011 (Iltä-Sanomien 2011). Suomessa jo ekaluokkalaiselle on tapana hankkia oma puhelin. 2010-luvun edetessä lapsen ensimmäinen oma puhelin on ollut useimmiten älypuhelin. (Vrt. Mikrobitti 2019.)

Jo 2010-luvun alussa tutkijat panivat merkille, että lasten ja nuorten ns. ruutu-aika television, tietokoneen tai mobiililaitteen parissa oli lisääntynyt aiemmasta. Samalla lasten ja nuorten käyttämä aika mm. liikuntaan ja ulkoiluun, opiskeluun ja painetun kirjan tai lehden lukemiseen oli vähentynyt. Myös lasten ja nuorten käyttämä aika fyysiseen kanssakäymiseen oli vähentynyt. (Ks. Miettinen & Rotkirch 2012; Myllyniemi 2014; Pääkkönen 2014.)

Toisaalta myös lasten ja nuorten ns. häiriökäyttäytyminen on vähentynyt: he kuluttavat selvästi aiempia sukupolvia vähemmän tupakkaa ja alkoholia, ja nuorisorikollisuutta on ollut aiempaa vähemmän. (Ks. esim. Kouluterveyskyselyt; Tilastokeskus, rikos- ja pakkokeinotilasto.) Nuorten ajankäytön ja sosiaalisen kanssakäymisen siirryttyä merkittävältä osin internetiin ja sosiaalisen median kanaviin, on nuorten pahoinvointi lähtenyt purkautumaan jossain määrin eri tavoin kuin aiempina vuosikymmeninä. Tähän teemaan palataan artikkelin lopussa.

Nuorisotutkimusverkoston vuonna 2021 julkaisemassa Lasten ja nuorten vapaa-aikatutkimuksessa kiinnitetään huomio siihen, että jopa vain vuosien 2015 ja 2020 välillä median käytössä ja kokemisessa on tapahtunut mer-

kittäviä muutoksia. Tutkimus toteutettiin ennen koronapandemiaa ja sen mukanaan tuomia rajoitustoimia ja siihen vastasivat 7–29-vuotiaat. Tutkimuksen perusteella nuoret kokivat median merkityksen kasvaneen kaikilla tutkimuksen osa-alueilla. Erityisesti sosiaalisen median merkitys lasten ja nuorten yhteydenpidon välineenä on kasvanut 2010-luvun lopulla. Lisäksi verkkomedia palvelee nuorisoa tiedonhaussa ja ajanvietteenä. Suhteellisesti suurin muutos oli kuitenkin siinä, miten nuoret kokivat median merkityksen vaikuttamisen ja itsensä ilmaisemisen kanavana. (Salasuo ym. 2021.)

Lähes kaikilla lapsilla ja nuorilla on käytettävissään älypuhelin

Lapset ja nuoret ovat perinteisesti katsoleet televisio-ohjelmia erityisesti perheensä kanssa. Media on myös toiminut perheen yhteisen ajan rytmittäjänä ja erityisesti television katselu on ollut ruokailun ohella se toiminto, jonka aikana perheenjäsenet ovat kokoontuneet yhteen. (Repo & Nätti 2015a ja 2015b.)

Lasten ja heidän vanhempiansa yhteinen median parissa vietetty aika voidaan käsittää myös sosiaalisena areenana, jossa sukupolvelta toiselle ”välityy ja välitetään elämän kannalta tärkeitä tietoja, taitoja, asenteita ja käytäntöjä.” Perheellä on keskeinen merkitys lapsen mediasuhteen rakentumisessa, ja lapsena opitut tavat vaikuttavat vielä aikuisuudessakin. (Vrt. Häkkinen ym. 2013.) Toisaalta lapset voivat kokea olevansa taitavampia mediankäyttäjiä kuin vanhempansa: lapset oppivat median käyttöä vanhemmiltaan ja vanhemmat lapsiltaan (vrt. Noppari 2014).

Nuorisotutkimusverkoston tutkimuksen mukaan vuonna 2020 noin puolet lapsista kertoi katselevansa usein televisiota yhdessä vanhempansa kanssa. Nettiä puolestaan käytettiin vanhemman kanssa harvemmin. (Salasuo ym. 2021, 64.)

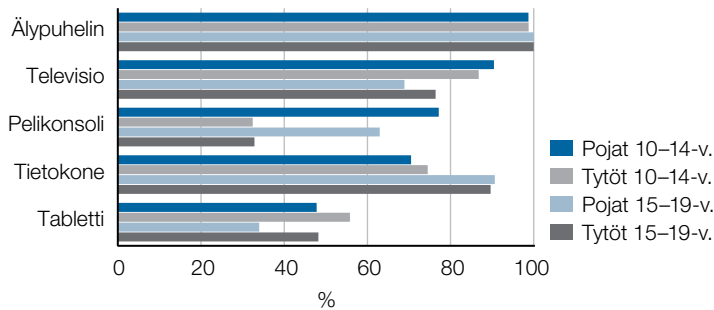
Tietokone on mediana erilainen kuin televisio: sen käyttö on selvästi yksityisempää. Vuoden 2009 ajankäyttötutkimuksen mukaan 60 prosenttia kaikista lasten tietokoneajasta ja 80 prosenttia kaikista nuorten tietokoneajasta vietettiin yksin. Tietokoneen käyttö itsessään voi toki sisältää monia sosiaalisen vuorovaikutuksen elementtejä. (Vrt. Repo & Nätti 2015a, 2015b ja 2015c; Hanifi 2015.)

Tilastokeskuksen vapaa-aikatutkimuksessa vuonna 2017 kartoitettiin vastaajien käytettävissä olevia tietoteknisiä laitteita. Tutkimustuloksen mukaan kaikilla lapsilla (10–14-vuotiaat) ja nuorilla (15–19-vuotiaat) oli käytettävissään älypuhelin (kuvio 1). Missään muussa ikäryhmässä älypuhelimien suosio ei ollut näin suuri, sillä vuonna 2017 aikuisissa oli edelleen heitä, jotka eivät älypuhelinia käyttäneet. Kulutuksen tutkijat ovatkin huomanneet, että eri-

tyisesti lapsiperheissä omaksutaan ja ostetaan muihin väestöryhmiin verrattuna varhaisessa vaiheessa uutta teknologiaa. (Pajunen 2007.)

Kuvio 1

Lasten ja nuorten käytettävissä oleva tietotekniikka 2017, prosenttia

Lähde: Tilastokeskus, Vapaa-aikatutkimus 2017

Vuonna 2017 tietokone oli lapsista 72 prosentin ja nuorista 90 prosentin käytössä. Vastaavasti 52 prosentilla lapsista ja 41 prosentilla nuorista oli käytössään tabletti. Myös pelikonsolit olivat melko yleisiä lapsilla ja nuorilla, joskin niiden käyttö oli selvästi tavallisempaa nuoremmilla pojilla (lähes 80 % käyttää) kuin tytöillä (joka kolmas käyttää). Vanhempiin ikäryhmiin verrattuna televisio oli harvemmin lasten ja nuorten käytössä – mutta voihan televisio-ohjelmia katsoa myös esimerkiksi tabletin tai tietokoneen kautta.

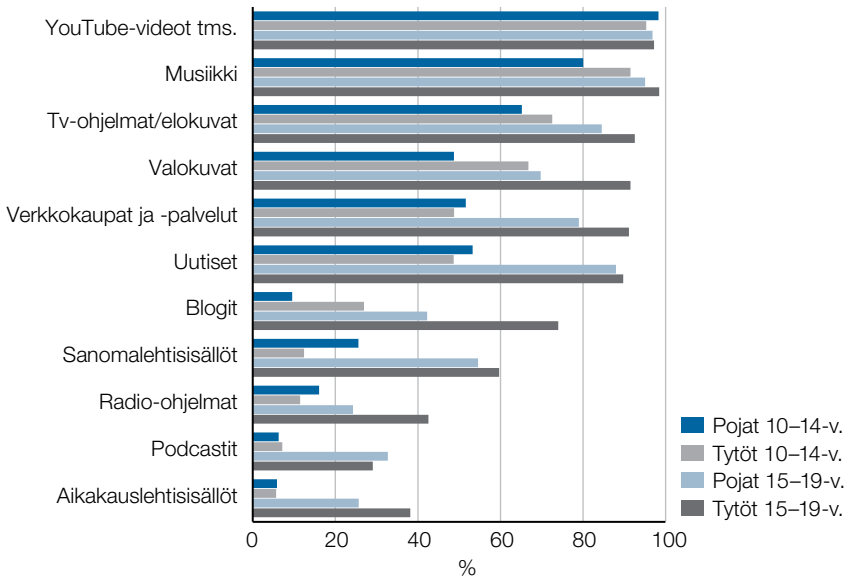
Se, että jokin laite on lapsen tai nuoren käytössä ei välttämättä tarkoita, että se olisi henkilökohtainen. Televisio, tabletti tai tietokone voi olla perheen yhteinen. Älypuhelin on useimmiten henkilökohtainen. Ruotsissa on selvitetty, että lasten henkilökohtaisessa käytössä oleva tietotekniikka yleisyy lasten ollessa 5–8-vuotiaita (Statens Medieråd 2019). Suomessa ei tietävästi ole yhtä kattavasti selvitetty näin nuorten lasten omistamia laitteita.

Internetin mediakäyttö

Tilastokeskuksen vapaa-aikatutkimuksen mukaan lähes kaikki lapset (10–14-vuotiaat) seuraavat internetissä YouTube-videoita ja kuuntelevat musiikkia. Myös tv-ohjelmien ja elokuvien katselu netin kautta on suosittua. Lapset eivät kuuntele netissä juuri lainkaan podcasteja tai lue aikakauslehtisiä. (Kuvio 2.)

Kuvio 2

Verkkomediapalveluja seuranneet lapset ja nuoret 2017, prosenttia

Lähde: Tilastokeskus, Vapaa-aikatutkimus 2017

Nuoret (15–19-vuotiaat) seuraavat netissä edellä mainittujen asioiden lisäksi myös uutisia, verkkokauppojen, tuotteiden tai palvelujen sivuja ja katsovat valokuvia. Ylipäänsä nuorten netin käyttö on selvästi monipuolisempaa kuin lasten netin käyttö. Toisaalta on huomioitava, että kysymyksen asettelu on tehty aikuisväestön näkökulmasta eikä lapsille merkityksellisistä asioista kuten pelaamisesta, striimaamisesta tai leikeistä ole kysytty erikseen tässä yhteydessä.

Teini-ikäiset tytöt käyttävät internetiä yleensä monipuolisemmin kuin pojat. Kaikille nuorille tyyppillisen musiikin kuuntelun ja YouTube-videoitten seuraamisen lisäksi tytöt katselevat netissä selvästi poikia useammin valokuvia ja seuraavat blogeja sekä verkkokauppojen, tuotteiden tai palveluiden sivuja.

Nuorisotutkimusverkoston tutkimuksesta käy ilmi, että vaikka jo alle 15-vuotiaiden lasten netin käyttö on varsin monipuolista, sosiaalista ja osallistuvaa, ei useimmilla vielä ole kokemusta oman sisällön jakamisesta julkisesti tai julkisiin keskusteluihin osallistumisesta. Toisaalta runsas 10 prosenttia alle 15-vuotiaista vastaajista ylläpiti omaa blogia, videoblogia tai YouTube-kanavaa vuonna 2020. Tavallista sen sijaan on, että jo hyvinkin nuoret lapset jakavat ottamiaan kuvia ja videoita yksityisesti ja osallistuvat yksityisiin keskusteluihin. (Salasuo ym. 2021.)

Tubettajien seuraaminen on ominaista nuorisokulttuurille

Nuorisotutkimusverkoston tutkimuksessa kysyttiin lapsilta ja nuorilta myös tubettajien seuraamisesta. Vanhemmille sukupolville tubetuskulttuuri on voinut jäädä vieraaksi, mutta nuorten keskuudessa tubettajilla on tärkeä sija.

Tubettaja tekee yksin tai ryhmässä videoita eri aiheista netin videonjakopalveluihin, ja heidän ympärilleen on kehittynyt 2010-luvulla fanikulttuuri, jossa suosituimpia tubettajia ihailaan ja seurataan samaan tapaan kuin perinteisesti näyttelijöitä, muusikoita tai urheilutähtiä. Suomessa suosituimpien tubettajien YouTube-kanavilla on satojatuhansia tilaajia. (Salasuo ym. 2021.)

Nuorisotutkimusverkoston tutkimuksen mukaan tubettajia seuraavat erityisesti varhaisnuoret: kolme neljästä 10–14-vuotiaasta tytöstä ja neljä viidestä pojasta seuraa jotain tubettajaa. Myös vanhemmissa ikäryhmissä on toki paljon tubettajien seuraajia. Vastaavasti 10–14-vuotiaista vain joka neljäs ihaili tai fanitti jotain muusikkoa tai bändiä.

Tilastokeskuksen vapaa-aikatutkimuksessa kysyttiin 2017 fanittaako tai seuraako vastaaja jotakuta ja ketä. Erityisesti lapsilla (10–14-vuotiaat) oli paljon idoleja, ja monet mainitsivat nimenomaan seuraamia tubettajia. Nuorilla ja nuorilla aikuisilla ihailunkohteissa oli enemmän urheilijoita, artisteja ja populaarikulttuurin tähtiä. (SVT: Vapaa-ajan osallistuminen.)

Nuori on netissä runsaat kuusi tuntia päivässä

Kantar (ent. Gallup) tutkii vuosittain joukkoviestinten päivätavoittavuutta ja kulutusosuuksia. Nuorin tähän tutkimukseen osallistuva ikäryhmä on 15–24-vuotiaat, jotka vuoden 2018 tutkimuksen aikaan edustivat 1990-luvun lopussa ja 2000-luvun alussa syntyneitä sukupolvea. Kantarin mukaan nettiä käytettiin keskimäärin runsaat kuusi tuntia päivässä. Pandemian aikana median käyttö on kaikkiaan lisääntynyt, mutta tässä artikkelissa en tarkemmin käy läpi näitä uusimpia kehityskulkuja. (Kantarin tietoja voi tarkastella lähemmin Tilastokeskuksen ylläpitämässä Joukkoviestintätaloston taulukkopalvelussa, jossa on julkaistu myös tuoreimpia mediankäyttötietoja.)

Internet on ylivoimaisesti suosituin joukkoviestin nuorten ikäryhmässä. Valtaosa nuorista käyttää nettiä päivittäin mobiilisti. (Emt.)

Lineaaritelevision katselu jäi vuonna 2018 sekä minuuttimääräisesti (keskimäärin 56 min/vrk) että päivätavoittavuudellaan (61 %) selvästi internetin käytön yleisyydestä. Yhteensä nuorilla kului erilaisten joukkoviestinten parissa noin kahdeksan ja puoli tuntia vuorokaudessa.

Jos ajatellaan, että valtaosa nuorista on opiskelijoita esimerkiksi toisen asteen opinnoissa tai korkeakouluissa ja että he opiskelisivat enintään kahdeksan tuntia päivässä – ja että he ihanteellisesti nukkuvat vähintään kahdeksan tunnin yönet – voidaan todeta, että nuoret käyttävät viestinten parissa kaiken vapaa-aikansa. Todellisuudessa mediaa käytetään rinnakkain, jolloin pieniä aikoja säästyy myös mediasta vapaalle ajalle – vaikkapa suihkussa käyntiin.

Kantarin tutkimuksesta piirtyy kuva, että sähköisiin viestimiin verrattuna kustannusalan tuotteet eivät tavoita nuoria erityisen hyvin: vuonna 2018 sähköisten viestinten parissa kului runsaat 90 prosenttia ja painotuotteiden parissa vajaa kymmenen prosenttia kaikesta joukkoviestinten parissa käytetystä ajasta. Minuuttimääräisesti tämä merkitsee, että vuonna 2018 keskimääräinen nuori luki lehtiä noin puoli tuntia ja kirjoja (tieto- tai kaunokirjallisuutta) alle kaksikymmentä minuuttia päivittäin. Nuoret siis lukevat vapaa-ajallaankin, mutta sähköiset viestimet hallitsevat ajankäyttöä (luke-misharrastuksen muutoksista ks. Riitta Hanifin artikkeli tässä kirjassa).

Nuorisotutkimusverkoston tutkimuksessa nuorilta kysyttiin mitä he pitivät sopivana päivittäisenä ruutuaikana. Ikäryhmässä 15–19-vuotiaat noin 70 prosenttia tytöistä ja runsas 60 prosenttia pojista piti sopivana ruutuaikana alle kolmea tuntia päivässä. Vapaamielisimpiä ruutuajan suhteen olivat 15–19-vuotiaat pojat, joista 43 prosenttia piti sopivana ruutuaikana yli kolmea tuntia päivässä. Myös niiden nuorten, joilla ei ollut tutkintoa tai jotka eivät opiskelleet, vastaukset erottuvat valtavirrasta: noin 40 prosenttia heistä piti sopivana ruutuaikana yli kolmea tuntia päivässä. (Salasuo ym. 2021.)

Kantarin raportoimia nuorten netinkäyttöminuutteja vasten sopii tosin pohtia, miten todellisuus ja kyselytutkimuksessa maalatut ihanteet kohtaavat.

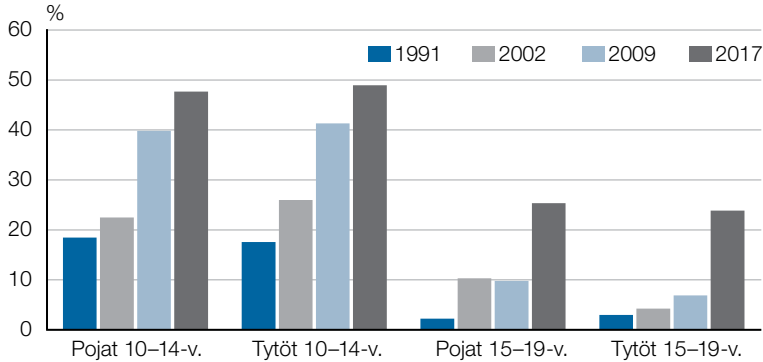
Tilastokeskuksen vapaa-aikatutkimuksissa on kartoitettu eri joukkoviestinten, mm. lehtien ja kirjojen lukemista, television katselua, radion kuunte-lua ja internetin ja sosiaalisen median palveluiden käyttöä. Seuraavassa käyn tarkemmin läpi tutkimukseen vastanneiden lasten (10–14-vuotiaat) ja nuorten (15–19-vuotiaat) kertomaa median käytöstään.

Useimmat nuoret lukevat sanomalehtiä ainakin joskus – pojat hiukan useammin kuin tytöt

Sanomalehtien lukeminen on harvinaistunut niin lapsilla kuin nuorillakin 2010-luvulla. 2000-luvun alkuun verrattuna kaikissa lapsissa ja nuorissa on selvästi enemmän heitä, jotka eivät lue sanomalehtiä juuri koskaan (kuvio 3).

Kuvio 3

Sanomalehtiä harvemmin kuin kerran kuussa tai ei koskaan lukevien lasten ja nuorten osuus 1991–2017

Lähde: Tilastokeskus, vapaa-aika- ja ajankäyttötutkimukset

Vuonna 2017 enää viisi prosenttia lapsista luki sanomalehtiä päivittäin. Sanomalehtiin lasketaan tässä paitsi perinteinen painettu lehti, myös sanomalehtien verkkolehdet ja ilmaisjakelulehdet. Poikien lukemisesta kannetaan julkisessa keskustelussa usein huolta, mutta vapaa-aikatutkimuksen tulosten perusteella pojissa on jopa hiukan tyttöjä enemmän heitä, jotka lukevat lehteä päivittäin tai useana päivänä viikossa.

Useimmat nuoret lukevat sanomalehtiä ainakin joskus. Kuitenkin vain 17 prosenttia nuorista luki sanomalehteä päivittäin vuonna 2017. Toisaalta yli puolet nuorista luki lehteä vähintään viikoittain.

MediaAuditFinlandin toteuttamassa Kansallisessa Mediatutkimuksessa (KMT) on selvitetty sanomalehden lukukanavia. Tutkimuksen mukaan vuonna 2018 nuoret (12–19-vuotiaat) lukivat lehteä useimmiten matkapuhelimelta (58 %) tai painettua lehteä (47 %). Tietokoneen tai tabletin käyttö sanomalehtien lukemiseen oli heillä verraten harvinaista. (Ks. Joukkoviestintätalaston taulukkopalvelu.)

Aikakauslehtien ja sarjakuvaletien lukeminen on sekin harvinaistunut 2010-luvulla. Aikakauslehtien lukeminen ei koskaan ole ollut lapsille tai nuorille päivittäistä ajanvietettä, mutta vielä 2000-luvun alussa lähes 40 prosenttia lapsista ja yli 50 prosenttia nuorista luki aikakauslehtiä vähintään kerran viikossa. Vuonna 2017 enää kahdeksan prosenttia lapsista ja 17 prosenttia nuorista luki aikakauslehtiä viikoittain. Lapsissa on erityisen paljon heitä, jotka eivät lue aikakauslehtiä koskaan (40 %) ja erityisesti tämä koskee poikia.

Kysymys ei ole vain siitä, että lapset ja nuoret eivät löytäisi heitä kiinnostavia lehtisisältöjä. He eivät välttämättä kotioloissa altistu sanoma- ja aikakauslehdille, koska yhä harvemmassa perheessä tilataan printtilehtiä. (Vrt. Suomen virallinen tilasto (SVT): Kotitalouksien kulutus.)

Vuoden 2017 vapaa-aikatutkimuksen mukaan 15 prosenttia lapsista ja viisi prosenttia nuorista luki sarjakuvia päivittäin. Sarjakuvienkaan lukeminen ei ole tyypillisesti päivittäistä toimintaa, mutta myös viikoittain lukevien osuus on vähentynyt 2000-luvun alusta. 16 prosenttia lapsista ja 20 prosenttia nuorista ei lue sarjakuvia lainkaan. (Tilastokeskus, Joukkoviestintätilaston taulukkopalvelu.)

Musiikin kuuntelu internetin kautta on suosittua, mutta musiikkia kuunnellaan aiempaa harvemmin

Finnpanelin toteuttamassa Kansallisessa radiotutkimuksessa selvitetään kuunnelluimpia radiokanavia ja radion kuuntelutapoja ja -aikaa. Tutkimus kattaa yli 9-vuotiaan väestön. Lapset (9–14-vuotiaat) kuuntelevat radiota päivittäin keskimäärin 40 minuuttia ja nuoret (15–24-vuotiaat) keskimäärin 69 minuuttia.

Lapset ja nuoret suosivat radion kuuntelussa erityisesti kaupallisia kanavia, kun aikuisväestössä Yleisradion Radio Suomi on ollut vuodesta toiseen kuunnelluin kanava. Vuonna 2019 lasten ja nuorten eniten kuuntelema kanava oli Nelosen Radio Suomipop, joka tavoitti päivittäin yhdeksän prosenttia ikäryhmästä. Myös Bauer Median Radio Nova on verraten kuunneltu (päivätavoittavuus 7 %).

Tilastokeskuksen vapaa-aikatutkimuksen mukaan radiosta kuunnellaan ylivoimaisesti eniten musiikkia, mutta jonkin verran myös uutisia ja urheiluhjelmia. Kaikkiaan musiikin kuuntelu on 2010-luvulla vähentynyt lapsilla 1990-lukuun ja 2000-luvun alkuun verrattuna. Musiikin kuuntelu on vähentynyt 2010-luvulla myös aikuisilla, mutta säilyttänyt asemansa osana nuorten arkea.

Yliaktuaari Juha Haaramo onkin todennut musiikin kuuntelusta, että internet ja musiikin suoratoistopalvelut ovat korvanneet vain osittain entistä tallenteiden ja radion kuuntelun kulttuuria, vaikka YouTubesta on tullut toiseksi suosituin musiikkimedia heti radion jälkeen. (Haaramo 2019, ks. myös Suomen virallinen tilasto (SVT): Vapaa-ajan osallistuminen.)

Vapaa-aikatutkimuksen musiikkimakua kartoittavien kysymysten perusteella lasten suosimia musiikkilajeja ovat erityisesti pop, rap, hip hop, EDM ja kotimainen (uus)iskelmä. Tyttöjen musiikkimaussa painottuu poikia useammin popmusiikki ja klassinen musiikki, kun taas pojat suosivat useammin elektronista tanssimusiikkia, hip hopia ja rock-genrejä (esim. heavy). (Emt.)

Vuoden 2017 vapaa-aikatutkimuksen mukaan päivittäinen radion kuuntelu on hiukan yleisempää tytöillä kuin pojilla. Teini-ikäisistä pojista

22 prosenttia sanoo, ettei kuuntele radiota koskaan. Tytöistä näin vastasi vain viisi prosenttia.

Tilastokeskuksen väestön tieto- ja viestintätekniikan käyttö -tutkimuksissa on selvitetty musiikin, podcastien ja äänikirjojen kuuntelun yleisyyttä. Tutkimus kattaa yli 16-vuotiaan väestön. Lähes kaikki nuoret (16–24-vuotiaat) kuuntelevat musiikkia internetin kautta esimerkiksi YouTube- tai Spotify-palveluissa. Vuoden 2019 kyselyn mukaan 57 prosenttia nuorista oli kuunnellut podcasteja ja 18 prosenttia äänikirjoja.

Internetin äänimedioiden kuunteleminen on nuorilla selvästi yleisempää kuin aikuisväestössä. Kuitenkin valtaosa radion kuuntelusta tapahtuu lapsilla ja nuorillakin edelleen perinteisen radion tai autoradion kautta.

Televisio-ohjelmien seuraaminen on vähentynyt

Television katselu on ollut tärkeä osa lasten ja nuorten vapaa-ajan toimintaa aina 1970-luvulta lähtien, mutta vuoden 2017 vapaa-aikatutkimuksen mukaan televisio-ohjelmien katselu on lapsilla ja nuorilla vähentynyt 2010-luvulla aiemmista vuosikymmenistä – vaikka mukaan on laskettu myös nettitelevision katselu.

Valtaosa lapsista ja nuorista ei katsele televisio-ohjelmia päivittäin. Television katselu on säilynyt tytöillä paremmin kuin pojilla, sillä jopa 26 prosenttia teini-ikäisistä pojista vastasi vuonna 2017 katselevansa televisio-ohjelmia harvoin tai ei koskaan. Tytöistä 14 prosenttia katseli televisio-ohjelmia harvoin tai ei koskaan.

Ennen tietokoneiden yleistymistä pojat katselivat televisiota enemmän kuin tytöt, mutta 2000-luvulla poikien aika ja mielenkiinto on enenevästi suuntautunut tietokoneen käyttöön ja erityisesti digipelaamiseen, jolloin television katselulle on jäänyt vähemmän aikaa. (Vrt. Repo & Nätti 2015a.)

Aikuisilla television katselemisen tapa on säilynyt paremmin kuin lapsilla, vaikka aikuisillakin ohjelmien katselu on vähentynyt. Eri ohjelmatyypeistä suosituimpia ovat elokuvat ja televisiosarjat, sekä lapsilla ja nuorilla että vanhemmassakin väestössä.

Finnpanelin TV-mittaritutkimuksen mukaan pienet lapset (4–9-vuotiaat) katsovat eniten julkisen palvelun Yle TV2 -kanavaa, jolla esitetään mm. lastenohjelma Pikku Kakkosta. Toisaalta myös kaupallisen television Nelosen- ja MTV3 -kanavien sisällöt ovat suosittuja. Isommilla koululaisilla TV2:n katselu jää vähemmälle ja katselua hallitsee Nelosen ja MTV3:n ohjelmisto. Myös nuoret (15–24-vuotiaat) seuraavat eniten edellä mainittuja kanavia. Minuuttimääräisesti pikkulapset katsovat televisiota noin kolme varttia päivässä, isommat koululaiset ja nuoret noin puoli tuntia päivässä.

Finnpanelin mittauksesta piirtyy hyvä kuva kotimaisten, ja erityisesti ns. lineaaritelevisiokanavien katselusta. Tutkimuksesta ei kuitenkaan toistaiseksi ole saanut erityisen tarkkaa kuvaa tilausvideopalveluiden katselusta.

Tilastokeskuksen väestön tieto- ja viestintätekniikan käyttö -tutkimuksessa kysytään televisioyhtiöiden nettitelevisiopalveluiden (mm. Yle Areena, MTV:n palvelu, Nelosen Ruutu.fi) katselusta sekä tilausvideopalveluiden (mm. Netflix) ja netin videopalveluiden (mm. YouTube) katselusta. Tämän tutkimuksen mukaan käytännössä katsoen kaikki nuoret (16–24-vuotiaat) seuraavat YouTubea. Yhdeksän kymmenestä seuraa tilausvideopalveluita ja kahdeksan kymmenestä televisioyhtiöiden nettitelevisiopalveluita.

Vuoden 2017 vapaa-aikatutkimuksen mukaan puolet lapsista ja 64 prosenttia nuorista katsoi tavallisesti Netflixiä ja neljä kymmenestä katsoi julkisen palvelun Yle Arenasta ohjelmia, mutta muiden nettitelevisiopalveluiden katselu ei ollut näin suosittua.

Lapsiperheissä kulutetaan aiempaa enemmän rahaa maksutelevisioon ja suoratoistopalveluihin

Tilastokeskus tekee kotitalouksien kulutustutkimusta noin viiden vuoden välein. Viimeisimmät kulutustutkimukset ovat vuosilta 2012 ja 2016 ja tätä kirjoittaessani tutkimus toteutetaan seuraavaksi vuonna 2022.

2010-luvun aikana lapsiperheiden kulutusmenot joukkoviestintään ovat vähentyneet selvästi: kahden huoltajan lapsiperheessä noin 1 800 eurosta vuonna 2012 noin 1 400 euroon vuonna 2016. Kulutus maksullisiin tv-kanaviin ja suoratoistopalveluihin on kasvanut tuntuvasti. Siinä missä vuonna 2012 kahden huoltajan lapsiperhe kulutti noin 130 euroa maksutelevisiomaksuihin, on summa noussut runsaaseen 240 euroon vuonna 2016. (Taulukko 1.)

Muutoksen taustalla on suoratoistopalveluiden – erityisesti Netflixin – maailmanvalloitus. Pari tilausvideopalvelutilausta lapsiperheessä on muodostunut uudeksi normiksi. Televisiokanavien tilausmaksut ovat nyttemmin lapsiperheiden merkittävin mediaan liittyvä kulutuskohde tietokoneiden (ml. PC-laitteet, pelitietokoneet) ja ohjelmistojen jälkeen.

Lapsiperheiden kuluttama raha sanomalehtiin ja aikakauslehtiin on sen sijaan vähentynyt 2010-luvulla selvästi. Vaikka kahden huoltajan lapsiperheissä kirjojen ostaminen on jatkunut 2010-luvulla entiseen tapaan, on se yksinhuoltajatalouksissa vähentynyt. Erillisten medialaitteiden ostaminen on sekin vähentynyt – ehkäpä juuri siksi, että mediatuotteita on nykyisin mahdollista kuluttaa mobiililaitteilla, eikä esimerkiksi musiikin kuunteluun välttämättä tarvita erillisiä äänentoisto- ja tallennuslaitteita.

Taulukko 1

Kahden huoltajan lapsiperheiden keskimääräiset kulutusmenot joukkoviestimiin 2012 ja 2016, euroa/vuosi

Media	2012, €	2016, €
PC-laitteet, pelitietokoneet, ohjelmat	369	368
Maksullisten tv-kanavien katselumaksut	131	242
TV-vastaanottimet ja oheislaitteet	208	101
Elokuvat (elokuvateatterit)	63	50
Videotallenteet	71	31
Video- ja DVD-laitteet	50	29
TV-luvat ¹⁾	241	0
Sanomalehdet	211	161
Aikakauslehdet ja sarjakuvat	206	141
Kirjat	138	140
Äänen toisto- ja tallennuslaitteet	89	76
Äänitteet	36	43
Kulutusmenot joukkoviestintään yhteensä	1 813	1 382
Kokonaiskulutusmenot (käyvin hinnoin)	57 032	60 155
Joukkoviestintämenot % kokonaiskulutusmenoista	3,2	2,3

1) TV-lupa korvattu Yle-verolla vuonna 2013. Yle-vero ei ole mukana kotitalouden kulutusmenoissa.

Lähde: Tilastokeskus, kulutustutkimukset 2012 ja 2016

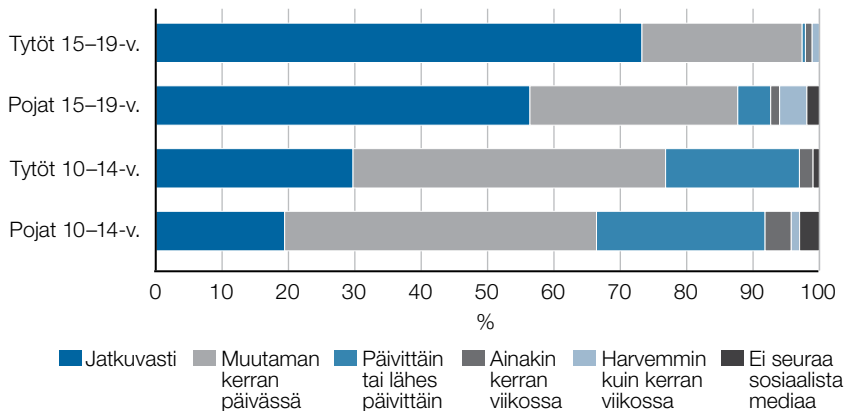
Sosiaalinen media koukuttaa

Sosiaalisen median palvelut – erilaiset pikaviestimet ja yhteisöpalvelut – ovat vakiintuneet osaksi suomalaisten arkea 2010-luvulla. Lähes kaikki yli 10-vuotiaat lapset ja nuoret käyttävät jotain sosiaalisen median palvelua, pikaviestintä tai yhteisöpalvelua. Vuonna 2017 lapsilla tai nuorilla oli käytössä keskimäärin kolme-neljä palvelua.

Mikäli sosiaalisen median palveluita käyttää, on niitä tapana käyttää jatkuvasti tai ainakin päivittäin. Keskitie tai ns. kohtuukäyttö ei vaikuta olevan houkutteleva vaihtoehto (kuvio 4). Lapsissa saatiin nuorissa ei oikeastaan ole sellaisia sosiaalisen median käyttäjiä, jotka seuraisivat palveluja vain satunnaisesti – tai vaikkapa vain viikoittain. Jos teini ei käyttäisi älypuheliniaan vaikkapa viikkoon, kasautuisi esimerkiksi WhatsApp-palveluun pelkästään yhden vuorokauden aikana satoja viestejä, joiden selaaminen viikon päätteeksi muodostuisi mahdottomaksi tehtäväksi – tuleehan viestejä koko ajan lisää.

Kuvio 4

Sosiaalisen median kanavien seuraamisen useus lapsilla ja nuorilla 2017

Lähde: Tilastokeskus, Vapaa-aikatutkimus 2017

Jo vuonna 2017 sosiaalisen median käyttö oli nuorilla hyvin intensiivistä, sillä 65 prosenttia seurasi suosituinta palvelua jatkuvasti. Jos nuori ei seurannut palvelua jatkuvasti, seurasi hän sitä useimmiten vähintään useita kertoja päivässä.

Erityisesti teini-ikäiset tytöt käyttävät sosiaalisen median palveluita paljon. 73 prosenttia teini-ikäisistä tytöistä kertoi käyttävänsä eniten seuraamaansa palvelua jatkuvasti ja 24 prosenttia useimmiten muutaman kerran päivässä. Kerran viikossa tai harvemmin sosiaalista mediaa käytti vain muutama prosentti tytöistä. Huomattavaa on, että päivittäin tai lähes päivittäin sosiaalista mediaa käytti vain puoli prosenttia teini-ikäisistä tytöistä; teini-ikäisissä pojissa oli sentään ”jopa” viisi prosenttia heitä, jotka tarkistivat kanavansa vain kerran päivässä.

Sosiaalisen median seuraaminen on melko intensiivistä jo 10–14-vuotiailla tytöillä, joista 30 prosenttia seurasi sosiaalista mediaa jatkuvasti. Saman ikäisistä pojista näin teki noin 20 prosenttia.

Vaikka useimmissa palveluissa on virallinen ikäraja – vaikkapa, että palvelu on tarkoitettu yli 16-vuotiaille – seuraavat tätä nuoremmat lapset vapaa-aikatutkimuksenkin valossa näitä palveluita laajamittaisesti. Vain kaksi prosenttia 10–14-vuotiaista lapsista ja yksi prosentti 15–19-vuotiaista nuorista ei käyttänyt mitään sosiaalisen median palveluita vuonna 2017.

Vapaa-aikatutkimuksen mukaan 95 prosenttia lapsista ja 96 prosenttia nuorista käytti Facebook-yhtiön WhatsApp-pikaviestinpalvelua vuonna 2017.

Lapset (10–14-vuotiaat) eivät juurikaan käyttäneet ”vanhaa” Facebook-yhteisöpalvelua (22 %), mutta saman yhtiön omistaman Instagram-ku-

vanjakopalvelun käyttö oli jo varsin yleistä (75 %) vuonna 2017. Snap-yhtiön Snapchat-palvelua käytti 72 prosenttia lapsista.

Vuoden 2017 vapaa-aikatutkimuksen mukaan nuoret käyttivät WhatsAppin ohella jossain määrin Facebookia (71 %), mutta erityisesti Instagramia (81 %) ja Snapchatia (85 %). Vapaa-aikatutkimuksessa ei kysytty TikTokiin käytöstä, sillä palvelu ei vielä vuonna 2017 ollut Suomessa laajamittaisesti käytössä. Muutenkin internetin käyttöä tarkastellessa on hyvä pitää mielessä, että saatavilla olevat palvelut ja niiden suosio voivat vaihdella hyvinkin nopeasti.

Teini-ikäiset tytöt käyttivät poikia useammin kaikkia muita yleisiä sosiaalisen median palveluita paitsi Twitteriä ja LinkedIniä. Lähes 30 prosenttia teini-ikäisistä pojista käytti Twitteriä vuonna 2017, kun tytöistä Twitterin käyttäjiä oli vain 13 prosenttia.

Lapsille (10–14-vuotiaat) sosiaalisen median käyttö liittyy ennen kaikkea ystävyys- ja kaverisuhteisiin. Sosiaalisen median kautta hoidetaan myös sukulais- ja perhesuhteita. Hiukan harvemmin sosiaalisen median käyttö liittyy opiskeluun tai harrastuksiin. Nuorilla (15–19-vuotiaat) sosiaalisen median käytössä on kyse ennen kaikkea ystävyys- ja kaverisuhteiden hoitamisesta, mutta se voi liittyä myös harrastuksiin tai sukulais- ja perhesuhteisiin. Erityisesti tytöt pitivät sosiaalisen median kautta yhteyttä ystäviin, mutta myös sukulaisiin. Teini-ikäiset pojat mainitsivat perhe- ja sukulaissuhteet selvästi tyttöjä harvemmin syynä somen käyttöön.

Vapaa-aikatutkimuksen mukaan noin 30 prosentilla nuoremmista lapsista ja 60 prosentilla teini-ikäisistä oli internetin kautta hankittuja ystäviä vuonna 2017. Tyttöjen ja poikien välillä ei ollut merkittäviä eroja nettikaverien hankkimisessa.

Nuorisotutkimusverkoston Lasten ja nuorten vapaa-aikatutkimuksessa 2020 selvitettiin nuorten mediankäyttöä ja muuta vapaa-ajanviettoa. Tutkimus tuo esiin myös sen näkökulman, että median käytön yksi merkittävä syy on sen tarjoama mahdollisuus omaan rauhaan ja yksinoloon. (Salasuo ym. 2021.)

Digipelaaminen on suosittua erityisesti pojilla

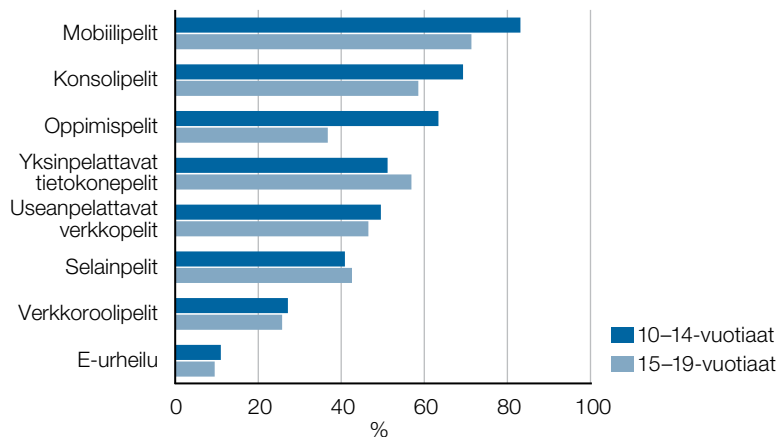
Vuoden 2017 vapaa-aikatutkimuksen kysymyspatteristossa oli paljon pelaamiseen liittyviä kysymyksiä, jotka koskettavat erityisesti lapsia ja nuoria – vaikka toki Suomessa myös aikuisväestö pelaa digipelejä. Lapset ovat olleet Suomessa innokkaita tietokoneen käyttäjiä – ja nimenomaan tietokoneella pelaajia jo 1980-luvun lopulta lähtien. Nämä tietokonekulttuurin pioneerit ovat nyt keski-ikäisiä. (Lisää suomalaisesta pelikulttuurista ja vapaa-aikatutkimuksen pelikysymyksistä mm. Saarenmaa 2019.)

Digipelaaminen on viihdettä, johon yhdistyy yhteisöllisyyttä, kun omia pelikokemuksia jaetaan ja muiden pelaamista seurataan suorina lähetyksinä tai tallenteina esimerkiksi YouTubessa tai Twitch-palvelussa. Näitä esityksiä voinee verrata televisio-ohjelmiin: urheilusuorituksen sijaan jännitetään pelisuoritusta. Pelin voi nähdä myös yhtenä taidelajina (Kuorikoski 2018).

Kun lapset ja nuoret ovat vähentäneet lehtien lukemista, television katse- luan ja radion kuuntelua, he ovat internetin palveluiden ohella lisänneet ajan- käyttöä erityisesti digipelaamiseen. Lapsista 83 prosenttia ja nuorista 71 prosenttia oli vuoden 2017 vapaa-aikatutkimuksen mukaan pelannut vuoden aikana mobiilipelejä. Myös konsolipelien, oppimispelien, yksinpelattavien tietokonepelien ja useanpelattavien verkkopelien pelaaminen on suosittua (kuvio 5). Erityisesti pojilla pelaaminen voi olla hyvin intensiivistä.

Kuvio 5

Lasten ja nuorten digipelaaminen ikäryhmittäin 2017, prosenttia

Lähde: Tilastokeskus, Vapaa-aikatutkimus 2017

Vuoden 2009–2010 ajankäyttötutkimuksen mukaan 40 prosenttia peruskoululaisista oli arki-iltais- in (klo 19.30–21) joko tietokoneen tai television äärellä. Hiukan vanhemmilla teini-ikäisillä lukiolaisilla ruutuajan huip- puhetki ajoittui runsasta tuntia myöhemmälle ajankohdalle: kello 21–22 välillä lähes puolet lukiolaisista katsoi televisiota tai oli tietokoneella. Erityi- sesti pojilla tietokonetoiminnot ovat yleisiä niin iltapäivisin kuin iltaisinkin. (Pääkkönen 2014.)

Mobiilipelit ovat suosittuja sekä pojilla että tytöillä, sillä vuoden 2017 vapaa-aikatutkimuksen mukaan joka kolmas nuorempi koulupoika ja joka viides nuorempi koulutyttö pelasi niitä päivittäin. Teini-iässä päivittäinen

mobiilipelaaminen vähenee niin tytöillä kuin pojillakin, mutta pojat pelasivat näitäkin pelejä edelleen selvästi intensiivisemmin kuin tytöt.

Konsolipelit ovat niin ikään monille pojille päivittäistä ajanvietettä, sillä 18 prosenttia nuoremmista koulupojista pelasi niitä päivittäin 2017. Saman ikäisistä tytöistä päivittäin pelasi vain yksi prosentti. (SVT: Vapaa-ajan osallistuminen.)

Vapaa-aikatutkimuksen mukaan nuoremmista koulupojista (10–14-vuotiaat) joka neljäs ja vanhemmista koulupojista (15–19-vuotiaat) joka kolmas pelasi päivittäin useanpelattavia verkkopelejä. Tytöistä näitä pelejä pelasi päivittäin vain prosentti tai kaksi. (Emt.)

Useanpelattaviin verkkopeleihin lukeutuu mm. suosittuja – mutta paikoin negatiivista huomiota saaneita – ensimmäisen persoonan ammuntapelejä, joissa pelimaailma hahmottuu pelihahmon näkökulmasta. Esillä on tavallisesti hahmon kädessä oleva ase, jolla pelaaja ampuu peliympäristössä liikkuvia vihollisia tai esineitä. Pelit simuloivat kokemusta kolmiulotteisesta ympäristöstä. Useimmiten pelit ovat varsin väkivaltaisia.

Vapaa-aikatutkimuksen mukaan kymmenisen prosenttia lapsista ja nuorista oli harrastanut kilpapelaaamista (e-Sports) vuonna 2017. Myös kilpapelaaaminen on selvästi yleisempää pojilla kuin tytöillä, sillä nuorimmista pojista 17 prosenttia kertoi harrastaneensa kilpapelaaamista.

Runsa 20 prosenttia lapsista ja nuorista oli osallistunut erilaisten pelien kehittämiseen tai antanut palautetta pelaamistaan peleistä.

Vaikka pelaaminen on nykyään hyvin yleinen harrastus, liittyy siihen myös tiettyä stigmaa. Nuorisotutkimusverkoston tutkimuksessa eri media-lajeista juuri pelaaminen ja siihen käytetty aika nosti eniten riitaa lasten ja heidän vanhempiansa välille, kun vanhemmat pyrkivät rajoittamaan pelaamisen määrää ja vaikuttamaan pelattuihin peleihin. Yli puolella kaikista alle 10-vuotiaista koululaisista oli ainakin ajoittain riitaa vanhempiansa kanssa pelaamiseen käytetystä ajasta ja näin oli myös hiukan vanhemmilla, 10–14-vuotiailla pojilla. Useimmilla tytöillä peliajasta riitely väheni iän myötä. Selvästi harvemmin riitaa tuli myös siitä millaisia pelejä lapset pelasivat, mutta ainakin joskus näin kävi viidenneksellä nuorista pojista. (Salasuo ym. 2021.)

Ehkä pelaamisen yleisyyden vuoksi se on myös vapaa-ajan kenttä, jolla lapset ja nuoret kokevat useimmin kiusaamista, syrjintää tai epäasiallista kohtelua. 14 prosenttia pelaavista lapsista ja nuorista koki ainakin joskus kiusaamista digipeleissä (tietokone, kännykkä tai konsoli). Peleissä epäasiallinen kohtelu on useimmiten vähättelyä ja aliarvioimista (80 prosentilla kiusatuista), pilkkaamista ja nimittelyä (80 prosentilla), mutta myös ryhmän ulkopuolelle jättämistä (40 prosentilla). (Salasuo ym. 2021.)

Useimmiten epäasiallista käytöstä oli koettu ikätoverien toimesta, vaikka vajaalla kolmanneksella epäasiallista käytöstä kokeneista siihen oli syyllistyy-

nyt joku muu aikuinen kuin oma vanhempi tai opettaja/ohjaaja. Aina digimaailmassa ei kuitenkaan ole selvää, kuka kiusaamisen takana oikeastaan on. Muissa harrasteissa epäasiallista käytöstä koettiin yhtä usein vain ulkona, esimerkiksi kahvilassa, ravintolassa tai baarissa. (Salasuo ym. 2021.)

Vaikka vapaa-aikatutkimuksessa ja muissa tutkimuksissa on kartoitettu eräiden sosiaalisen median palveluiden tai pelien suosiota, eivät lapset tai nuoret ole välttämättä sitoutuneet mihinkään tiettyyn palveluun tai alustaan, vaan hakeutuvat luontevasti uusille kiinnostaville kanaville kavereiensa perässä. Tämä merkitsee, että 2010-luvun lopussa kuvattu tilanne voi muuttua hyvin nopeasti. Tämä merkitsee myös sitä, että vanhempien on vaikea pysyä perässä siinä, mikä peli tai palvelu kulloinkin on lasten ja nuorten suosiossa.

Internetin pimeä puoli

Aikuisesta saattaa tuntua hurjalta se viestitulva, jonka koululaiset kohtaavat somekanavissaan. Väistämättä tulee pohtineeksi, voiko jatkuva pikaviestittely ja viestien seuraaminen olla lapsille terveellistä. Vanhempien vallassa saattaa vielä jossain määrin olla ruutuajan rajoittaminen ja näin verkossa vietettyjen minuuttien ja tuntien kohtuullistaminen, mutta heillä on harvemmin selvää käsitystä siitä, mitä lapset ja nuoret seuraavat tai jakavat internetissä.

Lasten ja nuorten netin käyttöä on pyritty selvittämään yleiseurooppalaisessa EU Kids Online -kyselyssä. Tutkimukseen vastasivat 9–16-vuotiaat lapset 19 Euroopan maassa. Suomen tulokset eivät poikkeavan ikärajan kanssa, eikä niitä ole esitetty kaikilta osin yleisraportissa. (Smahel ym. 2020.)

Raportoiduista Suomen tuloksista käy kuitenkin ilmi, että suomalaisnuorista (12–16-vuotiaat) yli puolet on kohdannut verkossa sisältöjä, joissa esitetään miten voi vahingoittaa itseään (Eng. ways of physically harming themselves). Lähes joka viides lapsi näki tällaisia sisältöjä kuukausittain. Erityisesti teini-ikäiset, 15–16-vuotiaat tytöt kohtasivat itsetuhoa ihannoivia sisältöjä – selvästi poikia useammin.

Lähes puolet suomalaisnuorista oli myös nähnyt internetissä vihapuhetta, vaikka se välttämättä ollut kohdistunut itseen. Samoin lähes 40 prosenttia suomalaisnuorista on kohdannut verkossa ainakin joskus vuoden aikana syömishäiriöitä kuten anoreksiaa tai bulimiaa ihannoivaa sisältöä. Kymmenen prosenttia oli nähnyt tällaisia sisältöjä kuukausittain. Tämäkin vahingollinen sisältö tuntui osuvan erityisesti nuoriin tyttöihin.

Norjassa on toteutettu iso lasten ja nuorten median käyttöä kartoittava tutkimus, jossa selvisi mm. että 40 prosenttia teini-ikäisistä on kohdannut verkossa pelottavaa tai väkivaltaista sisältöä (Barn og Medier 2020). Väkivaltais-

ten sisältöjen näkemisen ohella norjalaistutkimuksessa tutkittiin ja oltiin huolestuneita vääristynyttä kehonkuvaa ihannoivien sisältöjen kohtaamisesta.

EU Kids Online -tutkimuksen mukaan suomalaistytöt kohtaavat verkossa myös paljon seksuaalissävyytteistä viestintää eli sekstailua. Kolmasosalle 12–16-vuotiaista suomalaistytöistä oli lähetetty seksiviestejä vuoden aikana, joko kirjallisesti tai kuvina. Suomalaistytöt saivat myös eurooppalaisesti vertaillen paljon ei-toivottuja seksuaalissävyytteisiä viestejä. Suomessa tuoreesta Kouluterveyskyselystä (2021) ja Nuorisotutkimusverkoston Harrastamisen äärellä-tutkimuksesta (Salasuo ym. 2021) välittyy samanlainen kuva.

Nettikiusaaminen on varsin yleistä: Harrastamisen äärellä -raportin mukaan sitä oli kokenut ainakin joskus joka viides yli 10-vuotias nuori (Salasuo ym. 2021).

Kyselyjen perusteella merkittävä osa lapsista ja nuorista kohtaa verkossa ahdistavaa ja vahingollista sisältöä. Eri maissa on erilainen kulttuuri sen suhteen kertovatko lapset ja nuoret näistä asioista ystävilleen, vanhemmilleen tai vaikkapa opettajilleen. Todennäköisesti turhan moni jää ikävien kokemustensa kanssa yksin. Eurooppalaistutkimuksessa on myös huomattu, että negatiiviset kokemukset tuntuvat kasautuvan siten, että vaikkapa itsetuhoi-suutta ihannoivaa sisältöä kohtaava nuori näkee ja kokee verkkopalveluissa todennäköisemmin myös muita negatiivisia asioita.

Mediakasvatusta ja toimivat digiopiskeluvälineet kaikille

Nuorten mediateknologioiden käyttö esitetään usein julkisessa puheessa uhkakuvien kautta. Suvi-Sadetta ja Meri-Tuulia Kaarakainen huomauttavat kuitenkin osuvasti Media&Viestintä -julkaisun artikkelissaan (4/2018), että ongelmalähtöisyys on jatkumoa nuorisoon liitetyle polarisoituneelle ajattelulle, missä nuoret ovat yhtäältä kansakunnan toivo ja toisaalta uhka vallitsevalle järjestykselle. Etabloituneen huolipuheen vuoksi nuorten positiiviset kokemukset teknologian käytöstä jäävät julkisessa keskustelussa vähemmälle huomiolle, mitä kirjoittajat pyrkivät artikkelissaan paikkaamaan. Tässäkään näkökulmassa ei täysin välttyä huolipuheelta, sillä osallisuuden kulttuuria painotettaessa riskinä näyttäytyy nuoren jääminen uusien teknologioiden ja vapaa-aikakulttuurin ulkopuolelle.

Tilastokeskuksen keräämän vapaa-aikatutkimusaineiston valossa merkille pantavaa ja osallisuuden kulttuurin näkökulmasta myönteistä lienee, että nykyisin älylaitteet ja pikaviestimet ovat oikeastaan kaikkien suomalaisten ja -nuorten ulottuvilla. Vain murto-osa nuorista ei omista älypuhelin-tai käytä sosiaalista mediaa. Voi toki kysyä, onko tämä hyvä asia: yhteisöpal-

veluissa on virallisesti ikärajat, eivätkä lapset oikeastaan saisi käyttää palveluita. Näitä rajoituksia kuitenkin kierretään yleisesti.

2000-luvun alussa vaikutti vielä siltä, ettei netissä tapahtuva viestintä korvaa, vaan pikemmin lähinnä jatkaa muita sosiaalisuuden muotoja, ja että yhteisöt vain harvoin voivat toimia pelkästään sähköisen viestinnän varassa. Koronakevään 2020 aikana Suomessa ja maailmalla oltiin pakotettuja luopumaan fyysisestä yhdessäolosta ja siirtymään etätöihin, etäopetukseen, etäharrastustoimintaan ja muuhun toimintaan virtuaaliympäristöissä, jotta koronapandemian etenemistä voitaisiin estää. Koronatoimien myötä myös moni sellainen toiminta, joka perinteisesti on toiminut vain tai lähes ainoastaan kasvokkain, on jouduttu siirtämään virtuaaliympäristöön – esimerkkinä vaikkapa musiikkiopistojen tarjoama soitinopetus.

Koululaisille ja nuorille kororajoitusten aiheuttama digiloikka ei kenties ole tuntunut teknologisessa mielessä yhtä dramaattiselta kuin aikuisista, sillä suuri osa lasten ja nuorten vapaa-ajan toiminnasta on tapahtunut digiympäristöissä myös ennen koronatoimia. Paikoin juuri koululaiset perustivat etäopetusympäristöjä, joita heidän opettajansa sitten ryhtyivät hyödyntämään. Toisaalta, mikäli digiloikka ei ole ollut mahdollinen, on toiminta voinut jäädä kokonaan katkolle korona-aikana.

On hälyttävää, miten koronapandemia on koetellut nuorten mielenterveyttä. Tilastokeskuksen keräämän Kansalaispulsssi-kyselyn mukaan nuorten kokemana stressi on ollut pandemian aikana selvästi yleisempää kuin vanhemmassa väestössä (Valtioneuvosto 2021). Lisää tutkittua tietoa suomalaisten, ml. lasten ja nuorten korona-arjesta saadaan, kun Tilastokeskuksen ajan-ikäytötutkimuksen 2020–2021 tulokset valmistuvat.

Vaikka koululainen pystyy viettämään vapaa-aikaa sujuvasti älypuhelimien avulla, on koulutyön tekeminen pelkän älypuhelimien tai tablettitietokoneen avulla osoittautunut raskaaksi, ellei mahdottomaksi. Näissä oloissa voisi toivoa ja olettaa, että kaikilla koululaisilla olisi lukemaan ja kirjoittamaan opittuaan käytettävissään henkilökohtainen, korkeatasoinen tietokone. Nythän näin ei suinkaan ole. Vain harva koulu on kyennyt tarjoamaan yksilöllisen laitteen jokaiselle oppilaalle. (Tanhua-Piironen ym. 2020.)

Digitaalisen osaamisen tasa-arvoinen kehittäminen on kirjattu Perusopetuksen opetussuunnitelman perusteisiin (OPH 2014) osana laaja-alaisia osaamistavoitteita. Jotta tavoitteeseen päästäisiin, olisi yksi ensi askelista se, että koulut tarjoaisivat henkilökohtaisen tietokoneen kaikille oppilaille ainakin peruskoulun ylemmillä luokilla – samaan tapaan kuin koulukirjat ja muut tarvikkeet. Oppivelvollisuuden pitenemisen ja laajenemisen myötä 2021 tämän periaatteen voisi toivoa toteutuvan myös toisen asteen opinnoissa. Se missä määrin tieto- ja viestintäteknikkaa on järkevää käyttää opetuksessa, jäisi toki opettajien harkinnanvaraan.

Ikävämpi puoli koronapandemian ajan mediakehityksestä käy ilmi vuoden 2020 väestön tieto- ja viestintätekniiikan käyttö -tutkimuksesta, jonka mukaan aiempaa useampi nuori ja opiskelija oli nähnyt sosiaalisessa mediassa ihmisryhmiin kohdistuvia vihamielisiä ja halventavia viestejä ja joutunut internetissä epäasiallisen lähestymisen tai häirinnän kohteeksi. Kouluterveyskyselystä 2021 käy ilmi netissä ja puhelimessa koetun seksuaalisen häirinnän yleistymisen koronapandemian aikana: yli 40 prosenttia 8.- ja 9.-luokkalaisista tytöistä oli kokenut verkossa häirintää vuoden aikana (Ks. THL, Kouluterveyskyselyt, Kasvu ympäristön turvallisuus).

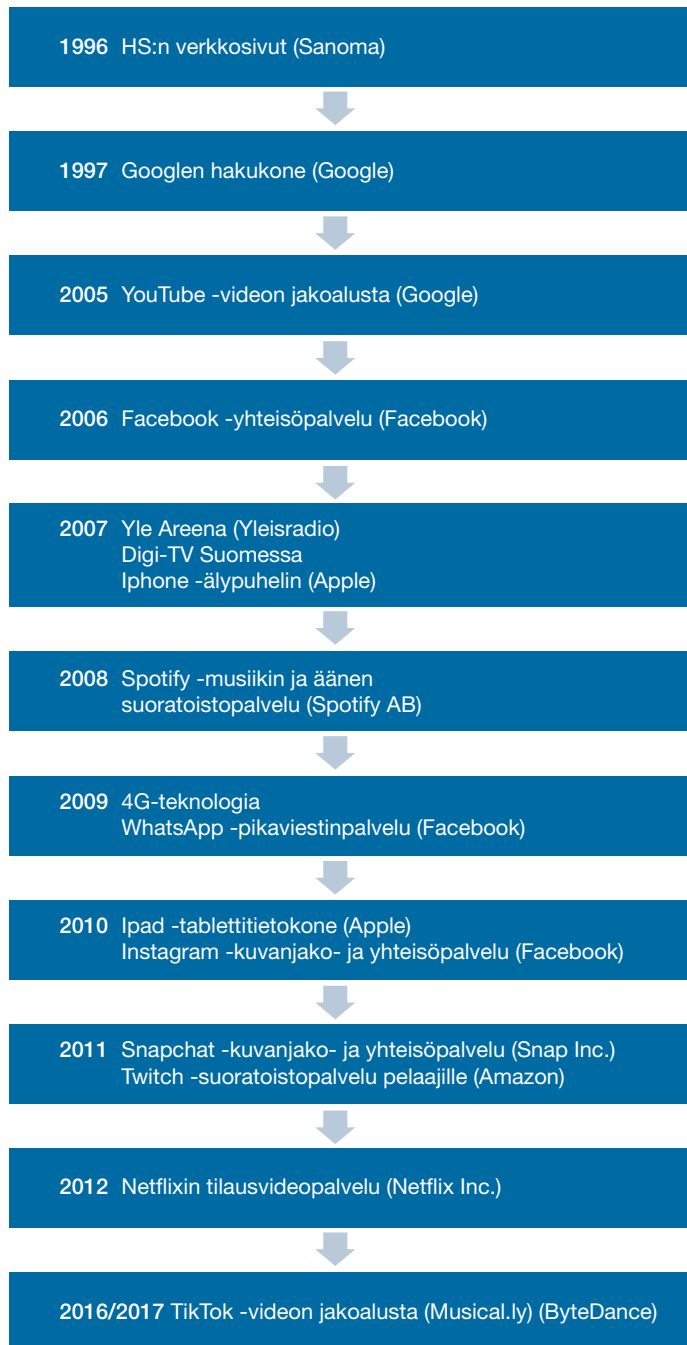
2020-luvulle tultaessa internet ja sosiaalinen media ei näyttäyty Z-sukupolven lapsille ja nuorille – zoomereille – vain yhtenä sosiaalisen kanssakäymisen paikkana ja todellisuutena, johon mennään. Se on heidän maailmansa, siellä ollaan.

Tietoteknisten laitteiden ja median käytön muututtua aiempaa yksilöllisemmäksi, on ns. boomereilla – lasten vanhemmilla ja muilla aikuisilla – kuitenkin enää vain hämärä käsitys siitä mitä nuoriso verkossa tekee ja kokee. Mediakasvatuksen roolia tuskin voi liioitella tässä tilanteessa ja sitä tarvitsevat niin zoomerit kuin boomeritkin. Teknologinen kehitys haastaa meidät kaikki pohtimaan toistemme kohtaamisen etiikkaa ja omaa roolia muuttuvassa mediamaisemassa.

Aikajana

20 vuotta digiä –

Suosittuja mediapalveluita ja niiden nykyisiä omistajia

Lähteet

- Barn og Medier (2020). Om sosiale medier og skadelig innhold på nett. Delrapport 1, 11. februar 2020. Medietilsynet. <https://medietilsynet.no/globalassets/publikasjoner/barn-og-medier-undersokelser/2020/200211-barn-og-medier-2020-delrapport-1-februar.pdf>
- Haaramo, Juha (2019). Pop, iskelmä ja rock – älämlö, örinä ja räminä: pidetty ja torjuttu musiikki Suomessa. Tieto&trendit 14.11.2019. <https://www.stat.fi/tietotrendit/artikkelit/2019/pop-iskelma-ja-rock-alamolo-orina-ja-ramina-pidetty-ja-torjuttu-musiikki-suomessa/>
- Hanifi, Riitta (2015). Sosiaaliset suhteet järjestäytyvät uudelleen. Tieto ja trendit – Talous- ja hyvinvointikatsaus 1/2015, 34–42. <https://www.stat.fi/tietotrendit/artikkelit/2015/sosiaaliset-suhteet-jarjestaytyvat-uudelleen/>
- Häkkinen, Antti & Puuronen, Anne & Salasuo, Mikko & Ojajarvi, Anni (2013). Sosiaalinen albumi. Elämäntavat sukupolvien murroksissa. Helsinki: Nuorisotutkimusverkoston/Nuorisotutkimusseuran verkkojulkaisuja 125. Helsinki: Nuorisotutkimusseura, 21–56. https://www.nuorisotutkimusseura.fi/images/julkaisuja/sosiaalinen_albumi_verkko.pdf
- Ilta-Sanomien (2011). IDC: Älypuhelimet ohittivat peruspuhelimet Euroopassa. Uutinen 8.9.2011. <https://www.is.fi/digitoday/art-2000001723921.html>
- Kaarakainen, Suvi-Sadetta & Kaarakainen, Meri-Tuulia (2018). Tulevaisuuden toivot – Digitaalisten medioiden käyttö nuorten osallisuuden ja osaamisen lähteenä. Media&Viestintä 41 (2018): 4, 235–254. <https://journal.fi/mediaviestinta/article/view/77458>
- Kuorikoski, Juho (2018). Pelitaiteen manifesti. Helsinki: Gaudeamus.
- Kupiainen, Reijo (2013). Diginatiivit ja käyttäjälähtöinen kulttuuri. Widerscreen 1/2013. <http://widerscreen.fi/numerot/2013-1/diginatiivit/>
- Miettinen, Anneli & Rotkirch, Anna (2012). Yhteistä aikaa etsimässä. Lapsiperheiden ajankäyttö 2000-luvulla. Perhebarometri 2011. Väestöntutkimuslaitos. Katsauksia E 42/2012. Helsinki: Väestöliitto. <https://www.vaestoliitto.fi/uploads/2020/12/34c6d1e0-perhebarometri-2011.pdf>
- Mikrobitti (2019). Kyselytutkimus paljasti vanhempien huolen lasten puhelimen käytöstä – liian nuorelle ostettu ensipuhelin kaduttaa. Uutinen 9.5.2019. <https://www.mikrobitti.fi/uutiset/kyselytutkimus-paljasti-vanhempien-huolen-lasten-puhelimen-kaytosta-liian-nuorelle-ostettu-ensipuhelin-kaduttaa/ba5073e7-1600-4d4c-80dc-0456ff649939>
- Myllyniemi, Sami (2014). Tilasto-osio. Teoksessa Sami Myllyniemi (toim.) Ihmisarvoinen nuoruus. Nuorisobarometri 2014. Opetus- ja kulttuuriministeriö, Nuorisosaian neuvottelukunta, Nuorisotutkimusverkosto, 11–124. https://tietoanuorista.fi/wp-content/uploads/2015/03/Nuorisobarometri_2014_web.pdf
- Noppi, Elina (2014). Mobiilimuksut. Lasten ja nuorten mediaympäristön muutos, osa 3. COMET Journalismin, viestinnän ja median tutkimuskeskus. Tampereen yliopisto. <https://trepo.tuni.fi/handle/10024/95272>
- Pajunen, Airi (2007). Lapsiperheiden kulutusmenot. Teoksessa *Suomalainen lapsi*. Helsinki: Tilastokeskus, 289–304.

- Pietiläinen, Marjut (2011). *Nuori tasa-arvo. Sukupuolten tasa-arvo 2011*. Helsinki: Tilastokeskus.
- Pääkkönen, Hannu (2014). Uusi teknologia on vaikuttanut koululaisten elämäntapoihin. *Hyvinvointikatsaus 2014*: 1, 57–61. https://www.stat.fi/artikkelit/2014/art_2014-02-26_004.html
- Pääkkönen, Hannu & Hanifi, Riitta (2011). Ajankäytön muutokset 2000-luvulla. Elinolot 2011. Helsinki: Tilastokeskus. https://www.tilastokeskus.fi/tup/julkaisut/tiedostot/isbn_978-952-244-331-1.pdf
- Repo, Katja & Närtti, Jouko (2015a). Televisio ja tietokone lasten ja nuorten ajankäytön rytmittäjinä. Teoksessa Anu-Hanna Anttila & Timo Anttila & Mirja Liikkanen & Hannu Pääkkönen (toim.) *Ajassa kiinni ja irrallaan*. Helsinki: Tilastokeskus, 135–152. http://www.stat.fi/tup/julkaisut/tiedostot/julkaisu-luettelo/yyti_aki_201500_2015_16146_net.pdf
- Repo, Katja & Närtti, Jouko (2015b). Lapset ja nuoret yksin ja yhdessä median parissa. Teoksessa Anja Riitta Lahikainen & Tiina Mälkiä & Katja Repo (toim.) *Media lapsiperheessä*. Tampere: Vastapaino, 108–131.
- Repo, Katja & Närtti, Jouko (2015c). Lasten ja nuorten median käytön aikatrendit. Teoksessa Anja Riitta Lahikainen & Tiina Mälkiä & Katja Repo (toim.) *Media lapsiperheessä*. Tampere: Vastapaino, 80–107.
- Saarenmaa, Kaisa (2020). Päivittäisestä mediakattauksesta löytyy jokaiselle jotain digikuilun molemmin puolin. *Tieto&trendit 14.2.2020*. <https://www.stat.fi/tietotrendit/artikkelit/2020/paivittaisesta-mediakattauksesta-loytyy-jokaiselle-jotain-digikuilun-molemmin-puolin/>
- Saarenmaa, Kaisa (2019). Ristisanoja, mölkkyä, räiskintää – digi hallitsee mutta yhä pelataan perinteisestikin. *Tieto&trendit 17.9.2019*. <https://www.stat.fi/tietotrendit/artikkelit/2019/ristisanoja-molkkya-raiskintaa-digi-hallitsee-mutta-yha-pelataan-perinteisestikin/>
- Salasuo, Mikko & Tarvainen, Kai & Myllyniemi, Sami (2021). Tilasto-osio. Teoksessa Mikko Salasuo (toim.) *Harrastamisen äärellä. Lasten ja nuorten vapaa-aikatutkimus 2020*. Nuorisotutkimusverkoston julkaisuja. <https://tietoaanuo-rista.fi/wp-content/uploads/2021/05/lasten-ja-nuorten-vapaa-aikatutkimus-2020-web.pdf>
- Smahel, David & Machackova, Hana & Mascheroni, Giovanna & Dedkova, Lenka & Staksrud, Elisabeth & Ólafsson, Kjartan & Livingstone, Sonia & Hasebrink, Uwe (2020). *EU Kids Online 2020: Survey results from 19 countries*. EU Kids Online. Doi: 10.21953/lse.47fdeqj01ofo. <http://www.lse.ac.uk/media-and-communications/assets/documents/research/eu-kids-online/reports/EU-Kids-Online-2020-10Feb2020.pdf>
- Statens Medieråd (2019). *Småungar & medier 2019*. <https://www.statensmedierad.se/download/18.1ecdaa0017633a0d6666153/1607512034789/Sm%C3%A5ungar%20och%20medier%202019%20tillganglighetsanpassad.pdf>
- Suomen virallinen tilasto (SVT): Ajankäyttö [verkojulkaisu]. ISSN=1799-5639. Helsinki: Tilastokeskus [viitattu: 27.9.2021].
Saantitapa: <http://www.stat.fi/til/akay/index.html>

- Suomen virallinen tilasto (SVT): Kotitalouksien kulutus [verkkojulkaisu].
ISSN=1798-3533. Helsinki: Tilastokeskus [viitattu: 27.9.2021].
Saantitapa: <http://www.stat.fi/til/ktutk/index.html>
- Suomen virallinen tilasto (SVT): Rikos- ja pakkokeinotilasto [verkkojulkaisu].
ISSN=2342-9151. Helsinki: Tilastokeskus [viitattu: 27.9.2021].
Saantitapa: <http://www.stat.fi/til/rpk/index.html>
- Suomen virallinen tilasto (SVT): Vapaa-ajan osallistuminen [verkkojulkaisu].
Helsinki: Tilastokeskus [viitattu: 13.9.2021].
Saantitapa: <http://www.stat.fi/til/vpa/index.html>
- Suomen virallinen tilasto (SVT): Väestön tieto- ja viestintätekniikan käyttö [verkkojulkaisu]. ISSN=2341-8699. Helsinki: Tilastokeskus [viitattu: 27.9.2021].
Saantitapa: <http://www.stat.fi/til/sutivi/index.html>
- Tanhua-Piironen Erika & Kaarakainen Suvi-Sadetta & Kaarakainen Meri-Tuulia & Viteli, Jarmo (2020). Digiajan peruskoulu II. Opetus- ja kulttuuriministeriön julkaisuja. <https://julkaisut.valtioneuvosto.fi/handle/10024/162236>
- THL. Kouluterveyskyselyt. Elintavat. https://sampo.thl.fi/pivot/prod/fi/ktk/ktk1/summary_perustulokset2?alue_0=87869&mittarit_0=200537&mittarit_1=200573&mittarit_2=199596&vuosi_0=v2017&kouluaste_0=161293# [viitattu: 20.9.2021].
- THL. Kouluterveyskyselyt. Kasvu ympäristön turvallisuus. https://sampo.thl.fi/pivot/prod/fi/ktk/ktk1/summary_perustulokset2?alue_0=600836&mittarit_0=199799&mittarit_1=200283&mittarit_2=199290&vuosi_0=v2019&kouluaste_0=161293# [viitattu: 20.9.2021].
- Tilastokeskus. Joukkoviestintätaloston taulukkopalvelu. https://pxhopea2.stat.fi/sahkoiset_julkaisut/joukkoviestintatilasto/alku.htm
- Valtioneuvosto (2021). Kansalaispulssi. <https://valtioneuvosto.fi/tietoa-koronaviruksesta/kansalaispulssi> [viitattu: 13.9.2021].

Riitta Hanifi

6 Lukeminen muutoksessa

Suomalaiset ovat lukijakansaa. Euroopan tilastovirasto Eurostatin mukaan suomalaiset käyttävät eurooppalaisista eniten aikaa lukemiseen heti virolaisen jälkeen (Eurostat 2018).

Suomalaiset ovat maailman lukutaitoisimpia kansoja (OECD 2018). Kirjastolaitos ja kirjantuotanto ovat toimivia ja monipuolisia. Suomalaisissa lukemistutkimuksissa suomalaiset on kuvattu perinteisesti lukevana ja sivistykseen pyrkivänä kansana, ja nimenomaan kirja on ollut keskeinen sivistyksen merkki (Eskola 1990 ja 2009).

Toisaalta on myös esitetty huolta lukemisen vähenemisestä. 2000-luvulta lähtien internet ja sen monenlaiset vuorovaikutusmahdollisuudet on omakuttu yhä laajemmin, ja tämä on vaikuttanut myös lukemisen tapoihin. Viestinnän tutkija Janne Matikainen (2011, 15) toteaa uudempien sukupolvien määrittyvän yhä voimakkaammin median ja viestintäteknologian kautta. Kirjallinen kulttuuri läpäisi vielä 1950-luvulla syntyneiden mediaympäristöä, vaikka myös radiolla oli siihen aikaan merkittävä rooli. 1960–70-luvuilla syntyneiden elämässä jo varhaisista vaiheista lähtien televisio oli keskeinen viestintäväline. 1980-luvulla ja sen jälkeen syntyneiden varttuessa internet alkoi vähitellen limittyä mitä moninaisimmin tavoin arkielämään. Tällä hetkellä kirjat ja lehdet ovat saaneet internetistä ja sosiaalisesta mediasta kilpailijan (ks. Herkman ja Vainikka 2012, 23–28).

Tarkastelen artikkelissani, mitä suomalaiset lukevat, miten lukeminen on ajan kuluessa muuttunut ja minkälaisiin ilmiöihin lukemisen muutokset kytkeytyvät. Koko väestön kattavia lukemistutkimuksia on tehty Suomessa kohtalaisen harvoin, eikä tuoretta väestötason tietoa suomalaisten lukemisesta juuri ole (ks. Eskola 2009, 1990, Eskola & Linko 1986). Tässä artikkelissa käytetyt empiiriset tulokset perustuvat Tilastokeskuksen vapaa-aikatutkimuksiin, ellei toisin mainita (ks. Suomen virallinen tilasto (SVT): Vapaa-ajan osallistuminen).

Lukeminen on yhteisöllistä toimintaa

Politiikantutkija Benedict Andersonin (2007) mukaan kansakunta on sosiaalisesti rakentunut kuviteltu yhteisö. Kansakunta rakentuu erilaisissa kerromuksissa, joita toistetaan kirjallisuudessa, lehdistössä ja muussa mediassa. Myös kaikkia muita yhteisöjä voidaan tässä mielessä pitää kuviteltuina. Yhteis-

söt edellyttävät kertomuksia, joiden avulla rakennetaan yhteisön identiteettiä suhteessa muihin. Lukeminen on siten yksi modernin yhteisön muodostumisen lähtökohdista. (Herkman & Vainikka 2012, 50.)

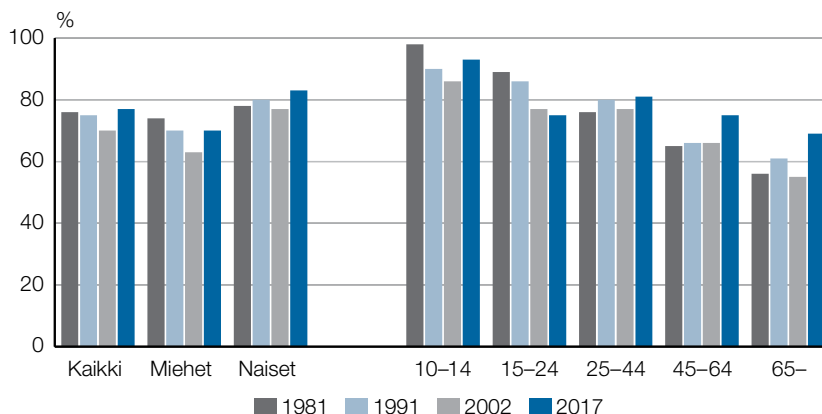
Postmoderni aika on liitetty kansallisvaltioiden ja kansallisten yhteisöjen heikentymiseen. Postmodernismissa kansallisten yhteisöjen tilalle on tullut yksilölähtöisyys, jossa identiteettejä määritellään lyhytkestoisemmin. Uudet yhteisöt rakentuvat usein alhaalta ylöspäin ja perustuvat ihmisten omiin harrastuksiin ja kiinnostuksen kohteisiin. (Bauman 2002, 49.) Kulttuuriset maut eivät välttämättä asetu hierarkkiseen järjestykseen, vaan liittyvät niihin sosiaalisiin piireihin, joissa ihmiset elävät arkeaan (Liikkanen 2009). On mahdollista, että kansalliset lukemisyhteisöt ovat korvautuneet kulttuurisiin makuihin liittyvillä lukemisyhteisöillä, jotka internetin aikakaudella ylittävät kansallisvaltioiden rajat.

Lapset ovat ahkeria lukijoita

Kirjojen lukeminen on yksi suomalaisten yleisimmistä harrastuksista. Kuviosta 1 käy ilmi, että useampi kuin kolme neljästä 10 vuotta täyttäneestä oli lukenut vähintään yhden kirjan puolen vuoden aikana vuonna 2017. Määrä on suurempi kuin 2000-luvun alussa. Naiset lukevat kirjoja enemmän kuin miehet kaikissa ikäryhmissä, ja näin on ollut jo 1980-luvun alusta lähtien.

Kuvio 1

On lukenut jonkin kirjan kuuden kuukauden aikana 1981–2017, prosenttia

Lähde: Tilastokeskus, vapaa-aikatutkimukset

Eniten kirjoja lukevat 10–14-vuotiaat lapset. Heistä yhdeksän kymmenestä oli lukenut jonkin kirjan puolen vuoden aikana. Myös yli 65-vuotiaiden lukeminen oli huomattavasti lisääntynyt 2000-luvun alusta. Vapaa-aikatutkimuksessa ei ole yläikärajaa, joten tutkimukseen osallistui myös hyvin iäkkäitä. Lukeminen oli vähentynyt 15–24-vuotiailla.

Sosioekonomisen aseman mukaan tarkasteltuna ylempät toimihenkilöt lukivat kirjoja eniten: heistä lähes yhdeksän kymmenestä (88 %) oli lukenut jonkin kirjan puolen vuoden aikana. Myös asuinpaikalla on merkitystä lukemisharrastuksen suhteen: pääkaupunkiseudulla luettiin eniten (84 %) ja harvaan asutulla maaseudulla vähiten (67 %).

Jännitys- ja salapoliisiromaanit ovat säilyttäneet suosionsa

Kirjallisuusmakua selvitettiin kysymällä vastaajilta, minkä tyyppisiä kirjoja he lukivat. Suomessa julkaistaan selvästi enemmän ulkomaista kuin kotimaista kirjallisuutta (Tilastokeskus, Kulttuuritilaston taulukkopalvelu). Lukijat kuitenkin suosivat varsin tasaisesti sekä kotimaista että ulkomaista kaunokirjallisuutta. Hieman yli neljännes kaunokirjallisuuden lukijoista ilmoitti lukevansa enimmäkseen kotimaista kaunokirjallisuutta. Noin joka kolmas luki enimmäkseen ulkomaista kaunokirjallisuutta. Hieman yli 40 prosenttia ilmoitti lukevansa molempia yhtä paljon. Ikäryhmittäin tarkasteltuna kotimaisen kirjallisuuden suosio lisääntyy selvästi mitä vanhemmista lukijoista on kyse.

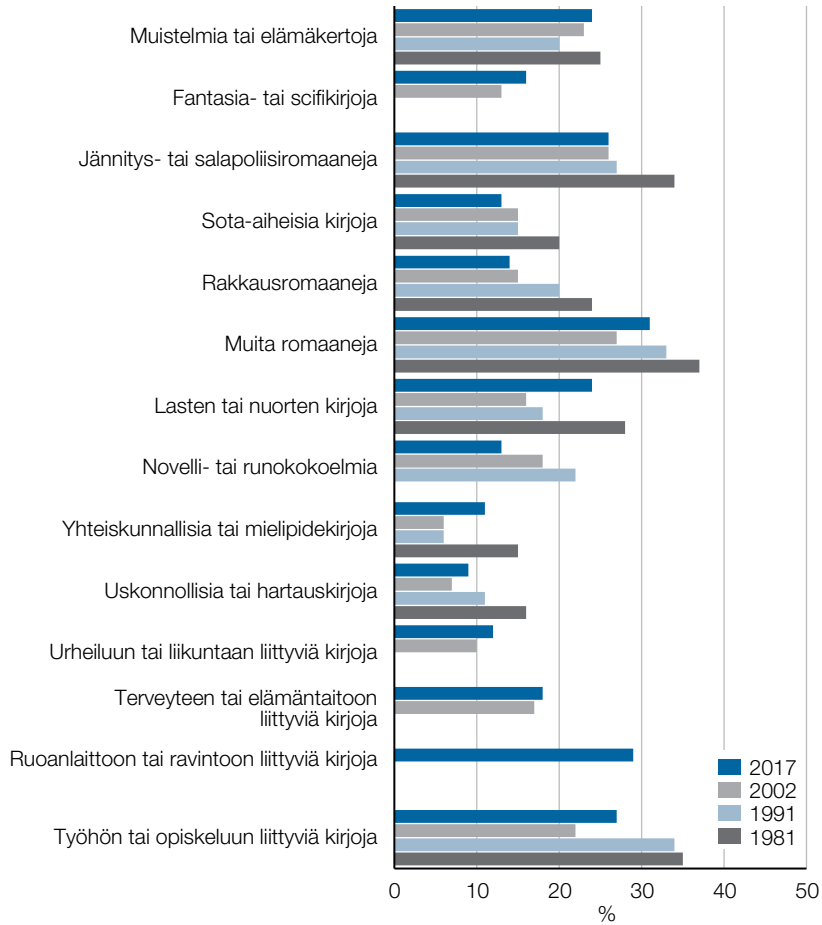
Kuviosta 2 käy ilmi, että eri kirjatyyppien suosiossa on tapahtunut muutoksia. Kaunokirjallisuuden tyypeistä suosittujen jännitys- ja salapoliisiromaanien suosio on säilynyt vuosituhannen alusta. Vuonna 2017 niitä luki yli neljännes 10 vuotta täyttäneestä väestöstä. Muistelmat ja elämäkerrat sekä fantasia- ja scifikirjat ovat myös suosittuja, ja näiden kirjatyyppien suosio on lisääntynyt vuodesta 2002. Myös lasten ja nuorten kirjojen suosio on kasvanut, mikä selittyy lasten lukemisharrastuksen yleisyydellä.

Tietokirjoista suosituimpia ovat ruokaan, ruoanlaittoon ja ravintoon liittyvät kirjat sekä terveyteen ja elämäntaitoon sekä urheiluun ja liikuntaan liittyvät kirjat. Myös työhön tai opiskeluun liittyviä kirjoja luetaan runsaasti, ja tällä tarkoitetaan nimenomaan vapaaehtoisesti luettavia kirjoja, eikä pakollisia koulukirjoja. Novelli- tai runokokoelmien ja sota-aiheisten kirjojen lukeminen on puolestaan jatkuvasti vähentynyt.

Kuviosta 3 käy ilmi, että eri kirjallisuudenlajien lukeminen on vahvasti sukupuolitunutta. Naiset, samoin kuin korkeasti koulutetut, lukevat lähes kaikkia kirjallisuustyyppisiä enemmän kuin miehet. Ainoat kirjallisuudenlajit, joita miehet lukevat enemmän kuin naiset, ovat sota-aiheiset kirjat, yhteiskunnalliset ja mielipidekirjat sekä urheiluun ja liikuntaan liittyvät kirjat.

Kuvio 2

Eri kirjatyyppeiden lukeminen kuuden kuukauden aikana 1981–2017, 10 vuotta täyttäneet, prosenttia

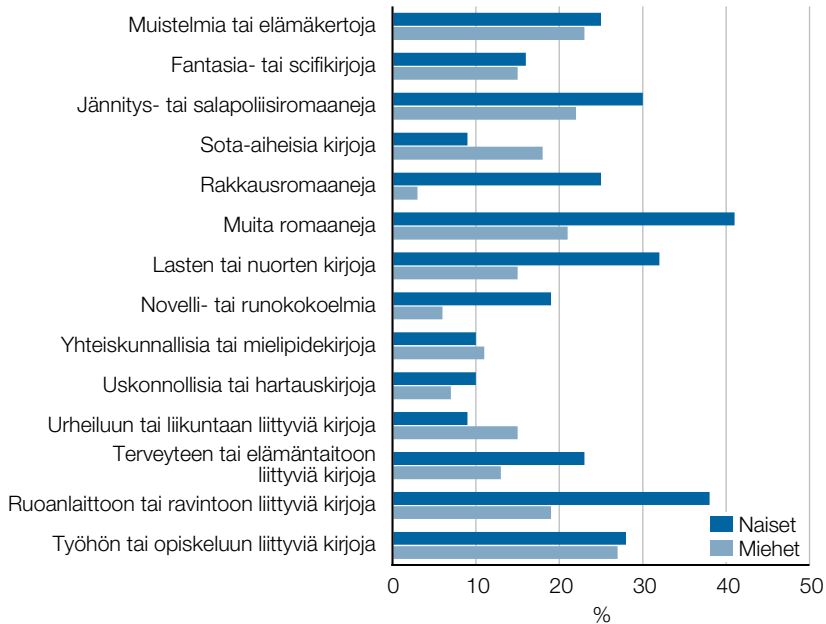

Lähde: Tilastokeskus, vapaa-aikatutkimukset

Kuvio 3

Eri kirjatyyppejen lukeminen kuuden kuukauden aikana sukupuolen mukaan 2017, 10 vuotta täyttäneet, prosenttia

Lähde: Tilastokeskus, Vapaa-aikatutkimus 2017

Miehet lukevat voittopuolisesti miesten kirjoittamia kirjoja

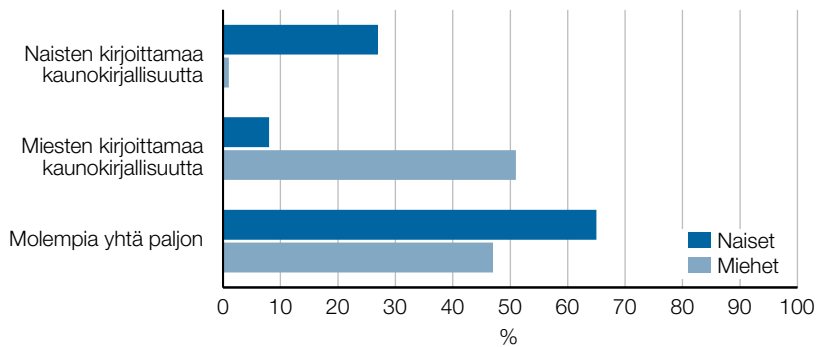
Vapaa-aikatutkimuksessa on kysytty kaunokirjallisuuden lukijoilta, lukevatko he enimmäkseen miesten vai naisten kirjoittamaa kaunokirjallisuutta. Enimmäkseen miesten kirjoittamaa kaunokirjallisuutta ilmoitti lukevansa neljäsnes kaunokirjallisuuden lukijoista, kun taas enimmäkseen naisten kirjoittamaa kaunokirjallisuutta luki 16 prosenttia kaunokirjallisuuden lukijoista. 58 prosenttia kaunokirjallisuuden lukijoista ilmoitti lukevansa yhtä paljon naisten ja miesten kirjoittamaa kaunokirjallisuutta.

Kaunokirjallisuuden mieslukijoista yli puolet ilmoitti lukevansa enimmäkseen miesten kirjoittamaa kaunokirjallisuutta, kun taas kaunokirjallisuuden naislukijoista alle viidennes ilmoitti lukevansa enimmäkseen naisten kirjoittamaa kaunokirjallisuutta. Vain prosentti kaunokirjallisuuden mieslukijoista ilmoitti lukevansa enimmäkseen naisten kirjoittamaa kaunokirjallisuutta. Kaunokirjallisuuden naislukijoista yli neljäsnes ilmoitti lukevansa

enimmäkseen miesten kirjoittamaa kaunokirjallisuutta. Lähes puolet kaunokirjallisuuden mieslukijoista ja 65 prosenttia naislukijoista ilmoitti lukevansa yhtä paljon naisten ja miesten kirjoittamaa kaunokirjallisuutta.

Kuvio 4

Lukeeko enimmäkseen miesten vai naisten kirjoittamaa kaunokirjallisuutta 2017, 15 vuotta täyttäneet, prosenttia

Lähde: Tilastokeskus, Vapaa-aikatutkimus 2017

Koulutus lisää lukemisen kaikkiruokaisuutta

Taulukosta 1 käy ilmi, että koulutus vaikuttaa kirjallisuuden lukemiseen: useimpia kirjallisuudenlajeja luetaan sitä enemmän, mitä korkeampi koulutus vastaajalla on. Erityisesti korkea-asteen koulutuksen saaneet lukevat lähes kaikkia eri kirjallisuudenlajeja enemmän kuin muut.

Purhonen ym. kiinnittävät huomiota siihen, että kirjallisuuden harrastaminen on jo itsessään legitiimiä, koska lukeminen ja koulutus ovat ilmi-selvässä yhteydessä toisiinsa; opiskeluhan on lukemista (Purhonen ym. 2014, 70). Tällöin on luonnollista, että korkeasti koulutetut lukevat myös vapaa-ajallaan enemmän kuin muut.

Kun tarkastelen lukemisharrastusta koulutusasteen mukaan, olen rajannut tarkastelun 25 vuotta täyttäneisiin siitä syystä, että tätä nuoremmilla koulutusura on usein vielä kesken, eikä koulutuksen vaikutusta lukemiseen voi tällöin päätellä luotettavasti.

Taulukko 1

Kuuden kuukauden aikana luetut kirjat tyypeittäin koulutusasteen mukaan 2017, 25 vuotta täyttäneet, prosenttia

Lukenut	Alempi perusaste tai vähemmän	Ylempi perusaste	Toinen aste	Alin tai alempi korkeaste	Ylempi korkeaste	Yhteensä
Muistelmia tai elämäkertoja	21	27	24	27	34	26
Fantasia- tai scifikirjoja	3	9	11	13	20	12
Jännitys- tai salapoliisiromaaneja	14	21	24	34	39	27
Sota-aiheisia kirjoja	13	17	13	16	19	14
Rakkausromaaneja	13	15	14	19	19	16
Muita romaaneja	19	29	28	40	53	33
Lasten ja nuorten kirjoja	7	16	23	25	37	23
Novelli-, runo- tai aforismikokoelmia	8	11	11	16	19	13
Yhteiskunnallisia tai mielipidekirjoja	5	11	8	13	28	12
Uskonnollisia tai hartauskirjoja	12	12	8	9	11	10
Urheiluun tai liikuntaan liittyviä kirjoja	7	13	12	12	14	12
Terveysteen tai elämäntaitoon liittyviä kirjoja	13	24	19	22	28	20
Ruokaan, ruoanlaittoon tai ravintoon liittyviä kirjoja	22	35	31	32	35	31
Työhön tai opiskeluun liittyviä kirjoja	5	16	24	33	52	28
Muita kirjoja	11	30	30	35	48	31
N(painot.)	440	914	2 017	2 097	1 686	5 800

Lähde: Tilastokeskus, Vapaa-aikatutkimus 2017

Eri ikäisillä on omat kirjasuosikkinsa

Ikä ei tuo esille yhtä johdonmukaisia eroja kuin koulutus, kun tarkastellaan eri kirjallisuuden lajien lukemista. Nuorimpien ikäluokkien suosiossa ovat lasten ja nuorten kirjat, fantasia ja scifi sekä myös urheiluun ja liikuntaan liittyvät kirjat. Vanhimman ikäryhmän suosikkilajeja ovat muistelmat ja elämäkerrat, sota-aiheiset kirjat sekä uskonnolliset kirjat. Keski-ikäiset lukevat paitsi romaaneja, myös terveyteen ja elämäntaitoon liittyviä kirjoja sekä ruokaan ja ruoanlaittoon liittyviä kirjoja. (Taulukko 2.)

Ehkä vähän yllättäen ruokaan ja ruoanlaittoon liittyvät kirjat ovat suosituimpia kaikkein nuorimmassa ikäluokassa. Nuoret ja nuoret aikuiset lukevat runsaasti työhön tai opiskeluun liittyviä kirjoja myös vapaa-aikanaan.

Taulukko 2

Kuuden kuukauden aikana luetut kirjat tyypeittäin iän mukaan 2017, prosenttia

Lukenut	10–14-v.	15–24-v.	25–44-v.	45–64-v.	yli 65-v.	Yhteensä
Muistelmia tai elämäkertoja	22	17	22	24	30	24
Fantasia- tai scifikirjoja	55	24	18	9	5	16
Jännitys- tai salapoliisiromaaneja	38	20	23	30	24	26
Sota-aiheisia kirjoja	9	14	10	14	17	13
Rakkausromaaneja	8	15	13	16	17	14
Muita romaaneja	24	31	29	35	31	31
Lasten ja nuorten kirjoja	63	20	34	18	11	24
Novelli-, runo- tai aforismikokoelmia	11	15	11	12	15	13
Yhteiskunnallisia tai mielipidekirjoja	5	11	12	10	11	11
Uskonnollisia tai hartauskirjoja	9	8	7	8	12	9
Urheiluun tai liikuntaan liittyviä kirjoja	29	12	13	11	9	12
Terveysteen tai elämäntaitoon liittyviä kirjoja	12	15	20	20	17	18
Ruokaan, ruoanlaittoon tai ravintoon liittyviä kirjoja	34	22	32	31	25	29
Työhön tai opiskeluun liittyviä kirjoja	22	39	39	28	7	27
Muita kirjoja	21	21	28	25	18	23
N(painot.)	440	914	2 017	2 097	1 686	7 155

Lähde: Tilastokeskus, Vapaa-aikatutkimus 2017

Fantasiakirjallisuus koukuttaa nuoria

Vuoden 2017 Vapaa-aikatutkimuksessa ei kysytty mielikirjailijoita. Vapaa-aikatutkimuksen tulokset 2000-luvun alussa kuitenkin osoittivat, että mielikirjailijoiden kärki oli 1980-, 1990- ja 2000-luvun alussa varsin pysyvä. Siihen kuuluivat Väinö Linna, Kalle Päätalo ja Mika Waltari sekä Laila Hirvisaari ja Arto Paasilinna. Näitä kirjailijoita pitivät suosikkeinaan suurimmaksi osaksi ennen 1960-lukua syntyneet sukupolvet.

Nuorempien, 1960-luvulla ja sen jälkeen syntyneiden suosikkeja olivat fantasiakirjallisuuden ulkomaiset tekijät, kuten *Taru sormusten herrasta*-teoksen kirjoittaja J.R.R. Tolkien ja *Harry Potter* -sarjan kirjoittaja J.K. Rowling.

Katarina Eskolan (2009, 135) mukaan sekä vanhemmilla että nuoremmilla sukupolvilla oli omat kirjailijansa ja teoksensa, joita voitiin pitää näiden sukupolvien ”kulttuurisina ikoneina”. Vanhimpia sukupolvia voisi kutsua kotimaisen realistisen proosan lukijoiksi, nuorempia ulkomaisen jännitys- ja fantasiakirjallisuuden lukijoiksi. Näihin aikoihin eli 2000-luvun

alussa yleistyivät myös fantasiaelokuvat, roolipelit sekä tietokoneella ja konsoleilla pelattavat fantasiapelit.

Eskolan tekemien lukemistutkimusten mukaan myös sekä 1970- että 80-luvulla lukemistutkimuksiin osallistuneiden mielikirjojen enemmistö oli sodanjälkeisen ajan kirjallisuutta. Yhteiskunnalliset murrokset, tässä tapauksessa sota ja sen jälkeiset olot, olivat vaikuttaneet pysyvästi näiden sukupolvien tietoisuuteen. Sukupolvien edustajat olivat kohdanneet voimakkaan murroksen juuri aktiivisimman elämänvaiheensa alussa, eivätkä he olleet kyenneet irtautumaan tästä kokemustaustasta. (Eskola 1990, 49–65.)

Sen sijaan 1960-luvulla syntynyt hyvinvoinnin sukupolvi, joka kasvoi taloudellisen vaurastumisen oloissa ja jonka varhaisaikuisuutta kosketti 1990-luvun lama, ei enää omaksunut vanhempien sukupolvien mielikirjavaihtoja. Hyvinvoinnin sukupolven suosikkeihin eivät enää nousseet kovaa työtä ja eteenpäin menoa teoksissaan kuvanneet kotimaiset kirjailijat. Hyvinvoinnin sukupolven ja sitä nuorempien sukupolvien kirjavalinnat hajosivat ja laajenivat yhä enemmän myös ulkomaisiin kirjailijoihin. Eskolan mukaan ”yksituumaisuuden tilalle tuli se, mitä nykytutkijat kutsuvat kaikkiruokaisuudeksi.” (Eskola 2009, 140.)

Aktiivilukijoiden määrä on vähentynyt selvästi

Lukemisharrastuksesta puhuttaessa on tärkeää selvittää luettujen kirjojen määrä. Taulukot 3 ja 4 sekä kuvio 5 kertovat, kuinka luettujen kirjojen määrä vaihtelee sukupuolen, iän ja koulutuksen mukaan.

Suunnilleen joka kolmas 10 vuotta täyttänyt oli lukenut yhdestä kahteen kirjaa edellisen kuuden kuukauden aikana, mutta ylemmän korkeakoulututkinnon suorittaneet lukivat keskimäärin enemmän kirjoja. Koulutuksen vaikutuksen huomaa selvimmin tarkasteltaessa puolen vuoden aikana yli kymmenen kirjaa lukeneita aktiivilukijoita: pelkän peruskoulun suorittaneista joka kymmenes, mutta ylemmän korkeakoulututkinnon suorittaneista 22 prosenttia oli aktiivilukijoita. (Taulukko 3.)

Koulutus vaikuttaa samalla tavoin sekä miesten että naisten lukemisharrastukseen, mutta naisilla luettujen kirjojen määrä on suurempi kaikilla koulutusasteilla. On myös huomionarvoista, että ylemmän korkeakoulututkinnon suorittaneista naisista vain viisi prosenttia, mutta miehistä useampi kuin joka kymmenes ei ollut lukenut yhtään kirjaa kuuden kuukauden aikana.

Taulukko 3

Luettujen kirjojen määrä koulutusasteen mukaan kuuden kuukauden aikana 2017, 25 vuotta täyttäneet, prosenttia

Lukenut	Lukenut kirjoja 6 kk aikana	1–2 kirjaa	3–5 kirjaa	6–9 kirjaa	10 kirjaa tai enemmän
Koulutusasteet yhteensä	76	31	20	10	14
Alempi perusaste tai vähemmän	54	31	13	5	7
Ylempi perusaste	69	32	15	12	10
Toinen aste	73	33	19	8	13
Alin tai alempi korkea-aste	84	31	25	13	16
Ylempi korkea-aste	92	25	29	16	22

Lähde: Tilastokeskus, Vapaa-aikatutkimus 2017

Iän vaikutus luettujen kirjojen määrään ei ole yhtä suoraviivainen kuin koulutuksen vaikutus. Sekä nuorimmat (10–14-vuotiaat) että vanhimmat (yli 65-vuotiaat) olivat harvimminkin lukeneet vain yksi tai kaksi kirjaa. Toisaalta 65 vuotta täyttäneiden joukossa oli eniten niitä, jotka eivät olleet lukeneet lainkaan kirjoja. 15–24-vuotiaat olivat harvimminkin vähintään 10 kirjaa lukeneita aktiivilukijoita. (Taulukko 4.)

Taulukko 4

Luettujen kirjojen määrä iän mukaan kuuden kuukauden aikana 2017, prosenttia

Lukenut	Lukenut kirjoja 6 kk aikana	1–2 kirjaa	3–5 kirjaa	6–9 kirjaa	10 kirjaa tai enemmän
Ikäryhmät yhteensä	77	32	21	10	13
10–14-vuotiaat	93	23	35	12	23
15–24-vuotiaat	75	42	20	6	6
25–44-vuotiaat	81	36	22	11	11
45–64-vuotiaat	75	29	20	11	16
yli 65-vuotiaat	69	28	18	9	15

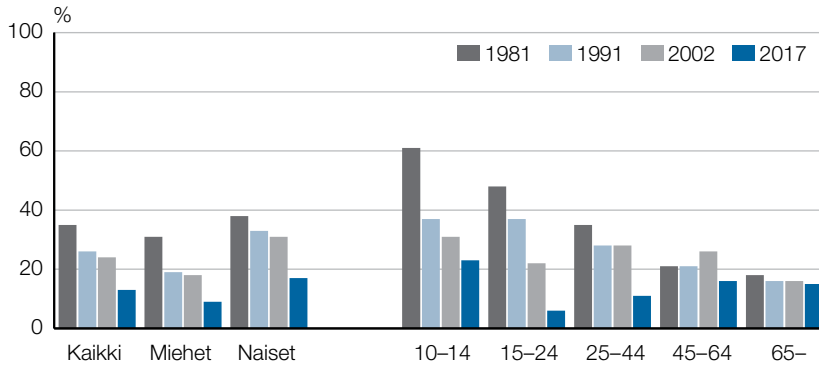
Lähde: Tilastokeskus, Vapaa-aikatutkimus 2017

Vaikka kirjojen lukeminen on edelleen yleistä, luettujen kirjojen määrä on huomattavasti vähentynyt 1980-luvulta nykyhetkeen. Vielä vuonna 1981 noin joka kolmas ja vuosina 1991 ja 2002 noin joka neljäs 10 vuotta täyttänyt oli lukenut vähintään kymmenen kirjaa viimeisen puolen vuoden aikana. Vuonna 2017 enää 13 prosenttia 10 vuotta täyttäneistä oli vähintään kymmenen kirjaa lukenut aktiivilukija. (Kuvio 5.)

Yleisintä aktiivilukeminen on 10–14-vuotiailla, joista 23 prosenttia oli aktiivilukijoita vuonna 2017. Vielä 1980-luvun alussa tämän ikäisistä 61 prosenttia oli kuulunut aktiivilukijoihin.

Kuvio 5

Aktiivilukijoiden osuudet vapaa-aikatutkimuksissa 1981–2017. Vähintään 10 kirjaa kuuden kuukauden aikana lukeneet, prosenttia

Lähde: Tilastokeskus, vapaa-aikatutkimukset

Vähiten aktiivilukijoita oli 15–24-vuotiaiden nuorten miesten joukossa. Heistä vain neljä prosenttia oli lukenut vähintään 10 kirjaa viimeisen puolen vuoden aikana vuonna 2017. 2000-luvun alussa joka kymmenes ja 1980-luvun alussa 40 prosenttia nuorista miehistä kuului aktiivilukijoihin.

15–24-vuotiaista nuorista naisista kahdeksan prosenttia kuului aktiivilukijoihin eli oli lukenut vähintään 10 kirjaa puolen vuoden aikana vuonna 2017. Vuonna 2002 noin joka kolmas ja 1980-luvun alussa yli puolet nuorista naisista kuului aktiivilukijoihin. Myös nuorilla naisilla aktiivilukijoiden osuus on siis vähentynyt jyrkästi.

Roolimallit vaikuttavat lasten lukemiseen

Vain joka neljäs Lasten ja nuorten säätiön kyselyyn vastannut yläkouluikäinen nuori piti lukemista ”siistinä” eli tavoiteltavana. Tätä tulosta tukee myös vuoden 2018 Pisa-tutkimus, jonka tulosten mukaan kaksi kolmasosaa pojista lukee vain, jos on pakko (OECD 2018).

Lasten ja nuorten säätiön kyselyn tulosten mukaan nuorten roolimalleilla on suuri merkitys nuorten lukemiselle: vain joka kymmenes nuori kertoi ihailmansa ja seuraamansa henkilön lukevan paljon. Noin puolet kyselyyn osallistuneista nuorista kuitenkin uskoi lukemisen olevan hyödyllistä, ja 60 prosenttia uskoi saattavansa lukea enemmän, mikäli löytäisi itseä kiinnostavaa luettavaa. (Lasten ja nuorten säätiö 2020.)

Lukukeskuksen tekemän kyselytutkimuksen mukaan suomalaiset arvostavat lukemista ja haluaisivat lukea enemmän. 60 prosenttia aikuisista koki lukevansa tai kuuntelevansa kirjoja liian vähän. Heistä jopa noin 70 prosenttia mainitsi syyksi vaikeuden keskittyä lukemiseen. Monet myös katsoivat mieluummin tv-ohjelmia tai elokuvia ja kokivat, ettei aika riitä lukemiselle. (Lukukeskus 2020.)

Koronapandemian tuomat muutokset lukemisharrastukseen selviävät myöhemmin

Tilastokeskuksen ajankäyttötutkimuksen mukaan jo vuosina 2009–2010 lukemiseen käytetty aika oli 15–64-vuotiailla vähentynyt edellisestä tutkimuskerrasta vuosina 1999–2000. Sen sijaan 65 vuotta täyttäneet käyttivät enemmän aikaa lukemiseen kuin 2000-luvun alussa. (Pääkkönen & Hanifi 2011, 38.) Tulos on yhdenmukainen vuoden 2017 Vapaa-aikatutkimuksen tulosten kanssa.

Tilastokeskuksen vuoden 2020–21 ajankäyttötutkimus tulee tuottamaan tietoa lukemisen tasosta koronapandemian aikana, mutta tutkimustuloksia ei ole vielä saatavilla tätä kirjoittaessani syksyllä 2021.

Lukukeskuksen tutkimuksen mukaan koronaviruksen aiheuttama poikkeuskevät 2020 ohjasi ihmisiä lukuharrastuksen pariin. Joka neljäs suomalainen luki enemmän poikkeusolojen aikana ja myös pienille lapsille lukeminen lisääntyi. Suomalaiset kertoivat lukeensa enemmän, koska arjen vapaa-aika lisääntyi. (Lukukeskus 2020.) Myös Suomi lukee -tutkimuksessa saatujen tulosten mukaan lukeminen lisääntyi koronapandemian aikana: lähes joka kolmas vuonna 2020 tutkimukseen osallistunut koki, että korona-aika oli lisännyt lukemista. Erityisesti koronakriisi oli lisännyt 20–29-vuotiaiden lukemista. (Suomi lukee 2021-tutkimus.)

Naisten lukutaito on yleisesti parempi kuin miehillä

Naiset ovat kirjojen aktiivilukijoita useammin kuin miehet. Korkeasti koulutetut naiset ovat aktiivilukijoita useammin kuin matalasti koulutetut, mutta myös työntekijäasemassa olevista naisista useampi kuin joka kymmenes oli vähintään 10 kirjaa kuudessa kuukaudessa lukenut aktiivilukija. Eläkkeellä olevista ja omaa kotitaloutta hoitavista naisista noin joka viides oli aktiivilukija, ja työttömistä naisista 15 prosenttia. Kokopäivätyössä toimiminen näyttää siis naisilla syövän aikaa kirjojen lukemiselta. Mitkä tekijät sitten selittävät naisten miehiä aktiivisempaa lukemisharrastusta?

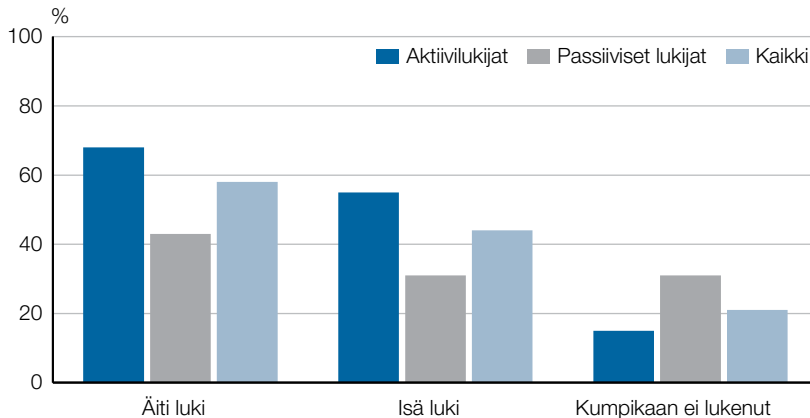
Naisten lukutaidon on epäilty olevan miesten lukutaitoa parempi. Tämä tosiaan tulee esille jo selvitetessä nuorten lukutaitoa. Heikosti lukevia poikia on suurempi osuus kuin heikosti lukevia tyttöjä. Tyttöjen ja poikien välinen kielellisten taitojen ero on säilynyt Suomessa samansuuruisena läpi 2000-luvun. (Leino ym. 2019.)

Yhtenä syynä epäillään olevan lapsuusajan sosialisatio ja siihen liittyvät sukupuoliroolit: tyttöjä kannustetaan lukemaan enemmän kuin poikia (Tepper 2000). Tukevatko Vapaa-aikatutkimuksen tulokset tätä väitettä?

Vapaa-aikatutkimuksessa on kysytty vanhempien harrastuksia siihen aikaan, kun vastaaja vielä asui lapsuudenkodissaan. Äidin ja isän harrastukset kysyttiin erikseen. Aktiivilukijoiden lapsuudenkodeissa vanhemmat harrastivat lukemista eniten. Passiivisista lukijoista eli niistä, jotka eivät olleet lukeneet yhtään kirjaa kuuden kuukauden aikana, noin joka kolmas vastasi, ettei lapsuudenkodissa kumpikaan vanhemmista harrastanut lukemista. (Kuvio 6.)

Kuvio 6

Äidin ja isän lukemisharrastus 2017, prosenttia

Lähde: Tilastokeskus, Vapaa-aikatutkimus 2017

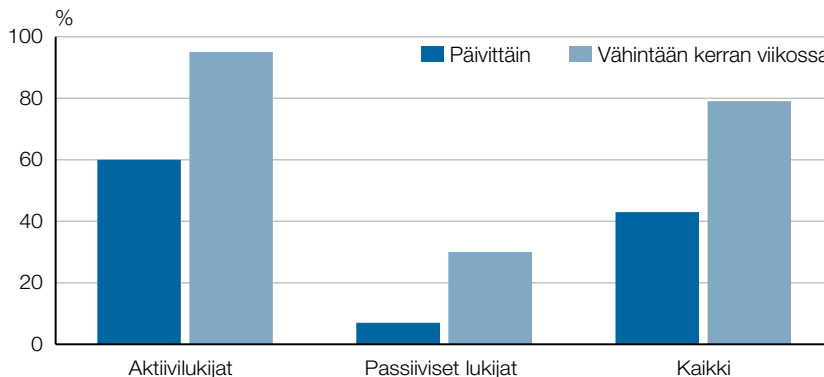
Kaikista suomalaisista noin joka viides ja aktiivilukijoista noin joka kymmenes ei muistanut kummankaan vanhemmista harrastaneen lukemista. Sekä aktiivilukijat että passiiviset lukijat muistivat äidin harrastaneen lukemista useammin kuin isän, ja näin oli myös koko väestön tasolla.

Lukeva elämäntapa siirtyy vanhemmilta lapsille

Kirjojen lukeminen lapsille ääneen on jo pitkään kuulunut suomalaiseen kirjalliseen kulttuuriin. 80 prosenttia niistä, joiden kotona asui alle 7-vuotiaita lapsia, luki perheensä lapsille kirjoja ääneen vähintään kerran viikossa, ja 43 prosenttia luki lapsille päivittäin vuonna 2017. Kirjojen lukeminen lapsille ääneen on yhtä yleistä nyt kuin 2000-luvun alussa. (Kuvio 7.)

Kuvio 7

Lukenut alle 7-vuotiaille lapsilleen ääneen 2017, prosenttia

Lähde: Tilastokeskus, Vapaa-aikatutkimus 2017

Sillä, harrastaako itse lukemista, on suuri vaikutus siihen, lukeeko kirjoja ääneen lapsilleen. Lähes kaikki aktiivilukijat lukivat alle 7-vuotiaille lapsilleen kirjoja ääneen vähintään kerran viikossa, ja 60 prosenttia aktiivilukijoista luki lapsille päivittäin. Sen sijaan heistä, jotka eivät olleet kuuden kuukauden aikana lukee yhtään kirjaa, vain joka kolmas luki lapsilleen ääneen vähintään kerran viikossa. Kummassakaan ryhmässä sukupuolten välillä ei juuri ollut eroa. Koko väestössä äidit lukivat lapsilleen keskimäärin enemmän kuin isät.

Näyttää siis siltä, että lukeva elämäntapa siirtyy vanhemmilta lapsille, erityisesti äideiltä tyttärille. Tähän liittyy kiinteästi myös korkea koulutus.

Lukuvalmiudet ja asenteet kirjallisuutta kohtaan syntyvät varhaislapsuudessa. Lukemisen malleja ja kirjallisia virikkeitä jo varhain saaneet lapset kiinnostuvat kirjoista ja saavuttavat lukutaidon usein nopeammin kuin muut. Tämä näkyy koulua aloittavan lapsen lähtötaitoissa. Yksittäisistä harrastuksista lukemisella on suurin, lähes yhtä ikävuotta vastaava vaikutus lapsen kielellisiin taitoihin. (Lukukeskus 2020.)

Lapset, joilla on esiopetusvuoden päättyessä hyvät lukuvalmiudet, ovat muita lapsia taitavampia ja innokkaampia lukijoita myös ensimmäisen kou-

lukuvoiton päätyttyä. Luetun ymmärtäminen on helpompaa lapselle, jolle on luettu paljon, jolloin myös lukuinto syttyy ja säilyy helpommin.

Lukemisen tukeminen koulumaailmassa vaatii kehittämistä

Peruskoulussa tehdään paljon työtä lasten lukutaidon ja lukuharrastuksen kehittämiseksi, ja koulun rooli onkin asiassa keskeinen. Opettajilla on oppilaan lukuharrastuneisuuteen jopa yhtä voimakas vaikutus kuin kavereilla ja vanhemmilla, erityisesti niille oppilaille, joilta puuttuu perheen tuki lukemiselle.

Lukuklaani-hankkeen alakouluja koskeneen selvityksen mukaan jopa lähes neljännes opettajista ei ole viimeisen lukukauden aikana antanut oppilaille kokonaista kirjaa luettavaksi. Opettajien useimmin raportoimat syyt lukemattomuuteen ovat oppilaiden luku- ja oppimistaidon puutteet sekä asenteet. Myös opettajan oman lukuharrastuksen kehittämistä tulisi tukea, sillä opettajan lukuharrastuksella on suuri vaikutus siihen, kuinka usein kirjallisuutta hyödynnetään eri oppiaineiden opetuksessa. (Lukuklaani-tutkimus 2017–2019.)

Kirjallisuuden saatavuus ja ajankohtaisten lasten- ja nuortenkirjojen näkyvyys luokkahuoneissa on tärkeä tekijä koulujen lukuharrastukseen kannustamisessa. Koulujen mahdollisuuksissa kirjojen ja kirjastopalveluiden hyödyntämiseen on kuitenkin suuria eroja. Koulukirjastojen kehittäminen sekä kunnallisesta kirjastoverkostosta huolehtiminen mahdollistavat niin koulujen kuin kotien tasa-arvoisen kirjallisuuskasvatuksen. (Lukuklaani-tutkimus 2017–2019.)

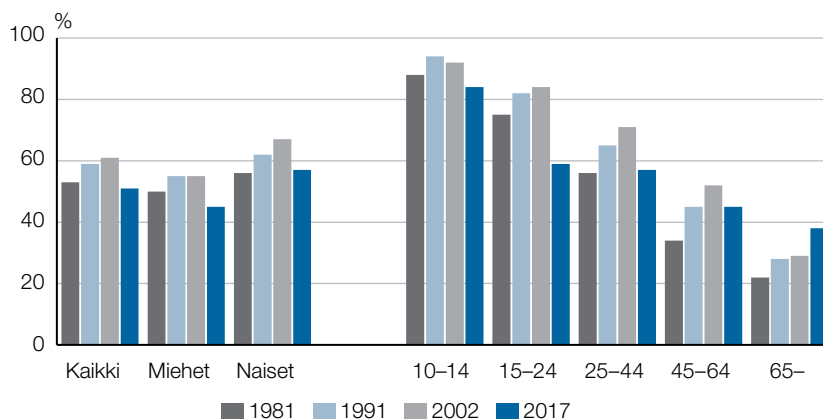
Kun puhutaan lukutaidosta, ei kyse ole pelkästään lapsista ja nuorista. Aikuisista useammalla kuin joka kymmenellä on heikko lukutaito (PIAAC 2012). Erityisesti koulutustaso ja ikä selittävät aikuisten lukutaitoa: heikosti lukevia on suhteellisesti enemmän vanhemmissa ja matalammin koulutetuissa ryhmissä. Heikosti lukevien aikuisten muiden perustaitojen taso voi vaihdella paljon. Heikko lukutaito ei välttämättä tarkoita esimerkiksi työelämän ulkopuolella oloa, ja heikommin lukevilla saattaa olla vahvoja lukutaidon puutteita korvaavia osa-alueita. Aikuisten lukutaidon tunnistaminen ja tukeminen on tärkeää myös lasten lukutaidon kehittämisen kannalta. (Lukukeskus 2020.)

Kirjastokäynnit ovat vähentyneet nuorilla – asia selittyä monella tekijällä

Kirjasto on suosittu ja tasa-arvoinen yleisöinstituutio Suomessa. Vuoden 2017 Vapaa-aikatutkimuksen mukaan puolet (51 %) 10 vuotta täyttäneestä väestöstä oli käynyt kirjastossa kuuden kuukauden aikana. Kuviosta 8 käy kuitenkin ilmi, että kirjastossa käyminen oli vähentynyt sekä miehillä että naisilla ja kaikissa ikäryhmissä senioreita lukuun ottamatta vuoden 2002 jälkeen. 15–24-vuotiailla nuorilla kävijäosuus oli vähentynyt erityisen voimakkaasti, 25 prosenttiyksikköä.

Kuvio 8

Käynyt kirjastossa kuuden kuukauden aikana 1981–2017, prosenttia

Lähde: Tilastokeskus, vapaa-aikatutkimukset

Sekä alueellisesti että sosioekonomisen aseman mukaan tarkasteltaessa kirjastokäyntien vähentyminen näkyy kaikissa väestöryhmissä. Ylemmillä toimihenkilöillä kirjastokäyntien osuus on suurempi kuin muilla sosioekonomisilla ryhmillä.

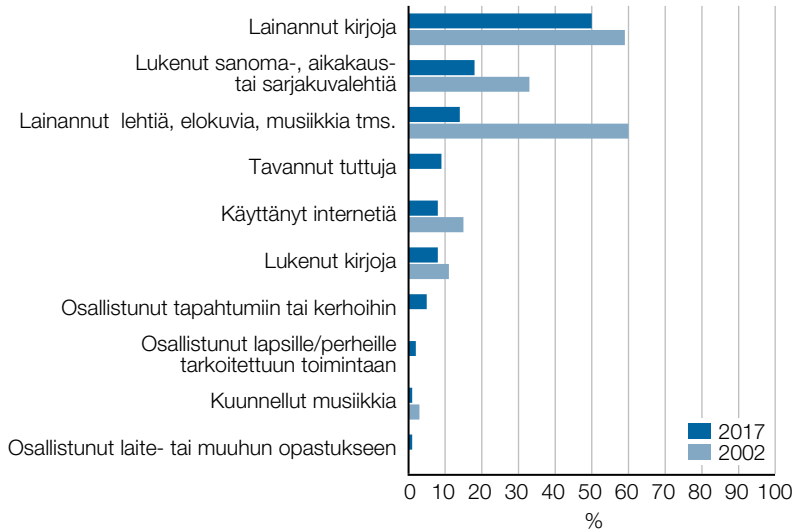
Kirjastossa käymisen vähenemisen yhtenä syynä pidetään internetin käytön lisääntymistä. Kirjastojen verkkosivuilta löytyy kirjojen saatavuuteen liittyvää tietoa, ja lainojen uusiminen verkossa vähentää kirjastossa käyntejä. Käyntimäärä yleisten kirjastojen internetsivuilla kasvoi vuoden 2018 runsaasta 38 miljoonasta vuoteen 2019 yli 47 miljoonaan (Tilastokeskus, Kulttuuritilaston taulukkopalvelu).

Kirjojen lainaaminen on suosituin kirjastossa tehty asia; kirjoja oli lainannut puolet 10 vuotta täyttäneestä väestöstä 12 kuukauden aikana. Hie- man alle viidennes ilmoitti lukeneensa kirjastossa sanoma-, aikakaus- tai sar-

jakuvalehtiä. Internetiä oli kirjastossa käyttänyt harvempi kuin joka kymmenes. Vain prosentti oli osallistunut laiteopastukseen tai kuunnellut kirjastossa musiikkia. (Kuvio 9.)

Kuvio 9

Kirjastossa tehdyt asiat 12 kuukauden aikana 2002–2017, 10 vuotta täyttäneet, prosenttia

Lähde: Tilastokeskus, vapaa-aikatutkimukset

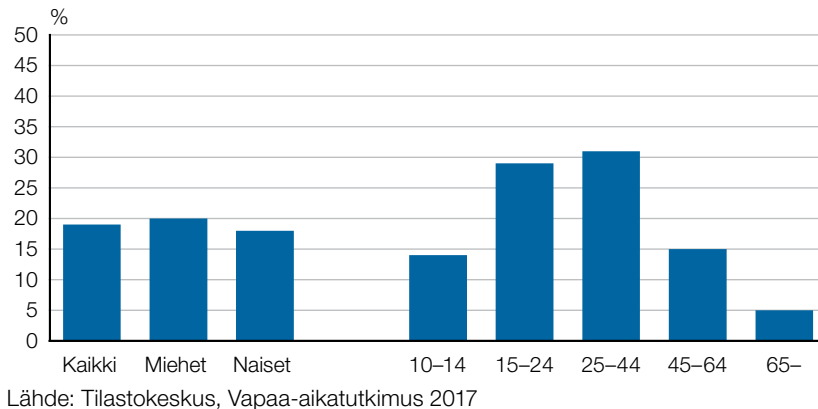
Nuoret ja miehet suosivat e-kirjoja

Vapaa-aikatutkimuksen mukaan vajaa viidennes 10 vuotta täyttäneestä väestöstä oli lukenut kirjoja verkossa tai sähköisesti vuonna 2017. Kuviosta 10 käy ilmi, että miehet lukivat kirjoja verkossa tai sähköisesti useammin kuin naiset. Nuoret (15–24-vuotiaat) ja nuoret työikäiset (25–44-vuotiaat), ylemmät toimihenkilöt ja pääkaupunkiseudulla asuvat lukivat kirjoja verkossa tai sähköisesti eniten, ja 65 vuotta täyttäneet vähiten. On mielenkiintoista, että sekä miehet että nuoret, jotka siis yleensä ovat lukemisen suhteen aliedustettuina, lukevat kuitenkin kirjoja verkossa tai sähköisesti.

Tietokone, älypuhelin ja tabletti ovat suunnilleen yhtä suosittuja sähköisten kirjojen lukuvälineitä. Sen sijaan sähköinen lukulaite (esimerkiksi Kindle) ei ole yleinen: vain kaksi prosenttia oli lukenut kirjoja sähköisellä lukulaitteella.

Kuvio 10

Lukee kirjoja verkossa tai sähköisesti 2017, prosenttia

Suomi lukee -tutkimuksen mukaan sähkökirjan valintaan vaikuttivat saatavuustekijät: sähköinen kirja on halvempi, se on saatavilla nopeammin tai kirja on saatavilla ainoastaan sähköisenä. Joka neljäs vastaaja ilmoitti sähkökirjan valintaperusteeksi sen, että ei halunnut fyysistä esinettä. (Suomi lukee 2021.)

Äänikirjojen kuuntelu on lisääntynyt

Äänikirjojen kuuntelu on lyhyessä ajassa lisääntynyt huomasti. Väestön tieto- ja viestintätekniiikan käyttö -tutkimuksen mukaan vuonna 2020 äänikirjoja oli kuunnellut miljoona suomalaista (23 % 16–89-vuotiaista), kun edellisellä vuonna niin oli tehnyt vain 600 000. Äänikirjojen kuunteleminen yleistyi edellisestä vuodesta eniten nuorilla työikäisillä: 17 prosenttiyksikköä 25–34-vuotiailla ja 16 prosenttiyksikköä 35–44-vuotiailla. (Tilastokeskus, Väestön tieto- ja viestintätekniiikan käyttö 2020.)

Suomi lukee -tutkimuksen mukaan äänikirja valitaan luettavan kirjan sijaan useimmiten tilannesidonnaisista syistä: tilanteessa, jossa ei voi lukea tai halua vaihteeksi kuunnella lukemisen sijaan. Kahdeksan prosenttia ilmoitti valintaperusteeksi sen, että ei pidä lukemisesta. (Suomi lukee 2021.)

Yhä useampi ostaa kirjansa sähköisenä

Suomi lukee -tutkimuksen mukaan vuonna 2020 painettuja kirjoja oli viimeisen 12 kuukauden aikana ostanut 69 prosenttia suomalaisista. Osuus oli

laskenut neljä prosenttiyksikköä vuodesta 2018. Suomalaiset ostivat vuonna 2020 vajaat 15 miljoonaa painettua kirjaa. Naiset ostivat painettuja kirjoja enemmän kuin miehet. Tästä huolimatta painettuja kirjoja ostavien miesten keskimääräinen rahankäyttö kirjoihin ylitti naisten käyttämän rahamäärän vuonna 2018 ja ero on kasvamassa. Tulosta selittänee ainakin osittain se, että miesten kirjaostot painottuivat entistä enemmän tietokirjoihin ja naisten ostot kaunokirjallisuuteen sekä lastenkirjoihin, joiden keskimääräinen hinta on tietokirjallisuutta alempi. Kirjan hinta vaikuttaa miesten ostopäätöksiin vähemmän kuin naisten ostopäätöksiin. (Suomi lukee 2021.)

Sähköisten kirjojen myynti kuluttajille tapahtui vuonna 2020 jo lähes kokonaan lukuaikapalvelujen kautta. Lukuaikapalveluiden kautta kulutettujen kirjojen kappalemäärä oli vuonna 2020 jo yli kahdeksan miljoonaa. Vuodesta 2018 vuoteen 2020 ääni- ja sähkökirjojen lukuaikapalveluita käyttäneiden osuus kasvoi kuudesta 17 prosenttiin. Lukuaikapalveluiden käyttö kasvoi naisilla nopeammin kuin miehillä: vuonna 2018 lukuaikapalveluja osti kuusi prosenttia sekä naisista että miehistä, ja vuonna 2020 naisista joka viides ja miehistä 13 prosenttia. (Suomi lukee 2021.)

Korkeimmin koulutetut ostivat eniten sekä painettuja kirjoja että lukuaikapalveluita. Kuitenkin paljon kirjoja ostaneiden määrä väheni myös korkeakoulutetuilla, ja lukuaikapalveluiden osto on moninkertaistunut myös vähiten koulutetuissa ryhmissä. Lukuaikapalveluja käyttivät eniten nuoret, mutta ne ovat vahvassa kasvussa kaikissa ikäryhmissä.

Lukuaikapalveluja ostivat eniten ne, jotka ostivat eniten myös painettuja kirjoja. Lukuaikapalvelut tavoittivat kuitenkin myös niitä, jotka eivät olleet ostaneet painettuja kirjoja. Suurin osa lukuaikapalveluita käyttävistä painotti käytössä nimenomaan äänikirjojen kuuntelua. (Suomi lukee 2021.)

Lukutaito määrittynyt uudelleen

Perinteinen akateeminen käsitys yksinäisestä lukijasta on suosinut painettua sanaa ja (korkea)kirjallisuuden lukemista. Lukutaidon perusta on kuitenkin jo vuosikymmeniä ollut vuorovaikutuksessa sähköisen median kanssa. Vieraskielisten, useimmiten englanninkielisten televisio-ohjelmien käännöstekstien lukeminen on jo pitkään osaltaan kehittänyt lasten ja nuorten lukutaitoa, ja ensimmäisen PISA-tutkimuksen (2000) tulosten mukaan televisio-ohjelmia tekstittävässä maissa 15-vuotiaiden lukutaito oli parempi kuin OECD:n keskiarvo, ja dubbaavissa maissa taas heikompi (OECD 2001).

Median digitalisaation ja sosiaalisen median kehittymisen myötä mediatarjonta on lisääntynyt tuntuvasti viimeisen 10 vuoden aikana. Somen käyttö liittyy ennen kaikkea ikään: Vapaa-aikatutkimuksen mukaan 10–45-vuotiaista käytännössä katsoen kaikki käyttivät ainakin jotain sosiaalisen median

palvelua tai pikaviestintä. Yli puolet 10 vuotta täyttäneestä väestöstä seuraa sosiaalista mediaa useita kertoja päivässä tai jatkuvasti, ja 15–24-vuotiaista näin tekee yhdeksän kymmenestä. (Kohvakka & Saarenmaa 2019.) Internetin myötä tarvitaan uudenlaisia taitoja, jotta voidaan etsiä ja löytää tarvittavaa informaatiota, ja muodostaa laajasta ja hajanaisesta informaatiotulvasta mielekkäitä ja käyttökelpoisia kokonaisuuksia. (Lasten ja nuorten mediankäytöstä ks. tarkemmin Kaisa Saarenmaan artikkeli tässä julkaisussa.)

Internetissä eri tavoin toimivat lukijat haastavat perinteiset käsitykset lukemisesta ja lukutaidosta. Moderni tietoyhteiskunta edellyttää monenlaisia lukutaitoja, ja sekä sosiaalinen ympäristö että lukemisen teknologia muuttuvat nopeasti. Samalla nämä teknologiset ja sosiaaliset muutokset muuttavat myös lukutaitoja; tällöin on kyse lukemisen ja mediaympäristön välisestä vuorovaikutuksesta. (Herkman & Vainikka 2012, 60–62.)

Sosiaaliset taidot ja kulttuuriset kompetenssit eli uudet medialukutaidot siirtävät näkökulman perinteisestä, yksilöllisiin taitoihin perustuvasta lukutaidosta yhteisesti tuotettuihin sisältöihin. Uusien medialukutaitojen voidaan ymmärtää tarjoavan ajattelemisen ja tekemisen tapoja, jotka ohjaavat perinteiset lukemisen taidot uusiin lukemisen käytäntöihin. Esimerkiksi koululaiset hyödyntävät uusia medialukutaitoja myös keskinäisessä vuorovaikutuksessa ja toinen toisiltaan oppien, vaikka koulun virallinen käytäntö onkin opettajalta oppilaalle suuntautuva opetus.

Uudet medialukutaidot asettavat haasteita kouluopetukselle, koska käytännössä yhden henkilön on mahdotonta hallita kaikkia lukutaitoja ja opettaa niitä muille. Tällöin sosiaalisella oppimisella on suuri rooli, kun tietoa, osaamista ja asiantuntemusta jaetaan myös epävirallisesti verkon kautta. (Herkman & Vainikka 2012, 60–61.)

Lukutaitoa voidaan määritellä monella tavalla: sosiokulttuurinen lukutaitokäsitys ymmärtää lukemisen erilaisten tekstikäytäntöjen hallinnaksi, jolloin tärkeää on lukutaidon soveltaminen jossain tietyissä käyttötilanteissa. Lukutaito voi olla kirjojen lukemisen lisäksi myös blogien lukemista tai kirjoittamista, grafiikan tai animaatioiden tekemistä. Lukemiseen voi sisältyä paitsi tekstejä, myös kuvia, liikettä tai musiikkia. (Kupiainen ja Sintonen 2009, 46.)

Multimodaaliset tekstit asettavat lukijalle erilaisia haasteita kuin monomodaaliset, vain painettua sanaa käyttävät tekstit. Sosiokulttuurisesta näkökulmasta lukeminen ei ole pelkästään olemassa olevien järjestelmien käyttämistä, vaan myös niiden muokkaamista ja tuottamista yhdessä toisten lukijoiden kanssa. (Kupiainen ja Sintonen 2009, 78–88.)

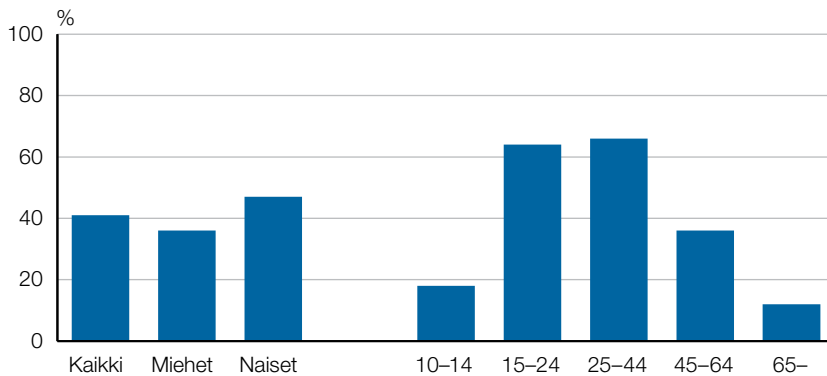
Blogit puhuttelevat nuoria

Sari Östmanin (2009, 191) mukaan yhä useammat haluavat kertoa elämästään, julkaista tuottamaansa materiaalia ja keskustella verkossa vertaisryhmissä. Mahdollisuuden tähän antavat esimerkiksi blogit. Blogien käyttötapa on moninainen: blogeja käytetään viestintään kavereiden kesken, harrastuksista (käsityöblogi, koirablogi, matkailublogi) ja omasta elämästä kertomiseen.

Kuviosta 11 käy ilmi, että blogien lukeminen on varsin suosittua: vuoden 2017 Vapaa-aikatutkimuksen tulosten mukaan noin 40 prosenttia 10 vuotta täyttäneistä seurasi blogeja.

Kuvio 11

Seuraa blogeja 2017, prosenttia

Lähde: Tilastokeskus, Vapaa-aikatutkimus 2017

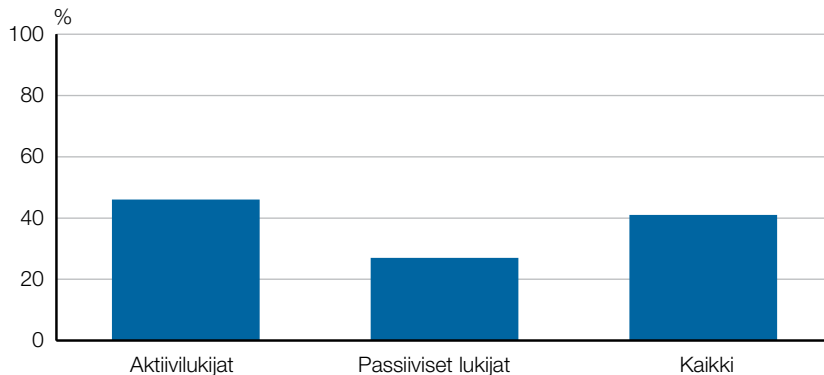
Ikäryhmittäin tarkasteltuna blogeja lukivat eniten 15–24-vuotiaat sekä 25–44-vuotiaat. Nuoret, joilla kirjojen lukeminen on siis vähentynyt eniten, ovatkin innokkaita blogien lukijoita. Myös ne, jotka kirjojen lukijoina ovat passiivisia, ovat löytäneet blogit (vrt. kuvio 12).

Uudessa verkkoympäristössä korostuu viestinnällinen toiminta, jossa ihmiset ovat koko ajan enemmän toistensa kanssa vuorovaikutuksessa. Siirtyminen sosiokulttuuriseen lukutaitokäsitykseen kertoo nimenomaan tästä yhteisöllisestä muutoksesta: lukemisen kohteet ovat yhä enemmän sosiaaliseen viestintään liittyviä tekstejä. (Herkman & Vainikka 2012, 158.)

Vaikka blogit ovat usein lähtökohtaisesti asiasisältöisiä, sosiaalisilla suhteilla on kuitenkin blogeissa suuri merkitys. Ystäväpiirin kautta löydetään kiinnostavia blogeja, ystävien ja tuttavien kirjoittamia blogeja luetaan mielellään ja ystävät toimivat myös omien blogien lukijoina. Voisiko blogien lukeminen mahdollisesti olla digisukupolven vastine vanhemman sukupolven muistelmien ja elämäkertojen lukemiselle?

Kuvio 12

Blogien seuraaminen kirjojen lukemisaktiivisuuden mukaan 2017, prosenttia

Lähde: Tilastokeskus, Vapaa-aikatutkimus 2017

Digipelaaminen on osittain korvannut lukemista

Sukupuoli on iän ohella yksi mediankäyttöön ja lukemiseen vaikuttava tekijä. Miehet ovat edelleen kiinnostuneempia teknologiasta sinänsä kuin naiset, jotka puolestaan kommunikoivat ja lukevat kirjallisuutta miehiä aktiivisemmin. Myöhäismodernissa nykykulttuurissa erilaiset pelit ja pelilliset medialajit ovat saaneet entistä suuremman roolin ja merkityksen. Tätä voidaan kutsua nykykulttuurin leikillistymiseksi.

Sosiokulttuuriseen lukutaitoon liittyvä pelilukutaito yhteiskunnassa lisääntyy, ja pelien piirteitä aletaan soveltaa myös erilaisissa palveluissa, sovelluksissa ja jopa organisaatioiden toimintamalleissa. Tällöin pelin, leikin ja työn väliset rajat alkavat vähitellen hämärtyä. (Pelitutkimuksen vuosikirja 2014.) Vapaa-aikatutkimuksen tulosten mukaan digitaalisten pelien pelaaminen on 25 vuodessa nelinkertaistunut, ja aktiivisimpia pelaajia ovat nuoret pojat. Voisiko (sota)pelien pelaamista peilata vanhemman sukupolven miesten sota-aiheisten kirjojen lukemiseen?

Onko lukeminen kriisissä?

Vapaa-aikatutkimuksen tulosten perusteella lukeminen ei näytä olevan kriisissä. Kirjojen lukeminen on yksi yleisimmistä harrastuksista, ja lukeminen on lisääntynyt 2000-luvun alusta. 10–14-vuotiaat lukevat kirjoja eniten, joten

myöskään tulevaisuudessa ei lukemisen vähenemisestä näy merkkejä. Lukeminen perinteisesti ymmärrettyinä yksilöllisenä taitona ei myöskään näyttäisi olevan kriisissä, sillä nuoret menestyvät edelleen varsin hyvin kansainvälisissä vertailuissa, kuten PISA-tutkimuksessa.

Suomalainen korkea koulutustaso sekä myös kansalaisten suosima, kehittynyt ja monipuolinen kirjastolaitos pitävät yllä kirjojen lukemisen kulttuuria Suomessa.

Monet ilmiöt pysyvät vuosikymmenestä toiseen samansuuntaisina lukemisen kentällä. Naisten ja korkeasti koulutettujen yliedustus lukemisharrastuksessa on tällainen ilmiö. Toisaalta myös muutoksia tapahtuu. Luettujen kirjojen määrä on huomattavasti vähentynyt sekä miehillä että naisilla ja kaikissa ikäryhmissä senioreita lukuun ottamatta. Samaan aikaan digitalisaatio ja sosiaalisen median tarjonta ja käyttö on huomasti lisääntynyt.

Mikäli lukeminen määritellään laajasti, lukeminen itse asiassa lisääntyy sitä mukaa kuin uusia viestintäteknologioita otetaan käyttöön. Tekstejä luetaan yhä useammin mobiililaitteiden avulla. Tällöin lukemiseen tulee uusia ulottuvuuksia, kun luetut tekstit koostuvat yhä useammin erilaisista esittämisen tavoista, kuten kuvista ja videoista, sekä sosiaalisesta vuorovaikutuksesta. Lukeminen sosiokulttuurisena toimintona ei siis ole kriisissä.

Lukemisen kriittisen ja analyttisen puolen kehittymisestä on kuitenkin mahdollista tuntea huolta: kriittinen ja analyttinen lukeminen vaatii laajaa yleissivistystä, jonka hankkiminen väistämättä edellyttää pitkien tekstien lukemista. Pitkien tekstien lukeminen jää paitsioon silloin kun lukeminen muuttuu viestinnälliseksi pikalukemiseksi. Seurauksena saattaa olla ongelmia kielen syntaktisessa hahmottamisessa ja laajempien kokonaisuuksien ymmärtämisessä. (Herkman & Vainikka 2012, 144.)

Joitakin viitteitä tästä saattaa olla löydettävissä siitä Vapaa-aikatutkimuksen tuloksesta, että kirjoittamisen harrastaminen on vähentynyt. Kaunokirjallisia tekstejä, kuten runoja tai novelleja kirjoitti kuusi prosenttia 10 vuotta täyttäneestä väestöstä, kun 2000-luvun alussa kaunokirjallisia tekstejä kirjoitti 12 prosenttia. Suosituin kirjoittamisen muoto on päiväkirjan kirjoittaminen. Sekin on kuitenkin vähentynyt niin, että päiväkirjaa pitää tällä hetkellä noin joka kymmenes, kun vielä 2000-luvun alussa päiväkirjaa kirjoitti neljännes 10 vuotta täyttäneestä väestöstä.

Mikäli mietitään, onko kirjoittamisen harrastaminen siirtynyt verkkoon, pitkien tekstien osalta tämä ei näytä pitävän paikkaansa: blogeja kirjoitti 10 vuotta täyttäneestä väestöstä vain kaksi prosenttia. Pikaviestintään verkkoo sen sijaan käytetään runsaasti: WhatsApp oli suosituin pikaviestinpalvelu, jota käytti 68 prosenttia 10 vuotta täyttäneestä väestöstä vuonna 2017. Nuoret suosivat eniten kuvanjakopalvelu Instagramia: kolme neljästä alle 25-vuotiaasta käytti Instagramia vuonna 2017. Sähköinen viestintä on siis lyhyessä ajassa muuttanut kirjoittamisen kulttuuria syvällisellä tavalla.

Kun pelätään lukemisen kuolemaa, pelätään itse asiassa totuttujen, perinteisten lukemisen tapojen kuolemaa. Identiteettejä kuitenkin rakennetaan kertomuksia kertomalla, ja kertomuksia varmasti kerrotaan, vaikka kertomisen tapa vuosikymmenien saatossa vaihtelisikin. Digitaalisessa maailmassa monenlainen lukeminen näyttääkin lisääntyvän ja saavan erilaisia muotoja. Vaikka verkkoviestintä on monin tavoin muuttanut lukemisen tapoja, empiiriset tutkimukset eivät tue myöskään pelkoa perinteisen lukemisen kuolemasta. Lukemiskulttuurien monipuolistumisesta huolimatta myös perinteinen kirjan lukeminen on edelleen suosittua ja arvostettua. Lukemista tutkittaessa lukemista on syytä lähestyä teoslähtöisyyden sijaan sisältölähtöisesti.

Lähteet

- Anderson, Benedict (2007). *Kuvitellut yhteisöt. Nationalismin alkuperän ja leviämisen tarkastelua*. Suom. Joel Kuortti. Tampere: Vastapaino.
- Bauman, Zygmunt (2002). *Notkea moderni*. Suom. Jyrki Vainonen. Tampere: Vastapaino.
- Eskola, Katarina (2009). Väinö Linna ja suomalaisten muut kirjailijasuositukset vuosituhannen taitteessa. Teoksessa Mirja Liikkanen (toim.) *Suomalainen vapaa-aika. Arjen ilot ja valinnat*. Helsinki: Gaudeamus, 123–160.
- Eskola, Katarina (1990). Sukupolvet ja kirjallisuus. Teoksessa Katarina Eskola: *Lukijoiden kirjallisuus Sinubesta Sonja O:hon*. Helsinki: Tammi, 49–65.
- Eskola, Katarina & Linko, Maaria (1986). *Lukijan onni. Poliitikkojen, kulttuuriliitin ja kirjastonkäyttäjien kirjallisista mieltymyksistä*. Helsinki: Tammi.
- Eurostat 2018: <https://ec.europa.eu/eurostat/web/products-eurostat-news/-/EDN-20180423-1> [viitattu: 1.6.2021].
- Herkman, Juha & Vainikka, Liisa (2012). *Lukemisen tavat. Lukeminen sosiaalisen median aikakaudella*. Tampere: Tampere University Press.
- Kohvakka, Rauli & Saarenmaa, Kaisa (2019). WhatsApp suosituin – some on suomalaisten arkea iän mukaan vaihdellen. Tieto&trendit. <https://www.stat.fi/tietotrendit/artikkelit/2019/whatsapp-suosituin-some-on-suomalaisten-arkea-ian-mukaan-vaihdellen/> [viitattu: 6.9.2021].
- Kupiainen, Reijo & Sintonen, Sara (2009). *Medialukutaidot. Osallistuva mediakasvatus*. Helsinki: Palmenia.
- Lasten ja nuorten säätio: Nuorten lukutottumiskysely. <https://www.nuori.fi/2020/08/19/kysely-nuoret-lukevat/> [viitattu: 1.6.2021].
- Leino, Kaisa & Ahonen, Arto K. & Hienonen, Ninja & Hiltunen, Jenna & Lintuvuori, Meri & Lähteinen, Suvi & Lämsä, Joni & Nissinen, Kari & Nissinen, Virva & Puhakka, Eija & Pulkkinen, Jonna & Rautopuro, Juhani & Siren, Marjo & Vainikainen, Mari-Pauliina & Vetteranta, Jouni (2019). *PISA 2018 ensituloksia*. Opetus- ja kulttuuriministeriön julkaisuja 2019:40. <http://julkaisut.valtioneuvosto.fi/bitstream/handle/10024/161922/Pisa18-ensituloksia.pdf?sequence=1&isAllowed=y> [viitattu: 1.6.2021].

- Liikkanen, Mirja (2009). Suomalaisen makukulttuurin erityispiirteitä. Teoksessa Mirja Liikkanen (toim.) *Suomalainen vapaa-aika. Arjen ilot ja valinnat*. Helsinki: Gaudeamus, 161–200.
- Lukukeskus. 10 faktaa lukemisesta. <https://lukukeskus.fi/10-faktaa-lukemisesta-2020/#fakta-1> [viitattu: 1.6.2021].
- Lukuklaani-tutkimus: Ala- ja yläkoululaisten alkukartoitusten koosteet, analyysi ja tiedottaminen. Tutkimusraportti 2017–2019. <https://blogs.helsinki.fi/lukuklaani/files/2020/01/Lukuklaani-tutkimusraportti-2017-2019.pdf> [viitattu: 1.6.2021].
- Matikainen, Janne (2011). *Muuttuvat mediat – haasteelliset sukupolvet*. Helsinki: Infor.
- OECD 2018: <https://data.oecd.org/pisa/reading-performance-pisa.htm> [viitattu: 1.6.2021]
- OECD 2001: <https://www.oecd-ilibrary.org/docserver/9789264195905-en.pdf?expires=1619166475&id=id&accname=guest&checksum=EACFC-FC6BE95C2D0448752A0131642A2> [viitattu: 1.6.2021].
- Pelitutkimuksen vuosikirja 2014. www.pelitutkimus.fi [viitattu: 1.6.2021].
- PIAAC 2012. Opetus- ja kulttuuriministeriön julkaisuja 2013:19. <https://julkaisut.valtioneuvosto.fi/handle/10024/75272> [viitattu: 1.6.2021].
- Purhonen, Semi & työryhmä: Gronow, Jukka & Heikkilä, Rie & Kahma, Nina & Rahkonen, Keijo & Toikka, Arho (2014). *Suomalainen maku. Kulttuuripääoma, kulutus ja elämäntyylien sosiaalinen eriytyminen*. Helsinki: Gaudeamus.
- Pääkkönen, Hannu & Hanifi, Riitta (2011). *Ajankäytön muutokset 2000-luvulla*. Helsinki: Tilastokeskus.
- Suomen virallinen tilasto (SVT): Vapaa-ajan osallistuminen [verkkojulkaisu]. Helsinki: Tilastokeskus [viitattu: 28.9.2021].
Saantitapa: <http://www.stat.fi/til/vpa/2017/03/index.html>
- Suomen virallinen tilasto (SVT): Väestön tieto- ja viestintätekniikan käyttö [verkkojulkaisu].
ISSN=2341-8699. Helsinki: Tilastokeskus [viitattu: 23.2.2021].
Saantitapa: <http://www.stat.fi/til/sutivi/index.html>
- Suomi lukee -tutkimus 2021. <https://kirjakauppaliitto.fi/wp-content/uploads/2021/05/Suomi-lukee-2021-medialle.pdf> [viitattu: 1.9.2021].
- Tepper, S.J. (2000). Fiction Reading in America: Explaining the Gender Gap. *Poetics* 27, 255–275.
- Tilastokeskus, Kulttuuritilaston taulukkopalvelu. https://pxhopea2.stat.fi/sahkoiset_julkaisut/kulttuuritilasto/alku.htm [viitattu: 1.6.2021].
- Östman, Sari (2009). Onko netille aikaa? Teoksessa Petri Saarikoski & Jaakko Suominen & Riikka Turtiainen & Sari Östman (toim.) *Funetista Facebookiin: Internetin kulttuurihistoria*. Helsinki: Gaudeamus, 157–192.

Juha Haaramo

7 Musiikkimaku ja sen moninaisuus – kvantitatiivinen analyysi

Suomalaisten musiikkimakua on tutkittu kattavasti yllättävän harvoin, vaikka radion ensimmäiset kuuntelijatutkimukset tehtiin jo 1920-luvulla ja väestötutkimuksella musiikkimakua tutkittiin ensimmäisen kerran jo 1960-luvulla (Alm 1992; Toiviainen 1968 & 1970). Vielä harvemmin, jos koskaan, musiikkimakua on Suomessa analysoitu kattavasti kvantitatiivisin menetelmin niin, että musiikkimakua tai musiikin kuuntelua selittävien useampien muuttujien vaikutukset toisiinsa on kontrolloitu. Tämän artikkelin tarkoitus on paikata tätä puutetta.

Artikkelissani tarkastelen, mikä on sosiodemografisten taustamuuttujien – kuten sukupuoli, syntymäkohortti, koulutusaste ja sosioekonominen asema – yhteys siihen, mitä musiikkilajeja ja kuinka montaa eri lajia kuunnellaan. Aineistoni on Tilastokeskuksen vuoden 2017 vapaa-aikatutkimus, johon artikkelissa esitetyt tiedot perustuvat, ellei lähteitä ole muuten erikseen mainittu.

Vapaa-aikatutkimuksessa musiikin kuuntelua ja mielimusiikkia kysyttiin sekä omin sanoin vastattavilla kysymyksillä että valmiiksi luokitellulla monivalintakysymyksellä: millaista musiikkia kuuntelet? Tässä tarkastellaan jälkimmäisen kysymystyyppin tuloksia.

Artikkelissa ei käsitellä varsinaisesti torjuttua tai inhottua musiikkia. Näitä musiikkimaulle olennaisia tekijöitä on käsitelty jo aiemmissa yhteyksissä (ks. Haaramo 2019a & 2019b). Tässä artikkelissa torjunta ilmenee ainoastaan osin tai latentisti siinä, että tiettyjä musiikkilajeja ei kuunnella.

Musiikkimakua selittävästä taustamuuttujista painotan artikkelissani erityisesti sukupolvitarkastelua. Sukupolvi on keskeinen kokemuksellinen käsite musiikkimieltymysten kehkeytymisessä ja musiikkimakututkimuksessa (esim. Salminen 1992; Seppänen 1993; Keskinen 1994; Haaramo 2019a). Toinen musiikkimakututkimuksessa tyypillisesti tarkasteltu muuttuja on sukupuoli. Sosiologisessa maun tutkimuksessa erityisesti kulttuuriin pääomaan ja sosiaaliseen kerrostumiseen liittyvät muuttujat kuten koulutusaste ja sosioekonominen asema ovat puolestaan olleet keskiössä.

Mistä me oikein puhumme, kun puhumme musiikkimausta?

Musiikkimaku yhdistyy mielikuvissa eri asioihin: se voi viitata mielimusiikkiin ja torjuttuun musiikkiin, maun monipuolisuuteen, tai yleisiin arvostuksiin tai oppineisuuteen.

Musiikkimakua voidaan tutkia monella tapaa esimerkiksi audionäytteen sekä kyselytutkimuksissa erilaisilla kysymystyypeillä kuten avoimilla kysymyksillä, valmiiksi luokitelluilla kysymyksillä tai erilaisilla musiikkilajien listoilla (esim. Salminen 1990; Hieta 2003; Purhonen ym. 2014; Haaramo 2019a & 2019b; Suomen virallinen tilasto).

Eri tiedonkeruutavoissa korostuvat edellä mainitut puhuvat eri painotuksin. Karkeistaen voidaan sanoa, että suhteessa eri puhetapoihin audionäytteisä painotus on puhtaimmin itse musiikkimaussa, musiikkilajien listoissa korostuu puolestaan yleisemmin myös se, millaisiin yleisöihin samastutaan, ja erilaisten teosten tai säveltäjien tunnistamisessa painottuu muita lähestymistapoja enemmän ns. kulttuurisen pääoman ja musiikillisen sivistyksen merkitys (esim. Bourdieu 1984 & 1985).

Erilaisista tiedonkeruumenetelmistä riippumatta eri musiikkilajien kuuntelua tai mielimusiikkia koskevat kyselytutkimuksilla saadut tiedot vastaavat usein melko hyvin musiikinäytteisiin perustuvien musiikkimakututkimusten tuloksia (Haaramo 2019a). Musiikkimakua koskevat kysymykset näyttävätkin sopivan kyselytutkimuksiin paremmin kuin monet muut kulttuurista makua koskevat kysymykset. On helppoa sanoa mistä pitää ja mistä ei. Eri musiikkilajeja kuvaavat yleisimmät käsitteet ovat myös hyvin ymmärrettäviä sekä yleisesti käytettyjä. Eri musiikkilajien yhdistelmien käyttö kyselytutkimuksissa on kuitenkin ongelmallista ja osin mielivaltaista. Samoin aikamääreiden ”moderni” tai ”nyky” käyttö kyselytutkimuksissa on ongelmallista, sillä ne jäävät viittauksiltaan usein epämääräisiksi ja kyselyyn vastaajat voivat ymmärtää ne hyvin eri tavoin.

Nuoret ja vanhat torjuvat pitkälti toistensa mielimusiikkia

Pidetyimmät musiikkilajit Suomessa ovat pop-, iskelmä, rock, heavy ja klassinen musiikki. Toisaalta rock, heavy ja klassinen musiikki ovat rapin ja jazzin ohella myös torjutuimmat musiikkigenret, mikä ilmentää ennen kaikkea sitä, että eri sukupolvien ja usein myös sukupuolten musiikkimaut eroavat pääpiirteissään toisistaan.

Nuoret ja vanhat torjuvat osin toistensa mielimusiikkia: vanhat rappia, ”jumputusta” ja teknoa yms. – nuoret klassista, oopperaa ja hengellistä. Jo

Karl F. Schluesserin 1940-luvulla tehdystä musiikkimakututkimuksesta kävi ilmi, että ikä on merkittävin musiikkimakua selittävä tekijä (Schluesser 1948; ks. myös Hoffer 1968). Musiikin kuuntelu on yleisintä nuoruusvuosina ja nuoruusajan musiikki säilyy usein merkityksellisenä, vaikka mieltymysten skaala myöhemmin muuttaisi muotoaan (Haaramo 2019a & 2019b; Suomen virallinen tilasto).

Maun hierarkia – hyvä vs. huono musiikki

Onko musiikki hyvää vai huonoa, on sosiologisessa mielessä sosiaalinen rakennelma. Suomessakin aikanaan suosittu, mutta varsin kiistanalaisen ranskalaisen sosiologin Pierre Bourdieun mukaan musiikki on yksi niistä kulttuurin alueista, jossa kulttuurisen pääoman ja maun suhde on selvin (ns. kulttuurisen pääoman mukainen maun määritelmä). Bourdieun mukaan ei ole mitään muuta mikä mahdollistaisi samassa mitassa kuin musiikkimaku oman ”hieouden” osoittamisen. Bourdieun luokkasosiologisessa ajattelussa makuarvostelmat tai -hierarkiat ovatkin kutakuinkin yksinomaan yhteiskuntaluokkataustaisesti jäsenyneitä, symbolisen vallan ja kommunikaation välineitä. (Bourdieu 1984 & 1985.)

Toisin kuin yli puolivuosisata sitten Bourdieun mukaan Ranskassa, Suomessa musiikin makukulttuurit eivät näyttäisi jäsenyvän kovin selvästi sen mukaan, mihin yhteiskuntaluokkaan henkilö katsoo kuuluvansa (Liikkanen 2009).

Klaus Mäkelän (1985) mukaan tyylien hierarkia edellyttää pitkään perinteeseen pohjautuvaa eriarvoisuutta, mitä lisäksi globalisaatio, yhteiskunnan tasa- ja moniarvoistuminen, eriytyminen, yksilöllistyminen sekä musiikkimaun suhteen musiikkitalouden muutos, eritoten musiikin kulumahdollisuuksien huima laajentuminen suoratoistopalvelujen takia, ovat omiaan murentamaan.

Muiden muassa näiden antihierarkkisten voimien vuoksi Suomessa tuskin enää 2020-luvulla on syytä ainakaan kovin vakavasti ja kiistattomasti puhua selväpiirteisestä musiikkimakujen hierarkiasta, niin kuin joskus puhuttiin ”vakavasta” ja siitä muusta musiikista. Yksiviivaisessa modernin aikakauden yhteiskunnassa kaikki perustui eroon, erotteluun ja katkokseen (Maffesoli 1995). Pirstaloituneessa jälkimodernin aikakauden yhteiskunnassa tällainen ei ole enää yhtä lailla selvää eikä ajankohtaista.

2020-luvulla musiikillinen maisema on paljon monisysteemimpi ja heterogeenisempi kuin 1900-luvun jälkipuoliskolla – ja populaarikulttuuri on levittäytynyt kaikkialle. Tämä ei kuitenkaan tarkoita sitä, etteikö myös koulutusasteella olisi usein tilastollista empiiristä yhteyttä musiikin kulutukseen tai etteivätkö ihmiset itse arvottaisi eri musiikkilajeja, jopa hyvinkin voi-

makkaasti. Tämä ei myöskään tarkoita sitä, etteikö jakoa korkea- ja populaarikulttuuriin tai vastaaviin luokkiin edelleen keskusteluissa käytettäisi, vaikka 60-luvun kulttuuritaistelut iskelmän ja klassisen musiikin arvosta ovatkin jo historiaa. Toki taide taiteena ja viihde viihteenä -näkökulmakaan ei ole mihinkään hävinnyt, vaikka onkin ehkä jäänyt viime vuosikymmeninä laajentuvan populaarikulttuurin jalkoihin. Tästä esimerkkinä nykykulttuurin näkökulmasta jopa sangen virkistävä taiteilija Anna Erikssonin ulostulo Helsingin Sanomissa kesällä 2021 (Kaseva 2021).

Kaikkiruokaisuus musiikin kuuntelussa

Vaikka erilaisissa omissa luonnehdinnoissaan hyvin monet pitävät musiikkimakuaan kaikkiruokaisena, niin kukaan ei ole täysin kaikkiruokainen, vaikka kuinka niin väittäisi. Kaikkiruokaisen adjektiiviin liittyy useimmiten torjunta eli partikkeli ”paitsi”.

Sosiologisessa keskustelussa kaikkiruokaisuudella ei tarkoiteta mitään kaiken kattavaa kaikkiruokaisuutta. Sen sijaan viime vuosikymmeninä sosiologisessa keskustelussa on esitetty, että korkeasti koulutetut ja ylemmät toimihenkilöt tai yleisemmin korkean sosiaalisen aseman ryhmät olisivat kulttuurin kulutuksen suhteen muita väestöryhmiä laaja-alaisempia tai monikulttuurisempia – ehkäpä jopa jonkinlaisia jälkimodernin ajan renessanssi-ihmisiä (Peterson & Simkus 1992; Sullivan & Katz-Gerro 2007; Alasuutari 2009; Purhonen ym. 2014).

Lähden seuraavaksi tutkimaan, päteekö tämä ns. kulttuurinen kaikkiruokaisuus ja kaikkiruokaisuushypoteesi Suomessa musiikin kuunteluun vai vaikuttaako kenties vain siltä.

Aineiston tilastollinen tarkastelu

Ihmis- ja yhteiskuntatieteissä selittävät muuttujat ovat harvoin riippumattomia toisistaan: sekä koulutusaste että sosioekonominen asema ovat yhteydessä ikään, lisäksi sosioekonominen asema korreloi melko voimakkaasti koulutusasteen kanssa. Varsinainen kvantitatiivinen empiirinen tutkimus alkaa-kin siitä, kun tarkastellaan yhtä aikaa vähintäänkin kolmen muuttujan yhteyksiä, jolloin näennäiskorrelaatiosta on mahdollista päästä eroon.

Kvantitatiivisessa tutkimuksessa otanta-asetelma tulee ottaa huomioon aineiston estimoinnista, jotta tunnusluvut saadaan laskettua mahdollisimman harhattomasti. Vapaa-aikatutkimuksen tiedonkeruun otanta-asetelmana oli ikäryhmän ja asuinalueen suhteen ositettu systemaattinen satunnaisotanta, mikä huomioitiin estimoinnissa. Tilastollisessa mallintamisessa käytettiin otanta-asetelman ja osituksen huomioon ottavaa SPSS Complex

Samples -toimintoa sekä LRA- että GLM-menettelyä Bonferroni-korjauksilla. Käytetty painomuuttuja sisälsi naiivin katomallin ositteineen. Otanta-asetelman vaikutusta kuhunkin estimoituun tunnuslukuun on kuvattu asetelmakertoimella DEFF, joka on aineistosta asetelmaperusteisesti lasketun varianssin ja yksinkertaisen satunnaisotannan varianssin suhde.

Pää- ja yhdysvaikutuksia tutkiviin malleihin otettiin mukaan korkeintaan päävaikutusmalleissa tilastollisesti merkitseviksi osoittautuneet muuttujat. Jotta malleista ei tulisi liian sekavia, jotta mallit olisivat tilastollisesti merkitseviä ja muuttujien väliset yhteydet olisivat ymmärrettäviä ja vielä tulkittavissa, malleissa analysoitiin korkeintaan kahden muuttujan muodostamia yhdysvaikutuksia. Mikäli malli ei osoittautunut tilastollisesti merkitseväksi, tehtiin uusi malli, johon otettiin mukaan vain ne yhdysvaikutukset, jotka olivat edellisessä mallissa tilastollisesti merkitseviä.

Musiikkimakutarkastelussani kaikkiruokaisuuden osalta aineiston mallintaminen toteutettiin CS GLM-menettelyllä. Vastemuuttujana käytettiin kuunneltujen musiikkilajien määrää, ottamatta kantaa siihen, millaisia kombinaatioita nuo määrät pitivät sisällään.

Vapaa-aikatutkimuksen monivalintakysymyksessä musiikkilajeja tai niiden yhdistelmiä oli yhteensä 14 kappaletta. Päävaikutuksia tutkivaan malliin otettiin mukaan: sukupuoli, sukupolvi, koulutusaste ja sosioekonominen asema. Vapaa-aikatutkimuksen monivalintakysymys muodostui seuraavista musiikkilajeista tai musiikkilajien yhdistelmistä:

1. Klassinen musiikki
2. Uusi taidemusiikki
3. Hengellinen musiikki
4. Etno-, kansan- tai maailmanmusiikki
5. Jazz
6. Funk, reggae, soul, blues
7. Rap, poprap, hiphop
8. Heavy metal
9. Elektroninen tanssimusiikki (EDM)
10. Popmusiikki
11. Rock tai punk
12. Suomalainen iskelmämusiikki
13. Ulkomainen viihde- tai iskelmämusiikki
14. Jokin muu musiikki

Kuunneltujen musiikkilajien määrää raportoitiin malliperusteisesti reunakeskiarvoina, sillä edellä mainitut mallin selittävät muuttujat eivät olleet riippumattomia toisistaan. Mikäli selittäjät olisivat riippumattomia toisistaan, olisivat malliperusteiset reunakeskiarvot ja tavanomaiset kontrolloimattomat keskiarvot täysin samat.

Päävaikutusten analyysi taulukossa 1 osoittaa, että sukupolvi, koulutusaste ja sosioekonominen asema ovat yhteydessä kuunneltujen musiikkilajien määrään. Sukupuolella ei ollut tilastollisesti merkitsevää yhteyttä vastemuuttajaan. Kahden muuttujan muodostamien yhdysvaikutusten lisääminen teki mallista tilastollisesti ei-merkitsevän, eivätkä yhdysvaikutukset osoittautuneet tilastollisesti merkitseviksi, joten tulokset perustuvat alkuperäiseen päävaikutusmalliin.

Taulukko 1

Sosiodemografisten muuttujien yhteys kuunneltujen musiikkilajien määrään

Mallin selitysosuus	GLM-menettely (N= 7 155)		
	Df1	Wald F	P-arvo
<i>R²</i> .11			
Malli	19	49,9	***
Päävaikutukset			
Sukupuoli	1	0,0	ns
Sukupolvi	7	18,8	***
Koulutusaste	4	34,0	***
Sosioekonominen asema	7	4,0	**

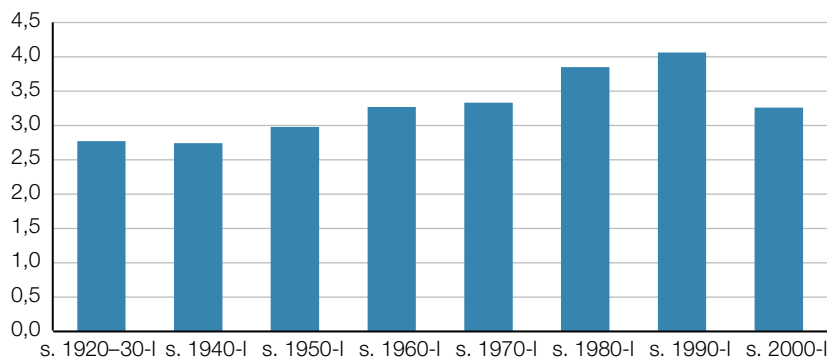
Bonferroni *p < .05. **p < .01. ***p < .001. DEFF 1.02 – 1.12

Yli 18-vuotiaat nuoret ovat vanhoja kaikkiruokaisempia musiikkimaussaan

Sukupolvella oli selvä lineaarinen yhteys ns. kaikkiruokaisuuteen, jolla tässä artikkelissa tarkoitetaan kuunneltujen eri musiikkilajien määrää. Kuviosta 1 käy ilmi, että kuunneltujen musiikkilajien määrä kasvoi siirryttäessä vanhemmasta sukupolvesta nuorempaan.

Kuvio 1

Kuunneltujen musiikkilajien määrä sukupolven mukaan, estimoidut reunakeskiarvot

Ainoan poikkeuksen tähän kasvavaan trendiin tekivät tutkimuksen tiedonkeruuaikaan 10–17-vuotiaat lapset. Heidän tapauksessaan ei kuitenkaan voida vielä nuoren iän vuoksi oikein puhua kokemuksellisesta tai musiikin kokemisen sukupolvesta (vrt. Mannheim 1952 [1928]; Salminen 1991). Tulos peilaa hyvin viime vuosina mediassakin esitettyä käsitystä nuorten aikuisten monenkirjavasta musiikkimausta. Tästä esimerkkinä musiikkitoimittaja Pekka Laineen toteamus Ylen kulttuurivieras-artikkelisarjassa:

”Monen alle 40-vuotiaan subtautuminen musiikkiin on aika avarakatseinen. On hirvittävän vähän sääntöjä sille, mikä musiikki on kiinnostavaa. He ottavat vaikutteita paljon ennakkoluulottomammin ja yllättävämmiin eri paikoista kuin aiemmat sukupolvet.” (Vedenpää 2021.)

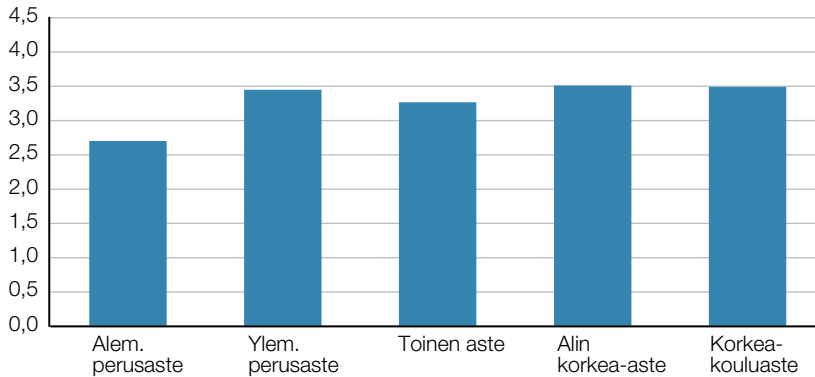
Vähäinen koulutus ennustaa yksipuolisempaa musiikkimakua

Kuten edellä nähtiin, musiikin kuuntelussa kaikkiruokaisuus on ennen kaikkea sukupolvi-ilmiö. Toteutettu kvantitatiivinen analyysi osoitti, että ei voida sanoa, että korkea tai korkein koulutustaso olisi yhteydessä musiikilliseen kaikkiruokaisuuteen. Korkeakoulutetuilla (yliopistotutkinto, ammattikorkeakoulututkinto) ei ollut sen monipuolisempi musiikkimaku, mitä tulee kuuntelujen musiikkilajien määrään, kuin ylemmän perusasteen (peruskoulu, keskikoulu) tai alimman korkea-asteen tutkinnon (opistotutkinto) suorittaneilla.

Kuviosta 2 käy ilmi, että hyvin vähäinen koulutus sen sijaan ennusti musiikin kuuntelussa vähäisempää musiikkilajien kirjoa eli Petersonin ja Simkuksen (1992) termein yksiruokaisempaa makua, mikä jossain määrin tukee teoriaa matalaan sosiaaliseen asemaan liitetystä kulttuurisesta yksipuolisuudesta. Petersonin ja Simkuksen analyysi perustui kuitenkin yhdysvaltalaiseen 1980-luvun aineistoon ja deskriptiivisempään lähestymistapaan: ryhmittelyihin, frekvensseihin ja ristiintaulukointeihin, eikä niinkään selittävään tutkimusasetelmaan.

Kuvio 2

Kuunneltujen musiikkilajien määrä koulutusasteen mukaan, estimoidut reunakeskiarvot

Sosioekonominen asema ei juurikaan selitä kaikkiruokaisuutta

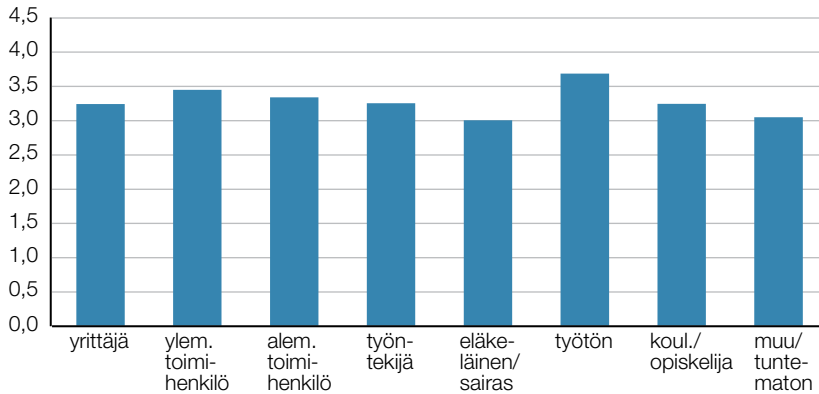
Sosioekonominen asema on selkeästi laatueroasteikollinen ja sisäisesti epäyhdenäinen kategoria erityisesti yrittäjien, työttömien, eläkeläisten (ml. pitkäaikaissairaat) ja osin opiskelijoiden sekä luokkaan muut kuuluvien osalta. Osin ainakin tästä syystä tulosten tulkinta sosioekonomisen taustan pohjalta ei ole suoraviivaista ja jää usein pelkästään kuvailun tasolle.

Tarkasteltaessa sosioekonomisen aseman yhteyttä kuunneltujen musiikkilajien määrään, selkeälinjaista yhteiskuntaluokkataustaisesti tai sosioekonomisesti jäsentyvää yhteyttä ei ollut havaittavissa. Kuviosta 3 käy ilmi, että kaikkiruokaisimpia musiikkimaultaan olivat työttömät ja vasta heidän jälkeensä ylemmät toimihenkilöt. Mikä sitten selittäisi työttömien suurempaa musiikillista kaikkiruokaisuutta muihin sosioekonomisiin ryhmiin nähden? Sukupolvi tai koulutusaste se ei ole, sillä niiden vaikutukset on tilastollisessa mallissa vakioitu. Kyseessä voi olla jokin mallin ulkopuolinen esimerkiksi kulttuurinen tekijä, jonka selvittäminen vaatisi lisäanalyysiä ja lisätietoja.

Analyyssissa käytettiin malliperusteisia reunakeskiarvoja, sillä kuten aiemmin todettiin, selittävät muuttujat eivät olleet riippumattomia toisistaan. Mikäli olisi käytetty suoraan tavanomaisia keskiarvoja vakioimatta mitään, olisi esimerkiksi kuunneltujen musiikkilajien määrä ollut selvästi pienempi kaikkein vanhimmissa sukupolvissa ja kaikkein nuoremmassa sukupolvessa sekä vähiten koulutettujen ja eläkeläisten keskuudessa. Vastaaavasti kuunneltujen musiikkilajien määrä olisi ollut selvästi suurempi toimihenkilöiden keskuudessa.

Kuvio 3

Kuunneltujen musiikkilajien määrä sosioekonomisen taustan mukaan, estimoidut reunakeskiarvot

Eri musiikkilajien kuuntelu – alustavat yhteydet

Edellä tarkasteltiin, mikä oli sosiodemografisten taustamuuttujien yhteys siihen, kuinka montaa eri musiikkilajia kuunnellaan. Mitä nämä musiikkilajit sitten ovat, sitä tarkastellaan kuinkin musiikkilajin osalta alustavasti tässä luvussa ja syventävästi kunkin eri musiikkilajin osalta erikseen seuraavissa luvuissa.

Päävaikutusten logistinen regressioanalyysi (LRA) taulukossa 2 osoittaa, että parhaiten eroja eri musiikkilajien kuuntelussa selittää sukupolvi. Myös koulutusasteen ja sukupuolen asema makuerojen selittäjinä on keskeinen.

Taulukko 2

Eri musiikkilajien kuuntelun yhteys sosiodemografisiin taustamuuttujiin

Musiikkilaji	Mallin selitysosuus R ² Nagelkerke	Logistinen regressio, päävaikutukset (N= 7 155)			
		Sukupuoli	Sukupolvi	Koulutusaste	Sosioekonominen asema
Klassinen musiikki	.11	***	***	***	ns
Uusi taidemusiikki	.08	ns	***	***	*
Hengellinen musiikki	.10	***	***	ns	ns
Etno-, kansan- tai maailmanmusiikki	.03	***	***	***	*
Jazz	.05	ns	**	***	ns
Rap, poprap, hiphop	.40	ns	***	**	ns
Heavy metal	.31	***	***	**	ns
Elektroninen tanssimusiikki (EDM)	.33	***	***	***	**
Popmusiikki	.33	***	***	*	***
Rock tai punk	.31	***	***	***	ns
Suomalainen iskelmämusiikki	.22	***	***	***	ns
Ulkomainen viihde- tai iskelmämusiikki	.12	***	***	***	ns

Bonferroni *p < .05. **p < .01. ***p < .001. (mallit p < .001.).

Asetelmakerroin (DEFF) 0.80 – 1.13

Sosioekonomisen aseman yhteys eri musiikkilajien kuunteluun oli sen sijaan suhteellisen heikko, eikä monesti kovin yksiselitteinen. Ainoastaan pop- ja elektronisen tanssimusiikin kuuntelussa sosioekonomisella asemalla oli mainittavaa merkitystä. Uuden taidemusiikin ja etno- tai kansanmusiikin kuunteluun sosioekonomisella asemalla oli päävaikutusmallissa tilastollisesti merkitsevä yhteys, mutta mallien selitysosuudet olivat vaatimattomia.

Ylipäättään demografisten taustamuuttujien selitysosuus eri musiikkilajien kuuntelun selittäjänä oli suurimmillaan populaarimusiikin genreissä. Sen sijaan uuden taidemusiikin, jazzin ja etno- tai kansanmusiikin kohdalla mallien selitysosuudet olivat vaatimattomia. Voi olla niin, että näiden musiikkilajien kuuntelua selittää paremmin muut, ehkä subjektiivisemmat tai yksilöllisemmät, kuin sosiodemografiset tai yhteisölliset musiikkimaun tausta- tai osatekijät (musiikkimausta käsitteenä ks. esim. Salminen 1992).

Lisäksi etno-, kansan- tai maailmanmusiikin kohdalla kysymys on useammasta genreistä, mikä voi rapauttaa muuttujien välisiä yhteyksiä. Samankaltaisesta syystä logistisiin regressioanalyysiin ei otettu mukaan vapaa-aikatutkimuksessa käytettyä afrokariibialaisen ja afroamerikkalaisen musiikkilajin yhdistelmää: funk, reggae, soul, blues.

Päävaikutusten analyysi osoitti, että varsinkin sukupolvi, sukupuoli ja koulutusaste ovat yhteydessä eri musiikkilajien kuunteluun ja selittävät hyvin ennen kaikkea populaarimusiikin kuuntelua. Seuraavaksi analysoin kokonaiskuvaava tarkemmin, tarkastelemalla päävaikutusten lisäksi selittävien muuttujien mahdollisia yhdysvaikutuksia.

Tavoitteena on nähdä, säilyykö itsenäisten selittävien muuttujien yhteys selitettävään muuttujaan, vai rakentuuko tuo yhteys pikemmin muuttujien välisestä yhdysvaikutuksesta tai mahdollisesti sekä itsenäisistä päävaikutuksista että yhdysvaikutuksista.

Klassinen musiikki

Pää- ja yhdysvaikutustermien logistinen regressioanalyysi osoitti, että taustamuuttujista sukupuolella, sukupolvella ja koulutusasteella säilyi itsenäinen yhteys siihen, kuunteleeko klassista musiikkia vai ei (taulukko 3). Lisäksi sukupuolen ja sukupolven yhdysvaikutuksella havaittiin yhteys klassisen musiikin kuunteluun.

Sukupuolen ja koulutusasteen sekä sukupolven ja koulutusasteen yhdysvaikutusten mukaan ottaminen malliin tekivät mallista tilastollisesti ei-merkitsevän, eivätkä mainitut yhdysvaikutuksetkaan olleet tilastollisesti merkitseviä, joten ne jätettiin pois lopullisesta mallista.

Taulukko 3

Sosiodemografisten muuttujien yhteys klassisen musiikin kuunteluun

Mallin selitysosuus <i>R² Nagelkerke .11</i>	Logistinen regressio (N= 7 155)		
	<i>Df1</i>	<i>Wald F</i>	<i>P-arvo</i>
Malli	19	26,8	***
Päävaikutukset			
Sukupuoli	1	16,0	***
Sukupolvi	7	42,7	***
Koulutusaste	4	71,5	***
Yhdysvaikutukset			
Sukupuoli x sukupolvi	7	4,0	**

Bonferroni *p < .05. **p < .01. ***p < .001. DEFF 0.84 – 1.07

Ristitulosuhteita eli vedonlyöntikertoimien osamääriä tarkasteltaessa selvisi, että miehiin verrattuna naisilla oli kaksinkertainen todennäköisyys kuulua klassisen musiikin kuuntelijoihin.

Sukupolven vaikutuksia vertailtaessa puolestaan selvisi, että 1970–1980-luvulla syntyneillä oli jopa 8–9 kertaa pienempi todennäköisyys kuulua klassisen musiikin suosijoihin verrattuna 1920–30-luvulla syntyneisiin. 60- ja 90-luvulla syntyneillä tämä todennäköisyys oli viisi-kuusi kertaa pienempi ja 1950- ja 2000-luvuilla syntyneillä kolme kertaa pienempi. 1940-luvulla syntyneillä oli puolestaan kaksi kertaa pienempi todennäköisyys kuulua klassisen musiikin kuuntelijoihin verrattuna 1920–30-luvuilla syntyneeseen sukupolveen.

Koulutusasteen ristitulosuhteiden tarkastelu osoitti, että ylemmän perusasteen tai toisen asteen tutkinnon (ammattillinen koulutus, ylioppilastutkinto) suorittaneilla oli noin kaksinkertainen todennäköisyys kuulua klassisen musiikin kuuntelijoihin verrattuna pelkästään alemman perusasteen (kansakoulu, kansalaiskoulu, peruskoulun alakoulu eli luokat 1–6) suorittaneisiin. Alimman korkea-asteen suorittaneilla tämä todennäköisyys oli noin nelinkertainen ja korkeakoulututkinnon suorittaneilla jopa seitsenkertainen.

Klassisen musiikin kuuntelua ennustaa edelleenkin korkea koulutusaste, mikä ei ole yllättävää. Sukupuolen ja sukupolven yhdysvaikutuksista nousi selvimmän esiin klassisen musiikin suurempi suosio muihin väestöryhmiin verrattuna 1920–40-luvulla syntyneiden naisten ja hyvin selvä epäsuosio 2000-luvulla syntyneiden poikien keskuudessa.

Analyysi vahvisti tilastollisesti aiemman havainnon, että klassinen musiikki on muita väestöryhmiä selvästi suositumpaa naisten, vanhemman sukupolven, korkeasti koulutettujen ja erityisesti vanhimpien sukupolvien naisten keskuudessa (ks. esim. Haaramo 2019a & 2019b). Kaiken kaikkiaan klassista musiikkia kuuntelee lähes neljännes (23 %) 10 vuotta täyttäneestä väestöstä.

Uusi taidemusiikki

Uudella taidemusiikilla vapaa-aikatutkimuksessa tarkoitettiin ns. nykymusiikkia, jonka tunnetuimpia edustajia Suomessa ovat esimerkiksi Kaija Saariaho ja Magnus Lindberg.

Kahden muuttujan muodostamien yhdysvaikutusten mukaan tuominen malliin heikensi hyvin selvästi jo ennestään suhteellisen heikkoa selitysosuutta, joten tulosten tulkinta rajataan tässä päävaikutusmallin tuloksiin (ks. taulukko 2).

Päävaikutusmallin selitysosuus oli kahdeksan prosenttia, joten tulokset ovat ilmiön selittämisen kannalta suppeita. Yleisösuhteen kannalta kyse on marginaalimusiikista, jota kuuntelee ainoastaan neljä prosenttia kymmenen vuotta täyttäneestä väestöstä, mikä voi omalta osaltaan vaikuttaa tilastollisen mallin pätevyyteen ja saatuihin tuloksiin.

Siinä missä sukupuoli oli yhteydessä klassisen musiikin kuunteluun, tämä taide- tai korkeakulttuurinen suuntautuminen ei päde uuteen taidemusiikkiin, sillä sukupuolella ei ollut yhteyttä sen kuunteluun.

Uuden taidemusiikin kuuntelijat näyttävät löytyvän muita sukupolvia todennäköisemmin 2000-luvulla syntyneistä. Tuloksiin on kuitenkin syytä suhtautua varauksella, sillä satunnaisvaihtelu on voinut vaikuttaa ehkä liiaksi tuloksiin. Ainoastaan neljä prosenttia 10 vuotta täyttäneestä väestöstä kuuntelee uutta taidemusiikkia.

Yhtä kaikki logistisen regressioanalyysin mukaan 1920–30-luvulla syntyneisiin verrattuna 2000-luvulla syntyneet kuuluvat noin kaksi kertaa todennäköisemmin ns. nykymusiikin kuuntelijoihin. 1940–80 syntyneillä ns. nuorisokulttuurin sukupolvilla on puolestaan 2–4 kertaa pienempi todennäköisyys kuulua uuden taidemusiikin kuuntelijoihin verrattuna 1920–30-luvulla syntyneisiin. 1990-luvulla syntyneillä todennäköisyys oli samankaltainen kuin 1920–30-luvulla syntyneillä.

Koulutusasteen ristitulosuhteiden tarkastelu osoitti, että korkeintaan ylemmän perusasteen ja toisen asteen suorittaneilla oli noin kaksinkertainen todennäköisyys kuulua uuden taidemusiikin kuuntelijoihin verrattuna pelkästään alemman perusasteen suorittaneisiin. Alimman korkeaasteen suorittaneilla tämä todennäköisyys oli noin kolminkertainen ja korkeakoulututkimuksen suorittaneilla jopa yli kuusinkertainen. Taidemusiikin, kuten klassisenkin musiikin, suosio kasvaa siis kutakuinkin lineaarisesti koulutusasteen noustessa.

Sosioekonomisista ryhmistä suurimmat todennäköisyydet taidemusiikin kuunteluun olivat työttömällä ja pienimmät yrittäjillä ja luokkaan ”muut” osuvilla.

Hengellinen musiikki

Hengellisen musiikin kuuntelu on voimakkaasti yhteydessä sukupuoleen ja sukupolveen. Yhdysvaikutusten mukaan tuominen malliin ei muuttanut asiaa, eikä osoittautunut tilastollisesti merkitseväksi, joten tulosten tulkinta rajataan tässäkin päävaikutusmallin tuloksiin (ks. taulukko 2). Päävaikutusmallin selitysosuus oli 10 prosenttia. Yleisösuhteen kannalta on kyse erityisesti musiikista, jolle antaa oman ulottuvuutensa musiikin käyttötarkoitus ja kuuntelijan mahdollinen uskonnollisuus. Hengellistä musiikkia kuuntelee 10 prosenttia 10 vuotta täyttäneestä väestöstä.

Vedonlyöntikertoimien osamääriä tarkasteltaessa kävi ilmi, että miehiin verrattuna naisilla oli kaksinkertainen todennäköisyys kuulua hengellisen musiikin kuuntelijoihin. Todennäköisyys kuulua hengellisen musiikin kuuntelijoiden joukkoon vähenee kutakuinkin lineaarisesti siirryttäessä vanhemmasta sukupolvesta nuorempaan. 1940-luvulla syntyneillä tämä todennäköisyys on yli kaksi kertaa, 1970-luvulla yli neljä kertaa ja 2000-luvulla syntyneillä jo lähes kahdeksan kertaa pienempi kuin 1920–30-luvulla syntyneillä.

Analyysi todensi tilastollisesti sen jo aiemmin huomatuksen havainnon, että hengellinen musiikki on muita väestöryhmiä selvästi suosittumpaa naisten keskuudessa ja sitä suosittumpaa, mitä vanhemmasta sukupolvesta on kysymys. Koulutusasteella tai sosioekonomisella asemalla ei ollut yhteyttä siihen, kuunteleeko hengellistä musiikkia vai ei.

Etno-, kansan- ja maailmanmusiikki

Käsite ”maailmanmusiikki” näki päivänvalon ensimmäisen kerran suomalaisessa julkisuudessa 1970-luvun alussa, kun Pekka Gronow kokosi Love Recordsin ”Maailman musiikkia” -levylle näytteitä eri musiikkityyleistä ympäri maailmaa (Similä 1992). Sitten on puhuttu mm. world musicista ja etnomusiikkista.

Alkuperäisen päävaikutusmallin selitysosuus oli ainoastaan kolme prosenttia tarkasteltaessa etno-, kansan- ja maailmanmusiikkia. Kysymys on eri maiden ja eri musiikkilajien kokonaisuudesta, joten se mitä vastemuuttujaa mallissa selitetään ei ole yksiselitteinen, mikä väistämättä vaikuttaa myös mallinnuksen onnistumiseen.

Etno- ja maailmanmusiikin yhteydessä kuuntelijan äidinkieli voi olla keskeinen tekijä, joten oli perusteltua lisätä se malliin ylimääräisenä muuttujana, joka yhdysvaikutusten ohella nosti mallin selitysosuuden 10 prosenttiin. Tuloksena yksittäisten muuttujien yhteys ko. musiikkilajien kuunteluun hävisi, mutta kolmella yhdysvaikutuksella osoittautui tilastollinen yhteys

vastemuuttujaan. Näitä olivat sukupolvi ja kieli, sukupolvi ja sosioekonomi-
nen asema sekä koulutusaste ja sosioekonominen asema.

1960-luvulla syntyneet muut kuin suomen- tai ruotsinkieliset ja
1990-luvulla syntyneet ruotsinkieliset osoittautuivat yleisimmin muita vas-
taavia väestöryhmiä enemmän suuntautuneen etno-, kansan- tai maailman-
musiikkiin. 2000-luvulla syntyneet suomenkieliset olivat suurimpana ryh-
mänä vähiten suuntautuneet tämän tyyppiseen musiikkiin.

Sosioekonomisen aseman ja sukupolven yhdysvaikutusten yhteydet vaste-
muuttujaan olivat moninaiset. Esille voisi kuitenkin nostaa ko. musiikkityy-
lin hieman suuremman suosion 1980-luvulla syntyneiden opiskelijoiden ja
työttömien joukossa. Kaiken kaikkiaan etno-, kansan tai maailmanmusiik-
kia kuuntelee kahdeksan prosenttia 10 vuotta täyttäneestä väestöstä.

Koulutusasteen ja sosioekonomisen aseman yhteyden tulkinta osoittau-
tui myös haastavaksi. Kaksi suuntaa antavaa päälinjaa on kuitenkin hahmo-
tettavissa. Vähintään alimman korkea-asteen suorittaneilla työntekijöillä,
yrittäjillä, opiskelijoilla ja työttömillä näyttäisi olevan suurempi todennä-
köisyys kuunnella etno-, kansan- tai maailmanmusiikkia kuin muilla. Vas-
takohtana tälle alemman perusasteen suorittaneet koululaiset tai opiskelijat
näyttäisivät olevan suurimpana ryhmänä vähemmän suuntautuneita tämän-
kaltaiseen musiikkiin. (Taulukko 4.)

Taulukko 4

Sosiodemografisten muuttujien yhteys etno-, kansan-
tai maailmanmusiikin kuunteluun

Mallin selitysosuus <i>R² Nagelkerke .10</i>	Logistinen regressio (N= 7 155)		
	<i>Df1</i>	<i>Wald F</i>	<i>P-arvo</i>
Malli	115	52,8	***
Päävaikutukset			
Sukupuoli	1	1,5	ns
Sukupolvi	3	0,1	ns
Koulutusaste	2	0,1	ns
Sosioekonominen asema	3	0,3	ns
Kieli	1	0,2	ns
Yhdysvaikutukset			
Sukupuoli x sukupolvi	7	0,8	ns
Sukupuoli x koulutusaste	4	1,0	ns
Sukupuoli x sosioekonominen asema	7	1,7	ns
Sukupuoli x kieli	2	1,1	ns
Sukupolvi x koulutusaste	16	1,1	ns
Sukupolvi x sosioekonominen asema	20	18,3	***
Sukupolvi x kieli	12	127,7	***
Koulutusaste x sosioekonominen asema	26	20,1	***
Koulutusaste x kieli	8	1,5	ns
Sosioekonominen asema x kieli	14	0,7	ns

Bonferroni *p < .05. **p < .01. ***p < .001. DEFF 0.39 – 1.15

Jazz

Jazzia kuuntelee 12 prosenttia 10 vuotta täyttäneestä väestöstä. Jazz syntyi 1800- ja 1900-lukujen taitteessa Yhdysvalloissa afrikkalaisen ja eurooppalaisen musiikin sulautumana, mutta siihen voidaan osaltaan katsoa vaikuttaneen myös Yhdysvaltojen etelävaltioiden alkuperäiskansojen musiikin. Jazz toimi musiikillisena perustana mm. myöhemmin syntyneelle rock 'n' rollille ja hiphopille. Alun alkaen jazz oli aikansa populaarimusiikkia, josta on sittemmin kehittynyt monenmoisia eri tyylejä.

Suomeen jazz saapui varsinaisesti kesällä 1926 valtamerialus Andanian orkesterien mukana. Tätä ennen toki oli ollut ”jazz-konsertteja” ja jazziin yhdistettyjä kokoonpanoja (ns. melujazzorkesterit), mutta aikanaan monenlaisiin ilmiöihin yhdistettiin aikansa vetävä muotitermi ”jazz”. Jazzia pidettiin myös muotitanssina, niin kuin aluksi nopeasti ohimenevänä muoti-ilmiönä pidettyä rock 'n' rolliakin.

Tarkasteltaessa jazzin kuuntelua ei kahden tilastollisesti merkitsevän muuttujan poisjättäminen ja kahden muuttujan muodostamien yhdysvaikutusten mukaan tuominen malliin muuttanut mallin selitysosuutta, vaan se pysyi ainoastaan viidessä prosentissa. Tulokset ovat siten ilmiön selittämisen kannalta suppeita, joskin selittäjien tilastolliset merkitsevyyssarvot ovat voimakkaita ja tulokset ymmärrettäviä.

Vedonlyöntikertoimien osamääristä kävi ilmi, että 1920–30-luvulla syntyneisiin verrattuna 1940-luvulla syntyneillä on noin puolitoistakertainen todennäköisyys kuulua jazzin suosijoihin. Vastaavasti 1960–70-luvulla syntyneellä ns. rock-sukupolvella (Roos 1986) tämä todennäköisyys on puolitoista kertaa pienempi verrattuna 1920–30-luvun sukupolveen. Muissa sukupolvissa todennäköisyydet olivat samalla tasolla kuin viimeksi mainitussa sukupolvessa.

Koulutusaste vaikuttaa selvästi siihen, kuunteleeko jazzia vai ei: ylempään perusasteen tai toisen asteen suorittaneilla on noin kolminkertainen ja alimman korkea-asteen (opistotutkinnon) tai korkeakoulututkinnon suorittaneilla noin seitsenkertainen todennäköisyys kuulua jazzin kuuntelijoihin kuin pelkän alemman perusasteen suorittaneilla.

Sukupolven ja koulutusasteen yhdysvaikutuksista selvimmän nousi esiin jazzin suurempi suosio muihin väestöryhmiin verrattuna 1940-luvulla syntyneiden korkeakoulutettujen keskuudessa ja epäsuosio alemman tai korkeintaan perusasteen suorittaneiden keskuudessa kaikissa sukupolvissa (taulukko 5).

Kuten jo alustavasta päävaikutusten analyysistä kävi ilmi, sosioekonomisella asemalla tai sukupuolella ei ollut tilastollisesti merkitsevää yhteyttä jazzin kuunteluun. Toisin kuin jazzin soittaminen, sen kuuntelu ei ole sen yleisempää miesten kuin naisten keskuudessa.

Taulukko 5

Sosiodemografisten muuttujien yhteys jazzin kuunteluun

Mallin selitysosuus <i>R² Nagelkerke .05</i>	Logistinen regressio (N= 7 155)		
	<i>Df1</i>	<i>Wald F</i>	<i>P-arvo</i>
Malli	37	278,5	***
Päävaikutukset			
Sukupuolvi	7	231,2	***
Koulutusaste	4	678,8	***
Yhdysvaikutukset			
Sukupuolvi x koulutusaste	26	223,7	***

Bonferroni *p < .05. **p < .01. ***p < .001. DEFF 0.84 – 1.15

Rap, poprap ja hiphop

Etelä-Bronxissa 1970-luvun puolessavälissä kehkeytyi B boys -alakulttuuri, joka mm. jamaikalaisesta dubista vaikutteita saaneen musiikin ilmaantumisen myötä sai mediassa nimen hiphop. Hiphop rantautui toden teolla Suomeen 1990-luvun alussa erityisesti vaatemuodin, suomenkielisen, suomalais-tuneen ja osin jopa härmäläistyneen rapin sekä poprapin muodoissa.

Kotimaiset rapkokeilut oli toki aloitettu jo ennen 1990-lukua General Njassan voimalla, 1980-luvun alussa ilmestyneellä Art of Breeding -kokoelmalla (Bruun ym. 1998). Lisäksi jo 1980-luvun alkupuoliskolla jalansijaa Suomessa oli saanut niin ikään hiphop-kulttuuriin lukeutuva breakdance.

Päävaikutusmallissa ainoastaan sukupuoli ja koulutusaste osoittautuivat tilastollisesti merkitseväksi selittämään rapin ja hiphopin kuuntelua. Kun malliin lisättiin sukupolven ja koulutusasteen yhdysvaikutus, koulutusasteen itsenäinen vaikutus hävisi, mutta mallin selitysosuus säilyi kuitenkin vahvana, 40 prosentissa.

Rapin ja hiphopin kuuntelu on erittäin selvästi sukupolvikysymys. Mitä nuoremmasta sukupolvesta on kysymys sen suurempi ja hyvin moninkertainen todennäköisyys on kuulua tämän musiikkityylin kuuntelijoihin verrattuna vanhimpaan sukupolveen. Koko 10 vuotta täyttäneessä väestössä rapin ja hiphopin kuuntelijoiden osuus on 26 prosenttia.

Sukupolven ja koulutusasteen yhdysvaikutuksen tarkastelu ei tuonut juurikaan uutta lisävalaistusta jo havaittuihin tuloksiin, sillä sukupolven vaikutus osoittautui siinäkin keskeiseksi: nuorimmat sukupolvet eri koulutusasteissa ja etupäässä vanhimmat sukupolvet eri koulutusasteissa erosivat selkeästi toisistaan rapin ja hiphopin kuuntelun yleisyydessä (taulukko 6).

Taulukko 6

Sosiodemografisten muuttujien yhteys rapin, poprapin ja hiphopin kuunteluun

Mallin selitysosuus <i>R² Nagelkerke .40</i>	Logistinen regressio (N= 7 155)		
	<i>Df1</i>	<i>Wald F</i>	<i>P-arvo</i>
Malli	34	107,2	***
Päävaikutukset			
Sukupuoli	1	9,4	***
Koulutusaste	3	7,5	ns
Yhdysvaikutukset			
Sukupuoli x koulutusaste	25	83,1	***

Bonferroni *p < .05. **p < .01. ***p < .001. DEFF 0.92 – 1.15

Heavy metal

Heavymusiikin syntyhetken täsmällinen ajoittaminen on hankalaa. Tyyli­laji alkoi kehittyä 1960-luvun lopulla ja 1970-luvun alussa ennen kaikkea maail­mankuulujen hardrock-yhtyeiden vaikutuksesta. 1980-luvun myötä metalli­musiikki alkoi selvästi kasvattaa suosiotaan Suomessa ja heavy-yhtyeiden mää­rällä mitattuna Suomea voidaankin kutsua kaikkein ”raskaimmaksi” maaksi maailmassa (Jacobs 2012).

Heavyä kuuntelee lähes neljännes 10 vuotta täyttäneestä väestöstä, mutta sen kuuntelu on selvästi sekä sukupuoli- että sukupolvikysymys, ja Suomessa yhtä lailla ruumiillisen työn tekijöiden kuin valkokaulusväenkin musiikkia. Ristitulo­suhteiden tarkastelu osoitti, että naisilla on kolme kertaa pienempi todennäköisyys kuin miehillä kuulua tämän musiikkilajin kuuntelijoihin.

Nuoremilla sukupolvilla on moninkertainen todennäköisyys verrat­ tana vanhimpaan sukupolveen kuulua heavymusiikin kuuntelijoihin. Toden­ näköisyys kasvaa sitä suuremmaksi, mitä nuoremmasta sukupolvesta on kysy­ mys. Ainoan poikkeuksen tähän kasvukäyrään tekevät 1990-luvulla synty­ neet, joiden todennäköisyys kuulua heavymusiikin kuuntelijoihin on kuiten­ kin sekin hyvin moninkertainen vanhimpaan sukupolveen verrattuna.

Yhdysvaikutusten tuominen malliin nosti hieman mallin selitysosuutta. Samalla koulutusasteen itsenäinen yhteys heavyn kuunteluun hävisi, mutta sukupolven ja koulutusasteen tilastollinen merkitsevyys puolestaan nousi esiin (taulukko 7).

Sukupolven ja koulutusasteen yhdysvaikutuksen tarkastelu ei tuonut eri­ tyisen paljon lisää jo havaittuihin tuloksiin, sillä sukupolven vaikutus osoit­ tautui siinäkin jälleen keskeiseksi: 1970–1990-luvulla syntyneet sukupolvet eri koulutusasteissa ja ennen 1960-lukua syntyneet sukupolvet eri koulutus­ asteissa erosivat selkeästi toisistaan heavyn kuuntelun yleisyydessä.

Taulukko 7

Sosiodemografisten muuttujien yhteys heavyn kuunteluun

Mallin selitysosuus <i>R² Nagelkerke .32</i>	Logistinen regressio (N= 7 155)		
	<i>Df1</i>	<i>Wald F</i>	<i>P-arvo</i>
Malli	45	40,6	***
Päävaikutukset			
Sukupuoli	1	30,4	***
Sukupolvi	6	70,9	***
Koulutusaste	2	18,2	ns
Yhdysvaikutukset			
Sukupolvi x sukupuoli	7	4,2	ns
Sukupolvi x koulutusaste	24	32,8	***
Sukupuoli x koulutusaste	4	1,1	ns

Bonferroni *p < .05. **p < .01. ***p < .001. DEFF 0.74 – 1.15

Elektroninen tanssimusiikki (EDM)

Chicagossa 1980-luvun puolessavälissä syntynyt acid house -musiikki tuli Suomeen jo saman vuosikymmenen lopulla ennen kaikkea ns. warehouse-tapahtumien muodossa sekä helsinkiläisen Berlin-klubin viitoittamana (ks. esim. Bruun 1998). Nykyään EDM-akronyymi pitää sisällään laajan valikoiman elektronisen tanssi- ja konemusiikin alalajeja, joita kaikkia on kansankielellä kutsuttu Suomessa usein teknoksi.

Elektronista tanssimusiikkia kuuntelee lähes viidennes (18 %) 10 vuotta täyttäneestä väestöstä. Päävaikutusten analyysi osoitti, että kaikki taustamuuttujat: sukupuoli, sukupolvi, koulutusaste ja sosioekonominen asema olivat yhteydessä elektronisen tanssimusiikin kuunteluun.

Yhdysvaikutusten tuominen malliin nosti mallin selitysosuutta hieman eli 35 prosenttiin, mutta samalla sukupolven itsenäinen yhteys vastemuuttujaan hävisi. Uudessa mallissa sukupolven vaikutus selitettävään muuttujaan rakentui sekä koulutusasteen että sosioekonomisen aseman välisestä yhdysvaikutuksesta.

Sukupuolen ristitulosuhteiden tarkastelu osoitti, että naisilla on yli kaksi kertaa pienempi todennäköisyys kuin miehillä kuulua EDM:n kuuntelijoihin. Koulutusasteen suhteen ylemmillä kouluasteilla, erityisesti toisesta asteesta lähtien, on erittäin moninkertainen todennäköisyys verrattuna pelkän alemman perusasteen suorittaneisiin kuulua klubimusiikin suosijoihin. Suurimmat tällaiset todennäköisyydet löytyvät toisen asteen ja alimman korkea-asteen suorittaneiden keskuudesta.

Sosioekonomisen aseman suhteen suurin todennäköisyys elektronisen tanssimusiikin kuunteluun on alemmilla toimihenkilöillä ja selkeästi pienin eläkeläisillä.

Yhdysvaikutuksista tilastollisesti merkitseviksi osoittautuivat sukupolven ja koulutusasteen, sukupolven ja sosioekonomisen aseman sekä koulutusasteen ja sosioekonomisen aseman yhteydet EDM:n kuunteluun. (Taulukko 8.)

Taulukko 8

Sosiodemografisten muuttujien yhteys EDM:n kuunteluun

Mallin selitysosuus <i>R² Nagelkerke .35</i>	Logistinen regressio (N= 7 155)		
	<i>Df1</i>	<i>Wald F</i>	<i>P-arvo</i>
Malli	80	28,5	***
Päävaikutukset			
Sukupuoli	1	4,8	*
Sukupolvi	1	0,0	ns
Koulutusaste	4	48,7	***
Sosioekonominen asema	4	41,1	***
Yhdysvaikutukset			
Sukupuoli x sukupolvi	7	0,9	ns
Sukupuoli x koulutusaste	4	0,7	ns
Sukupuoli x sosioekonominen asema	7	0,6	ns
Sukupolvi x koulutusaste	15	27,8	***
Sukupolvi x sosioekonominen asema	17	22,3	***
Koulutusaste x sosioekonominen asema	20	2,1	***

Bonferroni *p < .05. **p < .01. ***p < .001. DEFF 0.00 – 11.94

Sukupolven ja koulutusasteen yhdysvaikutuksen tarkastelu ei tuonut paljon lisävalaistusta jo havaittuihin tuloksiin, sillä sukupolven vaikutus osoittautui siinäkin keskeiseksi: koulutusasteesta riippumatta EDM:n kuuntelu oli yleistä 1970-luvun jälkeen syntyneillä, ja erityisesti 1990-luvulla syntyneillä, kun taas 1920–50-luvuilla syntyneillä kuuntelu oli vähäistä.

Sukupolven ja sosioekonomisen aseman yhdysvaikutuksista selvimmän nousi esille elektronisen tanssimusiikin suurin suosio 1990-luvulla syntyneillä eri sosioekonomisissa asemissa, ja vastaavasti ko. musiikin suuri epäsuosio 1950-luvulla syntyneillä eri sosioekonomisissa asemissa sekä 1920–40-luvulla syntyneillä, jotka ovat pääasiassa jo eläkeläisiä.

Koulutusasteen ja sosioekonomisen aseman yhdysvaikutuksista selvimmän nousi esille, että ko. musiikkilajia suosivat perusasteen koululaiset ja toisen asteen opiskelijat, ja sen suuri epäsuosio kaikkien eläkeläisten keskuudessa.

Popmusiikki

Popmusiikki on 50 vuodessa noussut yhdestä inhotuimmasta musiikkilajista kaikkein suosituimmaksi musiikkilajiksi (Haaramo 2019a & 2019b; Suomen virallinen tilasto). Nykyisin popmusiikkia kuuntelee lähes 60 prosenttia 10

vuotta täyttäneestä väestöstä. Nykynäkökulmasta onkin vaikea hahmottaa, kuinka epäsuositua popmusiikki oli vielä 1960-luvun lopun Suomessa (ks. Toiviainen 1968).

Popmusiikki on selkeästi suosituin musiikkilaji alle 45-vuotiaiden naisten joukossa. Erityisesti popmusiikin ylivertaisuus näkyy nuorilla naisilla, mutta ennen kuin mennään tarkastelemaan näitä yhdysvaikutuksia, viivytään vielä hetki pelkissä päävaikutuksissa. Päävaikutusten analyysi osoitti, että kaikki taustamuuttujat: sukupuoli, sukupolvi, koulutusaste ja sosioekonominen asema olivat yhteydessä tämän laajan ja suosituksen musiikkilajin kuunteluun.

Yhdysvaikutusten malliin tuomisen jälkeen ainoastaan sukupuolella ja koulutusasteella säilyi itsenäinen tilastollisesti merkitsevä yhteys popmusiikin kuunteluun. Yhdysvaikutuksista tilastollisesti merkitsevä yhteys vasteruutuun ilmeni sukupolven ja sukupuolen sekä sukupolven ja sosioekonominen aseman yhdysvaikutuksilla. (Taulukko 9.)

Taulukko 9

Sosiodemografisten muuttujien yhteys popmusiikin kuunteluun

Mallin selitysosuus <i>R² Nagelkerke .36</i>	Logistinen regressio (N= 7 155)		
	<i>Df1</i>	<i>Wald F</i>	<i>P-arvo</i>
Malli	87	24,3	***
Päävaikutukset			
Sukupuoli	1	33,2	***
Sukupolvi	1	0,0	ns
Koulutusaste	4	110,1	***
Sosioekonominen asema	1	0,0	ns
Yhdysvaikutukset			
Sukupuoli x sukupolvi	7	5,8	***
Sukupuoli x koulutusaste	4	0,7	ns
Sukupuoli x sosioekonominen asema	7	0,9	ns
Sukupolvi x koulutusaste	12	1,2	ns
Sukupolvi x sosioekonominen asema	25	62,7	***
Koulutusaste x sosioekonominen asema	26	0,7	ns

Bonferroni *p < .05. **p < .01. ***p < .001. DEFF 0.00 – 1.13

Sukupuolen ristitulo-suhteiden tarkastelu osoitti, että naisilla on lähes viisinkertainen todennäköisyys miehiin verrattuna kuulua popmusiikin kuuntelijoihin. Koulutusasteen suhteen suurimmat ja moninkertaiset todennäköisyydet kuulua popmusiikin ystäviin suhteessa pelkän alemman perusasteen suorittaneisiin olivat alimman korkea-asteen ja toisen asteen suorittaneilla sekä heidän jälkeensä korkeakoulututkinnon suorittaneilla.

Sukupolven ja sukupuolen yhdysvaikutuksista kävi selvästi ilmi, että popmusiikki on suosituinta 1950-luvun jälkeen syntyneillä naisilla ja epäsuosi-

tuinta ennen 1950-lukua syntyneillä naisilla ja miehillä. Sukupolven ja sosio-ekonomisen aseman yhdysvaikutuksista selkeimmin nousi esille popmusiikin suhteellinen suosio 1960–1990-luvulla syntyneillä toimihenkilöillä sekä suuri epäsuosio erityisesti ennen 1950-lukua syntyneillä eläkeläisillä.

Rock ja punk

Vapaa-aikatutkimuksen monivalintakysymyksessä rockin ja punkin kuuntelua tiedusteltiin samalla vastausvaihtoehdolla, toisin kuin heavyrockin tai heavy metallin kuuntelua. Todennäköisesti punkin kuuntelija kuuntelee myös rockia, mutta välttämättä ei aina toisin päin, sillä kaikkein äänekämmät musiikkilajit herättävät usein torjuntaa (ks. Haaramo 2019a & 2019b). Rockia tai punkkia kuuntelee reilu kolmannes (36 %) 10 vuotta täyttäneestä väestöstä.

Alkuperäinen päävaikutusten analyysi osoitti, että sukupolvella, sukupuolella ja koulutusasteella oli itsenäinen tilastollisesti merkitsevä yhteys rockin tai punkin kuunteluun. Nämä yhteydet säilyivät senkin jälkeen, kun yhdysvaikutukset lisättiin malliin. Samalla mallin selitysaste pysyi suhteellisen suurena, reilussa 30 prosentissa. Yhdysvaikutuksista sukupolven ja koulutusasteen yhdysvaikutus osoittautui tilastollisesti merkitseväksi. (Taulukko 10.)

Taulukko 10

Sosiodemografisten muuttujien yhteys rockin tai punkin kuunteluun

Mallin selitysosuus <i>R² Nagelkerke .31</i>	Logistinen regressio (N= 7 155)		
	<i>Df</i>	<i>Wald F</i>	<i>P-arvo</i>
Malli	49	74,7	***
Päävaikutukset			
Sukupuoli	1	46,0	***
Sukupolvi	7	95,6	***
Koulutusaste	4	424,3	***
Yhdysvaikutukset			
Sukupuoli x sukupolvi	7	1,7	ns
Sukupuoli x koulutusaste	4	1,1	ns
Sukupolvi x koulutusaste	26	87,8	***

Bonferroni *p < .05. **p < .01. ***p < .001. DEFF 0.67 – 1.15

Sukupuolen ristitulosuhteiden tarkastelu osoitti, että naisilla on melkein kolme kertaa pienempi todennäköisyys kuin miehillä kuulua rockin tai punkin kuuntelijoihin.

Sukupolven suhteen todennäköisyydet kuulua rockmusiikin ystäviin verrattuna 1920–30-luvulla syntyneisiin kasvavat selvästi siirryttäessä vanhemmasta sukupolvesta nuorempaan, sillä poikkeuksella, että tämä todennäköisyys on suurin 1980-luvulla syntyneillä.

Koulutusasteen osalta ylemmän perusasteen suorittaneilla on noin kaksinkertainen ja toisen asteen, alimman korkea-asteen ja korkeakoulututkinnon suorittaneilla viisin-kuusinkertainen todennäköisyys kuulua rockin tai punkin kuuntelijoihin verrattuna alemman perusasteen suorittaneisiin.

Sukupolven ja koulutusasteen yhdysvaikutusten osalta voidaan sanoa, että 1970-luvun jälkeen syntyneet vähintään toisen asteen tutkinnon suorittaneet suosivat eniten rockia tai punkkia ja vähiten sitä suosivat ennen 1950-lukua syntyneet sukupolvet eri koulutusasteissa.

Suomalainen iskelmämusiikki

Iskelmä on yksi kaikkein suosituimmista musiikkilajeista Suomessa. Suomalaista iskelmämusiikkia kuuntelee reilu puolet (52 %) 10 vuotta täyttäneestä väestöstä. Monen tyyppistä musiikkia voidaan kutsua iskelmäksi, ja historian varrella iskelmälliseen ilmaisuun ovat vaikuttaneet monet eri aikakausien suosituimmat musiikkityylit.

Kotimaisella musiikilla on ollut pitkään vahva asema suomalaisten mielimusiikissa. Jo Yleisradion 1950-luvun alun kuuntelijatutkimus paljasti kuuntelijoille olevan tärkeämpää sen, että laulettiin suomeksi kuin että laulettiin hyvin (Gronow 2018). Vanhemmissa sukupolvissa musiikin kotimaisuus tai suomenkielisyys voi sinänsä jo olla merkityksellistä, mutta ennen kaikkea kotimaisuus liittyy vanhemmissa sukupolvissa suosittuun iskelmämusiikkiin (Haaramo 2019a).

Päävaikutusmallin mukaan suomalaisen iskelmämusiikin kuuntelu on yhteydessä kuuntelijan sukupuoleen, sukupolveen ja koulutusasteeseen. Nämä yhteydet säilyvät senkin jälkeen, kun yhdysvaikutukset lisättiin malliin. Yhdysvaikutuksista sukupolven ja koulutusasteen yhdysvaikutus osoitautui jälleen tilastollisesti merkitseväksi, kuten rockin tai punkinkin tapauksessa. (Taulukko 11.)

Vaikka sukupuolen yhteys iskelmämusiikin kuunteluun oli tilastollisesti merkitsevä, ei ristitulosuhteiden osalta kuuntelun todennäköisyydessä ollut juurikaan eroa.

Sukupolven mukaan tarkasteltuna todennäköisyydet suomalaisen iskelmän kuunteluun verrattuna 1920–30-luvulla syntyneisiin ovat pienimmillään 1980–90-luvulla syntyneillä ja suurimmillaan 1950-luvulla syntyneillä, joiden nuoruuden ns. herkkyyksikausi (Mannheim 1952[1928]) ajoittui pääasiassa kotimaisen iskelmän kultakauteen ja ns. Finnhits-kauden alkuaikoihin.

Taulukko 11

Sosiodemografisten muuttujien yhteys suomalaisen iskelmän kuunteluun

Mallin selitysosuus <i>R² Nagelkerke .23</i>	Logistinen regressio (N= 7 155)		
	<i>Df1</i>	<i>Wald F</i>	<i>P-arvo</i>
Malli	49	44,3	***
Päävaikutukset			
Sukupuoli	1	15,2	***
Sukupolvi	7	161,8	***
Koulutusaste	4	8,0	***
Yhdysvaikutukset			
Sukupuoli x sukupolvi	7	2,3	ns
Sukupuoli x koulutusaste	4	1,9	ns
Sukupolvi x koulutusaste	26	42,1	***

Bonferroni *p < .05. **p < .01. ***p < .001. DEFF 0.74 – 1.15

Ylemmän perusasteen ja korkeakoulututkinnon suorittaneilla on yli kaksinkertainen ja toisen asteen tai alimman korkea-asteen suorittaneilla noin neli-viisinkertainen todennäköisyys kuulua suomalaisen iskelmän kuuntelijoihin verrattuna pelkän alemman perusasteen suorittaneisiin.

Sukupolven ja koulutusasteen yhdysvaikutuksista nousi selkeimmin esiin iskelmän suosio 1940–50-luvuilla syntyneiden korkeintaan alimman korkea-asteen ja eritoten pelkän alemman perusasteen suorittaneiden keskuudessa sekä suomalaisen iskelmän epäsuosio 2000-luvulla syntyneiden alemman perusasteen eli peruskoulun ala-asteen suorittaneiden keskuudessa.

Edellä mainituilla taustoillaan suomalaista iskelmää kuuntelevat ovat melkeinpä vastakkainen kuuntelijajoukko suhteessa 1970-luvun jälkeen syntyneisiin rockin tai punkin kuuntelijoiden joukkoon.

Ulkomainen viihde- tai iskelmämusiikki

Sukupuolella, sukupolvella ja koulutusasteella oli tilastollisesti merkitsevä yhteys ulkomaisen viihde -tai iskelmämusiikin kuunteluun, mutta ei sosio-ekonomisella asemalla. Yhdysvaikutusten mukaan ottaminen malliin teki mallista tilastollisesti ei-merkitsevän, eivätkä mainitut yhdysvaikutuksetkaan olleet tilastollisesti merkitseviä, toisin kuin päävaikutukset. Tulosten tulkinta rajataankin tässä alkuperäisen päävaikutusmallin tuloksiin (ks. taulukko 2). Päävaikutusmallin selitysosuus oli 12 prosenttia.

Ristitulosuhteiden tarkastelu osoitti, että naiset kuuntelevat ulkomaista viihde- tai iskelmämusiikkia hieman suuremmalla todennäköisyydellä kuin miehet. 1920–30-luvuilla syntyneisiin verrattuna 1940–60-luvuilla synty-

neet kuuntelivat noin kaksinkertaisella todennäköisyydellä ko. musiikkia. 1960-luvun jälkeen syntyneillä on puolestaan pienempi todennäköisyys verrattuna 1920–30-luvulla syntyneisiin kuulua tämän musiikkityylin suosijoihin. Tämä todennäköisyys on sitä pienempi, mitä nuoremasta sukupolvesta on kysymys.

Koulutusasteiden yhteyksistä kävi ilmi, että toisen asteen tai sitä korkeampi koulutus ennusti pienempää todennäköisyyttä ulkomaisen viihde- tai iskelmämusiikin kuunteluun kuin korkeintaan perusasteen koulutus. Kaiken kaikkiaan ulkomaista viihde- tai iskelmämusiikkia kuuntelee noin kolmannes 10 vuotta täyttäneestä väestöstä.

Musiikkimaku on monen tekijän summa

Artikkelin alussa pohdin, että erot musiikkimaussa ilmentävät ennen kaikkea sitä, että eri sukupolvien musiikkimaut eroavat pääpiirteissään toisistaan. Musiikkilajeista suurimman osan kuuntelulla oli selvä ja itsenäinen tilastollisesti merkitsevä yhteys sukupolveen: klassisella, hengellisellä, jazz-, heavy, rock- tai punk-, suomalaisella iskelmä- ja ulkomaisella viihde ja iskelmämusiikilla sekä rapilla, poprapilla tai hiphopilla.

Lisäksi sukupolven vaikutus välittyi usein myös koulutusasteen yhdysvaikutusten kautta: esimerkiksi suomalainen iskelmä on erityisen suosittua vähän koulutettujen 1940–50-luvulla syntyneiden parissa. Jazz on suosittua joskus jazz-sukupolveksikin kutsutun, 1940-luvulla syntyneiden korkeasti koulutettujen keskuudessa.

Koulutusasteella oli myös itsenäinen tilastollinen yhteys joidenkin musiikkilajien kuunteluun. Erityisen selvä tämä yhteys oli uuden taidemusiikin ja klassisen musiikin sekä jazzin yhteydessä. Mitä korkeampi koulutus, sitä todennäköisemmin kuului korkeakulttuuria edustavan musiikin ja kevyestä musiikista sen taiteellisimman muodon kuuntelijoihin.

Korkean koulutuksen yhteydellä ns. korkeakulttuuriseen makuun ei sinänsä ole mitään uutta. Viime vuosikymmeninä on kuitenkin myös esitetty, ennen kaikkea yhdysvaltalaisiin aineistoihin perustuen, että korkeasti koulutetut olisivat lisäksi kaikkein kaikkiruokaisimpia musiikin kuuntelijoita. Mikäli kaikkiruokaisuudella tarkoitetaan kuunneltujen musiikkilajien määrää, ei aineistoni ja analyysini tue tällaista ajatusta: tässä tarkastelussa korkeakoulututkinnon suorittaneet eivät olleet musiikin kuuntelussaan sen kaikkiruokaisempia kuin pelkän ylemmän perusasteen (peruskoulu, keski-koulu) tai alimman korkea-asteen (opistotutkinto) suorittaneet.

Mikäli kaikkiruokaisuudella tarkoitetaan, että kuluttaa sekä ns. korkea- että populaarikulttuuria – näin voi toki olla. Tosin tätäkin varsin yksin-

kertaistettua ja kiistanalaista kaikkiruokaisuusmääritelmää on syystäkin kyseenalaistettu (ks. esim. Coulangeon 2013).

Eri asia sitten on, onko tässä tapahtunut muutos ja miten sitä selitetään. Ovatko korkeasti koulutetut aiempina vuosikymmeninä Suomessa suuntautuneet musiikin kuuntelussaan yksipuolisesti vain ns. korkeakulttuuriin?

Mikäli näin on joskus ollut, eikä enää nykypäivänä ole, vertaillaan eri sukupolvia keskenään. Lisäksi korkea koulutus ennustaa sellaisenaan selvimmän nimenomaan korkeakulttuuriksi lukeutuvien musiikkilajien kuuntelua, eikä niinkään populaarimusiikin kuuntelua, ”keski-ikäistynyttä”, ”keskiluokkaistunutta” ja valtavirtaistunutta rockmusiikkia ehkä joiltakin osin lukuun ottamatta.

Tästä näkökulmasta vaikuttaakin erikoiselta, että Peterson ja Kern (1996) luokittelevat omassa kaikkiruokaisuustarkastelussaan rockmusiikin alaluokan (lowbrow) tai jopa marginaalin musiikkilajiksi, jota se ei ole ollut vuosikymmeniin. Merkille pantavaa on myös se, että aiemmin Peterson ja Simkus (1992) olivat kuitenkin todenneet, että eri musiikkityylien suhteellinen järjestäminen ja tyylien suhteelliset etäisyydet toisiinsa nähden eivät ole mitenkään itsestään selviä.

Se, että kuuntelee sekä rockia tai poppia että klassista ei tee henkilöstä vielä kaikkiruokaista. Täydellinen populaarimusiikin hylkääminen vaikuttaa epärealistiselta 2020-luvulla. Populaarimusiikilla on sellainen ylivalta kulttuurissamme, mediassa ja arjessa, että sen karttaminen on lähes mahdollonta (esim. Coulangeon 2013).

Sosioekonomisen aseman mukaan kaikkein kaikkiruokaisimmaksi kuunneltujen musiikkilajien suhteen osoittautuvat työttömät ja vasta heidän jälkeensä ylemmät toimihenkilöt. Sosioekonomisen aseman yhteys eri musiikkilajien kuunteluun oli taustamuuttujista selvästi vähäisin ja moniselitteisin. Selkeimmin sosioekonomisista ryhmistä oli hahmotettavissa eläkeläisten musiikkimaku. Ainoastaan uuden taidemusiikin ja EDM:n kuunteluun sosioekonomisella asemalla oli itsenäinen yhteys. Useammin sosioekonomisen aseman yhteys vastemuuttujaan rakentui kuitenkin sukupolven tai koulutusasteen yhdysvaikutuksen kautta.

Kuunneltujen musiikkilajien määrässä ei ollut tilastollisesti merkitsevää eroa naisten ja miesten välillä. Sen sijaan sukupuolella oli usein tilastollisesti merkitsevä itsenäinen yhteys eri musiikkilajien kuunteluun.

Miehillä oli suurempi todennäköisyys naisiin verrattuna äänekkäimpien ja usein kitaravetoisten musiikkilajien kuunteluun: heavyn, rockin tai punkin sekä elektronisen tanssimusiikin. Naiset kuuntelevat puolestaan todennäköisesti miehiä enemmän vähemmän äänekkäitä populaarimusiikin muotoja, kuten popmusiikkia sekä ulkomaista viihde- ja iskelmämusiikkia, sekä hengellistä ja klassista musiikkia. Tämä naisten suuntautumi-

nen michiä enemmän klassiseen musiikkiin todettiin jo Schluesserin (1948) 1940-luvulla tehdyssä tutkimuksessa.

Sukupolvella oli selvä lineaarinen yhteys kaikkiruokaisuuteen, jolla tässä artikkelissa tarkoitetaan kuunneltujen eri musiikkilajien määrää. Kuunneltujen musiikkilajien määrä kasvoi siirryttäessä vanhemmasta sukupolvesta nuorempaan. Ainoan poikkeuksen tähän kasvavaan trendiin teki tiedonkeruuaikaan 10–17-vuotiaat. Heidän tapauksessaan ei kuitenkaan voida nuoruuden takia vielä puhua varsinaisesta kokemuksellisesta tai musiikin kokeamisen sukupolvesta (Mannheim 1952[1928]; Salminen 1991). Aika näyttää, tuleeko heistä tähänastisista sukupolvista kaikkein kaikkiruokaisin sukupolvi, kuten nyt 1990-luvulla syntyneistä on tullut.

Kiinnostavaa olisi myös tietää, mikä rooli musiikin suoratoistopalveiluilla on ollut kaikkiruokaisuuden yleistymisessä verrattuna 1900-luvun varsin rajoittuneeseen musiikkitalouteen. Samoin kuin mikä vaikutus nuorten musiikkilehdillä, ehkä jopa jonkinlaisina portinvartijoina, on ollut 1900-luvun jälkipuolen Suomessa siihen, millaista musiikkia nyt jo entiset nuoret ovat kuuntelussaan suosineet ja edelleen myös suosivat.

Musiikkitalouden kehitystä voidaan ainakin epäsuorasti pitää yhtenä maun muutoksen syistä. Bourdieun (1985) sanoin kulttuurihyödykkeiden tuotanto edellyttää kuluttajien tuotantoa – musiikkimaun, musiikkitarpeiden ja musiikkiin uskomisen tuotantoa. Tulevaisuudessa nähtäväksi jää se, miten musiikkitalouden muutos tulee pitkällä aikavälillä vaikuttamaan eri sukupolvien musiikkimakujen eroihin, tulevatko ne kenties kaventumaan vai eivät?

Lähteet

- Alasuutari, Pertti (2009). Snobismista kaikkiruokaisuuteen: musiikkimaku ja koulutustaso. Teoksessa Mirja Liikkanen (toim.) *Suomalainen vapaa-aika. Arjen ilot ja valinnat*. Helsinki: Gaudeamus, 81–100.
- Alm, Ari (1992). Radion musiikkiviestinnän muuttuvat merkitykset. Teoksessa Ari Alm & Kimmo Salminen (toim.) *Toosa soi. Musiikki radion kilpailuvälineenä?* Tutkimusraportti 1/1992. Yleisradio, tutkimus- ja kehitysosasto. Helsinki: Yleisradio, 29–47.
- Bourdieu, Pierre (1984). *Distinction. A Social Critique of the Judgement of Taste*. Cambridge, Massachusetts: Harvard University Press.
- Bourdieu, Pierre (1985). Musiikin harrastajalajien synty ja kehitys. Teoksessa Pierre Bourdieu *Sosiologia kysymyksiä*. Jyväskylä: Vastapaino, 137–141.
- Bruun, Seppo & Lindfors, Jukka & Luoto, Santtu & Salo, Markku (1998). *Jee jee jee - suomalaisen rockin historia*. Porvoo: WSOY.
- Coulangeon, Philippe (2013). *The omnivore and the 'class defector'. Musical taste and social mobility in contemporary France*. Notes & Documents, 2013-03, Paris, OSC, Sciences Po/CNRS.

- Gronow, Pekka (2018). Suomi on suomalainen, jakso 9: Musiikki <https://areena.yle.fi/1-4058135> [viitattu: 21.8.2018].
- Haaramo, Juha (2019a). Pop, iskelmä ja rock - älämölö, örinä ja räminä: pidetty ja torjuttu musiikki Suomessa. Tieto&trendit 14.11.2019. <https://www.stat.fi/tietotrendit/artikkelit/2019/pop-iskelma-ja-rock-alamolo-orina-ja-ramina-pidetty-ja-torjuttu-musiikki-suomessa/>
- Haaramo, Juha (2019b). Enemmän poppia ja iskelmää, pois räppi ja räminä. Vapaa-aika muutoksessa -seminaari 28.11.2019. <https://www.tilastokeskus.fi/ajk/tapahtumat/vapaa-aika-muutoksessa-seminaari-28112019>
- Hieta, Hanna-Mari (2003). *Maukasta musiikkia: Radio Ylen ykkösen ja klassisen musiikin kuuntelijoiden musiikkimakututkimus*. Pro gradu -tutkielma. Helsingin yliopisto, Taiteiden tutkimuksen laitos.
- Hoffer, Charles R. (1968). Reviewed Work: Musical Taste and Socio-Economic Background by Karl F. Schuessler. *Bulletin of the Council for Research in Music Education*. No. 13 (Spring, 1968), 49–51.
- Jacobs, Frank (2012). A World Map of Heavy Metal Density <https://bigthink.com/strange-maps/560-a-world-map-of-heavy-metal-density> [viitattu: 1.6.2021].
- Kaseva, Tuomas (2021). Elitisti ehdottomasti. Helsingin Sanomat 19.6.2021. <https://www.hs.fi/kulttuuri/art-2000007997910.html> [viitattu: 2.8.2021].
- Keskinen, Vesa (1994). *Mozartista Leskiseen. Helsingiläisten musiikkimaut*. Helsingin kaupungin tietokeskuksen tutkimuksia 1994:6. Helsingin kaupunki, Tietokeskus.
- Liikkanen, Mirja (2009). Suomalaisen makukulttuurin erityispiirteitä. Teoksessa Mirja Liikkanen (toim.) *Suomalainen vapaa-aika. Arjen ilot ja valinnat*. Helsinki: Gaudeamus, 161–200.
- Mannheim, Karl (1952[1928]). The Problem of Generations, teoksessa Karl Mannheim *Essays on the Sociology of Knowledge*. London: Routledge, 276–322.
- Maffesoli, Michel (1995). *Maailman mieli. Yhteisöllisen tyylin muodoista*. Tampere: Gaudeamus.
- Mäkelä, Klaus (1985). Kulttuurisen muuntelun yhteisöllinen rakenne Suomessa. *Sosiologia* 22, nro 4, 247–260.
- Peterson, Richard A. & Kern, Roger M. (1996). Changing Highbrow Taste: From Snob to Omnivore. *American Sociological Review* 5, 900–907.
- Peterson, Richard A. & Simkus, Albert. (1992). How Musical Tastes Mark Occupational Status Groups. Teoksessa Michèle Lamont & Marcel Fournier (toim.) *Cultivating differences. Symbolic Boundaries and the Making of Inequality*. Chicago & London: The University of Chicago Press, 152–186.
- Purhonen, Semi & työryhmä: Gronow, Jukka & Heikkilä, Riie & Kahma, Nina & Rahkonen, Keijo & Toikka, Arho (2014). *Suomalainen maku: kulttuuripääoma, kulutus ja elämäntyylien sosiaalinen eriytyminen*. Tallinna: Gaudeamus.
- Roos, J.P. (1986). Elämäntapateoriat ja suomalainen elämäntapa. Teoksessa Kalle Heikkinen (toim.) *Kymmenen esseetä elämäntavasta*. Lahti: Yleisradio, 35–76.
- Salminen, Kimmo (1992). Suomalaisen musiikkimaun sukupolvet. Teoksessa Ari Alm & Kimmo Salminen (toim.) *Toosa soi. Musiikki radion kilpailuvälineenä?*

- Tutkimusraportti 1/1992. Yleisradio, tutkimus- ja kehitysosasto. Helsinki: Yleisradio, 227–232.
- Salminen, Kimmo (1991). *Musiikin kokemisen eri sukupolvet: 20–75-vuotiaiden suomalaisten musiikkimaku: marraskuu 1990*. Tutkimusraportti 6/1991. Yleisradio, tutkimus- ja kehitysosasto. Helsinki: Hakapaino.
- Salminen, Kimmo (1990). *Nuorten ja varhaisnuorten musiikkimaku keväällä 1990*. Sarja B 6/1990. Yleisradio, tutkimus- ja kehitysosasto. Helsinki: Hakapaino.
- Schluesser, Karl F. (1948). Social Background and Musical Taste. *American Sociological Review* 13, 330–335.
- Seppänen, Susanna (1993). Musiikin kuuntelu ja musiikkivalinnat. Teoksessa Mirja Liikkanen & Hannu Pääkkönen (toim.) *Arjen kulttuuria. Vapaa-aika ja kulttuuriharrastukset vuosina 1981 ja 1991*. Helsinki: Tilastokeskus, 85–97.
- Similä, Juhani (1992). Rock, kansanmusiikki ja maailmanmusiikki. Teoksessa Ari Alm & Kimmo Salminen (toim.) *Toosa soi. Musiikki radion kilpailuvälineenä?* Tutkimusraportti 1/1992. Yleisradio, tutkimus- ja kehitysosasto. Helsinki: Yleisradio, 177–190.
- Sullivan, Oriol & Katz-Gerro, Tally (2007). The Omnivore Thesis Revisited: Voracious Cultural Consumers. *European Sociological Review* 23 (2), 123–137.
- Suomen virallinen tilasto (SVT): Vapaa-ajan osallistuminen [verkkójulkaisu]. Helsinki: Tilastokeskus [viitattu: 15.6.2021].
Saantitapa: <http://www.stat.fi/til/vpa/index.html>
- Toiviainen, Seppo (1968). *Suomalaisten musiikin harrastuksesta ja musiikkimausta*. Tampereen yliopisto sosiologian laitos, tutkimuslause no 3.
- Toiviainen, Seppo (1970). *Yhteiskunnalliset ja kulttuuriset ristiriidat: Musikologisten osakulttuurien sosiologista tarkastelua*. Ser. A vol. 39. Tampere: Tampereen yliopisto.
- Vedenpää, Ville (2021). Koko musiikkikenttä menee uusiksi koronan jälkeen, uumoilee pitkän linjan musiikkitoimittaja Pekka Laine - "Onko musiikin ammattilaisuus vain lyhyt vaihe historiassa?" Yle Uutiset 21.2.2021. <https://yle.fi/uutiset/3-11798351> [viitattu: 24.2.2021].

Puheenvuoroja kulttuuri- ja liikuntapolitiikasta

Kuva: Shutterstock

Arto Tiihonen

8 Miksi liikutaan, miksi ei ja mitä pitäisi tehdä?

Pohjoismainen malli liikuntakokemusten, -roolien ja -politiikan näkökulmista

Suomi ja suomalaiset on viime vuosina arvioitu ”maailman parhaiksi” tai melkein aina kärkikymmenikköön monissa kansainvälisissä tutkimuksissa, joissa eri kansakuntia arvioidaan hyvinvoinnin, koulutuksen tai vaikkapa onnellisuuden suhteen. (Ks. esim. Tilastokeskus; Veenhoven 2013; World Happiness Report 2019; Kingsley 2018.)

Suomen valtio ja julkinen talous ovat kuitenkin paineet viimeisen vuosikymmenen ajan suurten ongelmien kanssa ja on perusteltua väittää, että suomalainen hyvinvointivaltio on kriisissä. Väestö vanhenee ja eläkeikäisten määrä kasvaa vielä pitkään (ks. Suomen virallinen tilasto (SVT): Väestöennuste 2018). Samalla työllisten osuus väestöstä on huomattavasti pienempi kuin muissa Pohjoismaissa. Valtio ja kunnat ovat joutuneet ottamaan paljon velkaa ja vientivetoinen talous on kärsinyt suuryritys Nokian romahduksesta sekä paperiteollisuuden ongelmista. (Korkman 2011.)

Korkmanin (2011) vuosikymmenen takaisen tulkinnan jälkeen iso kuva on muuttunut sikäli, että pitkään valmistellusta sosiaali- ja terveysalan uudistuksesta on saatu aikaan laki ja ilmastonmuutoksen torjunta on tullut edellisten lisäksi vahvaksi vaikuttajaksi yhteiskuntapolitiikan kentillä. Väitän, että 2020-luvun alussa Suomi on onnelliseksi kansakunnaksi ja hyvinvoivaksi valtioksi harvinaisen epäyhtenäinen verrattuna siihen, mihin Suomessa on viimeisten vuosikymmenten aikana totuttu.

Hyvinvointivaltion ideaa ja hyvinvointipolitiikkaa kuitenkin kannatetaan Suomessa edelleen vahvasti kaikissa yhteiskuntaluokissa ja puolueissaakin (Blomberg & Kroll 2017). Tämä on paradoksaalisesti saattanut johtaa siihen, ettei hyvinvointivaltiota ole pystytty päivittämään vastaamaan 2000-saati 2020-luvun tarpeita.

Pursiaisen (2017) raikas tuuletus on harvinainen esimerkki siitä, minkälaista jälkeä saattaa syntyä, kun mietitään johtavatko vuosikymmenten saattossa rakentuneet ja rapistuneet järjestelmämme aidosti siihen, mitä tavoitteleme. Hyvinvointivaltiota kritisoidaan myös aivan toiselta suunnalta eli eräänlaisesta evoluutiososiologian näkökulmasta (Kujala & Danielsbacka 2015). Edellä mainitut olkoot esimerkkejä suomalaisen hyvinvointivaltioon

kohdistuvasta eri tavoin argumentoidusta kritiikistä, johon ei julkisessa keskustelussa ole kuitenkaan kovin vakavasti tartuttu (vrt. myös Berlin 2013).

Tässä kirjoituksessa ei pyritä yhtä radikaaliin otteeseen: konsensus harjoitetusta liikuntapolitiikasta on ollut verraten suurta, koska Veikkaus-rahoitus ja sitä kautta rakentunut erikoinen päätöksentekojärjestelmä on rauhoittanut liikuntapolitiikan pienten piirien puuhasteluksi. Julkista keskustelua harjoitetusta liikuntapolitiikasta ei juurikaan ole käyty (Lehtonen 2017; Laakso 2016; Tiihonen 2021a).

Nykyinen suomalainen versio hyvinvointivaltiosta rakennettiin 1960- ja 1970-luvuilla ”mahdollisuuksien tasa-arvolle”, joka voidaan kiteyttää sosiologi Erik Allardtia mukaillen kolmeen sanaan: Having – Loving – Being. (Allardt 1976 ja 1998.) Se on hyvä kiteytys ja kehys, jota kautta suomalaisen yhteiskunnan ja liikuntakulttuurin muutostakin on mahdollista tulkita lyhyesti, mutta monipuolisesti.

Tässä artikkelissani tarkastelen ja tulkitSEN harjoitetun liikuntapolitiikan ja ”allardtilaisen hyvinvointivaltiokonseptin” ongelmia, kun liikuntakulttuuri ja liikunnan harrastaminen on muuttunut monilla tavoin 1960- ja 2020-lukujen välillä.

Tavoitteenani on nostaa esiin kaksi liikuntapolitiikassa ja -tutkimuksessa, mutta myös yhteiskuntapolitiikassa ja -tutkimuksessa vähemmälle jäänyttä kehityskulkua, joiden merkitys näkyy nyky-yhteiskunnassa erittäin vahvasti niin julkisuudessa kuin politiikassakin. Nämä ovat erilaisten kokemuksellisuuden merkitysten kasvu sekä naisille ja miehille asetuvien rooliodotusten muuttuminen ja lisääntyminen.

Pohjoismaisessa hyvinvointivaltion mallissa on tultu uuteen vaiheeseen, jossa mahdollisuuksien tasa-arvo ei enää tuota lähellekään kaikille koulutuksellista, terveydellistä, työmarkkinoilla mitattavaa tai liikunnan ja kulttuurin harrastamisella osoitettavaa tasa-arvoa ja niihin liittyviä oikeudenmukaisuuden ja tasavertaisuuden kokemuksia.

Yhtenä ratkaisuna tässä artikkelissa ehdotetaan kokemuksellisesti merkityksellistä toiminnallisuutta, jonka luontevana kenttänä nähdään harrastustoiminta koko laajuudessaan liikunnasta kulttuuriin, vapaaehtoistoiminnasta kansalaisaktiivisuuteen.

Tässä artikkelissa keskitytään liikuntakulttuurin ja -politiikan sektoreihin, joita voi pitää esimerkkeinä siitäkin syystä, että perinteisesti jo ennen hyvinvointivaltion rakentumista urheilu-, voimistelu- ja luontoliikuntaliikkeet pitivät sisällään kaikki nuo elementit, joita nytkin tarvittaisiin tässä yksilöityneessä, medioituneessa ja kaupallistuneessa ajassamme. Väitän, että nykyisin kokemuksellisuuden leimaa elämyseskeisyys eikä sukupuolten muuttuneita rooliodotuksia osata sovittaa hyvinvoinnin kannalta mielekkääksi ajankäyttöksi.

Artikkelini perustuu artikkelisarjaan, jonka kirjoitin Esa Pirneksen kanssa yhdessä 2010-luvun alussa (Pirnes & Tiihonen 2010; Pirnes & Tiihonen 2011), valtion liikuntaneuvostolle tekemääni liikuntakulttuurin käsitteetutkimukseen (Tiihonen 2014a) ja tutkimukseen urheilujärjestöjen muutosprosesseista (Tiihonen & Keskinen 2016). Lisäksi artikkeli ammentaa pitkäaikaisesta liikuntakokemusten, sukupuolikulttuurien ja liikuntapolitiikan harrastuksestani, joissa olen pitkäjänteisesti kehitellyt tässä esitettävää tulkintaani (vrt. Tiihonen 2014b, 2020 ja 2021abc).

Pirneksen kanssa tarkastelimme artikkeleissa kulttuuri- ja liikuntapolitiikan yhtäläisyyksiä ja eroja sekä niiden mahdollisuuksia vaikuttaa yksilöihin ja yhteisöihin. Tarkastelimme artikkeleissamme yhteiskunnan eri sektoreiden toimintavastuita ja niiden mahdollista muutosta, jotta kulttuurin ja liikunnan harrastamista voitaisiin edistää nykyistä paremmin. Tässä kirjassa oleva Pirneksen artikkeli täydentää erinomaisesti tässä esitettävää, koska siinä esitellään oivaltavasti sitä, miten esimerkiksi Tilastokeskuksen vapaa-aikatutkimuksessa kulttuurin ja liikunnan käsitelmääritykset on tehty ja miten niihin vaikuttaa ajatus ”riittävästä harrastamisesta”.

Jos näille artikkeleille voisi asettaa jonkun minimitavoitteen niin se olisi eittämättä se, että tämän jälkeen lukija pohtisi tarkemmin, mistä oikein syntyy oma käsitys riittävästä tai jopa oikeasta liikunnan ja kulttuurin harrastamisesta ja mitkä ovat ne kokemukset ja merkitykset, jotka ohjaavat omaa harrastamista tai harrastamisen puutetta. Voisinko kokea ja tulkita toisin, jos en olisi niin tottunut käytettyihin käsitteisiin ja mielikuviin? Entä jos liikunta- ja yhteiskuntapolitiikka olisi osannut levittää ja syventää liikunnan ja kulttuurin merkitysmaailmoja sen sijaan, että ne ovat pyrkineet kaventamaan ne tiettyihin tälle hyvinvointivaltion ”allardtilaiselle” ajanjaksolle tyyppillisiin hyötynäkökohtiin?

Jotain siis ”tarttis tehrä”, mutta fundeerataan ensin muutamaa uutta näkökulmaa.

Liikuntapolitiikan tavoitteet ja keinot ”vakioveikkaajan silmin”

Liikuntapolitiikan tavoitteet ovat olleet ensimmäisestä liikuntalaista (1980) lähtien melko pysyviä (Liikuntalaki 390/2015).

Liikuntapaikkarakentamisen tukeminen, yhdenvertaisen, tasa-arvoisen ja monipuolisen kansalaistoiminnan tukeminen ja huippu-urheilun tukemisen kasvattaminen linjataan tulevaisuuden tavoitteiksi myös Suomen historian ensimmäisessä liikuntapoliittisessa selonteossakin vuonna 2018. Liikuntapolitiikan linja 2020-luvulle määriteltiin siinä odotetusti eli tärkeimpänä tavoitteena edellisten lisäksi nähdään ”fyysisen aktiivisuuden merkit-

tävä lisääminen kaikissa ikä- ja väestöryhmissä siten, että väestö harrastaa laajasti liikuntaa terveyden ja hyvinvoinnin kannalta riittävässä määrin” (Valtioneuvoston selonteko liikuntapolitiikasta).

Selonteossa pohjustetaan melko laajasti liikunnan harrastamisen nykytilannetta ja urheilun kansalaistoimintaa sekä huippu-urheilumenestystä. Lopulta linjaukset kuitenkin noudattavat hyvin perinteistä kaavaa, jossa valtion tehtävät nähdään ”tukemisena” tai parhaimmillaankin tukemisen kasvattamisena. Liikunta sidotaan entistä vahvemmin kiinni terveyteen ja hyvinvointiin, vaikka näin on tehty jo kolmisenkymmentä vuotta eivätkä tulokset ole olleet mitenkään mairittelevia, mikä näkyy myös vapaa-aikatutkimuksen tuloksista. (Kokkonen 2013; Kokkonen 2019; Ruuskanen 2019.)

Linjaukset kertovatkin liikuntapolitiikan huolenaiheista eli siinä on selvästi nähty ongelmana vähäinen tai terveyden kannalta riittämätön liikkuminen (vrt. Vasankari & Kolu 2018).

Tämän artikkelin yhtenä pontimena on kritisoida tätä liikunta ja terveys-kytköstä, joka on tyhjentänyt ruumiillisen, leikillisen, yhteisöllisen, identiteettejä rakentavan ja toimijuutta vahvistavan elämänelueen merkityksellisistä kokemuksista.

Tämä terveys- tai hyvinvointikytkös on tuotu 2010-luvulla mukaan myös kulttuurin harrastamiseen. Esa Pirnes käsittelee tämän kirjan artikkelissaan sekä liikuntaa että kulttuuria tästä ”riittävyys” näkökulmasta, joka kuitenkin tulkitaan ainakin vielä hiukan eri tavoin liikunnan ja kulttuurin alueilla.

Tarkoitus ei tietenkään ole kieltää tätä merkittävää yhteyttä liikunnan ja kulttuurin harrastamisen ja hyvinvoinnin tai jopa terveyden välillä, mutta urheilumaailman todellisuutta hyväksi käyttäen voisi sanoa, että vähän liikuvan, terveysongelmista kärsivän tai liikuntaa inhoavan ihmisen liikuttamiseksi ei ehkä kannata esittää olympiamenestystä eli terveyttä ja hyvinvointia, joiden saavuttaminen on hänelle vähintäänkin kahden olympiadin mitainen ”liikkujan polku”.

Muutoin selonteon linjaukset pitävätkin sisällään vain välineellisiä eli mahdollistavia poliittisia keinoja tavoitteiden eli terveyden ja urheilumenestyksen saavuttamiseksi. Tuetaan liikuntapaikkarakentamista, eettistä kansalaistoimintaa ja satsataan lisää huippu-urheilun tukemiseen kuitenkin sanamuodolla, jossa tukija ei välttämättä olisi valtio, vaan yksityinen sektori, jonka panostus urheiluun onkin Suomessa Pohjoismaiden vähäisintä (Stenbacka ym. 2018).

Tässä artikkelissa palataan myöhemmin pohjoismaisen mallin rakenteelliseen ja toiminnalliseen kehittämiseen, jossa yhteiskunnan eri sektoreilla ja niiden ”toimintavastuilla” on suuri merkitys sekä rahoituksen että toiminnan monipuolisen kehittämisen näkökulmista. (Pirnes & Tiuhonen 2011 ja 2010.)

Ensin tutustutaan tulkintaani siitä, miten kokemuksellisuuksien ja sukupuolille asettuvien rooliodotusten muutokset vuosikymmenten saatossa ovat vaikuttaneet ihmisten mielikuviin liikunnasta ja urheilusta, mutta toki kaikesta muustakin. Liikuntakulttuurin – ja harrastamisen kautta nämä muutokset ovat ihmisten omina kokemuksina todennäköisesti kaikkein konkreettisimmat ja ehkä myös emotionaalisesti latautuneimmat.

Siksi on hyvä varoittaa lukijaa ajankohtaisesta ”Veikkaus-näkökulmasta”, jolla tarkoitan sitä, ettei liikunta-, urheilu- eikä muukaan kansalaisjärjestö kenttä ole pystynyt muuttamaan lähes pyhän hyväntekijän mielikuvaansa Veikkauksesta, vaikka tutkimustulokset peliriippuvuudesta ja Veikkauksen välinpitämättömyydestä ovat lähinnä karmaisevia (Tiihonen 2017a).

Tässä esitettävät tulkinnat loukannevat myös pyhiä mielikuviamme liikunnasta terveyden ja hyvinvoinnin tuojana myös siksi, että Suomessa ja maailmalla tuotetaan juuri tästä yhteydestä erittäin runsaasti tutkimustietoa, jota media myös kiitettävästi välittää suurelle yleisölle.

Seuraavassa esitettävä ei pyri kumoamaan tuota lähinnä liikunnan fyysiseen tai biologiseen tietämykseen perustuvaa tietoa, vaan esittämään tulkinnan, jossa liikunta, liikkuminen ja urheilu tuodaan lähemmäs käyttäytymistieteitä eli liikuntasosiologiaa ja liikuntapedagogiikkaa – miten ihmisen käyttäytymisen muutoksia tuetaan kokemuksilla ja niiden merkityksiä ymmärtämällä. Tämähän on hyvin tuttua mm. elämys- ja kokemuspäädagogiikassa ja seikkailukasvatuksessa, joita nuorisotyössä paljon käytetään (Karppinen ym. 2020).

Mielikuvien ja käsitteiden voimaa ei voi vähätellä liikunnan ja urheilun alueilla varsinkaan silloin, kun ne luovat ennakoasenteita, jotka estävät jopa liikunnan kokeilemisenkin. Antti Eskolakin kritisoi viimeiseksi jääneessä teoksessaan ”Vanhanakin voi ajatella – Mielikuvista ja niiden voimasta” tätä liikunnan ja terveellisten elämäntapojen tiukkaa yhteyttä, joka hänen mielestään alistaa ihmisen oman harkinnan ja elämänsä aikana syntyneen kokemuksen terveystiedon ja -puheen alttarille. (Eskola 2019.)

Tutkiessani liikuntakulttuurin käsitteitä tarkastelin sitä valtavaa käsittekirjoa, joka liikunnan ja urheilun alueella meillä on periaatteessa käytössä. Mielenkiintoista on, että löydämme urheilusivuilta aivan toisenlaisen käsitteistön kuin hyvinvointisivuilta, mutta muutoin käsittehegemonia on mm. liikuntapolitiikassa siirtynyt jo hyvän aikaa sitten terveysliikunnan ja sen johdannaisten muodostamille käsitteille. (Tiihonen 2014a.)

Liikuntapoliittisessa selonteossa yritetään rehabilitoida ajatus ”liikunnasta sinänsä”, mikä vastaa taiteen ja kulttuurin ”an sich” -perustetta. Kulttuurin perustelukirjosta ajatus ei ole koskaan hävinnyt minnekään. Liikuntakulttuurin puolelta aatteelliset tai kasvatukselliset perusteet puhumattakaan uutta luovasta perustelusta ovat ajan myötä kadonneet. Kulttuurin

puolella nämä elävät vielä kohtalaisen voimakkaina laajentaen näin kosketuspintaa ja merkitysten aluetta kulttuurin harrastamiselle. (Pirnes 2008.)

Suosittelen, että artikkeliani luettaisiin ”vakioveikkaajan silmin”, jolloin maailma näyttää kovin erilaiselta, kuten Veikkauksen mainiossa mainoksessa taannoin sanottiin ja kuvattiin. Ja vielä parempi toki olisi, että näitä käsitteitä käytettäisiin konkreettisesti ja ruumiillisesti omassa elämässä, jotta mielikuva tai käsite saisi myös kokemuksellisen sisältönsä.

Väitöskirjassani ”Ruumiista miestä, tarinasta tulkintaa: oikeita miehiä – ja urheilijoita?” pohdin (ruumiillisen) kokemuksen ja tarinan (mielikuvien) suhdetta, jonka huomasin vaikuttavan kumpaankin suuntaan eli liikunta- tai urheilukokemus vaikuttaa tarinaan, jonka siitä kerromme, mutta on myös niin, että kokemus tulee tulkituksi myös valmiina olevien tarinoiden tai mielikuvien kautta (Tiihonen 2002).

Oma sukupolveni, 1950- ja 1960-luvuilla syntyneet, sai vielä aika itsenäisesti ja vapaasti kokea leikin, urheilun ja liikunnan monenlaiset merkitykset yhteiskunnallisessa kontekstissa, jossa aatteellisuus ja vapaaehtoistoiminta olivat myös erittäin arvostettuja. Henning Eichberg (1987; 1994) puhuu kokemus-, suoritus- ja terveyskonfiguraatioista liikuntakulttuurissa.

Ei siis ollut ihme, että oman ikäluokkani miehet juoksivat nykyään vihattussa armeijan Cooperin testissä keskiarvotuloksen, jota tuskin koskaan tullaan lyömään. Sotilasliikunnan tilastot (Varusmiespalveluksen aloittavien miesten fyysisen toimintakyvyn tilastot 1975–2020) osoittavat, että 1980 palvelleet juoksivat keskiarvokseen 2760 metriä 12 minuutissa, kun vuonna 2020 päästiin enää 2377 metriin. Mehän emme vielä tunteneet näitä erittäin negatiivisia mielikuvia ja tarinoita tuosta silloin uudesta ja kiinnostavastakin testistä. Saatoimme jopa nauttia siitä, että saimme rääkätä itseämme kerran vuodessa koulun jumppatunnilla. Eivätkä tietysti Väätäisen, Virenin, Vasalan ja Vainion kaltaiset juoksijasuuruudet voineet olla vaikuttamatta positiivisesti testijuoksuihimme.

Jos meille on jo ennalta annettu vain tietyt mielikuvat ja tarinat liikunnasta ja urheilusta, niin koemme ne myös näiden tulkintavälineiden kautta. Ja nämä mielikuvat voidaan muuttaa vain uusien tai korjaavien kokemusten voimin, mutta silloinkin tarvitaan käsitteitä, jotka kuvaavat nykyistä paremmin omia kokemuksiamme ja tulkintojamme (Tiihonen 2013; Kantanen 2019).

Liikkumis- ja urheilemiskokemusten merkitys

Kokemusten suuri merkitys alettiin ymmärtää Suomessa 1980-luvulla myös liikuntakulttuurin alueella, kun uudet, kokemukselliset liikuntamuodot ja -tapahtumat nousivat vahvasti esille. Tunnetuimpia uusia liikuntamuotoja olivat tuolloin sähly, skeittaus, squash ja uudet lumilajit sekä monet tans-

silliset ryhmäliikunnan muodot, jotka tulivat aerobicin myötä liikuntakeskuksiin. Myös uudet itämaiset ja länsimaiset voimailulajit sekä fitness-liikunta yleistyivät.

Perinteisiä lajeja muutettiin kokemuksellisemmiksi järjestämällä ei-kilpailullisia, yhteisöllisyyttä ja elämyksiä painottavia tapahtumia, kuten Nais-ten kymppiä, Akateemista Warttia tai maraton juoksu- ja hiihtotapahtumia. Tämä muutos näkyi hyvin myös Tilastokeskuksen vapaa-aikatilastoissa (Tilastokeskus, vapaa-ajan osallistuminen).

Liikuntakulttuuri uudistui voimakkaasti ja aiheesta käytiin myös paljon julkista keskustelua, sillä joukkueurheilumuodot ja mailapelit voittivat harrastajia perinteisiltä suomalaisilta yksilölajeilta, mutta saivat myös mukaan kokonaan uusia harrastajia. Samaan aikaan siirryttiin keskusurheilujärjestö-
vetoisesta mallista valtiojohtoisempaan malliin, kun Suomen Valtakunnan Urheiluliitto (SVUL) ajautui konkurssiin ja Työväen Urheiluliitto (TUL) menetti tapahtuneen yhdentymisen seurauksena lajijaostonsa, jotka siirtyivät urheilun lajiliittojen alaisuuteen. (Sironen 1995; Eichberg 1987 ja 1994; Kokkonen 2013; Zacheus 2010.)

Tuota jännittävää aikaa ei kuitenkaan kestänyt kovinkaan kauan, sillä 1990-luvun taitteesta alkaen terveysliikunta syrjäytti aiemmat kuntoliikunnan ja -urheilun käsitteet ja käytännötkin tehden liikunnasta aiempaa yksilöllisempää ja aika kapeasti ajateltuna terveellistä eli piti liikkua oikein. Valituksessa korostettiin sitä, ettei liikkua saa liikaa tai väärin eli vaarallisesti. (Tiihonen 2014a; Kokkonen 2013.)

Terveysliikunnan merkitys korostui entisestään, kun opetusministeriö otti aiempaa vahvemman roolin liikuntapolitiikan ohjaamisessa ja tuotti ”Liikunnan yhteiskunnallisen perustelun” (1994). Tämä liikuntatieteelliseen tutkimukseen perustuva asiakirja sai argumenttinsa vahvasti terveysnäkökulmista, joiden merkitys näkyi siinäkin, että liikuntatieteellinen tiedekunta muutti väliaikaisesti nimensäkin liikunta- ja terveystieteelliseksi tiedekunnaksi. Kokemusten ja käytäntöjen näkökulmasta terveysliikunta oli ja on vieläkin aika epämääräistä, sillä liikuntamuotoja ja urheilulajejahan ihmiset edelleenkin harrastavat ja niitä myös tilastoidaan (Tiihonen & Lukka 2004; Tiihonen 2014a; Ruuskanen 2019).

Kriitikko voi hyvällä syyllä sanoa, että myös kokemusliikunta tai -liikkinen on yhtä epämääräistä, ellei epämääräisempää kuin terveysliikuntakin. Totta onkin, että tiede – ja monet muutkin toimijat – yrittävät määrittellä yhä parempia käsitteitä ymmärtääkseen ja kuvatakseen maailmaa entistä paremmin. Läheskään kaikki näin tuotetut käsitteet eivät ole jääneet eloon, kuten liikuntakulttuurin käsitteitä tutkiessani huomasin. Tieteessä, julkisuudessa, politiikassa ja ihmisen mielissä käydäänkin jatkuvaa käsitteekamppailua siitä, miten eri asioita pitäisi nimetä ja miten niitä tulisi käyttää tulla-
ksemme ymmärretyksi eri yhteyksissä. (Tiihonen 2014a.)

Tilastokeskuksen vuoden 2017 vapaa-aikatutkimusta suunniteltaessa jouduttiin muuttamaan melkein kaikki vuodelta 2002 periytyvät mediaa koskevat käsitteet, koska jako lanka- ja matkapuhelimiin ei ollut enää relevantti, televisio ja radio olivat muuttuneet 2000-luvun alusta ja sosiaalinen media oli kehittynyt tutkimusvuosien välillä.

Liikunta- ja urheiluharrastusten tutkimuskysymyksiin ei tehty kovinkaan paljon muutoksia, koska pitkittäistutkimuksessa kysymysten muokkaaminen ja uusien tekeminen hävittää historiallisten muutosten vertailemismahdollisuuden. Kokemusliikunnassa tapahtuneiden muutosten ”louhiminen” aiemmista tilastoista on myös erittäin haasteellista, koska jos ei ole kysytty, niin ei ole vastauksiakaan. Tutkimus ja tilastot eivät kata vielääkään – pitäisi sanoa koskaan – koko inhimillistä elämääme ja niihin liittyviä mahdollisia näkökulmia. Liikunnasta ja urheilusta puhuttaessa puhutaan melkein aina kokemuksista, mutta silti niitä ei ole juurikaan tutkittu.

Ongelmia on tietysti monia, mutta yksi merkittävä on toimivien ja yleisesti tunnettujen käsitteiden puuttuminen. Tässä ehdotan käytettäväksi käsitteistöä, jonka löysin 1990-luvun puolivälissä tutkiessani erään ryhmän liikunta-kokemuksia (Tiihonen 1996b; vrt. Frank 1991). Sen jälkeen olen käyttänyt käsitteistöä lukemattomissa muissa tutkimus-, kehitys- ja koulutushankkeissa sekä julkaisuissa. Käsitteistö ei ole täydellinen, mutta sen avulla kokemusliik-kumisen saa jäsenneiltyä ymmärrettävästi ja käytännössäkin toimivasti.

Ehdottaisin tässä käsitteitä:

Elämyskokemus	Identiteettikokemus	Osallisuuskokemus	Toimijuuskokemus
Tarkoittaa kokemusta, joka tuottaa henkilökohtaista, lähinnä psyykkistä ja hetkellistä mielihyvää ja nautintoa.	Tarkoittaa kokemusta, jolla on tai on ollut merkitystä sille, miten ihminen ymmärtää itsensä ja identiteettinsä.	Tarkoittaa kokemusta, jossa keskeistä on ollut osallistuminen ja osallisuus jossakin yhteisessä tekemisessä.	Tarkoittaa kokemusta, jossa oma toiminta vaikuttaa laajemmin muuhun yhteisöön tai koko yhteiskuntaan esimerkiksi vapaaehtoistoimijuuden kautta.

Seuraava yhteenvedotulkintani perustuu useaan eri tutkimukseen ja julkaisuun, joihin viitataan vain tässä alussa (Tiihonen 1996b; Pirnes & Tiihonen 2010 ja 2011; Tiihonen 2013 ja 2014b; Tiihonen & Keskinen 2016). Osaa tulkinnoistani voi lukea myös siitä viitekehyksestä, että olen toiminut paljon tutkimus-, kehitys- ja koulutushankkeissa syrjäytyneiden ryhmien, mutta myös urheiluelämän piirissä ja olen ohjannut erilaisia alan opinnäytetöitä.

Tänä päivänä on selvää, että liikukumisen ja urheilemisen pitää olla ”kivaa” ja että se on ”nautinto”. Lapset on opetettu hakemaan iloa ja virkistystä, mutta jopa huippu-urheilijat menevät olympiafinaaleihin ”nauttimaan”.

Näin ei kuitenkaan ole ollut kuin parikymmentä vuotta. Elämyksillä myydään nykyään niin palveluita, tavaraa kuin erilaista toimintaakin – elämme nyt elämysyhteiskunnassa, jossa liikunta kilpailee mm. nopeasti elämyksiä ja koukuttavuutta tarjoavan tietokonepelaamisen ja E-urheilun kanssa (vrt. Lüthje & Tarssanen 2013; Kahneman 2011). 1960- tai 1970-luvulla liikkumisen tai urheilemisen kiinteä yhteys elämyksiin oli kuitenkin ohuempi – elämyksiä ja nautintoja haettiin aivan eri suunnista.

Urheilijalle kilpaileminen ja harjoittelu on itsestään selvästi ollut eräänlainen identiteetti-projekti, jossa on ollut mahdollisuus voittoon tai tappioon, onnistumiseen tai epäonnistumiseen. Sitä se on edelleen, mutta nykyään kielenkäytössä ja urheiluvalmennuksessa pyritään välttämään liiallista tekemisen tai suorituksen kytköstä urheilijan identiteettiin (ks. Hämäläinen 2008). Sen sijaan liikkumisesta on tullut yhä selvemmin identiteetti-projekti, ja terveellisen elämän tavoittelua voi jopa pitää yhtenä aikamme uskontona. Liikkumisen yhteys ulkonäköön korostaa identiteettikokemuksen merkitystä.

Suomalaisessa liikuntakulttuurissa mahdollisuus sosiaaliseen nousuun urheilemisen avulla oli vielä 1900-luvulla nuoria suuresti motivoiva tekijä, mutta tuo merkitys on selvästi heikentynyt. Vertailu ei kuitenkaan ole yhteiskunnasta vähentynyt, joten liikkumisessa ja urheilussa identiteettikokemukset ovat edelleen voimakkaasti läsnä sekä hyvässä että pahassa. Itse korostaisin identiteettikokemusten vahvistavaa ja kasvattavaa merkitystä.

Ennen 1980-lukua Suomi oli maa, jossa harrastettiin perinteisiä yksilölajeja eli maastohiihtoa, yleisurheilua ja voimistelua niin kilpailullisesti kuin kuntoliikuntanakin. Joukkueurheilussakin kilpailtiin yritysten, kylien tai koulujen välillä. Se oli yhteisöllistä ja osallisuutta lisäävää, vaikka ne motivoitiinkin kilpailulla. Nykyaikainen osallisuus- ja yhteisöllisyysajattelu on kuitenkin erilaista eli se on tavoite sinänsä.

1990-luvulla lanseerattiin ”kaikki pelaa -ajattelu”, jonka mukaan urheiluseurojenkin keskeiseksi tehtäväksi nähtiin mahdollisimman monelle tarjottu mahdollisuus liikkua yhdessä ilman kilpailullisia tavoitteita. Nähdäkseni osallisuuskokemuksia sekä toivotaan että tarjotaan yhä enemmän lasten ja nuorten liikunnassa. Samalla tietysti kääntöpuolena on se, että ulosjäminen koetaan entistä syrjäyttävämpänä.

Ennen kuin valtio ja kunnat alkoivat harjoittaa liikuntapolitiikkaa, ”kaikki oli tehtävä itse”. Se tarkoitti sitä, että urheiluseurat hoitivat valmennuksen ja kilpailujen lisäksi myös liikuntapaikkojen rakentamisen, ylläpidon ja resurssien hankkimisen, kuten tanssien ja muiden huvitilaisuuksien järjestämisen. Urheiluseuroissa oli tehtävää koko kylälle, kuten silloin sanottiin. Myös urheilijat itse joutuivat vuorollaan tekemään töitä seurassa.

Viimeisten kymmenien vuosien aikana julkinen tuki on lisääntynyt, mutta seurojen toiminta on myös ammattimaistunut. Suurin muutos lienee kuitenkin siinä, että vanhemmat – ja muut aikuiset – tekevät nyt lastensa

ja nuortensa puolesta asioita, joita lapset ja nuoret joutuivat tai saivat tehdä ennen itse.

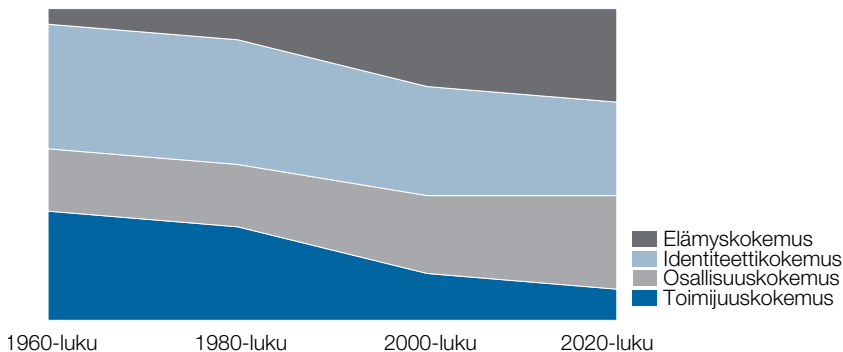
Länsimaisissa yhteiskunnissa onkin huomattu, että nykyaikaisen hyvinvointivaltion yksi ikävimmistä piirteistä on se, että se tekee kansalaisista passiivisia yhteiskuntapolitiikan objekteja eikä aktiivisia kansalaisia, jotka voivat ja osaavat vaikuttaa asioihinsa.

Vaikka Pohjoismaat ovatkin onnistuneet monia maita paremmin pitämään yllä ja jopa vahvistamaan toimijuutta etenkin aktiivisen urheiluseuratoiminnan vuoksi, niin toimijuuskokemusten merkitys on kuitenkin selvästi laskenut tarkastelujaksomme aikana. Yhteiskuntapoliittisessa keskustelussa kritisoidaan yhä enemmän ajattelua, jonka mukaan kaikkien pitäisi saada lisää etuja, mutta kukaan tai mikään eturyhmä ei haluaisi itselleen lisää velvollisuuksia.

Liikkumiskokemusten muutoksina edellä esitetty on visualisoitu kuvassa 1.

Kuva 1

Tulkinta liikkumiskokemusten muutoksesta Suomessa

Aiheemme kannalta ei ole oleellista, miten tarkka kuvaus on. Oleellista on ymmärrys siitä, että kokemusten merkitykset ovat vuosikymmenten saatossa muuttuneet ja että niillä on yllättävän suuri merkitys siihen, miten me liikkumiseen ja urheilemiseen suhtaudumme. Tutkimuksissani ne ihmiset, jotka näkevät nämä kaikki kokemukset merkityksellisinä, liikkuvat eniten ja monipuolisimmin (Tiihonen 2013; Tiihonen & Keskinen 2016).

Jos unohtamme hetkeksi liikkumisen määrällisen lisäämisen mahtipontisen tavoitteen, joka liikunta- ja hyvinvointipolitiikkaa ja -toimintaa tänä päivänä hallitsee, ja ajattelemmekin liikuntaa ja urheilua vaikkapa oppimisen, kasvun ja kehityksen näkökulmista, niin kokemusten eri merkitykset aukeavat aivan toisella tavalla. Jos nykyistä suhtautumista kuvaisi elämishakuisena nautintona, jossa liikunta ja urheilu nähdään yhteisöllisenä koke-

muksena, niin kasvattaako se lasta, nuorta, aikuista tai senioria elämää varten ja ihmisenä?

Elämys- ja osallisuuskokemukset ovat tärkeitä, mutta kasvu ja kehittyminen tapahtuu silloin, kun ihminen haastaa itsensä ja muutkin jonkin sellaisen äärellä, jota ei vielä osaa tai missä ei vielä ole hyvä. Identiteetti vahvistuu, kun tekee asioita, joita ei aiemmin ole pystynyt tekemään. Elämän merkitys syntyy parhaiten siinä, kun tekee asioita toisten hyväksi, kun auttaa ja tukee lähimmäistä pyyteettömästi. Myös yhteisö ja yhteiskunta, varsinkin se sosiaalista pääomaa maailmassa parhaiten rakentava pohjoismainen malli, rakentuu vain yhteisöllisiä velvollisuuksia tekemällä. (Vrt. Hyyppä 2004 ja 2013.)

Tulkinta, jossa kuvataan kokemusten muutostrendejä, kertoo toki vain kulttuurisesta suhtautumisesta kokemuksiimme. Toinen asia on, että esimerkiksi päiväkodeissa, kouluissa, urheiluseuroissa ja harrastuskerhoissa voidaan lapsia ja nuoria kasvattaa näihin liikkumisen ja urheilemisen kokemuksellisiin merkityksiin pitkäjänteisesti ja systemaattisesti, kuten elämys-/kokemuspedagogiikassa ja seikkailukasvatuksessa on tehty vuosikymmenten ajan.

Joku lapsi tarvitsee tietyssä kasvuvaiheessaan iloa ja elämyksiä, toinen erilaisia haasteita, kolmas turvallista yhteisöllisyyttä ja neljännen on hyvä oppia huolehtimaan toisista. Kaikkien on hyvä saada kokemuksia kaikista näistä liikkumisen ja kaikkien harrastustoimintaan kuuluvista merkityksistä. Oletukseni on, että näin liikunnan harrastamisesta tulee niin merkityksellistä, että siitä tulee osa kyseisen ihmisen elämäntapaa. Näin on tutkimusteni mukaan käynyt mm. aktiivisesti liikkuville ikämiehille ja näitä kokemuksia hakevat ja saavat myös aktiiviset urheiluseuratoimijat (Tiihonen 2013; Tiihonen & Keskinen 2016).

Liikuntapoliittisten tavoitteiden saavuttamisen näkökulmasta liikkumiskokemusten ja niissä tapahtuneiden muutosten ymmärtäminen on tänä päivänä aivan välttämätöntä. Liikkumisen lisäämisen keskeisenä syynä voidaan hyvin perustein pitää sitä, etteivät vähän liikkuvat koe liikkumista mielekkäänä itselleen. He eivät nauti siitä, he kokevat identiteettinsä rikkoutuvan vertailussa tai he eivät ole löytäneet ryhmää tai liikuntamuotoa, jossa he kokisivat tulleen hyväksytyiksi. Liikuntayhteisöistä ei myöskään löydy heille mielekästä ja toimijuutta lisäävää tekemistä.

Urheilun kansalaistoiminta onnistuu edelleen vastaamaan lasten ja nuorten sekä heidän vanhempiansa kokemuksellisiin tarpeisiin, jos mittarina pidetään urheilua harrastavien ja urheiluseuratoimintaan osallistuvien määrää. Kritiikkiä urheiluseuroja kohtaan on kuitenkin paljon myös kokemuksellisesta näkökulmasta eli kaikilla ei ole kivaa, kilpailua koetaan olevan liikaa ja yhteisöllisyyttä liian vähän. Urheiluseuratoiminnassa mukana olevat tunnistavat kuitenkin nämä em. kokemukset erinomaisesti ja he jopa hakeutuvat eri vapaaehtoistoiminnan tehtäviin saadakseen juuri tarvitsemiaan kokemuksia. Monet pitivät myös tätä ”mokkapalanelvetiksi” kutsuttua elä-

mänvaihetta elämänsä parhaana aikana. Tässäkin mielikuvat ja aidot kokemukset ovat aika jyrkässä ristiriidassa. (Tiihonen & Keskinen 2016.)

Toimijuuskokemuksista ollaan yleensä kahta mieltä – toiset valittavat liikaa vapaaehtoistyötä, toiset mielekkään tekemisen puutetta. Toiminnassa mukanaolevat kokevat toiminnan kuitenkin kokemuksellisestikin antoisana. Ongelma on kuitenkin siinä, että toiminta ei ole kokemuksellisesti niin houkuttelevaa, että vielä suurempi osa lähtisi toimintaan mukaan. Urheiluseurat eivät nimittäin täytä sitä tavoitetta tai toivetta, jota niille liikuntapolitiikassa tarjotaan, vaikka jo pitkään on tiedetty, etteivät seurat voi kaikkia liikuttaa. Yhtenä suurena ongelmana on toki pidettävä sitä, etteivät urheiluseurat oikeastaan avaudu muille kuin urheilevien lasten vanhemmille, vaikka maassamme on runsaasti potentiaalisia senioreja tai vaikkapa toisella paikkakunnalla opiskelevia opiskelijoita, joille varmasti löytyisi mielekästä vapaaehtoistoimintaa urheiluseurassa. (Emt.)

Huippu-urheilussakin vaikuttavat voimakkaasti nämä kulttuurisesti muuttuneet kokemukset. Suomen kaltaisessa maassa nuorilla on mahdollisuus valita elämässään usein monista kilpailevista ja eri tavoin houkuttelevista elämän urista. Jos huippu-urheilu ei ole kokemuksellisesti riittävän merkityksellistä, niin nuori valitsee opiskelun, digipelaamisen tai jonkun muun urheilua merkityksellisemmän harrastuksen itselleen. Valmennuksessa ei vielä osata ymmärtää, miten suuri vaikutus näillä eri kokemuksilla on nuoriin. (Hämäläinen 2008.)

Syrjäytymisen ja eriarvoisuuden vähentämistavoitteen saavuttamisessa erilaisten kokemusten ymmärtämisellä on luultavasti kaikkein suurin merkitys. Voimaannuttaminen vaatii ennen kaikkea hyväksymisen kokemusta eli osallisuutta ja toimijuuden vahvistamista, mikä voi tarkoittaa aluksi vain tiettyjen velvollisuuksien täyttämistä. Syrjäytymisvaarassa olevan nuoren identiteetti ei voimistu ilman selviytymisen kokemuksia, joiden pitäisi myös olla mukavia elämyksiä. (Ks. Karppinen ym. 2020.)

Aiheemme kannalta kokemusten tärkeys lienee helpostikin ymmärrettävissä vain omia liikkumiskokemuksia muistelemalla (ks. Denison & Markula 2003). Sen sijaan niiden huomioiminen liikuntapolitiikassa ja liikunnan edistämisessä tai vaikkapa urheilumenestyksen saavuttamisessa on vaativampi tehtävä, johon ei tässä artikkelissa voi kovin syvällisesti paneutua. Kiinnostavaa ja tärkeää olisi myös kerätä liikkumis- ja harrastamiskokemuksista pitkäjänteistä tutkimustietoa, jotta tässä esitettyjä laadullisiin tutkimuksiin perustuvia tulkintoja voisi pohjata väestötasoisiin määrällisiin aineistoihin.

Sukupuolten rooli-odotusten muutokset

Ajanpuute on yksi suosituimmista syistä vähäiselle liikuntaharrastukselle. Selityksen uskottavuus on kuitenkin usein koetuksella, kun aivan samankaltaiset ihmiset samankaltaisissa elämäntilanteissa ollessaan saattavat olla liikunnan himoharrastajia tai täysin passiivisia liikkujia. Sama toki pätee muihinkin harrastuksiin. (Ks. Rovio & Pyykkönen 2011.)

Liikkumiskokemusten merkitykset selittävät tietysti suuren osan ajanpuutteestakin, sillä mielekkäälle ja merkitykselliselle tekemiselle löytyy aina aikaa. Ajanpuutteen taustalla on kuitenkin todellisiakin perusteita, vaikka ”kiireen lisääntyminen” tai ”riittämättömyyden tunne” ovatkin julkisessa keskustelussa usein mainittuja, mutta aika epämääräisiksi jääviä selityksiä.

Vuoden 2017 vapaa-aikatutkimukseen lanseerattiinkin uusi kysymys: ”Kenen kanssa olet 12 viimeisen kuukauden aikana harrastanut liikuntaa tai urheilua?” Kysymyksellä haluttiin saada tietoa siitä, kenen kanssa liikutaan, mutta myös siitä, minkälaisissa rooleissa liikuntaa ja urheilua harrastetaan. Taustalla oli ajatus siitä, että sukupuolille asetuvat rooli-odotukset ja toisaalta naisten ja miesten mahdollisuudet toteuttaa itseään eri rooleissa ovat vuosikymmenten saatossa suuresti muuttuneet, mutta emme tiedä paljonkaan siitä, miten se vaikuttaa vaikkapa liikunnan harrastamiseen. (Vrt. Tiihonen 2015.)

Joka päivähän meidän on päätettävä, missä roolissa – yksilönä, vanhempana, parisuhde-, työ- tai harrastusroolissa – aikamme käytämme. Korona-aikana tämä rooleissa surffailu on varmasti tullut useille konkreettisemmin tutuksi, kun eri rooleja on otettu samassa tilassa ja samassa yhteisössä, kotioiloissa tai lähiluonnossa.

Taulukosta 1 voi lukea vastaukset em. kysymykseen, jossa vastausvaihtoehtoja oli 11, mutta tähän olen luokitellut ne viiteen eri rooli-odotukseen, joita olen käyttänyt aiemmin tutkimuksissani (Tiihonen 2013). Olen yhdistänyt yksin harrastamisen harrastusrooliin tai ”poikamies”-rooliin, jolla olen yrittänyt kuvata tuon rooli-odotuksen eroja parisuhde-, vanhemmuus- ja työrooleihin.

Taulukko 1

Liikunnan ja urheilun harrastus eri rooleissa viimeisten 12 kuukauden aikana, prosenttia

		Parisuhderooli	Vanhemmuusrooli	Työrooli	Vapaa-aikarooli	Yksin
Miehet	2017	39,4	31,9	9,4	57	50,9
Naiset	2017	37,2	43	7	61,8	58,9

Taulukko perustuu Tilastokeskuksen vapaa-aikatutkimuksen aineistoon, ryhmittely kirjoittajan.

Taulukossa olen yhdistänyt vastauksia niin, että parisuhderoolissa ovat sekä puoliso että seurustelukumppani ja vapaa-aikaroolin taakse piiloutuvat ystävät ja kaverit, mutta myös joukkue ja valmentajan ohjauksessa tehty liikunta tai urheilu. Työrooli pitää sisällään työkaverit, vaikka itse olen tähän luokitellut myös työmatkat ja työliikunnan. Vanhemmuusroolin sisällä on tässä taulukossa lapset, muut perheenjäsenet ja vanhemmat. Tämä voisi olla siis myös perherooli.

Kiinnostavia huomioita aiheemme kannalta on se, että sekä miehet että naiset liikkuvat kaikissa näissä rooleissa ja että erot sukupuolten kesken ovat yllättävänkin pienet. Ennako-odotusten vastaisesti miehet näyttävät liikkuvan enemmän parisuhderoleissa ja vähemmän vapaa-aikaroleissa kuin naiset. Oletushan on ollut, että miehillä on kaveripiirinsä ja joukkueensa eikä miesten ole ollut helppoa harrastaa liikuntaa ja varsinkaan urheilua naisten kanssa, koska urheilu ja liikunnanopetuskin ovat johtaneet sukupuolituneisiin lajiharrastuksiin. Sama koskee tietysti myös naisia, mitä tulee eri lajien harrastamiseen.

Vanhemmuusroolin suhteen erot sukupuolten välillä eivät tule niinkään omien lasten kanssa liikkumisessa, vaan muiden perheenjäsenten ja muualla asuvien vanhempien kanssa liikkumisessa, joissa kategorioissa naiset ovat aktiivisempia. Nämä erot, kuten yksin liikkumisen erot, selittynevät osin myös siitä, että yksinasuvia naisia on paljon miehiä enemmän. Samalla on sanottava, että vastaukset toki näyttävät jonkin verran erilaisilta, kun tutkitaan eri-ikäisiä naisia ja miehiä, mutta yleiskuvana tuo taulukko on kuitenkin riittävän tarkka kuvaamaan aihetta.

Liikunnan ja urheilun harrastamisen – jota määrittelyä kysymyksessä käytettiin – kannalta oleellista on se, miten me näihin erilaisiin rooliodotuksiin vastaamme eli lyhyesti, mutta vaativasti ilmaisten: kenen kanssa ja missä roolissa haluamme, voimme, osaamme, kykenemme tai joudumme aikamme viettämään eli mitkä ihmiset ja mitkä tekemisemme ovat niin merkityksellisiä, että käytämme siihen aikaamme? (Jyrkämä 2008.)

Tätä valintaa voi kuvata rooliodotukseksi, mutta myös mahdollisuudeksi, koska voimme aiempaa vapaammin valita, mitä vapaa-ajallamme teemme. Paradoksihan on se, että emme näin koe, vaan meistä tuntuu, että muiden odotukset meitä kohtaan ovat koko ajan kasvaneet eikä aika tunnu riittävän mihinkään. Hyvinvointipuheessa yleisimpiä ohjeita lienee ”ajan ottaminen itselle”, vaikka kuvittelisi, että juuri silloin tuntee huonoa omaatuntoa ja riittämättömyyttä.

Tutkimuksessa ja yhteiskuntapolitiikassa tätä ongelmaa on ratkottu vuosikymmenten ajan ”työn ja perheen yhteensovittamisen ongelmana” tai naisten ja miesten (koti)työnjakojen muuttamisen haasteena (vrt. Salmi ym. 2009; Salmi & Lammi-Taskula 2014; sukupuolten työnjaossa tapahtuneista muutoksista ks. Hannu Pääkkösen artikkeli tässä kirjassa). Tällä hetkelläkin

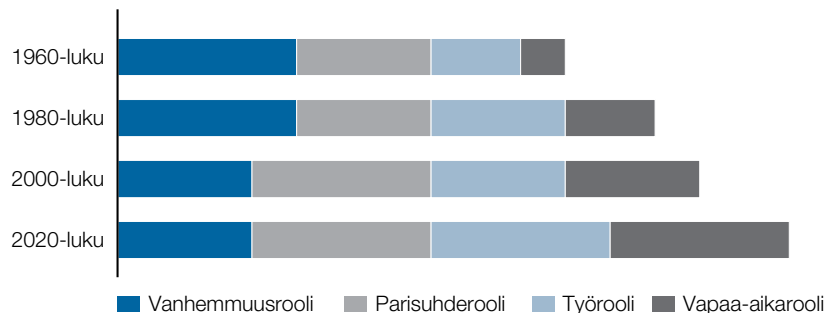
– syksy 2021 – hallitus on tehnyt esityksen perhevapaauudistukseksi, jolla tätä haastetta yritetään omalta osaltaan ratkaista.

Pitkään sukupuolten tasa-arvotyössä ja tutkimuksessakin mukana olleena tiedän, että jopa ajankäyttötutkimusten tarkkojen lukujen tulkinta on vaikeaa, kun ei voi tietää, miten asiat oikeasti koetaan. Ja onko kokemus suorassa yhteydessä tekemiseen? Esimerkiksi vastuu asioista koetaan todellisenä, vaikka se ei näkyisi konkreettisenä tekemisenä tai ajankäyttönä. Vastuut taas ovat perinteisesti olleet sukupuolittuneita julkisen alueen kuulussa enemmän miehille ja yksityisen naisille.

Seuraavassa yritän ratkaista ongelman esittämällä tulkinnan rooli-odotuksista ja niiden muutoksista vuosikymmenten saatossa, joka on sekoitus ns. todellisia muutoksia ja toisaalta koettua muutosta siitä, mitä meiltä sukupollemme edustajina odotetaan. Tätä jälkimmäistä voisi luonnehtia myös kulttuurin muutoksena. Kuvia 2a ja 2b kannattaa peilata taulukkoon 1, joka perustuu vapaa-aikatutkimuksen tuloksiin missä rooleissa liikuntaa ja urheilun harrastetaan.

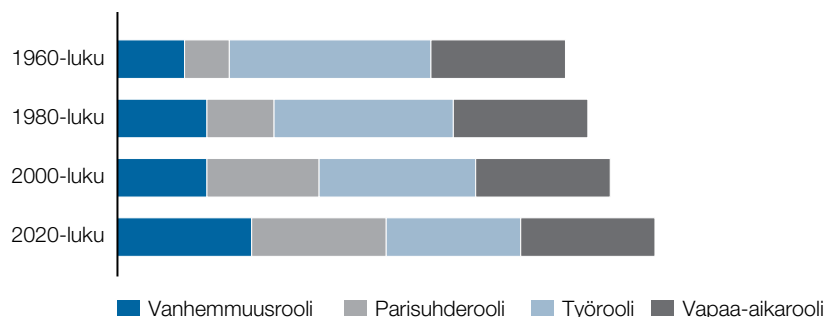
Kuva 2a

Tulkinta naisen rooli-odotusten muutoksista Suomessa

Kuva 2b

Tulkinta miehen rooli-odotusten muutoksista Suomessa

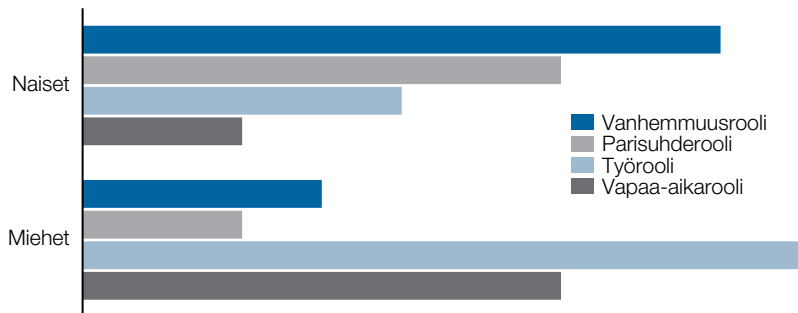

Kuvilla haluan ilmaista sitä, miten sukupuolten rooliodotukset ovat ajassa muuttuneet ja kasvaneet, ja selittää nykyajassa koettua riittämättömyyden ja ajanpuutteen tunnetta (suomalaisten kokemasta arjen raskaudesta, ks. Hannu Pääkkösen artikkeli tässä kirjassa).

Aina kun tänä päivänäkin puhutaan naisten ja miesten sukupuoli-rooleista me puhumme myös kokemuksistamme ja tulkinnoistamme, joissa ovat läsnä vahvasti myös menneet vuosikymmenet. Eri sukupolvet ovatkin eläneet, kokeneet ja tulkinneet hyvin erilaiset todellisuudet, joten yksimielisyyttä on turha odottaakaan. Tämän tarkastelun yhtenä pontimena onkin tehdä tulkinta, jolla voitaneen ymmärtää paremmin sitä, miten maailma on muuttunut vuosikymmenten kuluessa ja miten nämä muutokset mahdollisesti vaikuttavat liikkumiseemme ja muuhunkin harrastamiseemme. Aluksi on siis hyvä palata tuonne 1960-luvulle, jolloin rooliodotukset olivat hyvin erilaiset kuin mitä ne ovat tänään (kuva 3a).

Kuva 3a

Tulkinta naisten ja miesten rooliodotuksista 1960-luvulla

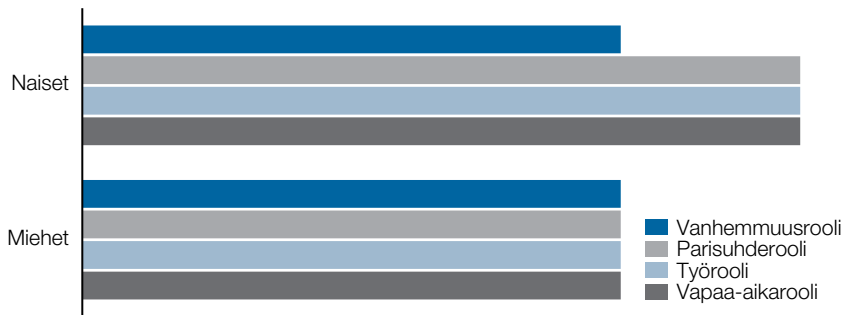
Naisten aika meni äidin ja puolison rooleissa tai ainakin hänellä oli niistä huomattavasti suurempi vastuu kuin miehellä. Naisilta odotettiin hyvää äitiyttä ja parisuhteen hoitamista, mutta työ tai oma vapaa-ajan harrastaminen ei ollut lähellekään niin vahvana odotuksena kuin myöhempinä vuosikymmeninä. Miehillä tilanne oli lähes päinvastainen, sillä miesten odotuksina olivat työstä ja toimeentulosta huolehtiminen sekä erilaiseen kansalaisaktiivisuuteen osallistuminen. Aiheen kannalta tärkeää on toki huomata se, että Suomen väestö oli varsin nuorta ja vielä 1970-luvullakin suurin osa varsinkin nuorista asui maaseudulla eikä vähäinen liikunta ollut kovin suuri yhteiskunnallinen ongelma, vaikka elintapasairauksia olikin vanhemmilla ikäluokilla huolestuttava määrä.

Liikunnan merkitys elin- tai elämäntapasairauksien ehkäisemisessä ja osin hoitamisessakin on noussut sekä tutkimusnäyttöjen myötä, mutta myös

siksi, että Suomen väestö on nyt 2000-luvulla yksi maailman vanhimmista. Samaan aikaan sukupuolten rooli-odotuksissa ja siten ajankäytössä on tapahtunut valtava, vaikkakin hitaasti tai näkymättömästi tapahtunut, mullistus. Se näkyy kuvasta, jossa rinnakkain ovat naisten ja miesten odotukset 2020-luvulla (kuva 3b).

Kuva 3b

Tulkinta naisten ja miesten rooli-odotuksista 2020-luvulla

Tulkintani on, että odotukset ovat tasoittuneet ja voimistuneet kummallakin sukupuolella. Kaikissa rooleissa tulisi olla kaiken lisäksi hyvä. Liikunnan ja urheilun näkökulmasta kyse ei siis ole vain kilpailusta eri rooli-odotusten ja ajankäytön kesken, vaan kyse on myös siitä, ettei liikunnassakaan riitä mikään keskinkertaisuus, vaan pitäisi olla hyvä tai ainakin pitäisi harrastaa jotakin erikoista lajia. Arkiliikkumisen vähenemisen voi aika hyvin ymmärtää tämän tulkinnan valossa.

Tärkeimmät havainnot näiden tulkintojen pohjalta ovat moninaisia. Ensinnäkin olisi hyvä, että ymmärrettäisiin erilaisten rooli-odotusten suuri merkitys sille, mihin ihmiset käyttävät aikaansa. Kyse ei ole vain itse tekemisen mielekkyydestä, vaan myös siitä, miten sen saa vastaamaan näitä kulttuurisia rooli-odotuksia.

Voinko – ja osaanko tai haluanko – harrastaa itselleni kokemuksellisesti mieluista liikuntaa puolisoni, lasteni tai vanhempieni, kavereideni, naapurireitteni, jonkun ryhmän kanssa tai yksikseni? Tähän erinomainen ratkaisu olisi se, että jokaisella olisi valittavanaan muutamia liikuntamuotoja, joita voisi harrastaa eri ryhmissä tai yksin ja niin kesä- kuin talviaikoinakin. Kaikessa ei tarvitsisi olla hyvä ja tehokas, vaan sekin voisi riittää, että viettää liikunnallista aikaa läheistensä kanssa.

Julkisessa keskustelussa mediassa tai sosiaalisessa mediassa ei juurikaan näe kertomuksia siitä, miten ihmiset liikkuvat arjen eri rooleissaan. Liikunta on mediassa yksilölaji, johon eivät muut merkitykselliset ihmiset elämäs-

sämme vaikuta. Tähän toivoisi muutosta, jotta ihmisillä olisi esimerkkejä omille valinnoilleen, joissa liikutaan eri rooleissa.

Yksilöllisyyttä korostetaan myös uusissa liikuntaneuvontasuosituksissa varmasti hyvää tarkoittavasti (Kivimäki 2021). Seurauksena voi kuitenkin olla se, ettei sen liikuntaa tarvitsevan ihmisen rooliodotuksia osata kääntää voimavaroiksi ja yhteisiksi liikuntahetkiksi ja -kokemuksiksi läheisten ihmisten kanssa. Oletukseni on, että tieto ei ole ongelma, vaan mielekäs tekeminen itselle tärkeiden ihmisten kanssa.

Koko rooliodotustulkinnan pohjalla onkin ajatus siitä, että me ihmiset olemme sosiaalisia olentoja, joihin toisten ihmisten tekemiset ja odotukset vaikuttavat erittäin suuresti emmekä ole sitä tarpeeksi painokkaasti ottaneet huomioon sen enempää tutkimuksessa kuin käytännön toimissakaan liikunnan ja urheilun saroilla, vaikka katsojien ja tukijoiden merkitystä nykyään korostetaan huippu-urheilumenestystä haettaessa. Miksei ajatella, että se vähän liikkuvakin tarvitsee niitä kannustajia?

Rooliodotusten merkityksen ymmärsin itse parhaiten, kun keräsin aineistoa liigajalkapalloilijoilta tästä aiheesta 2000-luvun puolivälissä. Yllätyksekseni heillä, silloin 20–35-vuotiailla nuorilla miehillä oli hyvin tasa-arvoiset rooliodotukset oman elämänsä suhteen. He siis toivoivat voivansa sovittaa nämä eri rooliodotukset elämässään harmonisesti, vaikka jalkapalloilijan urakulun voi nähdäkin aika vaativana työn, vanhemmuuden, parisuhteen ja muiden harrastusten muodostamassa rooliodotusten maailmassa. (Tiihonen 2007.)

Sama tavoite näytti jo toteutuneen aktiivisista ikämiehistä tekemässäni tutkimuksessa. He olivat jo oivaltaneet, että liikunta ja urheileminen on sovittava arkeen ja näihin rooliodotuksiin, jotta sitä aikaa olisi riittävästi. Varsinkin puolison ja kavereiden kanssa liikkuminen oli heillä yleistä. (Tiihonen 2013)

On selvää, että liikkumisen lisääminen on eräänlainen yksilöllinen, yhteisöllinen ja kulttuurinen oppimisprosessi, jossa meidän on muutettava aiempia käsityksiämme siitä, mikä ihmisiä liikuttaa ja mikä taas estää liikkumasta. Meidän olisi opittava muuttamaan liikkumiskokemustemme merkityksiä ja meidän olisi opeteltava liikkumaan arjen eri rooleissa.

Pohjoismainen vai suomalainen malli – miten yhteiskunnan sektorit toimivat ja miten niiden pitäisi toimia hyvässä, liikunnallisesti aktiivisessa, yhteiskunnassa?

Artikkelin alussa esittelin suomalaisen version pohjoismaisesta hyvinvointivaltiosta kahdessa eri valossa: se on tuottanut valtavasti hyvinvointia ja jopa onnellisuutta, mutta samalla siinä on valuvikoja, jotka voivat aiheuttaa jonkinasteisen legitimititeettikriisin, ellei vakavampiakin ongelmia jo lähitulevaisuudessa.

Liikuntakulttuurin ja -politiikan alueilla on omat erikoisuutensa, kun sitä verrataan yleiseen yhteiskuntapolitiikkaan, mutta ongelmissa ja niiden ratkaisuehdotuksissa on paljon samaakin. Liikuntakulttuurin ja -politiikan tai esimerkiksi urheiluseurojen asemasta suomalaisessa yhteiskunnassa on tehty useita päteviä tulkintoja (Koski 2011; Koski & Lämsä 2015; Kokkonen 2013; Itkonen 1996). Näissä ei kuitenkaan ole asetettu samalla tavalla kriittisen tarkastelun kohteeksi suomalaisen hyvinvointivaltion rakenteellisia ongelmia tai yhteiskunnan eri sektoreiden toimintavastuiden ongelmia kuin tässä esitettävässä tarkastelussa ja aiemmissa kirjoituksissamme (Pirnes & Tiihonen 2010 ja 2011).

Tässä luvussa syvennyinkin ensin kuvaamaan liikuntakulttuurin tai -elämän rakenteita ja toimintavastuita, koska ne poikkeavat jonkin verran yhteiskunnassa yleisesti olemassa olevista yhteiskunnan eri sektoreiden toimintavastuista ja työnjaoista.

Seuraavassa käytän toimintavastuun käsitettä kuvaamaan yhteiskunnan eri sektoreiden työn- ja vastuunjakoa liikunta- ja urheilutoiminnan toteuttajina. Toimintavastuulla kuvataan sekä itse toimintaa, osittain rahoitusta ja etenkin työnjakoa eri sektoreiden kesken.

Tässä luvussa esitettävä perustuu alkuosaltaan eli 1900-luvun ja 2000-luvun alun osalta pitkäaikaiseen kokemukseeni liikuntapoliittisena asiantuntijana mm. valtion liikuntaneuvostossa ja sen eri jaostoissa sekä moniin julkaisuihin suomalaisesta liikuntapolitiikasta (esim. Tiihonen 1989, 1995 ja 1996a) ja 2000-luvun liikuntapolitiikan osalta Esa Pirneksen kanssa kirjoittamiimme artikkeleihin aiheesta (Pirnes & Tiihonen 2010 ja 2011), kahteen tutkimukseeni, joissa mm. haastattelin liikuntapoliittisia vaikuttajia ja 20 suurimman urheilun lajiliiton toiminnanjohtajia aiheita läheisesti sivuten (Tiihonen 2014a; Tiihonen & Keskinen 2016).

Ennen ensimmäisen liikuntalain säätämistä vuonna 1980 toimintavastuut jakautuivat ikään kuin vapaassa kilpailussa, jossa toimijat löytyivät lähinnä urheiluseuroista ja niiden kahdesta valtakunnallisesta keskusjärjestöstä, joista toinen oli porvarillinen ja toinen vasemmistolainen työväenliik-

keen järjestö. Julkinen valta eli kunnat ja valtio tukivat liikuntaa ja urheilua nykyiseen verrattuna vähän ja satunnaisesti. Yksityistä liikunta- tai urheilusektoria ei oikeastaan ollutkaan.

Tilanne muuttui lain säätämisen myötä, mutta varsinainen suuri muutos alkoi 1980- ja 1990-luvun vaihteessa. 1980-luvun aikana vastakkainasettelu työväen ja porvarillisen urheiluliikkeen välillä laimeni eikä se urheilukentillä enää juurikaan näkynyt – kabineteissa kylläkin. Valtionavut jaettiin sulassa sovussa ”kolmikannassa”, jossa kolmas osapuoli löytyi opetusministeriön liikuntayksiköstä.

Suomen Valtakunnan Urheiluliiton konkurssi vuosikymmenen taitteen talouden ”hullujen vuosien” seurauksena johti siihen, että valtio opetusministeriön välityksellä muutti tätä yhteiskunnan eri sektoreiden vastuu- ja valtajakoa melko pysyvästi. Rakennettiin suomalainen malli, joka poikkeaa selvästi pohjoismaisista malleista, joissa kansalaisyhteiskunnalla eli urheilujärjestöillä on huomattavasti suurempi autonomia kuin Suomessa on ollut viimeisten 30 vuoden aikana. Suomessa valtion ja varsinkin opetus- ja kulttuuriministeriön valta ja rooli on ollut selvästi suurempi kuin aiemmin ja mitä se on verrokkimaissamme.

Liikuntalaki on kuitenkin perustunut koko ajan ajatukselle siitä, että julkinen sektori eli kunnat ja valtio hoitavat Suomessa liikunnan ja urheilun resurssoinnista suuren osan liikuntapaikkarakentamisena sekä seurojen (kunnat) ja urheilujärjestöjen (valtio) avustamisena. Kansalaisjärjestöt eli urheiluseurat, lajiliitot ja katto- tai palvelujärjestöt – tällä hetkellä olympiakomitea – hoitavat toiminnan.

Tuo 1990-luvun alussa tapahtunut järjestely, jossa valtio pelasti SVUL:n ja samalla järjesteli urheilu- ja liikuntajärjestöt uudelleen – toki ainakin muodollisessa yhteistyössä järjestöjen kanssa – merkitsi valitettavasti myös sitä, ettei suomalainen urheilu- ja liikuntaliike ole kyennyt juurikaan itsenäisiin kannanmuodostuksiin eikä täyttämään pohjoismaisessa mallissa kansalaisyhteiskunnalle asettuvaa tehtävää.

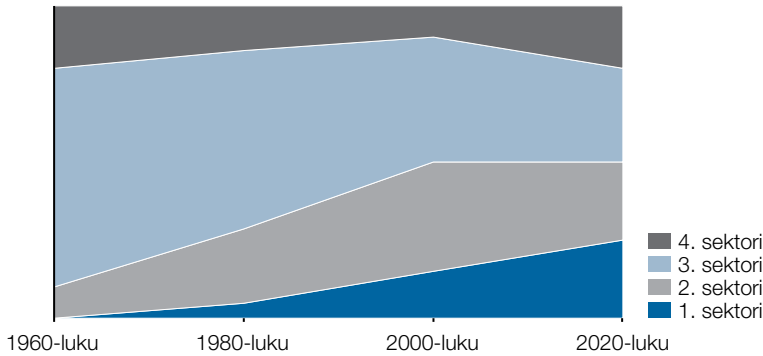
Liikunnan ja urheilun yksityinen sektori eli lähinnä kuntosalit- tai liikuntakeskusyrittäminen ja yritysmuotoinen urheiluseuratoiminta on kasvanut voimakkaasti vasta 1980-luvulta alkaen, mutta sitä ei liikuntalaki oikeastaan edes tunnista liikuntakentän toimijaksi. Perheet ja kotitaloudet ovat viimeisten vuosikymmenten aikana tulleet erittäin tärkeiksi tekijöiksi liikunnan ja urheilun alueilla niin toimijoina kuin sen kustantajinakin.

Kuvassa 4 yritän kuvata ergonomisesti näitä yhteiskunnan eri sektoreiden toimintavastuita ja etenkin niiden muutoksia viimeisten 60 vuoden aikana. Sektoreiden toimintavastuita ei voi esittää kovin tarkkaa rajausta, koska ne menevät osin päällekkäin, joten tarkkoja rajauksia on joiltain osin vaikea osoittaa. Tässä tavoitteena on suurimpien muutosten suuntien kuvaaminen, joka kuvasta hyvin näkyy.

Kuva 4

Tulkinta yhteiskunnan sektoreiden toimintavastuiden kehityksestä suomalaisessa liikuntakulttuurissa

Kuvasta käy melko hyvin ilmi julkisen sektorin toimintavastuiden kasvu suomalaisessa yhteiskunnassa 1900-luvun lopulla. Muilta osin liikuntakulttuurin ja -politiikan alue eroaa melkoisesti muista elämänalueista. Keskeinen ero löytyy kansalaisjärjestökentästä eli 3. sektorilta. Sen toimintavastuu oli 1960-luvulla aivan ylivertainen, mutta on se vieläkin merkittävin yhteiskunnan sektori liikunta- ja urheiluelämässä. Kuvan kautta voi ymmärtää, miksi liikuntalaissa toimintavastuu tai toiminnan järjestämisvastuu annettiin lähes täysin kansalaisjärjestöille.

Yksityisen eli 1. sektorin merkitys ja toimintavastuu on lisääntynyt hiukan pimennossa, koska sitä ei ole oikeastaan edes hyväksytty liikuntapolitiikan päättäjien joukkoon eikä se kuulu ns. tuen saajiin lukuun ottamatta urheiluseuratyypistä yritysmuotoista liigapalloilua, joka voitaisiin aivan hyvin luokitellakin 3. sektorin toiminnaksi. (Ks. Lith 2013.)

Perheitä ja kotitalouksia ei aina luokitella yhteiskunnassa itsenäiseksi sektoriksi, mutta liikuntaelämän saralla tämä on monin tavoin perusteltua, koska perheet ovat aivan keskeisiä toiminnassa valmentajina, joukkueenjohtajina, muina vapaaehtoisina, katsojina ja toiminnan tukijoina sen lisäksi, että perheet rahoittavat harrastamista erittäin suurilla summilla lisenssi-, varuste-, kuljetus-, jäsen- ja palvelumaksuilla. Niitä menee sekä urheiluseuroille ja -liitoille, liikuntakeskusyrittäjille tai urheiluvarusteyrityksille.

Mutta, mikä tässä on ongelma, kun ajatellaan artikkelimme peruskysymyksiä eli sitä, miksi jatkuvasti vähentyvää liikuntaharrastusta tai laajemmin ajateltuna liikkumista ei saada kääntymään aktiiviseksi harrastukseksi ja toiminnaksi? Tai miksi yhä paremmilla resursseilla, kuten yhä moninai-simmilla urheilu- ja valmennuskeskuksilla tai moneen kertaan tehdyillä urheilujärjestöremonteilla ei saada parempaa olympiakisamenestystä? (Vrt. Lipponen 2017.)

Aloitetaan liikkumisesta tai liikunnanharrastamisesta paikallistasolla. Kunnat ovat satsanneet runsaasti liikuntapaikkoihin ja esimerkiksi pääkaupunkiseudulla on erinomaisten lähiliikuntapaikkojen lisäksi loistava kuntopolku- ja latuverkosto. Kunnalliset ja yksityiset kuntosalit ja liikuntakeskukset tarjoavat myös hyvät mahdollisuudet liikunnan harrastamiseen sisätiloissa. Kansalaiset eivät myöskään ole tyytymättömiä liikuntapaikkoihin.

Kunnat myös tukevat urheiluseuratoimintaa, johon osallistuukin paljon lapsia ja nuoria. Ja vaikka liikunta- ja urheiluharrastus on koko ajan kallistunut, niin vieläkin urheilun ja liikunnan harrastamista voi pitää muutamia harvoja lajeja lukuun ottamatta kohtuuhintaisena (vrt. Puronaho 2013). Kaiken lisäksi liikunnan harrastaminen riittävästi ja monipuolisesti on edelleen lähes ilmaista eikä lajin kalleus ole estänyt ainakaan huippu-urheilunestystä, mistä jääkiekko on tietysti paras esimerkki.

Onkin aika vaikea väittää, että infrastruktuurien tai mahdollisuuksien puute olisi kummankaan ongelman merkittävä selittäjä. Tämä ei tarkoita, etteikö puutteita resursseissa olisi paikkakuntaakohtaisesti tai etteikö urheiluharrastus voisi joissakin tapauksissa tyssätä lajin kalleuteen. Lasten ja nuorten urheiluseuraharrastukseen ei ole laskenut, mutta syyksi onkin nähty, etteivät urheilua harrastavtkaan lapset liiku tarpeeksi kehittyäkseen huippu-urheilijoiksi.

Järjestelmän valuviaksi voikin nähdä sen, että arkiliikkuminen ja urheiluseurojen ulkopuolinen urheileminen ja leikkiminen on vähentynyt, koska pelkät tasa-arvoiset ja jopa erinomaiset liikunta- ja urheilupaikat eivät saa lapsia ja nuoria liikkumaan riittävästi (vrt. Dettmann 2019). Sama koskee tietysti koko väestöäkin, mutta erona on vain se, ettei meillä koko aikana ole ollutkaan mitään rakenteellista tai organisatorista ratkaisua aikuisten tai senioreiden liikuntaan, vaan se on jäänyt yksilöiden omalle vastuulle.

Tästä tullaankin vaikeaan aiheeseen eli miten artikkelin alussa esittelemäni liikuntapoliittisen selonteon tavoitteet väestön liikkumisen lisäämisestä ja huippu-urheilunestyselästä voitaisiin toteuttaa, kun saman asiakirjan liikuntapoliittiset linjaukset 2020-luvulle eivät todennäköisesti tule tuottamaan toivottua tulosta, koska melkein samaa politiikkaa, samoin yhteiskunnallisin vastuujaoin ja toimintatavoin on harjoitettu jo 40 vuotta.

Vastaus on, ettei näihin lähes pyhiin rakenteisiin, vastuujakoihin ja toimintamalleihin voida puuttua, koska aihe ei ole yhteiskuntapoliittisesti ainakaan vielä niin tärkeä, että esimerkiksi sote-uudistuksen kaltaisiin isoihin uudistuksiin uskallettaisiin lähteä. Toinen syy tietysti on, että julkinen keskustelu on vähäistä ja poliittinen kiinnostus on vaatimatonta. Kolmas syy on jo mainittu rahapelisisonnainen valtion rahoitus, joka on suojannut eduskunnan ottamasta kantaa koko aiheeseen. Myöskään valtiorippuvaiset liikuntaelämän kansalaisjärjestöt eivät ole uskaltaneet keikuttaa venettä, vaikka tyytymättömyyttä urheilujärjestöissä onkin runsaasti. Saimme tämän tyyty-

mättömyyden osin esillekin haastatteluissa, vaikka sitä peiteltiinkin (Tiihonen & Keskinen 2016).

Tärkein syy lienee kuitenkin siinä, ettei muita vaihtoehtoja ole osattu esittää riittävän konkreettisesti, vaikka tutkimuksia liikunnan merkityksistä on pilvin pimein. Niille ei myöskään ole esittäjää, koska aikuisten ja seniorien ääntä ei kukaan ole liikuntapolitiikan pöydissä esittämässä. Oletettavaa toki on, että Veikkausrahoituksen muuttuminen ainakin osittain budjettirahoitukseksi saa eduskunnan viimeinkin keskustelemaan myös liikunnan lisäämisestä eikä sysää sitä liikuntaihmissen omaksi asiaksi. Kysehän on ongelmasta, jota liikuntaväki ei pysty yksin ratkaisemaan.

Näiden lisäksi toiminnallisarakeelliset aukot voi paikantaa tuon toimintavastuuanalyysin avulla seuraavasti: Meiltähän puuttuu liikuntasektorin kansalaisjärjestötoiminta, joka tavoittaisi muutkin kuin nuoret urheilulliset kansalaiset. Urheiluseurathan eivät oikeastaan tarjoa liikuntatoimintaa kuin alle 20-vuotiaille. Julkinen sektori tuottaa toimintaa erittäin rajoitetusti tietyille erityisryhmille, vaikka väestön ikääntyminen ikään kuin huutaa julkiselta sektorilta suurempaa vastuuta aikuisten ja ikääntyneiden liikuttamiseksi.

Muissa kansalaisjärjestöissä lisääntynyt liikuntatoiminta ei kuitenkaan tunnu olevan liikuntapolitiikan, sen tuen tai kehittämisen kohteena, vaikka se olisi kustannustehokas tapa lisätä monenlaisten kansalaisten liikkumista. TKI-hankkeissahan suurin ongelma on se, etteivät urheiluseurat tai muut liikunta-alan toimijat löydä vähän liikkuvia tai ehkä on parempi sanoa, että vähän liikkuvat eivät halua tulla mukaan yhteisöihin, joissa keskeistä on liikunta, terveys ja elintapojen muutos. Mutta he voisivat toki liikkua, jos toiminnan päätavoitteena olisi jokin muu kuin liikunta ja terveys.

Tähän liittyvä huomio on, että kaikenlainen harrastaminen ja vapaaehtoistoiminta on myös hyvinvoinnin ja terveyden kannalta jopa yhtä hyvä aktiivisen toiminnan muoto kuin liikuntakin (Liikanen 2010). Joissakin hankkeissa on jopa kehitetty toimintaa, jossa on kohtuullisen hyvin yhdistetty kulttuuri- ja nuorisoalojen ja liikunta-alan osaamisia keskenään. Näistä ei kuitenkaan ole saatu aikaiseksi kovin vakiintunutta ja laajamittaista toimintaa. Tästähän on opittu käyttämään termiä ”siiloutuminen”, joka kuvakin näitä toimialakuplia melko hyvin.

Kyse on kuitenkin myös yhteiskunnan sektorien välisestä työnjaosta ja sen kehittämisestä, jotta liikuntaharrastusta, liikkumista ja muuta aktiivisuutta voitaisiin lisätä. Liikuntaa ja urheilua tarjoavat monenlaiset yhdistykset voisivat tehdä huomattavasti kiinteämmin yhteistyötä muiden yhdistysten, mutta myös hyvinvointiyritysten ja kuntien tai tulevaisuudessa maakuntien (hyvinvointialueiden) kanssa. Tavoitteena voisi olla, että kansalaisille syntyisi tähän aikaan sopivia mahdollisuuksia osallistua organisoituun toimintaan, jossa voisi olla sekä liikuntaa, kulttuuria että vapaaehtoistoimintaa. (Ks. Sote- ja maakuntauudistus 2017.)

Sote-uudistuksen onnistumisen kannalta keskeistä olisikin hyvinvoinnin eli aktiivisen harrastamisen lisääminen, sillä ikääntyvän väestön kanssa terveydenhoitokuluissa tuskin tulee suuria säästöjä, vaikka nykyisenkaltaiset sote-palvelut toimisivatkin tulevaisuudessa tehokkaammin.

Mahdollisuuksien passiivinen tarjoaminen on toinen hyvinvointivaltion valuvika, mikä näkyy siinä, että mahdollisuuksia tosiaankin on rakennettu, mutta ei ole ajateltu, miten saataisiin ihmiset käyttämään näitä mahdollisuuksia. Viime vuosina on tosin annettu kunnallisia urheilukenttiä esimerkiksi jalakapalloseuroille vuokralle, jolloin tyhjät kentät on saatu elämään eli on saatu sekä aktiivista harrastusta, mutta myös työtä liikunta-alan ammattilaisille.

Isossa kuvassa meillä kuitenkin on aivan liikaa tyhjäkäyntiä niin ulko- kuin sisäliikuntapaikoissakin – esimerkiksi iltapäivisin kouluissa ja päivisin hyvin monissa uimahalleissa ja liikuntakeskuksissa. Alkuillat ovat sitten aivan täynnä, vaikka meillä on melkein puolitoistamiljoonaa eläkeläistäkin, jotka voisivat täyttää tyhjät liikuntapaikat. Heille ei kuitenkaan ole tarjolla toimintaa, koska liikuntapolitiikassa on ajateltu, että aikuisille ja senioreille riittää se, että on periaatteellinen mahdollisuus omaehtoiseen liikkumiseen. Näin ei valitettavasti ole.

Toki vikaa on myös kansalaisissa itsessään, jotka eivät osaa tai halua käyttää näitä rakennettuja mahdollisuuksia. Vanhemmat ikäluokat ovat tottuneet melkein ilmaisiin palveluihin terveys- ja sosiaalipuolellakin, joten he eivät osaa tai halua käyttää rahaa hyvinvointiinsa liikuntapalveluissakaan. Yhteiskuntapoliittisesti olisi kuitenkin erittäin kannatettavaa, että yhteiskunnan eri sektorit toimisivat yhdessä niin, että mahdollisimman suuri osa ihmisistä liikkuisi ja harrastaisi muuten aktiivisesti. Kansalaisten aktivoimiseksi meillä pitäisi olla aktiivisia kansalaisjärjestöjä, julkista tukea ja yrityksiä, joiden toiminta houkuttaisi mukaan varsinkin vähemmän liikkuvia kansalaisia.

Kun liikuntalaki perustuu 1970-luvun yhteiskunta-analyysille, niin toimintavastuiden erittäin tarpeellista uudelleen muutosprosessia ei ole edes osattu ajatella ratkaisuna vähenevään liikkumiseen. Urheilujärjestöjä on yhdistelty isommiksi yksiköiksi, mutta niiden rajapinnat kansalaisiin päin ovat samalla saattaneet jopa kaventua.

Edellä esitetty saattaa tuntua synkeältä tulkinnalta varsinkin, kun sen esittää ihminen, joka on tutkinut ja kehittänyt liikuntakulttuuria ja on yrittänyt kehittää väestöä liikkuttavia ja urheilijoita auttavia innovaatioita yli 30 vuoden ajan. Ongelman ydin ei kuitenkaan ole siinä, etteikö meillä olisi periaatteessa erittäinkin hyviä malleja ratkaista vähäisen liikkumisen ja urheilumenestyksen ongelmia. Kyse onkin tähän samaan toimintavastuukysymykseen liittyvästä ongelmasta, jota voisi kutsua projektiyhteiskunnan kiroukseksi (vrt. Tiuhonen 2017a).

Monimutkaisen asian voi kiteyttää näin: järjestö tai kunta onnistuu valtion, maakuntien, EU:n jne. rahoituksella ratkaisemaan visaisen ongelman

3-vuotisella kohtuuhyvin resursoidulla hankkeella yhdessä yliopistojen, ammattikorkeakoulujen tai tutkimuslaitosten kanssa. Hyvässä yhteiskunnassa tämä innovaatio juurrutettaisiin joko julkisen, 3. sektorin tai yksityisyriytysten vakiintuneeksi toiminnaksi. Tai jopa näiden yhteistoiminnaksi, jossa sosiaali- ja terveyssektori auttaisi liikunnan toteuttajia löytämään ja omalla toiminnallaan tukemaan niin, että heistä tulisi aktiivisia liikkujia.

Näin tapahtuu erittäin harvoin, koska projektiyhteiskunnassa ei muuteta maailmaa tai käytäntöjä, vaan mennään projektista seuraavaan projektiin. Miksi näin? Syitä on ainakin kaksi. Järjestöjen vakituisen toiminnan rahoitusta ei ole nostettu pitkiin aikoihin, mutta projektirahoitusta saa yhä helpommin. Innovaatioita siis tehtaillaan, mutta niiden toteuttamiseen ei ohjata resursseja. Tämä on koko yhteiskunnan ongelma eikä koske vain liikunta- tai urheilumaailmaa.

Liikuntakulttuurissa on vielä pahempi ongelma, josta olen jo maininnut, eli se, ettei ole edes olemassa rakennetta ja toimijaa/toimijoita, jotka voisivat edistää liikunnan harrastamista pitkäjänteisesti ja tarvittavalla osaamisella. Suomessa toki on alueellisia liikuntaorganisaatioita, joiden tehtäväksi on muutaman vuosikymmenen harjoittelun jälkeen muodostunut – yllätys, yllätys – näiden projektien tehtailla. Projektien, joita siis juuri kukaan ei toteuta. Tämä on yksi tämän aikamme ”pirullisista ongelmista”, joihin ei ole helppo keksiä ratkaisua.

Muutama toimivammalta näyttävä ratkaisu on toki kehitetty, vaikka niidenkään tulokset eivät ainakaan vielä näy liikkumisen lisääntymisenä, parhaimmillaankin liikkumisen vähenemisen hidastumisena. Tässä ei ole tarkoitus tarkastella keinojen tehokkuutta, vaan niiden rakenteellista pohjaa.

Tämän nykyisen liikuntaelämän toimintavastuurakenteen hedelminä opetus- ja kulttuuriministeriö on tukenut 1900-luvun lopulta lähtien erilaisia ”ohjelmia”, joista tunnetuin lienee Liikkuva koulu -ohjelma, joka on nyt laajentunut opiskeluun ja aikuisuuteen asti (<https://www.likes.fi/ohjelmat/>). Toinen tuttu ohjelma on Voimaa vanhuuteen -ohjelma (<https://www.voimavaanhuuteen.fi/>), joka on kohdistunut seniorikansalaisiin. Kolmanneksi esimerkiksi nostan Ice Hearts -toiminnan (<https://www.icehearts.fi/>), jonka ideana on ollut kasvattaa lähinnä maahanmuuttajataustaisista lapsista aikuisia joukkuepallon pelin ja pitkäjänteisen kasvattajan ja kasvatuksen avulla.

Kaikkia näitä kolmea ratkaisuyritystä yhdistää se, että toimijat eivät kuulu liikuntapolitiikan tai -lain mainitsemiin pääasiallisiin liikunta- ja urheilutoiminnan järjestäjiin. Liikkuva -ohjelma on ministeriön ja Likes- tutkimuskeskuksen yhteistyötä, jota toteuttaa ohjelman johtoryhmä ja palkattu henkilöstö, jota on myös ympäri maata. Voimaa vanhuuteen -ohjelma on sosiaali- ja terveysalan 3. sektorin tutkimus- ja kehitysyksikön (Ikäinstituutti) toteuttama hanke ja Ice Heartsia voi pitää sosiaalialan yhdistyksenä, joka toimii hyvässä yhteistyössä julkisen sektorin sosiaalitoimen kanssa.

Liikkuva koulu -ohjelman pääasialliset kumppanit ovat olleet kouluja. Voimaa vanhuuteen -ohjelmassa yhteistyö sekä julkisen sektorin (kuntien vanhustyö ja liikuntapalvelut), 3. sektorin yhdistysten ja palvelutalojen, mutta myös yksityisen sektorin palvelutaloyhdistysten kanssa on ollut toimivaa.

Jos oletetaan, että näillä keinoin voidaan ratkaista yleisemminkin vähäisen liikkumisen ja syrjäytymisen aiheuttamia ongelmia, niin törmätään väistämättä rakenteellisiin ongelmiin, koska nämä kaikki ovat poikkeuksia yleisäännöstä ja niiden monistaminen on hankalaa. Ministeriöjohtoinen ohjelmatoiminta hämärtää myös pohjoismaisen mallin vastuujakoja yhteiskunnan eri sektoreiden kesken, kun rahoittaja ja päättäjä on kovin lähellä toimintaa. Myös tutkimus- ja kehitysorganisaatioiden toimiminen sekä toteuttaja- että tutkija- ja arviointirooleissa ei välttämättä ole kovin hyvä yhdistelmä.

Ulkopuolinen saattaa ihmetellä, mikseivät tällaiset isot ja tärkeät liikku- mista edistävät ohjelmat ole olympiakomitean siipien alla, koska se on ottanut tehtäväkseen urheilun lisäksi liikunnan edistämisen? Näin on ollut jo 1990-luvun alusta lähtien olympiakomitean edeltäjien eli Suomen Liikunta ja Urheilun (SLU) sekä Valo ry:n (Valtakunnallinen liikunta- ja urheiluorga- nisaatio) aikana.

Tähän vastaus lienee kaksijakoinen: yhtäältä rahoittaja ja muut toimijat eivät luota olympiakomiteaan ja toisaalta olympiakomitealla itsellään ei ole kykyä eikä ehkä riittävää haluakaan sukeltaa näin syville vesille, joissa uidaan silloin, kun vähäistä liikkumista yritetään aidosti kääntää aktiiviseksi liik- kumiseksi. Olympiakomitean muodostavat urheilun lajiliitot ja sitä kautta urheiluseurat eivät myöskään ole parhaita mahdollisia toimijoita vähän liikkuvien liikuttamiseksi.

Pohjoismaisessa mallissa yhteiskunnan eri sektorit ovat voimakkaita ja itsenäisiä toteuttaen näin hyvälle yhteiskunnalle tärkeitä periaatteitaan. Samalla niiden on ollut helppo toimia yhteistyössä, kun tasapaino yhteiskun- nalle tärkeiden toimijoiden kesken on taannut sen, ettei yhteiskuntapoliti- kassa ole ajateltu liikaa yritysten, valtion ja kuntien tai toisaalta kansalaisyh- teiskunnan ja perheiden/kotitalouksien etuja, vaan on pyritty sopusointuun näiden sektoreiden ja niiden edustamien arvojen ja elämänalueiden kesken.

Liikuntakulttuurin ja -politiikan merkitys osana pohjoismaista mal- lia on koko ajan lisääntynyt monestakin eri syystä. Liikunnan, urheilun – toki myös kulttuurin ja muun harrastus- ja vapaaehtoistoiminnan – merki- tys ihmisten hyvässä elämässä, hyvinvoinnissa ja terveydessä, on nähty jälki- modernissa maailmassa erittäin tärkeäksi tekijäksi, josta on jo paljon tutki- mustietoaakin. (Vrt. Liikanen 2010; Yeung 2005; Nylund & Yeung 2005.)

Tässä luvussa kuvattu kehitys yhteiskunnan eri sektoreiden toimintavas- tuiden kehityksestäkin osoittanee sen, että myös liikuntaelämässä jokaisen sektorin merkitys on tasapainottumassa asentoon, joka on hyvin erilainen kuin vaikkapa 40 vuotta sitten. Valuviat, joita tässä myös on kuvattu, joh-

tuvatkin pitkälti siitä, että lainsäädäntö, valtasuhteet, rahoitus ja toimintatavat eivät ole muuttuneet yhteiskunnan muuttuessa. On selvää, ettei näitä valuvikoja voi ratkaista osittaisuudistuksilla, vaan tarvittaisiin liikunta- tai hyvinvointialojen rakenneuudistus, joka täydentäisi sote-uudistusta, jossa ei esimerkiksi kolmannen sektorin ja sen tuottaman harrastus- ja vapaaehtoisuustoiminnan suurta merkitystä ole huomioitu riittävästi.

Pohjoismainen malli kaipaa päivittämistä saavuttaakseen liikuntakulttuuriset tavoitteensa

Olen tässä artikkelissa yrittänyt kuvata suomalaista hyvinvointivaltiota tai -yhteiskuntaa keskeisten liikuntapoliittisten tavoitteiden rajaamalta alueelta. Käytin tässä kolmea eri käsitteellistä työkalua eli yhteiskunnan eri sektoreiden työnjakoa, sukupuolten erilaisia rooliodotuksia ja (liikkumis)kokemusten erilaisia merkityksiä ja niiden muutoksia vuodesta 1960 vuoteen 2020.

Tarkastelu osoitti, että mahdollisuuksien tasa-arvolle (Having – Loving – Being) rakentunut suomalainen liikuntapolitiikka ei huomioi riittävästi (liikunta)kulttuurissa ja yhteiskunnassa tapahtuneita muutoksia. Muutokset näkyvät yksilötasolla liikkumiskokemusten ajallisesti muuttuneina preferensseinä. Ne näkyvät eri tavoin eri väestöryhmissä, kun tarkastellaan vähän liikkuvia tai syrjäytymisvaarassa olevia, aktiivisesti liikkuvia jne.

Uutena vaarana liikunnalle ja jopa liikuntatieteelle on ns. denialismi eli se, että tieteelliset ja vakiintuneet totuudet asetetaan kyseenalaisiksi, kuten on jo tehty ravintotieteessä, rokotuksissa ja muutamissa muissa terveyttä ja hyvinvointia sivuavissa tieteissä ja käytännöissä. On hyvinkin mahdollista, että samantyyppistä epäuskoa tai jopa voimakkaampaa liikunnan – ja varsinkin terveystieteiden – vastustusta on jo olemassakin, mutta se ei ole vielä artikuloitunut julkiseksi keskusteluksi tai tutkimukseksi (Parviainen 2021). Kysehän on siitäkin, ettei ihmisten erilaisia kokemuksia ja tulkintoja ikään kuin hyväksytä osaksi liikuntakulttuuria ja ”sen oikeita käytäntöjä”.

Tärkeää olisikin, että liikuntapolitiikassa huomioitaisiin paremmin eri ihmisryhmien (liikkumis)kokemukset tai kokemusprofiilit ja niiden takana olevat merkitykset, jotta kaikille löytyisi voimaannuttavaa, aktiivista tekemistä. Voimaannuttava ja mielekäs tekeminen voi toki olla muutakin kuin liikuntaa tai urheilua, mutta liikkumismuodoista ja niiden ohjaamisen pedagogiikasta löytyy myös runsaasti toimivia vaihtoehtoja. Esimerkiksi seikkailukasvatusta ja vaellustoimintaa luonnossa on käytetty onnistuneesti kokemuksellista voimaannuttamista vaativille ryhmille. Tämä myös huomattiin korona-aikana aivan konkreettisesti myös perheissä ja kouluissa.

On myös selvää, etteivät urheiluseurat ja -järjestöt kykene liikuttamaan koko kansaa eivätkä hyvätäkään liikuntapaikat saa kaikkia ihmisiä liikkumaan edes terveytensä kannalta riittävästi. Katse kääntyykin perheisiin ja sukupuolten väliseen työnjakoon työssä, vanhemmuudessa, parisuhteessa ja harrastuksissa. Tähän voidaan vaikuttaa myös yhteiskuntapoliittisin toimenpitein, kuten lisäämällä isien ja heidän työnantajien vastuuta vanhemmuudesta ja lapsista mm. perhevapaiden kustannusten kattamisessa.

Liikuntakulttuurin tulisi myös muuttua sellaiseksi, että sukupuoleen katsomatta oppisimme liikkumaan, urheilemaan ja pelaamaan yhdessä ja eri-ikäisten kanssa. Käytännössähän kiire ja riittämättömyyden tunne syntyvät myös siitä, ettei perheissä osata liikkua yhdessä, vaan jokainen liikkuu yksin tai omassa ryhmässään. Liikkumiskokemukset ja rooliodotukset liittyvät vahvasti toisiinsa. Mielekäs liikkuminen sekaryhmässä ei ole mahdollista, ellei siihen opita ja kannusteta. Tämä edellyttäisi mahdollisuuksia esimerkiksi yhteisiin joukkueisiin, ryhmäliikunnan muotoihin tai tilavuoroihin. Koulut, yksityiset liikuntakeskukset, mutta myös urheiluseurat tai muut yhdistykset voisivat herätä tällaiseen toimintaan.

Pohjoismaisesta hyvinvointivaltiosta kansainvälisissä ympyröissä puhuttaessa viitataan aiheellisestikin julkisen sektorin voimakkaaseen merkitykseen, mikä näkyy ilmaisena tai lähes ilmaisena terveydenhoitona, koulutuksena ja riittävänä sosiaaliturvana. Liikuntapolitiikan alueella Suomessa on kuitenkin toimittu aina niin, että kansalaisyhteiskunta eli kolmas sektori on ollut keskeinen toiminnan järjestäjä. Valtio ja kunnat ovat toki tukenet urheiluseuroja, ja ne ovat myös pääasiassa vastanneet liikuntapaikkojen rakentamisesta. Toimintavastuu on kuitenkin ollut lähinnä urheiluseuroilla.

Tämä työnjako toimikin melko hyvin 1900-luvulla, mutta väestön ikääntyminen ja liikunnasta syrjäytyneen väestöosan voimakas lisääntyminen on osoittanut, ettei työnjako enää vastaa kansalaisten tarpeita ja odotuksia. Väestössä on yhä enemmän ryhmiä, joille urheiluseuratoiminta tai edes kolmannen sektorin muut toimijat eivät yksin kykene tarjoamaan aktiivisuutta ja toimijuutta lisäävää toimintaa. Tarvitaan yhä enemmän yhteistyötä, moniammatillisuutta ja innovatiivisia menetelmiä, jotta syrjäytymis- ja eriarvoistumiskehitys käännetään laskusuuntaan.

On selvää, ettei pelkän liikuntapolitiikan keinoin pystytä suuntaa muuttamaan eikä toimintamalleja kehittämään. Paljon on kuitenkin tehtävissäkin, sillä liikkuminen ja urheileminen sisältää runsaasti merkityksellisiä kokemuksia, jotka ovat jääneet terveys- tai suoritustavoitteiden taakse näkymättömiin. Syrjäytymisen estämisessä on onnistuttu kulttuurin, taiteen ja vapaaehtoistoiminnan avulla, joissa kaikissa on aivan samoja elementtejä kuin merkitykselliseksi muotoillussa liikkumisessa tai urheilussa. Vaikkapa sähly, skeittaus, lumilautailu tai tänä päivänä parkour, frisbee-golf ja geokät-

köily toimivat positiivisina esimerkkeinä voimaannuttamisesta. Kyse ei kuitenkaan ole lajista, vaan siitä, miten ne toteutetaan.

Tulevaisuudessa yksityisen sektorin panos tulee edelleen lisääntymään liikuntakulttuurissamme, vaikka tähän mennessä sitä ei ole virallisesti oikeastaan olemassakaan liikuntapolitiikasta käytävissä julkisessa keskustelussa. Oletuksena on, että varsinkin seniorit tulevat olemaan merkittävä yksityisten liikuntapalvelujen käyttäjäryhmä. Tätä positiivista kehitystä voidaan kiihdyttää erilaisilla insentiveillä ja vaikkapa palveluseleillä myös yhteiskunta- ja terveystaloudellisin toimenpitein (ks. Tiihonen 2017b).

Varmaa lienee myös se, että luontoliikunta ja työmatkapyöräily tai -kävely lisääntyvät ja niihin kiinnitetään vielä enemmän huomiota kuin nyt. Ilmastoahdistus vaikuttanee positiivisesti liikkumiseen, ja Suomessa on periaatteessa erinomaiset mahdollisuudet liikkua luonnossa jopa metropolialueilla. Kevyen liikenteen väylien, luontoliikuntapalveluiden ja julkisen sektorin toimijoiden – kuten eri ministeriöiden tai hallinnonalojen – toiminnan suunnittelu ja koordinointi on keskeistä, jotta myönteinen luontoliikkumisen trendi jatkuisi.

Pohjoismaisen mallin suomalainen versio on vedenjakajalla, sillä vanhoilla rakenteilla ja toimintamalleilla ei kyetä ratkaisemaan liikuntapolitiikan keskeisiä tavoitteita. Mallin päivitys ei kuitenkaan onnistu, ellei siinä huomioida yksilötasoa eli liikkumisen erilaisia kokemuksia ja merkityksiä.

Tärkeää on myös vaikuttaa perheiden arkeen ja sukupuolittuneisiin rooliodotuksiin, joiden muuttaminen vaatii niin poliittisia kuin ”perhepoliittisiakin” muutoksia arjessa. Yksilön kokemukset muuttuvat vain yksilön omien valintojen kautta, joihin he tarvitsevat runsaasti laadukasta tukea. Tätä tukea he eivät saa, jos yhteiskunnan eri sektorit eivät opi toimimaan paremmin yhdessä. Tarvitaan myös konkreettisia insentivejä eli kannustimia, jotka pakottavat eri sektorit ja toimijat toimimaan niin, että tavoitteet saavutetaan.

Liikuntapolitiikan tavoitteetkin tulisi kirjoittaa konkreettisemmiksi ja kannustavammiksi. Yksi sellainen voisi olla vaikkapa se, että liikuntatoimijat lupaisivat toimia niin, ettei yksikään koulun aloittava 7-vuotias syrjäytyisi liikunnasta ja yhteiskunnasta sen vuoksi, ettei hän osaa tai jaksa liikkua. Nyt me oletamme, että lasten hyvät mahdollisuudet liikkumiseen johtavat tämän sinänsä yksinkertaisen tavoitteen saavuttamiseen. Valitettavasti niin ei käy ja siitä seuraa suuri määrä yksilöllistä ja yhteisöllistä kärsimystä, mutta myös yhteiskunnalle erittäin runsaat kustannukset.

Tavoitteiden konkretisointikaan ei riitä, jos meillä ei ole toimivia rakenteita ja organisaatioita, jotka kykenevät toimimaan uskottavasti kansalaisten, julkisen sektorin toimijoiden ja yritysten kanssa yhteistyössä niin, että liikkujat kokee olevansa merkityksellinen, uutta oppiva ihminen tässä tukevassa yhteisössä. Näinhän toimitaan niin Ice Heartsissa kuin Huuhkajissa ja muissa huippujoukkueissa tai seikkailukasvatuksellisessa nuorisotyössä ja tie-

tysti myös suuressa osassa urheiluseurojakin. Ongelma on, että tällaisia yhteisöjä on tavallisille tai vähän liikkuville, eri-ikäisille ihmisille vain siellä täällä pistemäisinä ryhminä eikä kukaan myöskään aja heidän etujaan uskottavasti.

Suomessa on osaamista ja resursseja, joilla asetettuihin tavoitteeseen päästäisiin, jos vain tartuttaisiin yhdessä toimeen valuvikojen korjaamiseksi. Hyvinvointivaltion päivittäminen saattaakin asennetasolla tarkoittaa katsomista taaksepäin vaikkapa sinne 1950- ja 1960-luvuille, kun hyvinvointivaltiosta vasta haaveiltiin. Yksilöllistyneet jälkimodernit ihmiset kaipaavat yhteisöllisesti merkityksellisiä kokemuksia eli ”hyvän tekemisen” areenoita, joista olemme viime vuosina saaneet paljonkin esimerkkejä.

Kaikki ammatillistuminen, ”asiantuntijoituminen”, tehokkuus ja terveellisyys eivät ehkä olekaan yksilön hyvinvoinnille tai suomalaiselle yhteiskunnalle hyväksi. Tavoitteena pitäisi olla kokemuksellisesti merkityksellinen toiminnallisuus eli se, että ihmiset taustoistaan huolimatta voisivat kokea elämyksiä, rakentaa identiteettiään, oppia yhteisöllisyyttä ja tukea toisiaan eli kokisivat elämänsä merkityksellisenä.

Lähteet

- Allardt, Erik (1976). *Hyvinvoinnin ulottuvuuksia*. Porvoo: WSOY.
- Allardt, Erik (1998). Hyvinvointitutkimus ja elämänpolitiikka. Teoksessa J.P. Roos & Tommi Hoikkala (toim.) *Elämänpolitiikka*. Tampere: Gaudeamus
- Berlin, Jenni (2011). ”Big Society”. *Yhteiskuntapolitiikka* (76) 4, 459–462.
- Blomberg Helena & Kroll, Christian (2017). Hyvinvointipolitiikan kannatus. https://helda.helsinki.fi/bitstream/handle/10138/310048/Blomberg_H_Kroll_K_Hyvinvointipolitiikan_kannatus.pdf?sequence=1
- Eichberg, Henning (1987). *Liikuntaa harjoittavat ruumiit*. Tampere: Vastapaino.
- Eichberg, Henning (1994). The Narrative, the Situational, the Biographical. Scandinavian Sociology of Body Culture Trying Third Ways. *International Review for the Sociology of Sport*, 29 (1).
- Denison, Jim & Markula, Pirkko (toim.) (2003). *Moving Writing: Crafting Movement in Sport Research*. NY, Peter Lang.
- Dettmann, Henrik (2019). Miksi emme tee päätöstä, joka vapauttaa vanhemmat kuskaurumbasta, saa lapset liikkeelle ja säästää miljardeja euroja? <https://yle.fi/urheilu/3-10592332> [viitattu: 17.1.2019].
- Eskola, Antti (2019). *Vanhanakin voi ajatella — Mielikuvista ja niiden voimasta*. Tampere: Vastapaino.
- Frank, Arthur. W. (1991). ”For A Sociology of the Body: an analytical Review”. Teoksessa Mike Featherstone, Mike Hepworth ja Bryan S. Turner: *The Body. Social Process and Cultural Theory*. Lontoo: Sage, 36–102.
- Hyypä, Markku. T. (2004). Kertyykö sosiaalisesta pääomasta kansanterveyttä? *Yhteiskuntapolitiikka* 69 (4), 380–386.
- Hyypä, Markku. T. (2013). *Kulttuuri pidentää ikää*. Helsinki: Duodecim.

- Hämäläinen, Kirsi (2008). *Urheilija ja valmentaja urheilun maailmassa: eetokset, ihanteet ja kasvatustarinoita urheilijoiden tarinoissa*. Studies in sport, physical education and health. Jyväskylän yliopisto.
- Icehearts. <https://www.icehearts.fi/>
- Itkonen, Hannu (1996). *Kenttien kutsu. Tutkimus liikuntakulttuurin muutoksesta*. Helsinki: Gaudeamus.
- Jyrkämä, Jyrki (2008). Toimijuus, ikääntyminen ja arkielämä – hahmottelua teoreettis-metodologiseksi viitekehykseksi. *Gerontologia* 22, 190–203.
- Kahneman, Daniel (2011). *Thinking, Fast and Slow*. New York: Farrar, Straus and Giroux.
- Kantanen, Tiia (2019). *Kokemuksellista liikuntaa – kokemuksellisuuden hyödyntäminen soveltavan liikunnan opetuksessa oppilaan voimaantumisen näkökulmasta*. Liikuntapedagogiikan pro gradu -tutkielma.
- Liikuntatieteellinen tiedekunta. Jyväskylän yliopisto. https://jyx.jyu.fi/bitstream/handle/123456789/64094/URN%3ANBN%3Afi%3A-jyu-201905222699.pdf?sequence=1&isAllowed=y&fbclid=IwAR0BJism-qcHYNCVNQI_-DmSsSU81dF9oZ6m59CwzDMWuc3RjUemDJU97RbI
- Karppinen, Seppo J.A. & Marttila, Maarit & Saaranen-Kauppinen, Anita (toim.) (2020). Seikkailukasvatusta Suomessa – pedagogisia ja didaktisia näkökulmia. Outdoor Adventure Education in Finland – pedagogical and didactic perspectives.
- Kingsley, Patrick (2018). It's Cold, Dark and Lacks Parking. But Is This Finnish Town the World's Happiest? *The New York Times*, 24.12.2018.
- Kivimäki, Sari (2021). Liikuntaneuvonnan suositukset lähtevät asiakkaan tarpeista. *Liikunta & Tiede*, 58 (4), 19–21.
- Kokkonen, Jouko (2013). *Liikuntaa hyvinvointivaltiossa. Suomalaisen liikuntakulttuurin läbihistoria*. Suomen Urheilumuseosäätiön tutkimuksia n:o 2, Keuruu.
- Kokkonen, Jouko (2019). Mitä Tilastokeskuksen vapaa-aikatutkimus kertoo suomalaisten liikkumisesta? *Liikunta & Tiede*. <https://www.lts.fi/liikunta-tiede/artikkelit/mita-tilastokeskuksen-vapaa-aikatutkimus-kertoo-suomalaisten-liikkumisesta>
- Korkman, Sixten (2011). *Onko hyvinvointivaltiolla tulevaisuutta*. EVA, 2011.
- Koski, Pasi (2011). Finnish sports club as a mirror of society. *International Journal of Sport Policy* 4 (2), 1–19.
- Koski, Pasi & Lämsä, Jari (2015). Finland as a small sports nation: sociohistorical perspectives on the development of national sport policy. *International Journal of Sport Policy and Politics* 29 (3), 1–21.
- Kujala, Antti & Danielsbacka, Mirkka (2015). *Hyvinvointivaltion loppu? Vallanpitäjät, kansa ja vastavuoroisuus*. Helsinki: Tammi.
- Laakso, Nina (2016). *Urheilujohdon eliittiin etenemisen kertomuksia. Kasvaen, ajautuen, sattumalta vai pyrkimällä*. Akateeminen väitöskirja. Jyväskylä Studies in Business and Economics 166.
- Lehtonen, Kati (2017). Luolamiehet ja suurlinkkaajat suomalaisessa liikunnan ja urheilun eliittiverkostossa. *Yhteiskuntapolitiikka* 82 (2), 127–141.
- Lith, Pekka (2013). Liikuntabisnes on kasvuala. https://www.vero.fi/contentassets/a7f35eeac5a74429aa2b57ede5e0a421/2_2013-liikuntabisnes-on-kasvuala.pdf

- Liikanen, Hanna-Liisa (2010). *Taiteesta ja kulttuurista hyvinvointia – ehdotus toimintaohjelmaksi 2010–2014*. Opetusministeriön julkaisuja 1:2010.
- Liikunnan yhteiskunnallinen perustelu: tieteellinen katsaus* (1994). Liikunnan ja kansanterveyden edistämissäätiö (Likes). Opetusministeriön liikunta- ja nuoris-osasto.
- Liikkuvat-ohjelmat. <https://www.likes.fi/ohjelmat/>
- Liikuntalaki 390/2015. <http://www.finlex.fi/fi/laki/alkup/2015/20150390>
- Lipponen, Kimmo (2017). *Menestyksen polulla. Huippu-urheilun ulkoinen arviointi. Menestyksen polulla–huippu-urheilun ulkoinen arviointi*. Valtion liikuntaneuvoston julkaisuja 2017:1. https://www.liikuntaneuvosto.fi/wp-content/uploads/2019/09/Huippu-urheilun_arviointi_2016_www1.pdf
- Lüthje, Monika & Tarssanen, Sanna (2013). Matkailuelämysten tuottaminen ja kuluttaminen. Teoksessa Soile Veijola (toim.) *Matkailututkimuksen lukukirja*. Rovaniemi: Lapin yliopistokustannus, 60–72.
- Nylund, Marianne & Yeung, Anna B. (2005, toim.). *Vapaaehtoistoiminta. Anti, arvot ja osallisuus*. Tampere: Vastapaino.
- Parviainen, Jaana (2021). Tietämättömyyden uhkat ja mahdollisuudet liikuntatieteessä. *Liikunta & Tiede* 58 (4), 4/2021, 59–61. https://www.lts.fi/liikunta-tiede/artikkelit/tietamattomyyden-uhkat-ja-mahdollisuudet-liikuntatieteessa?fbclid=IwARONLFGPvkEudCSMG7d_6x-Tth8a9Mr4fq9yEFELbIta-qW6kJESazQABu6k
- Pirnes, Esa (2008). *Merkityksellinen kulttuuri ja kulttuuripolitiikka. Laaja kulttuuripolitiikan käsite kulttuuripolitiikan perusteluna*. Jyväskylä Studies in Education, Psychology and Social Research 327, Jyväskylä 2008.
- Pirnes, Esa & Tiihonen, Arto (2011). Merkityksellisen ja kokemuksellisen (kansalais)toimijuuden pelikenttä. *Yhteiskuntapolitiikka* 76 (4), 436–448. <http://www.julkari.fi/bitstream/handle/10024/102867/pirnes.pdf?sequence=1>
- Pirnes, Esa & Tiihonen, Arto (2010). Hyvinvointia liikunnasta ja kulttuurista, Käsitteiden, kokemusten ja vastuiden uusia tulkintoja. *Kasvatus & Aika* 4(2) 2010, 203–235. <https://journal.fi/kasvatusjaaika/article/view/68211/29140>
- Puolustusvoimat. Sotilasliikunta. <https://puolustusvoimat.fi/web/sotilasliikunta/varusmiesten-kuntotilastot>
- Puronaho, Kari (2013). *Drop-out vai throw-out? Tutkimus lasten ja nuorten liikuntaharrastusten kustannuksista*. Opetus- ja kulttuuriministeriön julkaisuja 2014:5.
- Pursiainen, Heikki (2017). *Paska Suomi*. EU: Tammi.
- Rovio Esa & Pyykkönen Teijo (2011). Vähän liikkuvat juoksuttavat päättäjiä ja tutkijoita. *Liikuntatieteellinen seura Impulssi* nro 26. Helsinki.
- Ruuskanen, Timo (2019). Perinteinen kävelylenkkeily edelleen suosituin koko kansan liikuntaharrastus. Tieto&trendit. <http://tilastokeskus.fi/tietotrendit/artikkelit/2019/perinteinen-kavelylenkkeily-edelleen-suosituin-koko-kansan-liikuntaharrastus-1/>
- Salmi, Minna & Lammi-Taskula, Johanna (2014). Työn ja perheen yhteensovittaminen hyvinvoinnin tekijänä. Teoksessa Johanna Lammi-Taskula & Sakari Karvonen (toim.) *Lapsiperheiden hyvinvointi*, 38–51.
- Salmi, Minna & Lammi-Taskula, Johanna & Närvi, Johanna (2009). Perhevapaat ja työelämän tasa-arvo. Työ- ja elinkeinoministeriön julkaisuja 24/2009.

- Sironen, Esa (1995). *Urheilun aika ja paikka*. Jyväskylä: LIKES-tutkimuskeskus.
- Sote- ja maakuntauudistus (2017). Sote- ja maakuntauudistuksen internet-sivut. Saantitapa: <http://alueuudistus.fi> [viitattu: 1.8.2017].
- Stenbacka, Wilhelm & Mäkinen, Jarmo & Lämsä, Jari (2018). *Liikunnan ja huippu-urheilun julkinen tuki Suomessa, Ruotsissa, Norjassa ja Tanskassa*. 2018 KIHU – Kilpa- ja huippu-urheilun tutkimuskeskus. Tiivistelmä opetus- ja kulttuuriministeriölle 19.4.2018. Teoksessa Valtioneuvoston selonteko liikuntapolitiikasta 2018, 47–55.
- Suomen virallinen tilasto (SVT): Väestöennuste [verkkojulkaisu]. ISSN=1798-5137. 2018, Liitetaulukko 1. Väestö ikäryhmittäin koko maa 1900–2070 (vuodet 2020–2070: ennuste). Helsinki: Tilastokeskus [viitattu: 17.12.2018]. Saantitapa: http://www.stat.fi/til/vaenn/2018/vaenn_2018_2018-11-16_tau_001_fi.html
- Tiihonen, Arto (1989). Suomalainen urheiluseikkailu (Urheilu kansanliikkeenä). *Liikunta ja Tiede* 6/1989, 270–272.
- Tiihonen, Arto (1995). *Urheilua sinulle. Neljä tarinaa opiskelijaliikunnasta*. Teoksessa Nevala, Arto (toim.) Suomen urheiluhistoriallisen seuran vuosikirja 1995.
- Tiihonen, Arto (1996a). *Menikö maitohapoille? Liikuntapolitiittisen ylikunnon syyt ja uuden herkkyyden etsintä*. Artikkelikokoelma. Helsinki, ViSiLi.
- Tiihonen, Arto (1996b). Ikuisesti urheileva poika eli mistä on 'kunnon miehet' tehty? Teoksessa Tommi Hoikkala (toim.) *Miehen kuvia*. Helsinki: Gaudeamus.
- Tiihonen, Arto (2002). *Ruumiista miestä, tarinasta tulkintaa: oikeita miehiä – ja urheilijoita?* Jyväskylä, LIKES-tutkimuskeskus, 134. Väitöskirja.
- Tiihonen, Arto (2007). Miehisyyvalinnat jalkapalloilijan elämässä. Teoksessa Hannu Ikonen & Arto Nevala *Kuningaspelin kentät – Jalkapalloilu paikallisena ja globaalina ilmiönä*. Helsinki. Gaudeamus 2007, 210–225.
- Tiihonen, Arto (2013). Miksi ikämies liikkuu – liikunnan harrastaminen on merkityksellistä. Teoksessa Ilkka Pietilä & Hanna Ojala (toim.) *Miehistä puhetta – Miehet, ikääntyminen ja vanhenemisen kulttuuriset mallit*. Tampere University Press, 167–196.
- Tiihonen, Arto (2014a). Liikuntakulttuurin käsitteet muuttuvat ja muuttavat. Valtion liikuntaneuvoston julkaisuja 2014:6, Helsinki. https://www.liikuntaneuvosto.fi/wp-content/uploads/2019/09/Liikuntakulttuurin_kasitteet_muuttuvat_ja_muuttavat_vln_2014_6.pdf
- Tiihonen, Arto (2014b). Miten tästä eteenpäin hyvinvoinnin tiellä? Having, Loving, Being ja Experiencing, Meaning, Doing. Teoksessa Ari Nieminen & Ari Tarkiainen & Elina Vuorio (toim.) *Kokemustieto, hyvinvointi ja paikallisuus*. Turun ammattikorkeakoulun raportteja 177. Turku: Turun ammattikorkeakoulu, 228–246. <http://julkaisut.turkuamk.fi/isbn9789522164353.pdf>
- Tiihonen, Arto (2015). Nuoren miehen miehisyyvalinnat - Mahdollisuuksien ja odotusten mies. Teoksessa Liisa Martikainen (toim.) *Mitä se sulle kuuluu? – Nuoren elämän valinnat puntarissa*. Tallinna: United Press Global, 145–165.
- Tiihonen, Arto & Keskinen, Lauri (2016). Piireistä verkkoihin – urheilun tekijät äänessä. Urheilujärjestötoiminnan muutosprosessien vaikutukset käytäntöihin. Opetus- ja kulttuuriministeriön julkaisuja 2016:31. <http://minedu.fi/julkaisu?pubid=URN:ISBN:978-952-263-421-4>
- Tiihonen, Arto (2017a). Veikkauksen epäterve pelimaailma. <https://www.miksiliikun.fi/2017/12/22/veikkauksen-epaterve-pelimaailma/> [viitattu: 22.12.2017].

- Tiihonen, Arto (2017b). LiHy-uudistus – liikunnallista hyvinvointia insenttiavulla yksilöille ja organisaatioille. (<https://www.miksiliikun.fi/2017/08/18/lihy-uudistus-liikunnallista-hyvinvointia-insenttiavulla-yksiloille-ja-organisaatioille/>). Blogi sivulla www.miksiliikun.fi, [viitattu: 18.8.2017].
- Tiihonen, Arto (2020). 2020-luvun liikuntapolitiikka: nyt on rakennemuutosten aika! (<https://www.miksiliikun.fi/2020/10/11/2020-luvun-liikuntapolitiikka-nyt-on-rakennemuutosten-aika/>). Blogi sivulla www.miksiliikun.fi, [viitattu: 11.10.2020].
- Tiihonen, Arto (2021a). Mitä pitää tehdä liikuntapoliittisen keskustelun herättämiseksi horroksesta? (<https://www.lts.fi/liikunta-tiede/artikkelit/pohdittua-mita-pitaa-tehda-liikuntapoliittisen-keskustelun-herattamiseksi-horroksesta>). *Liikunta & Tiede*, 58, 3/21, 74–75.
- Tiihonen, Arto (2021b). Kuka tai mikä päättää, liikunko minä vai en? (<https://www.lts.fi/liikunta-tiede/artikkelit/kuka-tai-mika-paattaa-liikunko-mina-vai-en>). LTS-blogi, [viitattu: 15.06.2021].
- Tiihonen, Arto (2021c). Miten rakenteet vaikuttavat ihmisten liikkumiseen? (<https://www.lts.fi/liikunta-tiede/artikkelit/miten-rakenteet-vaikuttavat-ihmisten-liikkumiseen>). LTS-blogi, [viitattu: 23.06.2021].
- Tiihonen, Arto & Lukka, Sanna (2004). Terveysliikunta rulettia – jos vain tietäisi miten sen toteuttaisi. *Liikunta & tiede* 3/2004.
- Tilastokeskus. <http://www.stat.fi/tup/satavuotias-suomi/suomi-maailman-karjessa.html> [viitattu: 28.9.2021].
- Tilastokeskus, vapaa-ajan osallistuminen. https://pxnet2.stat.fi/PXWeb/pxweb/fi/StatFin/StatFin_eli_vpa_Liikunta/?tablelist=true [viitattu: 28.9.2021]
- Valtioneuvoston selonteko liikuntapolitiikasta (2018). https://www.eduskunta.fi/FI/vaski/JulkaisuMetatieto/Documents/VNS_6+2018.pdf
- Varusmiespalveluksen aloittavien miesten fyysisen toimintakyvyn tilastot 1975–2020. <https://puolustusvoimat.fi/documents/2035479/2042680/VM+kuntotilastot+2020.pdf/b3235be5-ed79-6054-c98a-f6812cc0446c/VM+kuntotilastot+2020.pdf?t=1605694377563>
- Vasankari, Tommi & Kolu, Päivi (toim.) (2018). Liikkumattomuuden lasku kasvaa – vähäisen fyysisen aktiivisuuden ja heikon fyysisen kunnon yhteiskunnalliset kustannukset. Valtioneuvoston kanslia. Valtioneuvoston selvitys- ja tutkimustoiminnan julkaisusarja 31/2018.
- Veenhoven, Ruut (2013). Happiness in Finland (FI), World Database of Happiness, Erasmus University Rotterdam, The Netherlands. <http://worlddatabaseofhappiness.eur.nl> [viitattu: 30.10.2013].
- Voimaa vanhuuteen -ohjelma. <https://www.voimaavanhuuteen.fi/>
- World Happiness Report (2019) by John F. Helliwell, Richard Layard and Jeffrey D. Sachs. <https://s3.amazonaws.com/happiness-report/2019/WHR19.pdf>
- Yeung, Anne B. 2005. Vapaaehtoistoiminnan timantti. Miten mallintaa motivaatiota? Teoksessa Marianne Nylund & Anne Birgitta Yeung, (toim.). *Vapaaehtoistoiminta. Anti, arvot ja osallisuus*. Tampere: Vastapaino, 101–125.
- Zacheus, Tuomas. (2010). Liikuntaan ja urheiluun liittyvät merkitykset suomalaisen elämän aikana. *Kasvatus & Aika* 4 (2) 2010.

Esa Pirnes

9 Paljonko on paljon?

Kulttuurin ja liikunnan harrastaminen ja yhteiskuntapoliittinen legitimitteetti

Kulttuuri, taide, liikunta ja urheilu ovat Vapaa-aikatutkimuksen keskeistä sisältöä. Yhteen laskien niiden harrastamista koskevat kysymykset muodostavat huomattavan osan tutkimuksesta. Kysymyksillä mitataan sitä, kuinka paljon käydään kulttuuritilaisuuksissa ja urheilutilaisuuksissa sekä kuinka paljon itse harrastetaan taidetta, kulttuuria, urheilua ja liikuntaa. Yhteiskuntapoliittisessa yhteydessä näitä tilastoja seurataan ja arvioidaan siinä tarkoituksessa, ovatko harrastusmäärät ja -kerrat riittäviä joko yksilöiden itsensä tai yhteiskunnan kannalta.

Pohdin tässä artikkelissa mitä tilastot kertovat kulttuurin ja liikunnan harrastamisen riittävyydestä yhteiskuntapoliittisessa perspektiivissä. Onko harrastaminen riittävää vai riittämätöntä? Millä perusteilla tilastoja luetaan ja tulkitaan? Millaisen yhteiskuntapoliittisten toimien ja odotusten tukena niitä käytetään? Millaisen aseman harrastamista koskevat tiedot saavat legitimoitaessa kulttuurin ja liikunnan toimintoja ja toimialoja yhteiskuntapoliittisesti? Millaisista lähtökohdista liikunnan ja kulttuurin harrastamisen lisääminen on mahdollista, jos tilastotietojenkin valossa sellainen katsotaan tarpeelliseksi tavoitteeksi?

Kulttuuri, taide, liikunta ja urheilu muodostavat käsittekokonaisuuden, jonka toistaminen artikkelissa olisi raskasta, ja sen vuoksi pitäydyn pääsääntöisesti kahdessa pääkäsitteessä, kulttuurissa ja liikunnassa. Ne ovat myös Vapaa-aikatutkimuksen käyttämät pääkäsitteet. On kuitenkin hyvä tunnistaa ja muistaa, että toisaalta kulttuuri ja taide ja toisaalta liikunta ja urheilu eivät ole sama asia, vaan kullakin näistä käsitteistä on omat merkitysalueensa.

Uutta luovana merkkien ja merkitysten käsittelyyn perustuvana toimintana taide on yksi merkitysvälitteisen sosiaalisen toiminnan ja elämäntapojen muodostaman kulttuurin osa-alue. Vastaavasti liikuntaa käytetään laajempaan käsitteeseen kuin urheilua, koska se kattaa laajasti kaikkien ihmisten kaiken liikunnallisesti tarkoituksellisen liikkumisen arkiliikunnasta erilaisiin erityistarkoituksellisiin liikunnan harjoittamisen tapoihin saakka, joista urheilu on yksi. (Kulttuurin alan käsitteistä ks. tarkemmin Pirnes 2008, liikunnan alan käsitteistä ks. tarkemmin Tiuhonen 2014.)

Kulttuurin ja liikunnan harrastamisen tarkastelu samassa yhteydessä perustuu neljään seikkaan. Ensinnäkin molemmat edustavat perustavanlaatuisia inhimillistä toimintaa, itseilmaisutarvetta, jos eivät miltei perustarpeita. Niin taiteessa (kulttuurissa) kuin urheilussakin (liikunnassa) kilvoitellaan siinä, mitä ja missä rajoissa ihmisen on mahdollista toteuttaa, kokea ja saavuttaa.

Taide ja kulttuuri liitetään ihmisyiden henkiseen, urheilu ja liikunta fyysiseen puoleen. Raja näiden välillä ei ole kuitenkaan ehdoton – ajatellaan vaikka antiikin olympialaisia tai sitä, kuinka leikin ja kisailun elementit ovat niiden yhteistä merkitysalustaa.

Toiseksi kulttuuri ja liikunta edustavat vapaa-ajan ja kansalaisyhteiskunnan keskeisiä toiminta-alueita. Tosin kummankaan niiden merkitys ei liity nykyisin pelkästään vapaa-aikaan, kun työn ja vapaa-ajan toiminnot saattavat nykyisessä tieto- ja osaamisyhteiskunnan kehitysvaiheessa limittyä aiempaa enemmän toisiinsa.

Kansalaisyhteiskunnan toimintoina molemmat ovat vahvasti julkisen sektorin tukemia ja rahoittamia. Kolmas näkökulmani on, että hallinnollisestikin mainitut alat ovat lähellä toisiaan; valtionhallinnossa niitä hallinnoidaan samassa ministeriössä ja kunnallishallinnossa ne ovat usein saman lautakunnan alaisuudessa.

Neljäs seikka on tämän artikkelin kannalta merkityksellisin, ja siinä niillä on sekä yhtäläisyyksiä että eroja, jotka tuovat niiden tarkasteluun yhdessä mielenkiintoisen lisän. Molemmilla on paitsi itsearvonsa inhimillisenä toimintana myös välineellisiä arvoja yhteiskuntapolitiikassa.

Välineellisyys ei ole kummallekaan uusi asia: jo 1800-luvulta alkaen kulttuuria ja liikuntaa on käytetty kansallisen identiteetin ja itsetunnon vahvistamisen välineinä. Viime vuosikymmeninä ensin hyvinvoinnillinen ja sitten taloudellinen oikeutus ovat tulleet molempien toiminta-alueiden yhteiskuntapoliittisen oikeutuskeskustelun ja toimien odotusten keskiöön, ja vieläpä niin, että jälkimmäinenkin lopulta puristuu osaksi edellistä.

Liikunta on kenties kulttuuria ”kokeneempi” mitä tulee näihin odotuksiin. Tämä johtuu varmastikin siitä, että liikunnan terveys- ja hyvinvointivaikutukset on pitkään tiedetty, tuotu tutkimuksissa esiin ja ne ovat saaneet tunnetun aseman. Vaikutuksille on laskettu odotusten ja vaatimusten mukaisesti myös taloudellista hintalappua (ks. esim. Vasankari & Kolu 2018).

Myös kulttuurin terveys- ja hyvinvointivaikutuksista on vähitellen karttunut tutkimustietoa, ja sen myötä on kiinnostuttu kulttuurin terveys- ja hyvinvointivaikutusten edistämisen mahdollisuuksista sekä sosiaali- ja terveystieteellisesti että kulttuuripoliittisesti.

Suomessa valmistui Taiteesta ja kulttuurista hyvinvointia -toimintaohjelma vuosille 2010–2014. Sitä on edistetty opetus- ja kulttuuriministeriön ja sosiaali- ja terveysministeriön yhdessä asettamien työryhmien puitteissa

hallituskausittain. Kansainvälisesti kulttuurin terveys- ja hyvinvointiin liittyvän tutkimustiedon ja ns. kulttuurihyvinvoinnin edistämiseen tähtäävän toiminnan voi katsoa tulleen legitimoiduksi, kun WHO julkaisi vuonna 2019 laajan raportin aihealuetta koskevasta tutkimustiedosta sen käyttöä ja hyödyntämistä koskevine suosituksineen (Fancourt & Finn 2019).

Kulttuuri ja liikunta eivät ole pystyneet kaikin osin vastaamaan niille asetettuihin yhteiskuntapoliittisiin odotuksiin. Näyttää siltä – niin annetaan ymmärtää – että harrastamisen määrillä mitattuna kiinnostus niitä kohtaan ei ole riittävää sen enempää yksilöiden kuin yhteiskunnan edun kannalta. Onko vika tilastoissa, toiminnoissa vai tulkinnoissa?

Kulttuuri- ja liikuntaharrastamistilastojen eroista

Tehtäessä tulkintoja kulttuurin ja liikunnan harrastamista koskevista tilastoista on syytä ottaa huomioon muutama niitä koskeva ero. Kysymys on erityisesti siitä, mitä katsotaan aktiiviseksi harrastamiseksi.

Liikunnan aktiivinen harrastaminen tarkoittaa yksilön omaa henkilökohtaista liikkumista kävelystä tai kotijumpasta mitä vaativimpien ääriurheilulajien harrastamiseen. Sen sijaan urheilukilpailujen seuraamista katso- moissa ei yleensä katsota erityisen aktiiviseksi harrastamiseksi, vaikka sekin on aktiivista toimintaa suhteessa normaaliin arkiseen paikallaan olemiseen. Urheilukilpailujen seuraamista tutkitaan myös Tilastokeskuksen tutkimuk- sissa osana aktiivista kansalaisuutta ja harrastamista.

Kulttuurin kohdalla on toisin: kulttuuritilaisuuksissa käyminen vaika- kapa konsertti- tai teatteriyleisönä, eli pääsääntöisesti paikallaan istuminen, katsotaan aktiiviseksi harrastamiseksi. Tämän lisäksi puhutaan erikseen omakohtaisesta harrastamisesta – siitä, että itse maalaa, soittaa, laulaa jne. Jälkimmäinen toiminta on yksilön toiminnallisuuden kannalta aktiivisempaa toimintaa kuin yleisönä oleminen, mutta sitä ei mielletä liikunnalliselle aktiivisuudelle verrannolliseksi toiminnaksi.

Syy tähän voi olla osin se, että tällainen aktiivisuus on väestötasolla melko vähäistä, kuten myöhemmin tässä artikkelissa käy ilmi. Osin se johtu- nee siitä, että kulttuurin omakohtainen harrastaminen mielletään enemmän ammatillisessa kontekstissa, ammatillisesti määrittynyneiden taiteen ja kult- tuurin alojen harrastamisena. Liikunnan harrastaminen puolestaan kytke- tään välittömämmin arkiseen toimintaan, esimerkiksi työmatkojen tai kaup- pareissujen yhteydessä tapahtuva kävelykin lasketaan liikunnaksi.

Toinen merkittävä ero liittyy kulttuuri- ja liikuntaharrastamisaktiivi- suutta koskevien tilasto- ja muiden tietojen tulkintaan yhteiskuntapoliit- tisen legitimitietin perspektiivistä. Molemmille sektoreille kävijä-, osallis-

tuja- ja harrastajamäärät ovat tärkeitä, mutta hieman eri tarkoituksissa. Kulttuuriharrastamista arvioidaan ensisijaisesti kiinnostavuuden tai ”tärkeyden” näkökulmista: kertovatko kulttuurin kävijätiedot riittävästä kiinnostuksesta tai arvostuksesta taiteita ja kulttuuria kohtaan?

Jos kävijöitä ja harrastamista (em. mielessä passiivisena yleisönä) katsotaan olevan riittävästi, se tulkitaan kiinnostuksena ja arvostuksena kulttuuria kohtaan. Tämä antaa kulttuurikentän ja -hallinnon toimijoille vahvemman oikeutuksen vaatia arvostusta ja resursseja omalle alalleen.

Toki kulttuurin harrastamisen yksilöille tuottamia vaikutuksiakin – kuten vaikutusta tunteisiin, kokemuksiin, identiteetti- tai ihmiskuvakäsityksiin – on tunnustettu ja tuotu esiin, mutta se on jäänyt yhteiskuntapoliittisen legitimitteettiperustelun kannalta vaimeammaksi ”ininäksi”.

Vasta kulttuurin terveyttä ja hyvinvointia koskevan keskustelun myötä kulttuuritilaisuuksissa käymistä ja harrastamista on alettu tulkita enemmän myös kulttuurin yksilöille tuottamien hyötyvaikutusten ja sitä kautta yhteiskunnallisten hyötyvaikutusten kautta. Hyvinvointivaikutuksia tärkeämmissäkin yhteiskunnallisten hyötyvaikutusten näkökulmasta katsotaan alan taloudelliset vaikutukset, mutta ne eivät liity suoraan harrastamiseen eivätkä siten tämän artikkelin tarkastelun piiriin.

Liikuntaharrastamista arvioidaan enemmän suoraan siitä näkökulmasta, liikkuvatko ihmiset riittävästi oman terveytensä ja hyvinvointinsa kannalta. Elleivät liiku riittävästi, sillä katsotaan olevan suora yhteys liian vähäisen liikunnan aiheuttamiin yhteiskunnallisiin kustannuksiin, erityisesti sosiaali- ja terveydenhuollon menoina. Liikuntakentän ja -hallinnon näkökulmasta liian vähäinen liikunnan harrastaminen antaa siten vahvemman perusteen vaatia yhteiskunnalta lisäresursseja liikunnan edistämishankkeisiin.

Kulttuurille vastaavaa kiinnostavuutta ja arvostusta ei liikuntakentällä ja -hallinnossa tai ainakaan julkisessa keskustelussa haeta niinkään harrastamismäärästä vaan enemmän urheilun kiinnostavuuden ja tärkeyden kautta.

Päättely kulkee tällöin jotenkin näin: Muutamat urheilutapahtumat, kuten olympialaiset, tai yksittäiset urheilukilpailut saavat suuria katsojamääriä televisiossa, ”keräävät koko kansan vastaanottimien ääreen”. Kun urheilu ja sen seuraaminen kiinnostaa näin suuria ihmisjoukkoja, täytyy tällaisen toiminnan olla myös yhteiskuntapoliittisesti tärkeää. Tietyt urheilutapahtumat on myös luokiteltu sillä tavoin poikkeuksellisen tärkeiksi tapahtumiksi, että niiden näyttäminen on määritelty ”kaikkien suomalaisten” verovaroihin kustantaman yleisradioyhtiön kansalliseksi tehtäväksi.

Kuinka paljon kulttuuria harrastetaan?

Riittävyyskysymys on keskiössä tarkastellessani vapaa-aikatutkimuksen kulttuuria ja liikuntaa koskevia tuloksia, koska riittävyys on eräänlainen sulkuportti, jonka kautta päästään tarkastelemaan kulttuurin ja liikunnan yhteiskuntapoliittiseen legitimizeettiin liittyviä kysymyksiä, jotka – kuten muidenkin alojen legitimizeettikysymykset – ovat nykyisin keskeisimpiä yhteiskuntapoliittisen keskustelun kysymyksiä.

Akateemista yhteiskuntatieteellistä jargonia käyttäen niissä on kysymys ”kamppailuista”, jotka koskevat suomalaisen yhteiskunnan kehitystä ja tulevaisuutta. Ja kun kyse on suomalaisesta yhteiskunnasta, kyse on hyvinvointiyhteiskunnan tulevaisuutta koskevasta ”kamppailusta”, jossa kaikkien yhteiskunnallisten toimintojen hyöty-haittasuhteet ovat ankaran tarkastelun alla ja kaikkien toimijoiden vastuiden perään kysellään kaiken aikaa.

Jotta tämän ”kamppailun” virrassa lapset eivät syöksyisi legitimizeettivaatimusvesien virrassa oikopäätä kanavaan, pidän hetken sulkuporttia kiinni ja pysähdyn riittävyyskysymysten äärelle tarkastelemalla vapaa-aikatutkimuksen harrastamista koskevia tuloksia.

Vuoden 2017 Vapaa-aikatutkimuksen tulosten mukaan ainakin yhdessä kulttuuritilaisuudessa (elokuvat, konsertit, teatteri, taidemuseot ja -näyttelyt, muut museot, tanssiesitykset ja ooppera) oli käynyt vuoden aikana 83 prosenttia 10 vuotta täyttäneestä väestöstä. Osuus oli hiukan suurempi kuin vuonna 2002 tai sitä aiemmin.

Taiteenaloittain on tapahtunut jonkin verran siirtymiä lisääntyviin tai vähentyviin käynteihin. Niissä heijastuvat sekä taiteenalojen omat kehityskulut että yleisempi yhteiskunnallinen kehitys.

Konserteissa ja elokuvissa käyminen on suosituinta ja se on myös lisääntynyt eniten tutkimuskierrosten välillä. Vuonna 2017 konserteissa oli käynyt vuoden aikana 55 prosenttia ja elokuvissa 60 prosenttia yli 10-vuotiaasta väestöstä. Teatteriesityksissä sekä taidenäyttelyssä tai taidemuseossa tai muissa museoissa kävijöiden määrät olivat jonkin verran alle 40 prosenttia väestöstä. Muiden taiteenalojen luvut olivat selvästi pienempiä.

Omaehtoinen kulttuurin harrastaminen on vähäisempää kuin toisten (ammattilaisten) tekemien tuotantojen kuluttaminen eli kulttuuritilaisuuksissa käyminen. Valokuvausta harrastetaan eniten (yli 20 prosenttia 10 vuotta täyttäneistä), kuvataidetta ja soittamista harrastaa kumpakin verraten moni (14 prosenttia), mutta muiden taiteenalojen harrastaminen jää näitä vähäisemmäksi.

Omaehtoisen harrastamisen määriä kartoitettaessa haasteena on taide- ja kulttuuripoliittisesti ”tunnustettujen” lajien tai toimintojen erottaminen niihin etäisemmin liittyvistä harrastuksista.

Kädentaitojen harrastaminen on yleisin Vapaa-aikatutkimuksessa seura-
tuista omaehtoisista kulttuuriharrastuksista – puolet 10 vuotta täyttäneestä
väestöstä harrastaa jotain tutkimuksessa erikseen mainittua kädentaitoa.
Karaokessa tai ravintolassa laulaminen, pari- ja seurataanssit sekä päiväkirjan
kirjoittaminen ovat harrastetumpia kuin näiden lajien ammatillisesti kvali-
fioituneet muodot (laulaminen kuorossa, yhtyeessä tai lauluryhmässä, balet-
titanssi, kaunokirjallinen kirjoittaminen).

Ajalliset muutokset ovat omaehtoisen kulttuurin harrastamisessa suu-
rempia kuin kulttuuritilaisuuksissa käymisessä heijastaen yleisempiä yhteis-
kunnallisia muutoksia (esim. kirjeiden kirjoittaminen ja lukeminen vähene-
vät kaikissa ikäryhmissä, valo- ja videokuvaaminen lisääntyy mediamurrok-
sen myötä).

Kulttuuritilaisuuksissa käymisen ja omaehtoisen kulttuurin harrastami-
sen väliin asettuvat lukemisen eri muodot sekä television tai muiden medioi-
den välityksellä tapahtuvat toiminnot, kuten kulttuurisisältöisten ohjelmien
katselu tai kuuntelu televisiossa, radiossa ja nykyisin myös tietoverkoissa.
Näissä harrastamisaktiivisuus on huomattavasti suurempaa kuin muissa
käsitellyissä kategorioissa.

Vuoden 2017 Vapaa-aikatutkimuksessa 77 prosenttia vastanneista kertoi
lukeneensa vähintään yhden kirjan puolen vuoden aikana. Tässä kokonais-
lukemista mittaavassa luvussa ovat mukana kaikki lukemisen lajit; yksittäis-
ten kirjallisuuslajien osalta luvut ovat korkeimmillaankin reilut 30 prosent-
tia (Suomen virallinen tilasto (SVT): Vapaa-ajan osallistuminen; ks. myös
Riitta Hanifin artikkeli tässä kirjassa).

Kulttuuriharrastaminen (tilaisuuksissa käyminen ja omatoiminen har-
rastaminen) ovat kasaantuneet melko vahvasti samoille ihmisille. Niitä,
jotka käyvät kulttuuritilaisuuksissa usein, on melko vähän, eikä heidän osuu-
tensa ole kasvanut oikeastaan lainkaan vuosikymmenten mittaan. Pieni
poikkeus on konserteissa kävijät, joissa vähintään kerran kuukaudessa kävi-
jöitä oli vuoden 2017 tutkimuksessa 9 prosenttia vastanneista, pari kolme
prosenttiyksikköä enemmän kuin aiemmissa tutkimuksissa. Muilla taidea-
loilla on vähemmän erittäin aktiivisia kävijöitä.

Useimmilla kulttuurin aloilla ei myöskään ole erityisen paljon harrasta-
jia, jotka kävisivät tilaisuuksissa verraten usein, esimerkiksi vähintään kuusi
kertaa vuodessa. Taidealoittain tällaisten osallistujien osuus vaihtelee 1–9
prosentin välillä.

Kulttuuriharrastamisen yhteys sukupuoleen, sosiaaliseen asemaan, ikään,
koulutustasoon ja taloudellisiin mahdollisuuksiin toistuu samankaltaisena
tutkimuskerrasta toiseen: naiset, koulutetummat ja ylempiin sosiaali- ja tulo-
ryhmiin kuuluvat käyvät kulttuuritilaisuuksissa enemmän kuin muut.

Omaehtoisessa harrastamisessa lapset ja nuoret harrastavat useimpia
”lajeja” selvästi enemmän kuin muut ikäryhmät. Pitkissä aikasarjoissa kävi-

jöitä lisänneiden taiteen alojen (konsertit, elokuvat) ja menettäneiden taiteen alojen (muut) käyntiprofiilit ovat samansuuntaisia kaikissa tutkituissa sosioekonomisissa ryhmissä, joskin laskevat trendit ovat osin lievempiä yrittäjillä, eläkeläisillä tai pitkäaikaissairailta ja työttömillä kuin palkansaajilla (toimihenkilöillä ja työntekijöillä). Koulutustaustan ero taidelajien seuraamisen yleisyyteen voi olla suurimmillaan useita kymmeniä prosenttiyksikköjä.

Osin em. seikkoihin liittyy vielä yksi kulttuuriosallistumiseen tai -aktiivisuuteen liittyvä tekijä: sosiaalinen erottautuminen muista ryhmistä, mikä liittyy mm. bourdieulaiseen kulttuuriteoriaan. Kulttuuriaktiivisuudella ja siihen liittyvillä maku- ja muilla valinnoilla tehdään ja osoitetaan eroa muihin sosiaaliryhmiin – tai siis lähinnä ylemmät sosiaaliryhmät tekevät ja osoittavat eroa suhteessa alempiin sosiaaliryhmiin. (Kahma 2011.)

Vaikka ihan pientä tasoittumista sosioekonomisista tekijöistä johtuvissa eroissa voi nähdä tilastojen mukaan tapahtuneen, on niin, että ”kovat” demografiset tekijät selittävät kulttuuripalveluiden käyttämistä edelleen paremmin kuin harrastusten ja elämäntyylin kaltaiset ”pehmeät tekijät” (Lindholm 2015b, 66). Tässä suhteessa tilanne on samanlainen kuin esimerkiksi koulutuksessa, jossa vuosikymmenestä toiseen todetaan tutkimuksissa sosioekonomisen taustan vaikutus koulutuksen arvostukseen, koulutusuralla etenemiseen ja muihin koulutuksellisiin valintoihin.

Joissain spekulatiivisemmissä kannanotoissa on oletettu, että ”kovien” tekijöiden merkitys ainakin jatkossa vähenisi, kun kulttuurimaut monipuolistuvat siten, että samat ihmiset voivat harrastaa sekä eliittikulttuuria edustavia että populaarikulttuuria edustavia kulttuurin lajeja tai muotoja. Näyttää kuitenkin siltä, että kulttuurin kaikkiruokaisuuskin koskee niitä, jotka harrastavat kulttuuria muita enemmän. Tämä selittyy juuri sillä, että kulttuuriin liittyvillä mauilla ja valinnoilla on aina pyritty myös erottautumaan sosiaalisesti muista ryhmistä, ja kaikkiruokaisuudesta on tulossa tämän mekanismin uusintaja.

Alueelliset erot noudattelevat kävijätutkimuksissa ”nätisti” – vaiko ”rumasti” – aluetyypijakoa (sisempi ja ulompi kaupunkialue, kaupungin kehysalue, maaseudun paikalliskeskus, kaupungin läheinen maaseutu ja ydinmaaseutu sekä harvaan asuttu maaseutu) siten, että sisemmällä kaupunkialueilla on suurimmat kävijäluvut, mistä ne pienenevät portaittain mitä harvempaan asuttuun seutuun tarkastellaan.

Kulttuuritilaisuuksiin osallistumisen yleisyyttä tarkastellessa erot ”ääripäiden”, eli sisemmällä kaupunkialueella ja harvaan asutulla maaseudulla asuvien välillä ovat taidealoittain katsoen suurimmillaan noin 30 prosenttiyksikköä (elokuvat sekä taidenäyttelyt ja -museot), konserteissakin yli 20 prosenttiyksikköä ja teatterissa 15 prosenttiyksikköä. On selvää, että kulttuuritarjonnan saatavuus selittää tätä, mutta muitakin syitä voi olla.

Uusimmassa vapaa-ajantutkimuksessa on tarkasteltu kulttuuritilaisuuksissa käymistä myös sukupolvittain, missä on hyödynnetty sosiologian piirissä tuotettuja sukupolvi- ja -nimityksiä (ks. Roos 1987; Purhonen ym. 2008). Sukupolvien käyttäytymisessä voi havaita eroja, mutta tässäkin tarkastelussa selittävien seikkojen voi olettaa liittyvän paitsi tarjontaan myös makuihin, elämäntapoihin ja tottumuksiin.

Elokuissa käyminen on huomasti yleisempää nuoremmissa sukupolvisuissa verrattuna vanhempiin, ennen 1970-lukua syntyneisiin sukupolviin. Ero vanhimpien, ennen sotia syntyneiden ja 1990-luvulla syntyneiden välillä on liki 70 prosenttiyksikköä (elokuvisikäviä 17 ja 86 prosenttia ikäluokasta).

Muissa taidelajeissa erot ovat jonkin verran pienempiä. Muutamissa harrastuksissa vanhemmat sukupolvet näyttävät olevan nuorempia aktiivisempia: eniten teatterissa käyvät 1940- ja 50-luvuilla syntyneet (46–48 prosenttia, kun 1990-luvulla syntyneistä näin tekee vain 26 prosenttia). Selittävä tekijä voi tosin olla yhtä lailla ikä kuin sukupolvi, tai sitten molemmat vaikuttavat samaan suuntaan.

Klassisen musiikin konserteissa nuorempien sukupolvien edustajat käyvät selvästi vanhempien sukupolvien edustajia vähemmän, mutta kaikkia konserttavierailuja tarkastellessa nuorten sukupolvet käyvät enemmän kuin vanhempien sukupolvet.

Liikunnan harrastamisen muutokset

Päivittäin liikuntaa harrastavia oli vuoden 2017 vapaa-aikatutkimuksessa vähemmän kuin aiempien vuosien tutkimuksissa. 10 vuotta täyttäneistä 32 prosenttia harrasti liikuntaa päivittäin kesällä ja talvella osuus pieneni 22 prosenttiin. Aiemmillä tutkimuskerroilla aktiivisia liikkujia oli kesällä 45–46 prosenttia ja talvella 32–38 prosenttia.

2–4 kertaa viikossa liikuntaa harrastavien osuus on kasvanut viime vuosina. Vuonna 2017 liikuntaa harrasti kesällä muutamia kertoja viikossa 46 prosenttia ja talvella 48 prosenttia. Vuosituhannen alussa näin teki kesällä 34 prosenttia ja talvella 41 prosenttia.

Päivittäin tai vähintään muutamia kertoja viikossa liikkuvien yhteismäärä oli vuoden 2017 tutkimuksessa kesällä 78 prosenttia ja talvella 70 prosenttia. Vuonna 2002 vastaavat luvut olivat 80 prosenttia ja 63 prosenttia. Ei lainkaan liikuntaa harrastaneiden määrä oli pienentynyt hiukan aiemmista vuosista. Näyttää siis siltä, että liikunnan harrastaminen on ”pakkautunut” 2–4 kertaa viikossa liikkuviin.

Noin kerran viikossa liikkuvia oli 14 prosenttia talvella ja 10 prosenttia kesällä, ja vähintään kerran kuukaudessa liikkuvia 7 prosenttia talvella ja 4 prosenttia kesällä. Liikunnan harrastamisen luonnetta ja muutoksia koske-

vat osin saman tyyppiset huomiot kuin kulttuurinkin harrastamista. Harrastettavien liikuntamuotojen tai lajien suosio muuttuu ajan myötä jonkin verran, esimerkiksi kuntosaliharjoittelu on lisääntynyt erityisesti nuorilla ja vastaavasti ikääntyneemmillä jumppa ja voimaharjoittelu kotona.

Ikä vaikuttaa sekä aktiivisuuteen että siihen, mitä lajeja harrastetaan, sukupuoli samoin (naiset harrastavat päivittäin enemmän).

Myös koulutustausta vaikuttaa liikuntaharrastukseen. Noin joka kymmenes pelkän perusasteen suorittanut, 25-vuotias tai vanhempi suomalainen ei harrastanut lainkaan liikuntaa kesäisin. Toisen asteen suorittaneista täysin liikuntaa kesäisin harrastamattomia oli noin yksi kahdestakymmenestä, korkea-asteen tutkinnon suorittaneista ainoastaan yksi viidestäkymmenestä. Pelkän perusasteen suorittaneissa on kuitenkin suhteessa eniten niitä, jotka harrastavat liikuntaa lähes päivittäin, mutta tähän näyttää vaikuttavan eri koulutustaustaryhmien ikärakenne.

Korkea-asteen tutkinnon suorittaneissa oli eniten 2–4 kertaa viikossa liikuntaa harrastavia. Talviliikunnan suhteen kuva on samanlainen. Sosioekonomisella asemalla ja alueellisuudella (asuinkunnalla/aluetyypillä) ei ole niin suurta merkitystä liikunnan harrastamiseen kuin kulttuurikäynneissä.

Tässä yhteydessä voi tehdä huomion myös urheilun harrastamisesta, vaikka se ei ole liikuntatoiminnan tarkasteluni keskiössä. Urheilun ”omaehtoinen” harrastaminen, jota vapaa-aikatutkimuksessa kysytään muodossa, onko osallistunut urheilutapahtumiin osallistujana, tuotti vuoden 2017 tutkimuksessa vastauksena urheilukilpailujen osalta 12 prosentin osuuden 10 vuotta täyttäneistä, sekä sen lisäksi viisi prosenttia urheilun ja liikunnan suur tapahtumiin osallistujina sekä kolme prosenttia maratoniin tai muihin pitkäkestoisiin urheilutapahtumiin osallistujina.

Näitä lukuja voi pitää varauksellisesti jotakuinkin verrannollisina eri taidelajien mukaisiin omaehtoisen harrastamisen lukuihin. Sen sijaan on kiinnostavaa ja kenties vastoin yleistä mielikuvaa, että urheilukilpailuissa katsojana käyminen on selvästi harvinaisempaa kuin kulttuuritilaisuuksissa käyminen: vain 46 prosenttia oli käynyt urheilukilpailuissa katsojana vuoden aikana ja 54 prosenttia ei siis kertaakaan. Sen sijaan urheilukilpailuissa usein vuoden aikana käyviä aktiivikävijöitä on selvästi enemmän kuin kulttuuritilaisuuksissa säännöllisesti kävijöitä.

Paljonko on paljon ja vähänkö on paljon?

Kävijä- ja harrastustietoja voidaan yrittää selittää ja tulkita monella eri tavalla ja moniin eri käyttötarkoituksiin. Minua ei tässä artikkelissa kiinnosta niinkään käymistä ja harrastamista koskevat tekijät sinänsä, vaan kuten aiemmin olen todennut, painotan kysymystä aktiivisuuden ja harrastamisen riit-

tävydestä. Siinä on puolestaan kaksi ulottuvuutta: riittävyys yksilöhyödyn ja yhteisöhyödyn kannalta. Molemmissa on erilaisia lisäulottuvuuksia.

Kun puhutaan kulttuurin harrastamisesta, voidaan yksilöhyötyä tarkastella erityisesti esteettisyyden, luovuuden, henkisyiden, tunteiden ja kokemusten käsittelyyn ja toteuttamiseen liittyvien tarpeiden mutta myös terveys- ja hyvinvointivaikutusten kautta.

Liikunnan harrastamisessa yksilöhyödyt liittyvät samankaltaisiin asioihin, mutta painottuvat enemmän fyysiseen suorituskyykyyn, sen ylläpitoon tai parantamiseen sekä fyysisten (ja siihen liittyen usein myös henkisten) rajojen kokeilemiseen ja näihin liittyviin kokemuksiin.

Yhteisöhyötyjä voidaan tarkastella kulttuurin ja liikunnan osalta samoilla näkökulmilla, eli alueellisuuteen (lähiyhteisöllinen, paikallinen, alueellinen, kansallinen, globaali) ja sektoripoliittisiin (kulttuurinen, sosiaalinen, taloudellinen, ekologinen) näkökulmiin sitoen. Tässä artikkelissa en erikseen erittele yhteisöhyötyjä, vaan puhun yleisesti yhteiskuntapoliittisesta hyödystä.

Paljonko on siis paljon? Mikä olisi riittävä määrä kulttuurin ja liikunnan harrastajia ja harrastamismääriä, jotta se olisi sekä yksilöiden että yhteiskunnan kannalta riittävää? Vähänkö on paljon? Paljonko on vähän?

Yleinen mielikuva ja tulkinta kulttuuriharrastamisen määristä (kävijöiden määrät ja käyntien useus) on, että kovin tai melko vähän harrastetaan, joten eipä se kulttuuri näytä ihmeemmin ihmisiä kiinnostavan, eikä siksi kulttuuriinakaan kannata määrärahoja ja muita resursseja kummemmin satsata; on tärkeämpiäkin asioita.

Liikunnassa kysymyksenasettelu on hieman toisenlainen: hyvä on, myönnetään, että liikuntaa harrastetaan, mutta ei riittävästi suhteessa liikuntasuositukseen tai ottaen huomioon, että liian vähäinen liikkuminen tuntuu olevan jatkuva liikunta- ja kansanterveyspoliittinen ongelma – jos kerran näin on, miksi satsata lisää määrärahoja ja muita resursseja, jos kuitenkin ei mitään merkittävää muutosta tapahdu.

Todistustaakka siirtyy kulttuurin ja liikunnan puolesta puhuville, ja varmasti ihan aiheesta. Heidän on joko todistettava, että kulttuurin ja liikunnan harrastamisen määrät ovat riittäviä vähintäänkin siihen, että panostukset niihin ovat oikeutettuja ja lisäpanostukset harrastamisen ja aktiivisuuden edistämiseen tarpeellisia ja perusteltuja. Tällöin kyse on myös siitä, millä keinoin ja millaisella politiikalla (kulttuuri-, liikunta- ja yhteiskuntapolitiikka) harrastamista ja aktiivisuutta voidaan ja on mahdollista lisätä. Jos kyetään osoittamaan tällaisten keinojen löytyminen ja perustelemaan niiden käytön mahdollisuus, voidaan edellyttää yhteiskunnalta myös niihin panostamista.

Ovatko siis nykyiset käynti- ja harrastajamäärät riittäviä em. tarkoituksissa? Voidaan saman tien vastata, että riittävyyttä on mahdotonta millään luotettavalla tavalla arvioida, koska ei ole mitään pysyvää kriteeriä, mitä arvioinnissa käytetään tai verrannollista seikkaa mihin verrata.

Mitä tulee vertailtavuuteen, niin itse asiassa lähin mahdollisuus taitaa olla näiden kahden – kulttuurin ja liikunnan – vertaaminen toisiinsa, mutta sekään ei ole kovin perusteltua ainakaan missään kilpailevassa tarkoituksessa, koska ne toimintoina – katsottiinpa asiaa inhimillisten tarpeiden tyydyttämisen näkökulmasta tai toiminnallisen luonteen näkökulmasta – pikemminkin täydentävät toisiaan kuin ovat vaihtoehtoisia.

Vertailu muiden maiden vastaaviin tietoihin ei kohdistu tässä tarkoitettuun tarpeeseen arvioida kyseisten toimintojen riittävyttä sinänsä, vaikkakin voi antaa muutoin kiinnostavaa tietoa siitä, mikä on nimenomaisesti Suomessa harrastamisen ja osallistumisen taso. Mitä taas tulee kriteereihin, niin liikunnan alueella sellaisia ovat liikuntasuosituksiset, joita on annettu ikäryhmittäin ja eri elämäntilanteisiin ja vieläpä terveyden kannalta keskeisimmät parametrit huomioiden, eli kestävyystyyppinen liikunta, lihaskuntoa vahvistava liikunta ja jopa palauttava tai huoltava liikunta (ks. UKK-instituutti 2021).

Tällöin joudutaan usein toteamaan, että liikunnan harrastaminen ei ole riittävää suhteessa terveyden kannalta riittäväksi määriteltyyn ja suosituksina annettuun liikuntaan. Viime aikoina on oltu erityisen huolissaan lasten liikunnan riittämättömyydestä suhteessa suosituksiin (Valtion liikuntaneuvosto 2021).

Riittävyyskriteerit ja niihin perustuvat suositukset ovat varmastikin hyödyllisiä ohjaamaan sekä yleistä tietoisuutta että liikunta- ja terveystieteellisiä toimia, mutta ongelma on, että riittävyyden tieteelliset tai muut kriteerit voivat muuttua. Tämä voi nakertaa ihmisten luottamusta suosituksiin, jolloin myös suositusten perusta ja oikeutus voidaan kyseenalaistaa. Ongelma on sama kuin muuttuva tieto (tai ainakin informaatio, jota media auliisti välittää ja värittää) eri ravintoaineiden vaikutuksista ja siten ravitsemussuosituksista.

Kulttuurin alalla tällaisia riittävyyden kriteereitä ei ole, ja joitain suosituksiakin on annettu lähinnä kokeilunomaisesti vailla validia tietoperustaa. Kuten tämän artikkelin alussa on viitattu, kulttuurissa riittävyttä on tavattu arvioida enemmän kiinnostuksen ja siihen liittyen ”ylevämpien” eksistentiaalisten, kokemuksellisten tai luovan itseilmaisun erityisyyttä korostavien perusteluiden kautta.

Riittävyyskysymyksen arvioimiseksi jäljelle jää edellisten seikkojen lisäksi oikeastaan vain yleisluontoinen asian arviointi. Onko paljon vai vähän se, jos runsaat 80 prosenttia 10 vuotta täyttäneestä väestöstä käy kerran vuodessa josain (missä tahansa) kulttuuritilaisuudessa? 80 prosenttia on sinänsä korkea luku, mutta kerran vuodessa käyminen ei tunnu kovin suurelta aktiivisuudelta.

Toisaalta voi kysyä, mitä ei-täysin-välttämättömiä tai arkiseen elämään välittömästi kuulumattomia asioita teemme kovin usein. Vaaleissa äänestämisen tulee velvollisuuden mausteella ryyditettynä yksilön kiinnostusta osoittavana valintana eteen keskimäärin joka toinen vuosi, mutta kuten tiedämme,

äänestysprosentit ovat korkeimmillaankin presidentinvaaleissa noin 80 prosenttia, mutta eduskunta- ja kunnallisvaaleissa vain noin 60–70 prosenttia.

Nämä asiat eivät ole tietenkään suoraan mitenkään verrannollisia, mutta muistuttavat ehkä siitä, että vapaassa ja moniarvoisessa yhteiskunnassa ei ole realistista odottaa, että mikään ei-välttämätön tai ei-pakollinen toiminta olisi kaikkien ”harrastus”.

Entä onko paljon vai vähän se, jos liikuntaa harrastaa päivittäin tai useamman kerran viikossa yhteensä 70–78 prosenttia 10 vuotta täyttäneistä? Liikunnalle verrannollista arkiseen elämään melko läheisesti liittyyvää, mutta ei-välttämätöntä ja vapaaseen valintaan perustuvaa toimintaa on vaikea keksiä.

Kuten edellä on todettu, liikuntamäärät/-kerrat eivät riitä, jos kriteereinä käytetään terveystieteellisiä liikuntasuosituksia, joskin liikunnan harrastamistiedoissa on nähty myös ilahduttavia seikkoja, kuten ei lainkaan liikkuvien pieni tilastollinen väheneminen ja liikunta-aktiivisuuden lisääntyminen ikääntyneempien ryhmissä (Ruuskanen 2019).

Jos taas kokonaisliikkuvuutta (tässä tarkoittaen päivittäin ja 2–4 kertaa viikossa liikkuvien yhteismäärää) arvioi ”maallikon silmin”, ei siis terveystieteellisin kriteerein, se vaikuttaa melko hyvältä määrältä ottaen huomioon sen, mitä edellä todettiin vapaan yhteiskunnan ei täysin välttämättömistä asioista. Tosin maallikonkin on syytä noteerata se, mihin kriteerien ja suositusten laatijatkin ainakin osittain huolensa perustavat: kun yhteiskunnan kehityksen myötä arkiliikkuminen (elinympäristöjen ja elämänmuotojen teknologisoituminen, modernisaation eri muodot) on vähentynyt, harrastusliikunta saa kokonaisliikkuvuudessa enemmän painoarvoa.

Kulttuuri ja liikunta osana hyvinvointipolitiikkaa

Luotettavaa vastausta riittävyyskysymykseen ei voida antaa kulttuurin eikä liikunnan harrastamista tai laajemmin vapaa-ajan osallistumisesta koskevien tilastojen pohjalta. Oma kysymyksensä on, onko ongelma osin jo käsitteissä. Kyselyn nimi on ”Vapaa-aikatutkimus”, tilaston nimi ”Vapaa-ajan osallistuminen” ja näiden keskeistä antia ovat ”kulttuurin ja liikunnan harrastaminen”.

Sekä vapaa-ajan että harrastamisen käsitteiden myötä on riski, että näihin liittyvät ja niitä mittaavat toiminnot asettuvat yhteiskuntapoliittisessa keskustelussa ja tarkastelussa tärkeysjärjestysten ulommille kehille ja ns. pehmeiksi asioiksi. Asiaa voitaneen jossain määrin arvioida siitä näkökulmasta, millainen on näiden alojen yhteiskunnallinen arvostus ja niiden asema esimerkiksi resurssien jaossa tai alojen toimijoiden yhteiskunnallisessa asemassa.

Ainakaan kulttuuritilaisuuksissa kävijöiden määrät eivät ole riittäneet vakuuttamaan päätöksentekojärjestelmää ja tuottamaan toimialalle sellaisia ratkaisuja, joiden koettaisiin vastaavan alan todellista merkitystä. Myös lii-

kuntakentän toimijoiden keskuudessa koetaan, että liikuntaa ei arvosteta riittävästi päätöksenteossa ja alan resursoinnissa. Kulttuurin ja liikunnan harrastamisen, tai siis kulttuuriin ja liikuntaan liittyvän toiminnallisuuden riittävyyttä ei pidäkään etsiä niinkään tai ainakaan yksinomaan kulttuurikäyntien ja liikuntakertojen määristä ja suhteessa vapaa-aikaan, vaan yleisemmästä yhteiskuntapoliittisesta kontekstista. Kulttuurikäynnit ja liikuntakerrat ovat tärkeää tietoa sellaisenaan, ja totta kai huomioitavia niin näiden alojen omissa politiikoissa kuin myös esimerkiksi sosiaali- ja terveystieteissä.

Kulttuuripolitiikan ja liikuntapolitiikan yhteiskuntapoliittisen merkityksen ja legitimitetin arviointi tulee tehdä laajemmassa perspektiivissä. Näiden alojen politiikkaperustelut lähtevät inhimillisistä tarpeista ja ulottuvat kulttuuristen, sosiaalisten ja taloudellisten vaikutusten kautta miltei kaikkiin yhteiskuntapolitiikan osa-alueisiin ja eri alueellisuuden tasoihin, joita kaikkia ei tässä yhteydessä ole ollut mahdollista käsitellä erikseen.

Nämä kaikki tarpeet ja perustelut ovat myös monin tavoin koeteltuja. Näillä perusteilla sekä kulttuuripolitiikka että liikuntapolitiikka ovat myös tunnustettuja ja vakiintuneita yhteiskuntapolitiikan osa-alueita niihin liittyvine politiikka- ja hallintojärjestelyineen. Näin on ollut erityisesti hyvinvointivaltion rakentumis- ja kehitysvaiheissa, ja sen (siis hyvinvointivaltion) kehittämisen tilanteessa elämme edelleen (riippumatta siitä, miten sen kehittämiseen suhtaudumme).

Alojen institutionalisoituneisuutta ja hallinnollista vakiintuneisuutta voidaan pitää riittävänä perusteena niiden yhteiskuntapoliittiselle legitimitetille siinä kuin muidenkin alojen vastaavaa asemaa, vaikka samalla institutionaalisuus ja vakiintuneisuus saatetaankin kokea näiden alojen sisällä, varsinkin kulttuurissa, myös alan kehitystä jäykistävänä tekijänä.

Kulttuuripolitiikan ja liikuntapolitiikan keskeisimpiä tavoitteita on ollut jo vuosikymmeniä pyrkimys turvata kulttuuri- ja liikuntapalvelujen tasavertainen saatavuus taloudellisesti, sosiaalisesti ja alueellisesti. Siihen sisältyy vähintään implisiittisesti pyrkimys lisätä kulttuurin ja liikunnan harrastamista. (Käytän tässä edelleen harrastamisen käsitettä, mutta varon kytkevästä sitä pelkkään vapaa-aikaan tai ainakaan sen yhteiskuntapoliittisesti marginalisoivaan käyttöön.)

Politiikkatoimien logiikka toimii jokseenkin näin: kulttuurin ja liikunnan harrastaminen kasvaa, kun kulttuuri- ja liikuntapalvelujen tarjontaa lisätään ja muulla tavoin turvataan saatavuus ja saavutettavuus. Tätä kautta lisääntyy – näin uskotaan – myös muu kansalaisyhteiskunnallinen osallistuminen ja aktiivisuus. Ja sama toisin päin: kun kansalaisyhteiskunnallinen osallistuminen ja aktiivisuus lisääntyvät, lisääntyy muun ohessa myös kulttuurin ja liikunnan harrastaminen.

Ei ole siis lähdetty siitä, että jonain ajallisena hetkenä oleva harrastamisen ja palvelujen taso olisi vakioitu, ja tasa-arvoa pyrittäisiin toteuttamaan vain

suhteessa sen tason mukaiseen harrastamiseen ja palveluihin. On sen sijaan ajateltu niin, että harrastajien määrää – osallistumista ja aktiivisuutta – on sekä varaa että syytä nostaa, ja juuri tällöin kuvaan tulevat mukaan myös ko. toimintojen hyötyvaikutukset, kuten virkistäytyminen, hyvä olo, hyvä elämä, terveys, hyvinvointi jne.

Kyse on valistuksellisesti ja emansipatorisesti virittyneistä kansalaisaktiivisuuden lisäämisen ”strategioista” (vaikka hyvinvointivaltion rakentamisen vuosikymmeninä tätä sanaa ei taidettukaan käyttää).

On uskottu myös siihen, että väestön keskuudessa on kiinnostusta lisätä harrastamista. Haaste on vain siinä, kuinka tuo kiinnostus saadaan herätettyä ja miten sitä voidaan tukea ja edistää esimerkiksi niin, että saadaan aktivoitua kokonaan uusia kulttuurin ja liikunnan harrastajia, lisättyä olemassa olevan harrastamisen aktiivisuuden määrää (käynti- ja harrastuskerrat) tai vakiinnutettua virinnyttä satunnaista harrastamista.

Erilaisia hankkeita ja projekteja kulttuurin ja liikunnan harrastamisen ja aktiivisuuden lisäämiseksi on paljon. Liikunnan alueella ne ovat mittavampia, ja niillä on ollut jo pitkään kansallisen ohjelman luonne ja sen mukainen tuki takanaan. Esimerkiksi erityisesti ikääntyneemmille ikäryhmille suunnattu tietoa ja virikkeitä jakava mutta myös käytännön toimintaa järjestävä Kunnossa kaiken ikää -ohjelma aloitti jo vuonna 1995 ja on sittemmin laajentunut monin tavoin. Uudempia ovat mm. Liikkuva koulu -ohjelma sekä Liikkuva aikuinen -ohjelma. Näiden ohjelmien puitteissa tai muutoin toteutetaan runsaasti erilaisia yksittäisempiä hankkeita.

Kulttuurin alueella aktivoittamistoimet eivät ole olleet yhtä mittavia kansallisen tai ohjelmallisen tason hankkeita, mutta erilaisia osallistumista edistäviä toimia on kytketty alan perustoimintoihin tai käynnistetty erillisiä toimia.

Esimerkiksi kulttuurilaitosten harjoittamassa yleisötyössä pyritään tekemään eri tavoin omaa toimintaa ja tarjontaa kävijöille tutummaksi. Järjestetään vaikkapa työpajoja tai tiloihin, tekijöihin ja toimintoihin tutustumista, keskusteluja yms. toimintaa. Joskus kohderyhmiä ovat eri tavoin erityisryhmiksi määritellyt ryhmät, vaikkapa maahanmuuttajat.

Osallistavan toiminnan muotoina voidaan pitää myös kulttuurialan toimijoiden vierailuja hoito-, hoiva- ja muihin laitoksiin. Tällöin kulttuuria vietään niiden saataville, joilla ei ole mahdollisuutta tai on huono mahdollisuus hakeutua kulttuuripalvelujen pariin.

Edelleen osallistavaa toimintaa voivat olla erilaiset kulttuurikaveri, -luotsi tai -kummitoiminnan nimen saaneet toimintamuodot, joissa ideana on, että kokenempi ja aktiivisempi henkilö ottaa kokemattomamman ja kenties potentiaalisesti aktivoituvan henkilön mukaansa kulttuurikäynnille. (Kulttuurialan osallistavasta toiminnasta ks. myös Virolainen 2015, 42–51.)

Ohjelmien ja hankkeiden runsaus on nostanut esiin myös kritiikkiä: uhkaa syntyä – ja koetaan jo syntyneenkin – paradoksaalinen tilanne, jossa samalla kun harrastamista edistäviä hankkeita ja projekteja on lisätty, aktiivisuus vähenee tai ainakin uhkaa vähentyä. Näin ainakin liikunnan alueella, jossa liian vähäisen liikkumisen ongelman on viime vuosina pikemminkin koettu lisääntyneen kuin vähentyneen. Syntyy uskottavuusongelmia.

Muuttuvat arvot ja elämäntavat harrastamisen edistämisen haasteina

Osallistumattomuudesta tai ainakin liian vähäisestä osallistumisesta (ja näihin liittyen osattomuudesta) on tullut itse asiassa suuri haaste koko poliittis-hallinnolliselle järjestelmälle, ei vain liikunnalle ja kulttuurille. Osallistuessani valtioneuvoston piirissä ennakoitityön prosesseihin ja kullekin tulevalle hallituskaudelle valmisteltavien ns. tulevaisuuskatsausten valmisteluihin havaitsin ”yhtäkkiä” 2010-luvulla, että osallisuus ja osattomuus ja sitä kautta siihen kytköksissä olevat osallistuminen ja osallistumattomuus olivat nousseet kiinnostuksen kohteiksi yhä useammilla politiikka-alueilla. Aiemmin vastaavaa kiinnostusta näihin teemoihin ei ollut ilmennyt.

Teema onkin uinut vahvasti mm. hallitusohjelmiin, ja sittemmin se on saanut lisääntyvää poliittista huomiota niin meillä kuin muuallakin maailmassa, koska sillä näyttää olevan yhteys ajassamme eniten poliittista epävarmuutta ja kummastelun aihetta tuoneisiin ilmiöihin.

Pelkkä puhe asiasta tai aina uudet ohjelmat ja hankkeet eivät välttämättä ole ratkaisu koettuihin ongelmiin, käsiteltiinpä niitä harrastamisen tai laajemmin osallistumisen haasteina.

Tulee päästä kiinni niihin erinäisiin ja lukuisiin syihin, jotka vaikuttavat niin harrastamiseen kuin muuhunkin osallistumiseen ja (aktiiviseen) toimintaan, ja jotka tulisi ottaa huomioon asiaa käsiteltäessä ja aina uusia aktivoitavien hankkeita ja -projekteja käynnistettäessä. Kenties osaan näistä syistä voidaan vaikuttaa suoraan esimerkiksi juuri kulttuuri- ja liikuntapoliittisin perustein, osaan epäsuorasti. Osaan harrastamisen (osallistumisen) tai tässä oikeammin harrastamattomuuden (liian vähäisen osallistumisen) syihin ei voida vaikuttaa politiikan keinoin ehkä lainkaan, osaan vain huonosti.

Aloitetaan helpompien syiden ja selitysten päästä. Kansalaisen kulttuuriin tai liikuntaan kohdistaman kiinnostuksen kanssa kilpailee moni muukin tämän ajan kiinnostuksen kohde. Mediamaailman murros ja digitaalinen kehitys näihin liittyvine lukuisine uusine ajankäyttö- ja harrastamistapoineen ja -muotoineen lienee yleisistä harrastamiseen liittyvistä muutostekijöistä ilmeisin, uusimpana varmastikin sosiaalinen media (vrt. Kaisa Saarenmaan artikkeli tässä kirjassa).

Helppo selitys ilmiölle on, että kun ajankäytöstä ja harrastamiskiinnostuksesta kilpailevia kohteita on entistä enemmän, on luonnollista, ettei ihmisen aika vain riitä kaikkeen.

Haasteellisempi, ja kenties samalla epämiellyttävämpi tulkinta on, että vapaa-ajan harrastuksissa jotkut harrastukset häviävät ja toiset voittavat: Näin on aina tapahtunut, eikä liikunta- tai kulttuuripolitiikalla pystytty tällaisiin yhteiskunnan, kulttuurin ja koko maailmankuvamme muutoksiin määrätömästi vaikuttamaan, vaikka resursseja, valistusta ja jopa tutkimus- ja kehitystyötä tuettaisiin nykyistä enemmän. Jonkin harrastuksen mahdollisesta ”hyvyydestä” tai suotavuudesta ei ajankäyttökilpailussa saa juurikaan etua.

Harrastamisen riittävyuden arvioinnissa on aina kyse siitä, mitä seikkoja otetaan huomioon, mihin verrataan ja mitä painoarvoja eri asioille annetaan. Jos oletus on, että aika on rajallinen resurssi (kuten se on) ja harrastamisen mahdollisuudet lisääntyvät (mikä pitää paikkansa eri ”harrastamis-lajien” suhteen), niin tästä näkökulmasta voisi pitää jopa hyvänä tuloksena sitä, että kulttuuriharrastaminen kokonaisharrastuksena kulttuuritilaisuuksissa käynneillä mitattuna tai liikuntaharrastaminen kokonaisharrastuksen liikuntakerroilla mitattuna eivät ole vähentyneet vuosikymmenien saatossa.

Tai jos ”kaavaan” lisätään oletus, että aikojen muuttuessa jotkin harrastamisen kohteet muuttuvat väistämättä vanhanaikaisiksi tai muista syistä vie-raiksi, kulttuurin jonkin alan tai lajin harrastamisen lievä väheneminen ennakoitun suuremman vähenemisen sijasta olisikin hyvä tulos – näin voisi kenties arvioida esimerkiksi klassista musiikkia harrastamista koskevissa tilastoissa.

Oma huomioitava syyryppäänsä liittyy siihen, mikä edellä jo tuli esiin kulttuurikäyntien sukupolvien mukaisessa tarkastelussa. Eri sukupolville ovat eri asiat tärkeitä ja merkityksellisiä. Uudet sukupolvet tuovat mukanaan uusia tapoja ilmaista ja toteuttaa itseään, mikä muuttaa vähintään harrastamisen kohteita tai näiden kohteiden aluetta.

Musiikin melkein loputtomasti muuntuvat genret lienevät tästä paras esimerkki, mutta yhtä lailla esimerkkejä löytyy myös liikunnan alueelta eri urheilulajeista ja liikuntamuodoista ja niiden muunnelmista (musiikkimausta eri väestöryhmissä ks. Juha Haaramon artikkeli tässä kirjassa).

Tätä varsin haasteellista kulttuurin ja liikunnan sisäistä tai näiden alueiden rajankäyntiin liittyvää ”lajikehitystä” on koetettu tunnistaa ja seurata vapaa-ajan harrastamista ja osallistumista mittaavan tutkimuksen piirissä sinnikkäästi.

Lajievoluutio on näkynyt yhdellä tavalla mm. opetus- ja kulttuuriministeriön tilaamista lasten ja nuorten harrastamistoiveita kartoittavissa ns. koululaiskyselyissä, joissa lapsilta ja nuorilta on itseltään kysytty harrastamistoiveista. Tämä kysely on nyttemmin myös osa ns. harrastamisen Suomen mallin toteutusta. Kyselyn tuloksissa näkyvät paitsi uudentyypiset harras-

tustoiminnan kohteet myös perinteisten kulttuuri- ja liikuntaharrastusten limittyminen toisiinsa.

Sekin on huomioitava, että eivät vain uudet sukupolvet tuo mukanaan uutta harrastamista ja käyttäytymistä, vaan sukupolvivaikutukset näkyvät myös siten, että eri aikoina eri ikä- ja elämänvaiheisiin siirtyvät sukupolvet muuttavat noiden kyseisten ikäluokkien tapoja, elämäntyyliä, makuja, mieltymyksiä, tarpeita ja odotuksia. Erityisen selvästi tämä on näkynyt siinä, miten suhtaudutaan ikääntyviin ihmisiin ja heidän muodostamiinsa ryhmiin.

Aiempiä ikävuosina omaksuttujen kokemusten sekä kulttuuristen makujen ja tapojen voi olettaa vaikuttavan tarjonnan ja palvelujen kysyntään ja käyttöön samojen ihmisten vanhetessa. Humppa- ja valssisukupolvet korvautuvat rokkisukupolvilla ja aikanaan hip hop-sukupolvilla myös ikääntyneissä ikäryhmissä. Lisäksi on todennäköistä, että eliniän ja eläkkeellä oloajan pitenemisen takia myös ikääntymisvaiheita on useampia, jolloin ikääntyvien kulttuurista käyttäytymistä tulee hahmottaa ja tarkastella eri vaiheina ja erilaisina ryhminä.

Niin kulttuuri- kuin liikuntapoliittiselle ajattelulle jatkuva kohderyhmien muuntelevuus asettaa haasteen – kuinka reagoida niihin ja ottaa ne mukaan ”suureen kulttuuriperheeseen” tai ”suureen liikuntaperheeseen”. Tämän haasteen on kohdannut laajemminkin järjestäytynyt kansalaistoiminta, kun uudet harrastamisen muodot, tavat ja lajit eivät suostu astumaan valmiiksi asetettuun kansalaistoiminnallisen järjestötoiminnan pöytäan.

Julkisen hallinnon palvelu-, ohjaus- ja rahoitusjärjestelmissä muutokset ovat vielä hankalampia, mm. siksi, että muutospaine tuo mukanaan intressiristiriitoja, uusia resurssitarpeita ja painetta laventaa tai muutoin muuttaa harjoitettua politiikkaa tai sen painopisteitä. Markkinatoimijoille sen sijaan lajievoluutio on aina mielenkiintoinen haaste, koska se tarjoaa alun hämmennyksen jälkeen aina uusia ja uusia tuote-, palvelu- ja tuotantokehityksenkin mahdollisuuksia.

Tekemisiä tutkimalla ei voida tietää tekemättä jättämisistä

Pitäydyn poliittishallinnollisen järjestelmän kyvyssä reagoida kehitykseen. Varmastikin sen piirissä on paljonkin hyvää tahtoa ja aikomusta reagoida myönteisesti muutostodellisuuteen, mutta onko myös aikomuksia toiminnaksi muuttavaa ymmärrystä, joka edesauttaisi toteuttamaan erilaisia hankkeita ja projekteja niin, että ne todella vastaavat muutostarpeisiin?

Erilaisia hyvää tarkoittavia hankkeita ja projekteja ajatellen kriittiset huomiot liittyvät mm. siihen, osataanko niitä toteuttaa ja niissä tuotettuja toi-

mintoja ja palveluja tarjota sillä tavoin, että ne puhuttelevat ja tavoittavat niitä, joille ne on suunnattu? Tuotetaanko palveluja oikeille väestöryhmille?

Onko käytössä riittävän tiheä ”kampa”, johon tarttuisi uudet, mitä moninaisimmin tavoin muotoutuvat, jäsenyivät ja muuntuvat toiminnallisuuden ja harrastamisen muodot – sellaiset, jotka perustuvat uusiin arvoihin, elämäntapoihin tai muihin sosiaalisen elämän jäsennyksiin ja joiden ympärille voi muodostua uusia asiakaskuntia, -segmenttejä tai -siruja?

Jos puhutaan väestöryhmien osa- tai alaryhmistä tai -kulttuureista, kyse ei ole vain ilmeisimmistä ryhmistä, kuten vaikkapa maahanmuuttajista, jotka hekään eivät ole yhtenäinen ryhmä, tai nuorista, jotka ensimmäisinä alalajittuvat ja -kulttuuristuvat yhteiskunnallisten muutosten myötä.

Kulttuurisesti ja toiminnallisesti erilaisia ryhmiä voidaan tunnistaa varmasti myös perinteisesti määrittävillä sosioekonomisilla mittareilla, mutta ei yksinomaan niillä, vaan jaot voivat olla hyvinkin hienojakoisia ja eri ryhmiä risteäviäkin. Jo pelkästään kävijöihin ja ei-kävijöihin jakautuvan tilaisuuksissa kävijöiden kategorisoinnin purkaminen voi edesauttaa erojen tunnistamisessa. Kulttuuripolitiikan tutkimuskeskus Cuporen ikääntyviä ja ikääntyneitä koskeneessa tutkimuksessa kulttuuritilaisuuksissa kävijät tyyteltiin ”kulttuurifriikkeihin” ja ”kunnollisiin kuluttajiin”, joita tutkimuksen otoksessa oli yhteensä noin puolet (49 %). (Pynnönen & Mitchell 2012.)

Vastapoolina näille hahmottui täysin kiinnostumattomat ja satunnaisesti tai ei koskaan osallistuvat, joita oli 14 prosenttia. Näiden kahden ryhmän väliin jäi kuitenkin ”kulttuurivajeisten” ryhmä (37 %). Tähän ryhmään määriteltiin kuuluvaksi henkilöt, jotka olivat ainakin kohtuullisesti kiinnostuneita kulttuurista, mutta jotka tarjonnan niukkuuden vuoksi tai henkilökohtaisista syistä eivät pystyneet realisoimaan kiinnostustaan kulttuuriin.

Tällaisia ihmisiä löytyy monista perinteisistä sosioekonomisista ryhmistä. Heitä saattaa olla vaikkapa pienten lasten vanhemmat, joilla aika tai voimat eivät yksinkertaisesti riitä aktiiviseen harrastamiseen. Tai heihin voi kuulua ikääntyneitä henkilöitä, jotka olisivat edelleen halukkaita ja kenties kykeneviäkin osallistumaan, mutta eivät entisessä mitassa ja entisillä tavoilla, jolloin harrastushalu ja -tarve voivat jäädä näkymättömiin

Huomionarvoista tutkimuksessa oli muun ohessa myös se, että neljännes kaikista vastanneista ilmoitti osallistumista estäväksi tekijäksi ”muun syyn” kuin valittavaksi annetut 16 erilaista vaihtoehtoa. Tämä viittaa siihen, että tutkijoidenkin piirissä on vaikea tunnistaa kaikkia niitä tekijöitä, jotka vaikuttavat vähäiseen osallistumiseen.

Liikunnan osalta erilaisia vähän liikkuvien ryhmiä on puolestaan tunnistettu LIKES-tutkimuskeskuksen kyselytutkimuksessa samoihin aikoihin Cuporen tutkimuksen kanssa. Kahdeksaan vähän liikkuvien ryhmään kuului esimerkiksi stressaantuneita naisia, työläismiehiä, keskimääräisiä toimihenkilöitä ja kunnollisia perheenisia.

Tärkeä havainto oli, että vaikka liikkumisen yleisyyttä selittävät tekijät saattavatkin usein liittyä sosioekonomiseen asemaan, laajakaan tilastoaineisto ja keskiarvot eivät tavoita vähäisen liikkumisen monimuotoista luonnetta ilmiönä. Sen tavoittamiseksi pitää mennä mm. elämäntapojen taustatekijöihin, arjen valintatilanteisiin ja elämänkaareen liittyviin ”epäjatkuvuuskohtiin” (Rovio & Pyykkönen 2011, 31–45).

Liikuntatieteellisen Seuran vuonna 2011 julkaisemassa liikkumattomuuden ongelmaa käsittelevässä pamfletinomaisessa julkaisussa kritisoidaan voimakkaasti hyvää tarkoittavaa hankemaaailmaa. Liikunta-alan hallinnollisten hankkeiden, mutta myös liikuntatutkimuksen ongelmana pamfletissa nähdään erityisesti se, että niissä siirretään muista (aktiivisten) kohderyhmistä tutut tarkastelu- ja toimintatavat ja menetelmät myös liikkumattomien ryhmiä koskevaksi – ilman, että tunnistetaan tai osataan ja halutaan mennä niiden reaalielämässä olevien syiden ja tekijöiden tasolle, jotka liikkumattomuutta aiheuttavat tai pitävät yllä. (Rovio & Pyykkönen 2011.)

Kirjoittajat väittävät muiden muassa, että ”järjestöjä tukemalla saadaan todennäköisesti lisää liikuntaa, mutta ei välttämättä lisää liikkujia” ja että ”vähän liikkuvilla ei ole asiamiestä liikuntapolitiikassa” sekä alan tutkijasta, että ”hän ei ole koskaan tavannut esimerkiksi vähän liikkuvaa, yrittänyt ymmärtää hänen arkeaan ja koetellut näin oman tutkimusmetodisen tapansa kantavuutta.” (Emt.)

Samantapaisia havaintoja voidaan tehdä kulttuurin alalta. Esimerkiksi yleisötyöstä todetaan Sorjosen ja Sivusen tutkimuksessa (2015), että ei-kävijät tai vähän osallistuvat eivät ole olleet yleisötyön ensisijaisia kohderyhmiä ja yleisötyö saattaa jopa kasvattaa ei-kävijöiden ja aktiivisten kulttuurikävijöiden välistä osallistumiskuilua. Näin tapahtuu varsinkin hankkeissa, jotka edellyttävät osallistujien aktiivista hakeutumista yleisötyön piiriin, jolloin niihin osallistuvat ne, jotka ovat valmiiksi aktiivisia kulttuurikävijöitä. Heille yleisötyö on kulttuurinälän tyydyttämisen ekstrapalvelu.

Samankaltainen lopputulos on riskinä monissa muissakin osallistamisen ajatukseen perustuvissa hankkeissa, esimerkiksi lähiö-, kylä- yms. -tapahtumissa, joissa toimintaa järjestetään ”siellä, missä ihmisetkin ovat”, kuten sanotaan.

Samoin jos kokonaiset kaupungit tai vastaavat alueet nimetään ihmisten ”olohuoneiksi” ja nuo paikat julistetaan kulttuurin tai luovan toiminnan tyyssijoiksi, siinäkin tuloksena voi olla, että uusinnetaan ja jopa voimistetaan aktiivisten ja passiivisten, osallistuvien ja osallistumattomien, osallisten ja osattomien rajanvetoa. (Vrt. Mirja Liikkasen artikkeli tässä kirjassa liittyen esimerkkeihin Britannian kaupunkipolitiikasta.)

Laitoksiin vietävässä taide- ja kulttuuritoiminnassa (ja ehkä yleisemminkin kulttuurihyvinvoinnin nimissä tapahtuvassa toiminnassa) kiistattomien etujen varjopuolena saattaa puolestaan olla kulttuurin ”tuputtaminen” myös

sellaisille laitosten asukkaille, jotka eivät tuollaiseen toimintaan halua osallistua. Sensitiivisyys ihmisten itsemääräämisoikeudelle on tällaisen toiminnan järjestämisessä tärkeää.

Käsiteltiinpä kulttuurin tai liikunnan alaa, kaikissa kuvatus kaltaisissa hankkeissa ja toiminnoissa kohdataan sama ongelma. Vaikka varsinaisen osallistamistavoite on varmasti vilpittömä, toiminta toteutuu väistämättä enemmän tai vähemmän kulttuurikasvatuksellisesti ja valistuksellisesti. Se voi olla suuntautunut myös markkinoinnillisesti toiminnan järjestäjän hyötytarkoituksessa, tai tavoitteita voi olla samaan aikaan monenlaisia, ja siksi tavoitteet ja saavutetut tulokset voivat olla keskenään ristiriidassa (vrt. Kawashima 2006).

Rovion ja Pyykkösen kenties liioitellusta, mutta samalla oivallisesti havainnollistetusta ajattelutavasta käsin päästään paremmin kiinni liian vähäisen harrastamisen tai osallistumisen ytimeen. Kyse on kokemuksellisesta kuilusta kohderyhmän ja sen aktivoittajien välillä. Tämän vuoksi ei välttämättä tunnisteta myöskään niitä liikunnallisen tai kulttuurisen aktiivisuuden muotoja, joita ko. ryhmissä (usein vielä ”syrjäytyneiksi” leimatuissa) saattaa esiintyä, koska ne eivät vastaa vallitsevia käsityksiä ”oikeasta” liikunnallisesta tai kulttuurisesta osallistumisesta.

Kyse on enemmän tai vähemmän valistuksellisen kansalaisaktiivisuusnäemyksen haasteesta. Siihen voi liittyä perustavanlaatuisia ihmis- ja maailmankuvaeroja, mutta konkreettisesti kyse voi olla myös tutkija Kaisa Kärjen sanoin siitä, että ”tekemisiä tutkimalla ei voida tietää tekemättä jättämisistä.” (Kärki 2013.)

Merkityksellinen osallistava kulttuuri-, liikunta- ja yhteiskuntapolitiikka

Miten siis suhtautua liian vähäiseen harrastuneisuuteen tai osallistumiseen mitattiinpa sitä sitten suhteessa suosituksiin ja tavoitteisiin tai ylimalkaisempina oletuksina tilastojen pohjalta ilman varsinaista vertailupohjaa?

Valistuksellisenkin osallistumisnäemyksen piirissä hyvin ymmärretään, että on olemassa huomattavia harrastamisen ja osallistumisen esteitä, joiden takia harrastamis- ja osallistumishalu ei pääse toteutumaan. Näiden esteiden tunnistamisessa on kuitenkin edelleen puutteita. Myös jako osallistuviin ja ei-osallistuviin, harrastajiin ja ei-harrastajiin, kävijöihin ja ei-kävijöihin on sellaisenaan liian karkea jako kuvaamaan niin liikunnan kuin kulttuurin harrastamisen ilmiötä kokonaisuutena.

Onko ratkaisu kriteerien ja suositusten keventäminen joko tavoitteiden ja käsitteiden osalta, jos ne näyttävät suurelle osalle ihmisiä olevan liian vaativia? Uudessa lasten ja nuorten liikuntasuosituksessa näin näyttää tapahtu-

neen, kun tunnustetaan, että ”vähäisempikin liikkuminen on hyödyllistä, vaikka suositus ei täytyisikään joka päivä”, tai kun suosituksissa otettiin käyttöön liikuntakäsittteen sijaan liikkumisen käsite. (Sääkslahti ym. 2021.)

Ratkaisu saattaa olla oikeansuuntainen, vaikka se ei vielä pureudu varsinaisesti niihin syihin, miksi esimerkiksi juuri kansalaistoiminnan hyvekriteerit (kulttuuri) tai riittävyteen liittyvät suositukset (liikunta) jäävät täyttymättä.

Aiemmin todettujen tai viitattujen tekijöiden lisäksi sekä kulttuurin että liikunnan kohdalla oma merkittävä syykimppunsa harrastamattomuuteen voi liittyä johonkin epämääräiseltä tuntuvaan syyhyn tai tekijään, joka tuntuu rajoittavan harrastamista tai toimintaan aktivoitumista. Tällaiset syyt voivat ilmetä välinpitämättömyytenä, varauksellisuutena, torjuntana tai jopa vihamielisyytenä. Mutta jos tällaisten syiden kuoren alle päästään, syyksi voivat paljastua esimerkiksi palvelujen käytön tai (eliittiseksi miellettyjen) kulttuuritilaisuuksissa olemisen tottumattomuuteen liittyvät syyt tai erilaiset itsetuntoon ja itsensä ilmaisemisen haluun liittyvät ”nujerruskokemukset”, ovatpa ne tulleet sitten perhe- tai kaveripiiristä tai sosiaalisesta mediasta, koulusta (vanhimmilla sukupolvilla) tai muualta.

Voinee olla myös niin, että tunne tai kokemus suositusten tai ”hyvien” ja varsinkin superaktiivisten harrastajien esimerkkien mukaisen aktiivisuuden saavuttamattomuudesta voivat pikemminkin entisestään lamauttaa kuin kannustaa. Samalla tavalla voivat vaikuttaa erilaiset vieraudentunnon kokemukset, jotka liittyvät valistuksellisen asenteen tai siihen perustuvan toiminnon vieroksumiseen.

On mitä ilmeisimmin niin, että halukkuutta ja kykyä harrastaa kulttuuria ja liikuntaa on merkittävästikin enemmän kuin mitä pelkät kävijä- ja osallistuja- ja harrastajamääriä koskevat tilastotiedot osoittavat. Luonnollisesti on sellaisiakin ihmisiä, joita ”ei voisi vähempää kiinnostaa” kulttuuri ja/ tai liikunta. Se oikeus heille suotakoon. Mutta siinäkin voi olla kyse ”hiljaisesta vastarinnasta” (Kärki 2019) ja siten aktiivisesta teosta.

Mikä on yhteistä hankkeille ja toiminnoille, jotka tavoittavat edes jossain määrin tai potentiaalisesti ei-kävijöitä (kulttuuri) ja ei-harrastajia (liikunta)? Se on kokemuksellisuus, se että voi kokea sen toiminnan, johon osallistuu tai aikoo osallistua, edes jossain määrin omakohtaisesti merkitykselliseksi ja läheiseksi. Merkityksellisyys kytkeytyy omaan identiteettiin, arvoitukseen ja elämäntilanteeseen. Läheisyys kytkeytyy omanarvontuntoon ja toisten taholta koettuun arvostukseen. Toiminta, johon osallistumista edes harkitaan, sekä toimintaan liittyvät tilannetekijät on voitava kokea turvallisiksi siten, että toiminta ei kokemuksellisesti uhkaa itseä.

Humanistinen ammattikorkeakoulu (HUMAK) on toteuttanut kulttuurihankkeita, joissa kulttuuritilaisuuksissa käymättömyys on otettu tietoisesti prosessinomaiseksi toiminnan työstämisen ja järjestämisen haasteeksi. On lähestytty ihmisiä, joilla kiinnostuksen puute ja siihen liittyvä ainakin

näennäinen välinpitämättömyys, vieraus tai vastustus näyttää olevan syy olla osallistumatta kulttuuriin. Tulokset tällaisista kokeiluista ovat myönteisiä, joskin kenties pienimuotoisia. (Lindholm 2015a.)

Ei-kävijyyden syitä selvittävissä pienehköissä kyselyissä huomattiin ennako-odotuksiin nähden kenties yllättävästi, että esimerkiksi ilmaiset liput eivät lisää kulttuuritilaisuuksissa käymistä niissä harvoin tai ei koskaan käyvillä. Erityisen merkityksellisiä seikkoja eivät olleet myöskään kulttuuritilaisuuksien itselle sopiva sisältö, hyvät liikenneyhteydet tai tehokkaampi tiedotus. Sen sijaan ei-kävijöille ylivoimaisesti tärkeintä näytti olevan saada ystävän kutsu tapahtumaan.

Tästä näkökulmasta kulttuurikaveri- ja -ystävä ja -luotsityyppiset toimintatavat saattavat olla oikeantapaisia. Niissä päästäneen parhaimmillaan jo melko lähelle sitä tilannetta, jossa ”ei-kävijän” tai ”osallistumattoman” henkilön omat esimerkiksi tottumattomuuteen tai vieraudentunteeseen perustuvat kokemukset tunnistetaan, otetaan huomioon ja hyväksytään mahdollisen osallistumattomuuden lähtökohtina.

Tämän tyyppinen toiminta on kuitenkin vasta ensiaskel yhteiskuntapoliittisesti merkitykselliseen toimintaan. Yhteiskuntapoliittisesti, ja tämän artikkelin tapauksessa erityisesti kulttuuri- ja liikuntapoliitikoissa, totuttuun nähden eri lähtökohdasta ponnistavan toiminnan tulee koskea suurempia ihmismääriä ja useita eri toimintakenttiä ja ulottua viime kädessä rakenteisiin asti.

Arto Tiihosen artikkelissa toisaalla tässä kirjassa osoitetaan, kuinka liikuntapolitiikan tavoitteet, liikuntakulttuurin rakenteet ja liikuntatoimijoiden keinot eivät tavoita ihmisten ja nykykulttuurin kokemuksellisia merkitysmailmoja. Ne eivät kohtaa ihmisten arkielämän rooleihin sidottuja odotuksia ja mahdollisuuksia, jotka kummatkin määrittelevät tärkeimmät ehdot nykyihmisten osallistumiselle, ajankäytölle ja harrastamiselle. Sama haaste koskee kulttuuripolitiikkaa ja sen toimijoita ja toimintoja.

Merkityksellinen kokemuksellisuus ja siitä kumpuava toiminta ei synny tyhjiössä eikä itsessään ja sen vahvuusasteet vaihtelevat – ja kehittyvät – sen mukaan, millaisin sitein kokemuksellisuus liittyy toimintaan. Tiihosen artikkelista voi nähdä kokemuksellisuuden ulottuvuudet tai asteet liikuntatoiminnan analyysin kannalta: elämys(kokemus), identiteetti(kokemus), osallisuus(kokemus), toimijuus(kokemus).

Yhteiskuntapolitiikka -lehden numerossa 4/2011 julkaistussa yhteisartikkelissamme (Pirnes & Tiihonen 2011; ks. myös Pirnes & Tiihonen 2010) olemme lisäksi ottaneet huomioon elämismailmallisen luovuuden ja osamisen. Näistä aineksista – ja siitä, miten niiden kehittymisen tai yhteispelin kautta tapahtuu yksilöllistä ja yhteisöllistä voimaantumista – rakentuu sellainen näkemys (yhteisöllisestä ja/tai yhteiskunnallisesta) toiminnasta, jota voitaisiin kutsua merkityksellisen ja kokemuksellisen toiminnan teoriaksi.

Teorian ytimessä ovat ihmisten – yksilöiden eri rooleissaan ja perheiden ja perheenomaisten verkostojen ja lähiyhteisöjen – kokemukset ja niihin liitetyt erilaiset merkityksenannot. Tällöin tärkeitä ovat myös toimintaan kohdistuvat erilaiset odotukset ja itsensä toteuttamisen koetut mahdollisuudet.

Käsitlemme mainitussa yhteisartikkelissamme tätä teoriaa hyödyntäen eri toimijasektoreiden tehtäviä ja vastuita hyvinvointiyhteiskunnan kehitystä koskevassa muutostodellisuudessa. Käytämme metaforana kansallispeli pesäpallon peliasetelmaa: kullekin pesävilille on annettu oma kansalaistoiminnallinen ihmisiä voimaannuttava ja aktivoitava tarkoituksensa ja tehtävänsä, ja niiden hoitamiseksi vastuut yhteiskunnallisen toiminnan eri sektoreille – kotitalouksien ja perheiden yksityinen sektori, yksityisen yritystoiminnan ja markkinoiden sektori, vapaaehtoistoiminnan sektori, julkinen sektori.

Harrastamisen kova ydin

Suomen kielen harrastaminen -sana on johdos vanhasta germaanisiperäisestä adjektiivista harras, joka on alkuaan tarkoittanut kovaa ja ankaraa, mutta sittemmin muuttunut kuvaamaan antaumuksellista, innokasta ja uutteraa, joissain murteissa myös syventynyttä, antaumuksellista ja jotakin itselleen haluaavaa (Aapala & Ruppel 2017).

Kuten tiedämme, eri ihmiset harrastavat erilaisia harrastuksia, ja joskus tietämiemme ihmisten ja läheistenkin tuttavien harrastukset voivat yllättää – ai, sinä harrastat tuollaista, eipä olisi uskonut.

Se, että jokin asia on tullut harrastajalleen tärkeäksi, liittyy siihen, että hän osaa merkityksellistää harrastukseensa liittyviä seikkoja ihan toisella tavalla kuin ulkopuolinen kyseisen harrastuksen näkee ja kokee. Toisen merkityksellinen harrastaminen voi olla toiselle täysin merkityksetön, toisen urheilulaji-, liikuntamuoto- tai kulttuurinkulutusvalinta voi olla itselle aivan vieras.

Tässä voikin olla koko ”harrastamisjutun juoni” myös silloin, kun ajatellaan liikunta- ja kulttuuriharrastamisen riittävyyttä sekä pyrkimyksiä lisätä harrastamisaktiivisuutta yhteiskuntapoliittisesta näkökulmasta. Pitää olla herkkä näkemään, mitä toiset – ’ne’, ’muut’, kansalaiset, asiakkaat, vähän liikkuvat, kulttuuritilaisuuksissa käymättömät – haluavat. Se, mitä he haluavat, voi olla muuta kuin mikä ’meille’ – valistajille, aktiiviharrastajille, tutkijoille, tilastokyselyn laatijoille, hallintovirkamiehille, poliitikoille – olisi tärkeää. Tai voi se olla samakin asia, mutta ehkä sanallistettuna eri tavalla.

Ulkopuolelta asetetut vaatimukset ja tavoitteet harrastamismäärille voivat olla mahdottomia saavuttaa, jos tavoitteet ovat ylimitoitettuja tai eivät siihen asiaan liitettyjä, joita ihmiset itselleen kokevat haluavansa. Haluavansa siis tehdä itselleen tärkeiksi, merkityksellistää ja sen myötä harrastaa. (Tiihonen & Keskinen 2016.)

Merkityksellisen ja kokemuksellisen toiminnallisuuden näkökulmasta kulttuuri- ja liikunta-aktiivisuus (osallistuminen, käyminen, harrastaminen) tai sen vähäisyys tai puute ja näiden tilastollinen mittaaminen asettuvat uuteen asentoon. Kyse ei ole siis siitä, etteivätkö kaikki olisi osallisia ja toiminnallisia kulttuurissa ja liikunnassa vaan siitä, että harjoitettu yhteiskuntapolitiikka ja kulttuuri- ja liikuntapolitiikat sen osina eivät riittävän hyvin tunnista kaikkia ihmisryhmiä eivätkä myöskään huomioi erilaisia toiminnallisuuden muotoja ja tasoja politisoidessaan passiivisuutta aktiivisuudeksi.

Kulttuuripolitiikkaa on tutkimuksissa kuvattu 'valintakoneena', joka aina ottaa joitain ryhmiä tai toimintoja huomaansa tai pitää niitä muita arvokkaampina kuin joitain toisia, jotka jäävät näin huomion, tunnustuksen, toiminnan ja etujen ulkopuolelle (Volkerling 1996). Tämä sama mekanismi koskee kulttuuripolitiikan lisäksi myös liikuntapolitiikkaa ja oikeastaan mitä tahansa politiikka-aluetta.

Toisaalta on myös niin, että kaikki ryhmät, tai yksilöt ryhmissä, eivät ole riittävän vahvoja, kyvykkäitä tai halukkaita tuomaan omaa toiminnallista rooliaan ja potentiaaliaan ("harrastamisen haluaan") esiin, jotta ne tulisivat huomatuiksi ja tunnustetuiksi. Lisäksi "palveluideologia" niin kulttuurin, liikunnan kuin muidenkin vapaa-aikaa politisoimaan ja hallinnoimaan pyrkivien alojen ja toimintojen kohdalla on ollut hallitseva.

Niin tärkeitä kuin palvelujen saatavuus ja saavutettavuus ovatkin, palvelujen käyttäjinä ihmiset ovat tällaisen ideologian mukaisessa politiikassa ja hallinnossa aina toiminnan kohteita, ei toimijuuttaan jo lähtökohtaisesti toteuttavia ihmisiä. Pyrkimys lisätä kulttuurista ja liikunnallista (tai muuta) aktiivisuutta edellyttää muutakin kuin palvelujen lisäämistä tai niiden saatavuuden ja saavutettavuuden helpottamista, ja osallistumattomuus ja osattomuus voivat koskea erityisryhmien ohella myös ihmisiä ns. valtaväestöryhmien sisällä.

Palvelujen tarjonnasta ja saatavuudesta huolehtimisen lisäksi aktiivisuutta ja harrastamista voidaan lisätä auttamalla ihmisiä havaitsemaan ja tunnistamaan merkityksellisen toiminnan eri ulottuvuudet ja vaikuttamalla sitä kautta toiminta- ja osallistumismotivaatioihin sekä vahvistamalla eri tavoin näiden ihmisten toiminnallisia kykyjä ja resursseja. Niin kulttuurista kuin liikunnastakin voi tällöin tulla haluttavaa toimintaa, johon halutaan aste asteelta syventyä ja – mahdollisesti – vähitellen tehdä sitä antaumuksellisesti, innokkaasti ja jopa uutterasti.

Ehkäpä siitä voi tulla ankaraa ja kovaakin toimintaa harrastamis-sanan alkuperäisessä merkityksessä – ainakin yhteiskuntapoliittisesti.

Tilastointi on luonnollisesti osa tutkimuksen, hallinnon ja politiikan kokemaa haastetta ja ongelmaa, mutta Tilastokeskuksen tilastoinnin onni on, että vapaa-ajan osallistumista koskevien kyselyjen ja niistä laadittujen tilastojen ohella tehdään myös tälle osin rinnakkaista ajankäyttötutkimusta.

On nimittäin niin, kuten Rovio ja Pyykkönen tässä artikkelissa aiemmin mainitussa pamfletissaan toteavat, että ”tärkeä osa [vähäisen liikkumisen] arvoituksen ratkaisua on ihmisen arjen ajankäytön, hänelle tärkeiden viiteryhmiä vaikutusten ja elämänkaaren vaiheen tunnistaminen” (Rovio & Pyykkönen 2011, 50). Sama koskee kulttuuriin osallistumista.

Vapaa-ajan – tai pikemminkin vapaa-aikaan ja muuhun aikaan kategori-
sesti jakamatonta osallistumista – sekä ihmisten ajankäyttöä seuraavat ja mit-
taavat kyselyt ja niistä laaditut tilastot ovat tärkeitä yhteiskunnallisen toiminn-
an indikaattoreita, mutta niitäkin tulee jatkuvasti kehittää ja niistä saatavia
tietoja yhdistää muunlaisista lähteistä ja lähestymistavoista saatavaan tietoon.

Lähteet

- Aapala, Kirsti & Ruppel, Klaas (2017). Kulttuurisanoja läheltä ja kaukaa. *Kielikello* 1/2017. <https://www.kielikello.fi/-/kulttuurisanoja-lahelta-ja-kaukaa>
- Fancourt, Daisy & Finn, Saoirse (2019). *What is the evidence on the role of the arts in improving health and well-being? A scoping review*. Health Evidence Network Synthesis Report 67. World Health Organization, Regional Office for Europe.
- Kahma, Nina. (2011). *Yhteiskuntaluokka ja maku*. Sosiaalitieteiden laitoksen julkaisuja 2011:8. Helsingin yliopisto. <https://helda.helsinki.fi/handle/10138/27503>
- Kawashima, Nobuko (2006). Audience development and social inclusion in Britain. *International Journal of Cultural Policy* 12:1, 55–72.
- Kärki, Kaisa (2019). Tekemättä jättämiset vastarintana. Teoksessa Outi Autti & Veli-Pekka Lehtola (toim.) *Hiljainen vastarinta*. Tampere: Tampere University Press, 27–54. <https://trepo.tuni.fi/handle/10024/105306>
- Kärki, Kaisa (2013). Osallistumattomuuden kulttuuripoliittiset tulkinnat – teon filosofinen analyysi. Esitelmä Kulttuuripoliittikan tutkimuksen päivillä 17.5.2013.
- Lindholm, Arto (toim.) (2015a). *Ei-kävijästä osalliseksi: Osallistuminen, osallistaminen ja osallisuus kulttuurialalla*. Humanistinen ammattikorkeakoulu. <https://www.humak.fi/wp-content/uploads/2015/11/Arto-Lindholm-ei-kavi-jasta-osalliseksi.pdf>
- Lindholm, Arto (2015b). Ei-kävijät yleisötutkimusten läpivalaisussa. Teoksessa Arto Lindholm (toim.) *Ei-kävijästä osalliseksi: Osallistuminen, osallistaminen ja osallisuus kulttuurialalla*. Humanistinen ammattikorkeakoulu. 64–72.
- Pirnes, Esa (2008). *Merkityksellinen kulttuuri ja kulttuuripoliittikka – Laaja kulttuurin käsite kulttuuripoliittikan perusteluna*. Jyväskylä Studies in Education, Psychology and Social Research 327. <https://jyx.jyu.fi/handle/123456789/18544>
- Pirnes, Esa & Tiuhonen, Arto (2011). Merkityksellisen ja kokemuksellisen (kansalais)toimijuuden pelikenttä. *Yhteiskuntapolitiikka* 4/2011, 436–448. <https://www.julkari.fi/handle/10024/102867>

- Pirnes, Esa & Tiihonen, Arto (2010). Hyvinvointia liikunnasta ja kulttuurista. Käsitteiden, kokemusten ja vastuiden uusia tulkintoja. *Kasvatus & Aika* 2/2010, 203–215. http://www.kasvatus-ja-aika.fi/site/?lan=1&page_id=275
- Purhonen, Semi & Hoikkala, Tommi & Roos, J. P. (toim.) (2008). *Kenen sukupolveen kuulut? Suurten ikäluokkien tarina*. Gaudeamus: Helsinki University Press.
- Pynnönen, Katja & Mitchell, Ritva (2012). *Ikääntyvät ja ikääntyneet taiteen ja kulttuurin kentällä, 50+ kulttuuribarometrin tuloksia*. Kulttuuripoliittisen tutkimuksen edistämissätiö Cuporen julkaisuja 20.
- Roos, J.P. (1987). *Suomalainen elämä, Tutkimus tavallisten suomalaisten elämäkerroista*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 454, Hämeenlinna 1987.
- Rovio Esa & Pyykkönen Teijo (2011). *Vähän liikkuvat juoksuttavat päättäjiä ja tutkijoita*. Liikuntatieteellisen seuran Impulssi-sarja nro 26, 2011. https://www.lts.fi/media/lts_julkaisut/impulssit/imp26_vahanliikk_netti.pdf
- Ruuskanen Timo (2019). Perinteinen kävelylenkkeily edelleen suosituin koko kansan liikuntaharrastus. Tieto&trendit 18.4.2019. <https://tilastokeskus.fi/tietotrendit/artikkelit/2019/perinteinen-kavelylenkkeily-edelleen-suosituin-koko-kansan-liikuntaharrastus-1/>
- Sorjonen, Hilppa & Sivunen, Outi (2015). *Taide- ja kulttuurilaitosten yleisötyön muodot, laajuus ja tuloksellisuus*. Cuporen verkkojulkaisuja 27. Helsinki: Kulttuuripoliittisen tutkimuksen edistämissätiö. <https://www.cupore.fi/fi/julkaisut/cuporen-julkaisut/hilppa-sorjonen-ja-outi-sivunen-taide-ja-kulttuurilaitosten-yleisotyön-muodot-laajuus-ja-tuloksellisuus>
- Suomen virallinen tilasto (SVT): Vapaa-ajan osallistuminen [verkkojulkaisu]. Helsinki: Tilastokeskus [viitattu: 25.7.2021].
Saantitapa: <http://www.stat.fi/til/vpa/index.html>
- Sääkslahti, Arja & Tammelin, Tuija & Vasankari, Tommi & Korsberg, Minttu (2021). Uusi suositus lapsille ja nuorille: Tunti päivässä liikkumista. *Liikunta ja tiede* 58 (3) 3/21. <https://www.lts.fi/liikunta-tiede/artikkelit/uusi-suositus-lapsille-ja-nuorille-tunti-paivassa-liikkumista.html>
- Taide- ja taiteilijapolitiikan suuntaviivat (2018). Työryhmän esitys taide- ja taiteilijapolitiikan keskeisiksi tavoitteiksi. Opetus- ja kulttuuriministeriön julkaisuja 2018:34. <https://julkaisut.valtioneuvosto.fi/handle/10024/161125>
- Tiihonen, Arto & Keskinen, Lauri (2016). *Piireistä verkkoihin – urheilun tekijät äänessä. Urheilujärjestötoiminnan muutosprosessien vaikutukset käytäntöihin*. Opetus- ja kulttuuriministeriön julkaisuja 2016:31. <https://julkaisut.valtioneuvosto.fi/handle/10024/75550>
- Tiihonen, Arto (2014) *Liikuntakulttuurin käsitteet muuttuvat ja muuttavat*. Valtion liikuntaneuvoston julkaisuja 2014:6, Helsinki. <https://www.liikuntaneuvosto.fi/lausunnot-ja-julkaisut/liikuntakulttuurin-kasitteet-muuttavat-ja-muuttavat/>
- UKK-Instituutti (2021). Liikkumisen suositukset. <https://ukkinstituutti.fi/liikkuminen/liikkumisen-suositukset/> [viitattu: 2.8.2021]

- Valtion liikuntaneuvosto (2021). Harva nuori liikkuu riittävästi. Tiedote 21.5.2021. <https://www.liikuntaneuvosto.fi/2021/05/27/harva-nuori-liikkuu-riittavasti/> [viitattu: 2.8.2021]
- Vasankari, Tommi & Kolu, Päivi (toim.) (2018). *Liikkumattomuuden lasku kasvava – vähäisen fyysisen aktiivisuuden ja heikon fyysisen kunnon yhteiskunnalliset kustannukset*. Valtioneuvoston selvitys- ja tutkimustoiminnan julkaisusarja 31/2018. <https://tietokayttoon.fi/julkaisu?pubid=25902>
- Violainen, Jutta (2015). *Kulttuuriosallistumisen muuttuvat merkitykset*. Kulttuuripoliittisen tutkimuksen edistämissäätiö Cuporen verkkojulkaisuja 26. Helsinki. <https://www.cupore.fi/fi/julkaisut/cuporen-julkaisut/jutta-virolainen-kulttuuriosallistumisen-muuttuvat-merkitykset>
- Volkerling, Michael (1996), Deconstructing the Difference-Engine. A Theory of Cultural Policy. *Cultural Policy* Vol 2. No 2, 189-212. Overseas Publishers Association.

Sari Karttunen

10 Väestön moninaistumisen haaste – huomioita Vapaa-aikatutkimuksen paikantuneisuudesta

Väestön moninaistuminen luo julkiselle kulttuuripolitiikalle ja sen tietopohjalle muutospainetta. Artikkelini käsittelee tästä näkökulmasta Tilastokeskuksen Vapaa-aikatutkimusta. Empiirisenä lähtökohtana pohdinnalleni on Kulttuuripolitiikan tutkimuskeskus Cuporessa vuosina 2018–2019 toteutettu EspooCult-tutkimushanke, jossa hyödynnettiin Vapaa-aikatutkimuksen aineistoa (Espoon erillisotos). Toimin itse hankkeessa tutkijana sekä vastuuhenkilönä väestön kulttuuriosallistumista tarkastelevassa työpaketissa. EspooCult nosti yhdeksi keskeiseksi Espoon kaupunkipolitiikan haasteeksi ja samalla kulttuuripohjaisen kehittämisen mahdollisuudeksi kaupungin väestön nopean kasvun ja moninaistumisen.

Alkuperäinen aikomukseni oli esitellä artikkelissa, kuinka Vapaa-aikatutkimusta voi hyödyntää moninaistumisen tarkastelussa, jos on käytettävissä kuntatason otos. Artikkelini suunta kuitenkin muuttui, kun heräsin ihmettelemään sitä, kuinka olimme päätyneet käyttämään analyysissa ja raportoinnissa sellaisia kategorisointeja kuin ”vieraskieliset”. Mistä tällaiset kategoriat kumpuavat ja miksi ne muuttuvat ikään kuin tosielämän olioiksi ja toimijoiksi?

Keskeisenä metodinani artikkelissa on käsitteiden ja käytäntöjen ihmetely (vrt. Vanhanen 2012), jota yhdistän tiedon refleksiivisen paikantamisen keskusteluun, metodologisen nationalismiin ajatuksiin ja tilastososiologiseen kritiikkiin (vrt. Mirja Liikkasen artikkeli tässä kirjassa). Pysin kyseenalaistamaan joitakin Vapaa-aikatutkimuksessa itsestään selvinä pidettyjä ajattelu- ja toimintatapoja, ja ehdotan muutamia konkreettisia muutoksia sen käytäntöihin suhteessa moninaistumisen haltuunottoon.

Vuosikymmeniä kulttuuripolitiikan tietopohjan parissa työskennelleenä kirjoitan artikkeliä toimintasektorin sisäisestä ja itsekkästä näkökulmasta. Valmistaudun samalla Cuporessa alkavaan kulttuurisen moninaisuuden ja yhdenvertaisuuden barometrin laadintaan. Barometrin perustamista ehdotti ministeriön asettama työryhmä yhtenä toimenpiteenä suomalaisen taide- ja kulttuurikentän moninaisuuden lisäämiseksi (Opetus- ja kulttuuriministeriö 2021, 26).

EspooCult-tutkimus ja sen kulttuuriosallistumistyöpaketti

”[E]t vaikka mäkin täs koko ajan puhun ulkomaalaistaustasista ja vieraskielisistä maahanmuuttajista, niin tietenkään se ei oo mikään monoliittinen kokonaisuus, vaan älyttömän heterogeeninen juttu, ja sit tavaltaan ne ihmisten... ikään kuin mukanaan tuomat käsitykset kulttuurista ja kulttuurin kuluttamistottumukset tai kulttuurin tekemisen tavat, ja niinku itse... jos toimii subjektina ja tekee musiikkia tai mitä hyvänsä, niin ne vaihtelee valtavasti.” (EspooCult-tutkimuksen haastattelu, Espoon kaupunki/asiantuntija, 2019.)

EspooCult oli Espoon kaupungin kulttuuriyksikön Cuporelta tilaama tutkimus, jossa tarkasteltiin kulttuuripalvelujen tilannetta ja niiden potentiaalia kaupunkikehittämisessä. Laajaa tutkimushanketta toteutettiin kuuden työpaketin ja ryhmän voimin vuosina 2018–2019, ja sen loppuraportti julkaistiin vuonna 2020. Olin vastuussa viidennestä työpaketista (TP5), jossa tarkasteltiin espoolaisia kulttuurin käyttäjinä ja arvioitiin erilaisten yksilöiden ja ryhmien mahdollisuuksia osallistua kulttuuriin.

TP5:n keskeisenä aineistona oli Espoon kaupungin vuoden 2017 Vapaa-aikatutkimuksesta tilaama erillisotos. Sen ohella hyödynsimme kaupungin omaa tutkimus- ja tilastotuotantoa, aiempia tutkimuksia ja olemassa olevia tutkimus- ja tilastoaineistoja, asiantuntijoiden haastatteluita sekä pienimuotoisesti asukaskyselyitä ja havainnointia tapahtumissa ja ostoskeskuskirjastoissa. Vapaa-aikatutkimuksen erillisotos antoi *EspooCult*issa mahdollisuuden monien kulttuuriosallistumisen osa-alueiden tarkasteluun paitsi koko kaupungin myös sen suuralueiden tasolla.

Saimme Vapaa-aikatutkimuksen aineiston etäkäyttöön Tilastokeskuksen tutkimuspalvelujen kautta. Teimme aineistotilauksen kyselylomakkeen pohjalta, ja sisällytimme siihen joitakin muuttujia, joita ei ollut kysytty lomakkeella vaan jotka otettiin rekistereistä (kuten äidinkieli ja asuinpaikan postinumero). Ennen kuin saimme aineiston haltuumme, taustoitimme Espoon väestöä ja sen kulttuuriaktiiviteettejä olemassa olevien tietolähteiden avulla. Luotausvaiheen tarkoituksena oli muodostaa näkökulmia ja kysymyksiä aineiston analyysia varten.

Keskiaivojen valossa Espoon väestö näyttäytyi koulutettuna, hyvin toimeentulevana, luontoa ja liikuntaa harrastavana mutta myös kulttuurisesti aktiivisena ja elämänsä monin tavoin tyytyväisenä. Monissa kulttuuriosallistumisen muodoissa Espoon väestö edusti valtakunnallista kärkeä. Kaupungin omista, yksityiskohtaisemmalle tasolle ulottuvista suunnittelu- ja politiikkadokumenteista ja tutkimus- ja tilastotuotannosta ilmeni kuitenkin, että väestön keskuudessa on esimerkiksi merkittäviä koulutuksellisia ja

taloudellisia jakoja, jotka näkyvät asuinalueidenkin välisinä eroina. Tämän voitiin olettaa heijastuvan myös kulttuuriaktiivisuuteen.

Luotausvaihe nosti keskeiseksi huomion kohteeksi Espoon väestön nopean kasvun ja moninaistumisen. Espoon väestönkasvu johtuu valtaosin maahanmuutosta. Kaupungissa oli vuoden 2020 lopussa noin 293 000 asukasta. Vuosien 1990 ja 2020 välillä väestö oli kasvanut 1,7-kertaiseksi. Samaan aikaan muun kuin suomen, ruotsin tai saamen puhujiksi rekisteröityjen asukkaiden osuus oli noussut 1,3:sta 19,0 prosenttiin ja ulkomaalaistaustaisten osuus 1,6:sta 19,1 prosenttiin. (Suomen virallinen tilasto (SVT): Väestörakenne.)

Vuoden 2020 lopussa vieraista kielistä puhutuimpia Espoossa olivat venäjä (noin 7 800 henkeä), viro (5 700), arabia (4 800), englantia (3 600) ja kiina (3 100). Vieraskielisten väestöosuus ja heidän taustansa vaihtelevat merkittävästi eri asuinalueilla. Ennusteen mukaan Espoon väestö kasvaa vuoteen 2035 mennessä runsaaseen 352 000:een ja vieraskielisten osuus nousee noin 30 prosenttiin (Helsingin seudun vieraskielisen väestön ennuste 2018–2035).

Taustoitus johdatti TP5:n työskentelyä kohti maahanmuuton sekä eriytymisen teemoja. TP5 tuotti EspooCultin loppuraporttiin (Hirvi-Ijäs ym. 2020) näkökulmia väestön kulttuuriolosuhteiden ohella väestön määrästä ja koostumuksesta sekä alueellisesta sijoittumisesta. Tutkimusprosessin aikana työpaketista julkaistiin tietokortit *Kulttuuritilaisuuksissa käyminen ja luovat harrastukset Espoossa* (Karttunen ym. 2019) ja *Kohti avointa ja osallistavaa kaupunkia: kulttuurinen moninaisuus, osallistuminen ja saavutettavuus* (Karttunen ym. 2020). Espoon kaupungin Eetvartti-lehteen kirjoitetussa artikkelissa pohdittiin näiden rajausten näkökulmasta osallistumattomuutta (Ruusuvirta ym. 2019).

Loppuraportin seitsemäs luku on omistettu teemalle espoolaiset kulttuurin käyttäjät ja harrastajat. Siinä tarkastellaan pääasiassa vapaa-aikatuutkimuksen avulla, kuinka erilaiset taustatekijät, kuten ikä, sukupuoli, kieli tai sosioekonominen asema, vaikuttavat espoolaisten keskuudessa kulttuuritilaisuuksissa käymiseen ja luoviin harrastuksiin. Näiden ohella tarkastelimme kirjastossa ja tapahtumissa käymistä. Luvun näkökulmaosioissa käsitellään osallistumattomuuden syitä sekä kirjastoja espoolaisten osallistumisen ja kohtaamisen paikkana. Taustakartoituksen suuntaamina kiinnitimme kulttuuriolosuhteiden ja -osallistumattomuuden tarkastelussa erityistä huomiota maahanmuuttajuuteen, jota päätelimme vastanneiden äidinkielen perusteella.

Kategorioiden, käytäntöjen ja puhetapojen ihmettelyä Vapaa-aikatutkimuksen äärellä

Useaan kertaan 1970-luvun lopusta lähtien toistetulla Vapaa-aikatutkimuksella on olennainen rooli suomalaisen kulttuuripolitiikan tietopohjassa (kulttuuripolitiikan tietopohjasta ks. Haanpää, Manu & Siltanen 2020). Se tarjoaa ainutlaatuisen mahdollisuuden tarkastella kyselypohjaisesti väestön kulttuuriosallistumista ja sen muutoksia suhteessa erilaisiin taustamuuttujiin, kuten ikään, sukupuoleen, asuinpaikkaan ja sosioekonomiseen asemaan, muihin vapaa-ajan toimintoihin ja esimerkiksi poliittisiin ja yhteiskunnallisiin näkemyksiin. Laajan sisältönsä vuoksi Vapaa-aikatutkimuksen aineistoa hyödynnetään kulttuuripolitiikan ohella monilla muillakin yhteiskuntapolitiikan sektoreilla.

Isot kaupungit ovat eri vuosien tiedonkeruissa tilanneet vaihtelevasti Vapaa-aikatutkimuksesta erillisotoksen analysoidakseen eri väestö- ja asukasryhmien tilannetta. Kaupunkien tilaukset ovat tutkimuksen rahoituksen kannalta tärkeitä. Vuoden 2017 tiedonkeruussa Espoo oli kuitenkin ainoa erillisotoksen tilannut kaupunki, eikä tutkimuksella ollut sen lisäksi muita ulkopuolisia osarahoittajia kuin opetus- ja kulttuuriministeriö. Alkuperäinen aikomukseni olikin, kuten sanottua, kirjoittaa tähän kirjaan Vapaa-aikatutkimuksen antamista mahdollisuuksista kuntatason kulttuuripoliittisissa analyysissä. Suunnittelin näyttäväni, kuinka mielenkiintoisia ja kaupunkikehittämisen kannalta hyödyllisiä tuloksia EC5-työpaketti tuotti Vapaa-aikatutkimuksen aineistosta ja kuinka sen avulla voitiin tarttua myös akuuttiin väestön moninaistumisen kysymykseen.

Johtoajatukseni alkoi muuttua, kun luin EspooCult-raporttia koostaakseni kuvauksen, kuinka olimme siinä hyödyntäneet Vapaa-aikatutkimuksen aineistoa, ja nostaakseni esiin analyysin keskeisiä tuloksia väestön moninaisuuden näkökulmasta. Havahduin ensinnäkin siihen, että olimme käyttäneet toiseuttavia termejä ”vieraskielinen” ja ”muunkielinen”, ja pohdin, olisiko esimerkiksi ”ei-viralliskielinen” ollut parempi vaihtoehto. Myös kielen yksioikoinen käyttäminen maahanmuuttajuuden korvikemuuttujana alkoi häiritä. Käytössämme olleessa Vapaa-aikatutkimuksen aineistossa kielellä oli kolme vaihtoehtoa: suomi, ruotsi tai muu. Miksi nämä tilastoissa yleisesti käytetyt kategoriat viittaavat niin korostetusti eroavuuteen ja ulkopuolisuuteen ja samalla siis johonkin, jota pidetään normaalina ja oletusarvoisena?

Toiseksi aloin ihmetellä sitä, kuinka EspooCult-raportoinnissa tapamme puhua ”vieraskielisistä” sai sen kuulostamaan yhtenäiseltä ryhmältä tai toimijalta, vaikka olimme tietoisia siitä, että Espoon ulkomaalaistaustaisten keskuudessa on suuria eroja esimerkiksi syntymäpaikassa, kansalaisuudessa, kielessä, Suomeen tulon syissä, koulutuksessa ja sosioekonomisessa asemassa. Totesimme raportissa myös, että ”[e]rilaiset ryhmät, kuten esimerkiksi kie-

liryhmät, muodostuvat – – aina yksilöistä ja siksi ryhmästä puhuminen voi johtaa liialliseen yleistämiseen ja yksilöllisten tarpeiden ohittamiseen” (Hirvi-Ijäs ym. 2020, 88). Seuraavasta esimerkistä näkyy, kuinka kirjoitustapamme alkaa muodostaa vieraskielisistä yhtenäistä ryhmää huolimatta viittauksesta joukon sekalaiseen koostumukseen:

”Espoossa asuvat vieraskieliset muodostavat heterogeenisen ryhmän, joka koostuu eri syistä ja eri puolilta maailmaa Suomeen ja Espooseen muuttaneista henkilöistä. Ikärakenteeltaan vieraskielisten ryhmä painottuu vahvemmin lapsiin, nuoriin ja varhaiskeski-ikäisiin kuin suomen, ruotsin ja saamen puhujien ryhmä.” (Hirvi-Ijäs ym. 2020, 87.)

Mistä ilmaus ”vieraskieliset” oli livahtanut käyttöömme? Koska aloitimme Espoo-otoksen analyysin tuottamalla taulukoita Tilastokeskuksen raportointien ja taulukointien mallilla, tarkistin ensimmäiseksi, olisimmeko ottaneet termin annettuna sieltä. Näin ei kuitenkaan voinut olla, sillä Tilastokeskuksen *Vapaa-ajan osallistuminen 2017/Kulttuuriosallistumisen muutokset* raportista (2018) ja sen liitetaulukoista ei löydy kielimuuttujaa lainkaan.

Vapaa-aikatutkimuksessa kulttuuritilaisuuksissa käymistä ja luovia harrastuksia tarkastellaan iän, sukupuolen, sosioekonomisen aseman, kuntaryhmän ja suuralueen mukaan. Vieraskieliset-termi ei siis ollut sieltä peräisin, mutta tarkistus antoi lisää aihetta ihmettelyyn: Miksi kieltä ei käytetä Vapaa-aikatutkimuksen raportoinnissa? Onko kyse tilastoekonomiasta ja otoskoon pienuudesta? Vai oletetaanko, että äidinkielellä – jonka avulla Suomessa usein pyritään tunnistamaan maahanmuuttajuutta tai etniseen ryhmään kuulumista – ei olisi merkitystä kulttuuriosallistumista tarkasteltaessa? Eikö edes ruotsinkielisten tilannetta oteta erillistarkasteluun? Omaan aineistotilauksemme kielimuuttuja sisältyi taustakartoituksen vuoksi itsensänselvyytenä, emmekä hankkeen aikana huomanneet sen puuttumista Tilastokeskuksen raportoinneista.

Tilastojen paikantuminen

EspooCult-raportteja lukiessani havahduin siihen, että kulttuuripolitiikan sektoritutkimuksessa ja kulttuuritilastoinnissa tarvitaan kriittistä paikantamista – siihen on itselläni kipeä tarve, kun Cuporessa valmistaudutaan yhdenvertaisuuden ja moninaisuuden barometrin toteuttamiseen. Paikantamisesta on puhuttu yhteiskuntatieteellisen ja humanistisen tutkimuksen kentillä jo 1980–1990-luvuilta lähtien (ks. esim. Haraway 1988; Koivunen & Liljeström 1996). Lähtökohtana on ajatus, että tutkimusta tehdään aina jostakin kehyksestä ja positiosta käsin ja että tämä erityinen katse vaikuttaa tutkimuksen tulkintoihin ja tuloksiin. Siksi tutkijan tulee selvittää sekä itselleen

että muille, mistä näkökulmasta hän katsoo tutkimaansa ilmiötä ja tarkastelee aineistoansa.

Paikantuminen on itsereflektiota laajempi tehtävä ja ulottuu tieteenfilosofisiin taustaolettamuksiin, epistemologiaan, metodologiaan, teoreettiseen taustaan ja tiedonintresseihin. Näkökulmien ja välineiden valintaa ja tämän seurauksia on pohdittava, ja ne on selvennettävä myös lukijoille. Paikantuminen ei koske vain yksittäisen tutkijan toimintaa vaan erilaisia tutkimuksen tai muun tiedontuotannon osa-alueita, joiden tiedolliset rakenteet ja oletukset omaksutaan opintojen ja työskentelyn aikana niin, että ne muuttuvat itsestäänselvyyksiksi. Paikantuminen ei myöskään ole vain tieteen sisäinen asia, vaan sillä on olennaisia kytkentöjä yhteiskunnallisten resurssien jakoon.

Tilastotieto asettaa paikantumiselle kovan haasteen, koska se esittyy neutraalina, objektiivisena, yleispätevänä, monikäyttöisenä, intressittömänä ja näkökulmattomana, siis paikattomana tietona *par excellence*. Kriittiset tilastososiologit ovat kuitenkin osoittaneet, että tilastoinnin taustalla on yhteiskunnallisia intressejä ja neuvotteluja, jotka heijastuvat monin tavoin tiedontuotantoon (ks. esim. Desrosières 1998; Labbé 2009; Liikkanen 2014; Paananen, Juntto & Sauli 1998; ks. myös Karttunen 2003).

Tilastointi on alun perin perustettu valtiota koskevan tiedon lähteeksi (”statistiikka”), ja sen keskeisiin kiinnostuksen kohteisiin on kuulunut väestö. Tilastojen kerääminen ja käyttäminen on modernin vallan teknologiaa ja valtion hallintakoneistoa. (Ks. esim. Starr 1987 ja 1992.) Valtio on tilastojen keskeinen tuottaja ja käyttäjä, ja viralliset tilastot syntyvät yhteiskuntapoliittisista tarpeista ja palvelevat etenkin valtiota. Kansallinen tilastovirastomme toimii valtiovarainministeriön alaisuudessa ja on olennainen osa valtiokoneistoa.

Vapaa-aikatutkimukset ovat osa ”väestöstä tietämistä”, kuten Mirja Liikkanen tässä kirjassa muistuttaa. Kun yhteiskuntapolitiikka laajeni 1960- ja 1970-luvuilla kulttuurin alueelle, syntyivät myös kulttuuritilastot ja kulttuuripoliittiset tutkimukset palvelemaan tätä sektoripolitiikan aluetta. Tilastososiologian mukaan ne myös keskeisesti antoivat sille legitimaatiota osoittamalla eri väestöryhmien epätasa-arvoisesti kohtaamia kulttuuriesteitä. Tutkimus ja tilastot osoittivat kulttuuripoliittisen intervention paikkoja ja legitimoivat kulttuuripolitiikan tarvetta. (Ks. Karttunen 2003.)

Vapaa-aikatutkimus perustettiin Suomessa 1970-luvulla vuonna 1974 mietintönsä jättäneen *Kulttuuritoimintakomitean* ehdotuksesta. Vapaa-aikatutkimuksen yhteiskunnallisesta tehtävästä antaa viitettä seuraava lainaus Liikkasen artikkelista:

”Vapaa-aika’ sellaisena käsitteenä ja ilmiönä, jona se nykyään valtaosaltaan tunnetaan, kiinnittyy – – vahvasti modernin palkkatyöyhteiskunnan syntyyn ja kehittymiseen, prosessiin, jossa eri elämänalueet ovat funktionaalisesti eriytyneet. Vapaa-ajan tuli virkistää ja palauttaa työstä mutta myös tuottaa korkeatasoisia ja vastuullisia kansalaisia.”

Tämänhetkisen kuvauksen mukaan Vapaa-aikatutkimuksesta tuotetussa Vapaa-ajan osallistuminen -tilastossa selvitetään väestön vapaa-ajan harrastuksia ja yhteiskunnallista osallistumista, niiden kehitystä ja eri väestöryhmien osallistumista. Lisäksi tietoa saadaan työn ja vapaa-ajan suhteesta, sosiaalisista suhteista ja eri elämämpiirien tärkeydestä. (Suomen virallinen tilasto (SVT): Vapaa-ajan osallistuminen.)

Tässä artikkelissa kiinnitän erityistä huomiota Vapaa-aikatutkimuksessa ja siitä tuotetussa Vapaa-ajan osallistumisen tilastossa käytettyjen kategorioiden paikantumiseen. Rogers Brubaker (2012) kehottaa tutkijoita suhtautumaan kriittisesti käyttämiinsä kategorioihin silloin, kun analyysikategorioiden ja käytännön kategorioiden välillä on liikettä. Julkisen vallan intressejä palvelevassa tilastotuotannossa tämä on suorastaan määritelmällinen piirre.

Tilastolliset kategoriat ovat usein hallinnollisia, ja tiedot ovat monesti peräisin hallinnon eri rekistereistä, joiden ohjaavat periaatteet eivät tule tutkimuksen vaan hallinnon tarpeista, usein lainsäädännöstä. Lena Näre (2018, 331) kutsuu ”metodologiseksi hallinnallisuudeksi” sitä, kun hallinnon kategoriat omaksutaan kriitikkittömästi tutkimuksen lähtökohdaksi ja sitä jäsen-täväksi näkökulmaksi.

Metodologinen nationalismi

Pauli Kettunen (2008) luonnehtii nationalismia ylikansalliseksi ideologiaksi, jossa todellisuuden jakautuminen kansakunniksi kutsuttuihin toimijoihin näyttäytyy olennaisena ja oikeana periaatteena. Kansakuntaisuuden taustalla on ajatus kansakunnasta poliittisena toimijana ja suvereenista kansallisvaltiosta kansakunnan toimijuuden toteuttajana. (Kettunen 2008, 6.)

Historiallisessa ja yhteiskuntatieteellisessä tutkimuksessa nationalismin ilmentymää kutsutaan metodologiseksi nationalismiksi. Tällöin kansallisvaltio luonnollistetaan, yhteiskunta ymmärretään samaksi kuin kansallisvaltio ja yhteiskuntatieteen tarkoitukset johdetaan kansallisista intresseistä (Wimmer & Glick Schiller 2003).

Metodologisen nationalismin vallitessa yliopistot suuntaavat tutkimusta ja opetusta kohti kansallisesti relevantteja aihepiirejä ja ongelmia. Tilastot ja muu systemaattinen tiedontuotanto tapahtuvat kansallisvaltioiden hallinnollisissa yksiköissä ja ottavat kansallisen väestön, talouden ja poliittisen järjestelmän annettuina havainnoinnin kohteina. (Emt.)

Julki- sen vallan tuottamat tilastot ilmentävät metodologista nationalismia puhtaimmillaan. Tilastoissa itsestään selvä tarkastelukehys ja -yksikkö on kansallisvaltio. Kun muuttoliikkeet käsitteellistetään tilastoaineistoissa kansallisvaltion kehyksessä, maahanmuuttajat näyttävät ulkopuolelta tulevina ja vieraina, jopa uhkana yhtenäisyydelle ja vakaudelle, etenkin jos

kansakunnan ymmärretään jakavan saman perimän, juuret ja kulttuurin. Kansakuntainen ajattelu ja metodologinen nationalismi näin ollen selittävät sitä, miksi tilastoissa käytetään sellaisia termejä kuin ”vieraskielinen” ja miksi on niin tärkeää erottaa ulkomaalaistaustaiset kantaväestöstä. Käytännössämme vieraskielisten kategoriaa osallistumme siis kansakuntaiseen toiseuttamiseen.

Kriittisen tilastososiologian mukaan tilastot eivät vain kuvaa vaan myös tuottavat esimerkiksi ihmisiä ja yhteisöjä luokittelevia kategorioita tai osallistuvat sellaisten vahvistamiseen. Tilastot kantavat sisällöissään ja menetelmisään olennaisesti yhteyttään valtioon ja kansakuntaan.

Virallisten tilastojen identiteetikategoriat ovat olleet keskeisessä roolissa kansakunnan muodostamisen prosessissa siinä missä esimerkiksi kansallismuseoiden käyttämät luokitukset. Tilastot ja niissä käytetyt kategoriat ovat osaltaan luoneet kansalaisuutta ei vain kansalaisina (*demos*) vaan kansakuntana, yhteisönä, jolla on jaettu syntyperä, kulttuuri ja historia (*ethnos*). (Grommé & Scheel 2019.)

Tilastoihin rakentunut metodologinen nationalismi tuottaa eron ”meidän” ja ”muiden” tai ”vieraiden” välille. Mikko Lehtonen ja Olli Löytty (2003) nimittävät etnisyyssparadigmaksi ajatustapaa, jossa samuus liittyy yhteen ”meitä” ja etniset vähemmistöt näyttäytyvät meistä poikkeavina. ”Meitä” ei myöskään ymmärretä etniseksi ryhmäksi, vaan me olemme normi ja muut anomalioita.

Käsitteet ’valtaväestö’ ja ’kantaväestö’ toimivat samankaltaisesti. ”Valtaväestö” antaa ymmärtää, että on olemassa jokin tai joitakin vähemmistöjä. Samalla se vihjaa, että nämä vähemmistöt eivät olisi yhtä vahvassa asemassa kuin valtaväestö. ”Kantaväestö” puolestaan tuntuu viittaavaan pitkäaikaisuuteen, pysyvyyteen, paikalla oloon ja juuriin – kenties myös näihin seikkoihin perustuvaan erityisasemaan ja -oikeuksiin. Pekka Myrskylä ja Topias Pyykkönen (2014, 48) esimerkiksi määrittelevät käsitteen kotoutumiseen liittyvässä Tilastokeskuksen raportissa seuraavasti: ”Kantaväestöllä tarkoitetaan yleensä sitä osaa väestöstä, jolla on pitkäaikainen historia maassa ja joka jakaa kansalliseen identiteettiin liitetyt kulttuuripiirteet”.

Ryhmä vai kategoria?

Artikkelini lähti liikkeelle ihmetyksestä, että EspooCult-raportin Vapaa-ai-
katutkimukseen perustuvassa osuudessa kaatoluokkatyyppisestä (muu kuin suomi, ruotsi tai saame) kategoriasta alkoi muodostua yhtenäisen ryhmä ja itsenäinen sosiaalinen olio ”vieraskieliset”.

Vaikka emme otoskoon rajoitusten takia pystyneet tarkastelemaan yksittäisiä kieliryhmiä, käsittelytapamme tuo mieleen Lena Näreen (2018, 331)

essentialisoivaksi luonnehtiman näkemyksen, jonka mukaan on olemassa selvärajaisia ja kulttuurisesti yhtenäisiä ryhmiä. Hän kutsuu tätä käsitystä myös etniseksi katseeksi ja pitää sitä yhtenä maahanmuuttotutkimuksen sokeista pisteistä. Tutkimuskirjallisuudesta löytyy toinenkin nimitys ilmiölle, jossa kategoria muuttuu tällä tavoin ryhmäksi: reifikaatio eli esineistäminen.

Etnisyys ilman ryhmiä -teoksen kirjoittanut Rogers Brubaker (2013) kritisoi tapaa ajatella ryhmien kautta ja suhtautua ryhmien olemassaoloon ja ryhmän käsitteeseen itsestään selvyytenä. Etnisten ryhmien reifiointi tarkoittaa hänen mukaansa, että ne nähdään sisäisesti homogeenisina ja jopa yhtenäisinä kollektiivisina toimijoina. Yhteiskunnan ymmärretään koostuvan ja jakaantuvan erilaisiin selkeärajaisiin ryhmiin etnisten, rodullisten tai kulttuuristen jakeojen perusteella.

Brubaker (2013) kutsuu etnisyyden ryhmäkeskeistä ajattelutapaa myös substantialistiseksi. Se tarkoittaa taipumusta käsitellä etnisiä ryhmiä itsenäisesti olemassa olevina, omaperusteisina olioina, joille voidaan osoittaa intressejä ja toimijuutta. Brubaker ei suinkaan kiellä ryhmien olemassaoloa sosiaalisessa maailmassa mutta varaa käsitteen tarkoittamaan kollektiivista yksikköä, jolle on ominaista solidaarisuuden ja kollektiivisen identiteetin tunto ja tavoitteeseen suunnatun toiminnan kyky (mts. 239). Tällaiset ryhmät voivat osallistua kategoriapolitiikkaan edistääkseen omia etujaan ja heikentääkseen muiden mahdollisuuksia.

EspooCult-tutkimuksessa tulimme todistaneeksi, miten herkästi maahanmuuttajiin liittyvässä tarkastelussa luiskahdetaan substantialistiseen ajatteluun. Ryhmäkeskeiseen puheeseen innosti osaltaan se, että yhteenlaskettuna muunkieliset poikkisivat useissa kohdin merkittävästi suomen- ja ruotsinkielisistä. Saamenkielisiä ei aineistossamme voinut tarkastella heidän määränsä vähyyden vuoksi.

Vieraskielisten kategorian tarkastelussa ilmeni paikoin ei vain etnisoivaa vaan jopa eksotisoivaa katsetta. Vaikka meillä ei ollut tietoa siitä, mitä kieliä tai kansallisuuksia vieraskieliset vastaajat Vapaa-aikatutkimuksen otoksesta edustivat, tulkitsimme jakaumia pikemmin sen oletuksen pohjalta, että ihmiset ovat tulleet maahan kaukaa pakolaisina kuin lähialueilta työn tai rakkauden perässä. Projisoimme kategoriaan myös kuvitelmia heikosta sosio-ekonomisesta tilanteesta ja syrjäytymisen vaarasta, mikä johdatti meitä paikantamaan Espoon sisältä alueita erityisen kulttuuripoliittisen intervention kohteiksi. Tulkintaamme pönkittivät kaupungin tilastot, joiden mukaan työttömyysprosentti oli ulkomaalaistaustaisten keskuudessa selkeästi korkeampi kuin kotimaisia kieliä puhuvilla.

Tiesimme kuitenkin Espoon ulkomaalaistaustaisen väestön olevan työllisyyden suhteen polarisoitunutta, sillä ulkomaalaistaustaisissa on paljon korkeasti koulutettuja asiantuntijoita. Vuonna 2014 tehdyn kyselyn mukaan Espoon ulkomaalaistaustaisesta väestöstä 47 prosentilla oli korkea-asteen

tutkinto ja ulkomaalaistaustaisista työllisistä 33 prosenttia oli asemaltaan ylempi toimihenkilö (Saukkonen & Peltonen 2018). Vuonna 2017 espoolaisten maahanmuuttajien yleisin ammattiryhmä oli erityisasiantuntijat (Saukkonen 2021, 67).

Liitimme vieraskielisyyteen hanakasti tarpeen laajentaa tutkimuksissa käytettyä kulttuuriosallistumisen määritelmää ikään kuin se olisi liian suppea tavoittamaan maahanmuuttajien eksoottisia aktiviteetteja. Tämä tapahtui siitä huolimatta, että Vapaa-aikatutkimuksessa esitettyyn väitteeseen ”Taide on minulle tärkeä harrastus” vastasi myönteisesti hieman suurempi osuus vieraskielisistä kuin suomen- ja ruotsinkielisistä. Niin ikään Terveysten ja hyvinvoinnin laitoksen vuonna 2017 toteuttaman kouluterveyskyselyn mukaan ala-asteikäisistä lapsista ulkomaalaistaustaiset osallistuvat viikoittain ohjattuun kuvataide- tai musiikkiharrastukseen, kerhotoimintaan, lasten kulttuuripalveluihin ja nuorisotyön toimintaan selvästi suomalais-taustaisia useammin.

Etnisyystieto ja etnisesti kehystyvä tieto

”Viel tietysti erityisesti, kun meil on niin paljon maahanmu- tai vieraskielisiä Espoossa, 16 prosenttia, niin sit se on entistä tärkeempi kysymys semmonen kulttuurisensitiivisyys, et ei myöskään se, et okei, meil on täällä suomalainen kulttuuri ja tekkää näin ku me, vaan et miten me saadaan seki dialogi siinä synnytettyä. Toi on tosi mielenkiintonen kysymys. Eikä sitte toisaalta tuputeta tämmösii keskiluokkaisia arvoja ja näkemyksiä siitä, et miten pitäis elää. Se on koko ajan sitä dialogii.”
(EspooCult-haastattelu, Espoon kaupunki/asiantuntija, 2019.)

Kulttuuritilastoinnin ja kulttuuriosallistumistutkimuksen kannalta etnisyys vaikuttaa relevantilta käsitteeltä, liitetäänhän se vahvasti kieleen, kulttuuriin, elämäntapaan ja kulttuuriperintöön. Etnisyystieto ymmärretään kuitenkin poliittisesti tulenaraksi. Vaikka tilastojen tuottaminen voisi palvella syrjinnän monitoroinnissa, useissa maissa, kuten Saksassa, tiedonkeruuta ei edes harkita, koska pelätään sen mahdollisia väärinkäyttöjä (Elrick & Schwartzman 2015, 1545).

Etnisyys on lisäksi kaikkea muuta kuin yksiselitteinen käsite. Sitä ei esimerkiksi liitetä vain tapoihin ja kulttuuriin vaan syntyperään ja biologiaan (ks. esim. Brubaker 2013, 204). Terveysten ja hyvinvoinnin laitoksen *Maahanmuutto ja kulttuurinen moninaisuus* -sivustolla käsite ”etninen ryhmä/etninen vähemmistö” määritellään seuraavasti: ”Ryhmä, jonka jäseniä yhdistää kulttuuriperintö, uskonto, kieli, alkuperä tai ulkonäkö. Etninen vähemmistö viittaa ihmisten muodostamiin ryhmiin, jotka edustavat suomalaisessa kulttuuriperinnössä vähemmistöä, kuten Suomessa romanit tai tataa-

rit.” ”Etnisen taustan” synonyymiksi puolestaan määritellään kansallisuus ja sen sanotaan tarkoittavan, että ”henkilö kuuluu johonkin kansanryhmään (inkerinsuomalaiset, kurdit, romanit). Henkilö voi olla esimerkiksi kansallisuudeltaan kurdi mutta Suomen kansalainen.” (THL 2021.)

Kun Suomessa tunnustetaan tilastojen ja niiden taustalla olevien rekisterien avulla maahanmuuttajataustaista väestöä tai etnisiä ryhmiä tarkastelun kohteeksi, se tapahtuu kielen tai syntyperän perusteella. Etnisyyttä koskevia tilastoja ei laadita, vaikka se olisi periaatteessa sallittua. Suomen väestölaskennassa näitä tietoja ei voida tuottaa, koska sitä ei tehdä kyselypohjaisesti. Lainsäädäntö taas estää rotua tai etnistä alkuperää koskevan tiedon sisällyttämisen väestötietojärjestelmään. (Nieminen 2013; Rastas & Poelman 2021.) Surveys tutkimuksissa Tilastokeskuksen olisi mahdollista kysyä esimerkiksi etnisestä identifikaatiosta (vrt. Larja 2017).

EspooCult-hankkeessa pyrimme tunnistamaan maahanmuuttajia Vapaa-aikatutkimuksen aineistosta käyttämällä kieltä korvikemuuttujana. Aineistoa tilatessamme emme vielä ymmärtäneet kysyä mahdollisuuksista ottaa mukaan syntymämaa-, kansalaisuus- tai ulkomaalaistaustaisuustietoa. Pasi Saukkonen (2021) esimerkiksi rajaa aineistonsa ulkomailta syntyneisiin ulkomaalaistaustaisiin tavoittaakseen nimenomaan maahanmuuttajat. Tilastokeskuksesta saamamme aineiston kielitieto oli rekisteriperäinen, sillä lomakkeella ei tätä vastaajilta kysytty. Kielitieto tulee väestötietojärjestelmästä, jossa se perustuu henkilön omaan tai hänen vanhempiansa ilmoitukseen.

Väestörekisteripohjaiseen kielitietoon liittyy monta aiemmissa tutkimuksissa todettua ongelmaa. Ensinnäkin rekisteriin voidaan kirjata vain yksi kieli, jonka valinta ei välttämättä perustu pääasialliseen käyttöön vaan voi olla esimerkiksi strateginen. Toiseksi kielitiedon luokittelussa käytettyyn kansainväliseen standardiin sisältyvät vain sellaiset kielet, joilla on virallisen kielen tai opetuskielen asema (Alastalo & Homanen 2018, 160).

Useat tutkijat ovat huomauttaneet, että yksi kielivaihtoehto on rajoitettava, koska useilla ihmisillä niitä on käytössä useita ja on myös monta kielidentiteettiä. Saukkonen (2021) esimerkiksi toivoo, että kielitilastoja uudistettaisiin niin, että yksilöiden monikielisyys saataisiin paremmin esiin. Kuten hän toteaa, yhä useammat niin sanotuista vieraskielisistä ovat myös suomen- tai ruotsinkielisiä ja yhä useammat suomen- tai ruotsinkieliset ovat ulkomaalaistaustaisia.

Suomen kielitietokäytäntö vaikuttaa ensi näkemältä etnisesti kantaa ottamattomalta ja muutoinkin neutraalilta. Oletamus, että kullakin henkilöllä on vain yksi kieli – siis äidinkieli – eli yksikielisyysparadigma, voidaan kuitenkin palauttaa kansakuntaisuusajatteluun. Sirkku Latomaa (2012, 530) puhuu ”symbolisesta suomalaisesta kansakunnasta, johon kuulumisen kriteerinä on suomen (tai ruotsin) kieli”. Kansakuntaisuusajatteluun kytkey-

tyy kansalliseksi mielletty kieli (tai kielet). Siksi vain yhden arvon salliva kielitieto voidaan ymmärtää implisiittisesti etniseksi.

Tilastokeskus otti vuonna 2012 käyttöön syntyperäluokituksen, joka perustuu tietoon henkilön vanhempien syntymävaltiosta. Vastaavat kriteerit ovat yleistyneet Euroopan unionin alueella maahanmuuton seurannassa ja maahanmuuttajien ja vähemmistöjen luokittelussa. Luokituksen pohjalta Suomen väestötietojärjestelmään sisältyvät henkilöt jaetaan suomalais-taustaisiin ja ulkomaalaistaustaisiin. Ulkomaalaistaustaisia ovat ne, joiden molemmat vanhemmat tai ainoa tiedossa oleva vanhempi on syntynyt ulkomailla. Ulkomaalaistaustaiset jaetaan ulkomailla syntyneisiin ja Suomessa syntyneisiin. (Saukkonen 2021; Rastas & Poelman 2021.)

Suomen ensimmäisen ja toisen polven maahanmuuttajat erotteleva syntyperäluokittelu näyttää neutraalisti määritellyltä eikä sitä tule heti mieleen kiistää. Francisca Grommé ja Stephan Scheel (2019) kuitenkin osoittavat syntyperäluokitusten keinotekoisuuden ja potentiaalisen poliittisuuden käyttämällä esimerkkinä Viron tapausta.

Virossa vuonna 2015 käyttöön otettu kategoria erottelee vierasperäisen väestön kolmannen sukupolven isovanhempien syntymäpaikan perusteella. Käytännössä kategoria tarkoittaa Viron venäjänkielistä väestöä. Grommé ja Scheel toteavat syntyperäkriteerin tuottavan oletetut kulttuuriset erot pysyvinä, sillä kyse ei ole esimerkiksi yksilön kielitaidosta tai identifikaatiosta, jotka voisivat muuttua. Heidän tulkintansa mukaan kolmannen sukupolven kategoria erottaa venäjänkieliset vieraan historian kantajiksi ja luo käsitystä Viron kansakunnan etnisestä puhtaudesta ja kuvitellusta yhteisyydestä.

Jennifer Elrick ja Luisa Schwartzman (2015) puolestaan osoittavat, että sellaisetkin tilastokategoriat, jotka eivät viittaa etnisyyteen voivat tulla etnisesti kehystetyiksi poliittisessa keskustelussa ja hallinnollisissa käytännöissä. Heidän esimerkkinään on Saksassa vuonna 2005 käyttöön otettu kategoria ”maahanmuuttajataustainen henkilö”. Syntymäpaikkaan perustuva kategoria tuottaa sukulinjayhteisön, jollainen liitetään etnisiin ryhmiin, ja erottaa siihen luokitellut ihmiset kansallisesta ytimestä.

Maahanmuuttajataustaiset kehystyvät politiikkakohteiksi kielen, yhteiskuntaluokan ja kansalliseen yhteisöön kuulumattomuuden perusteella. Heidät kuvataan tyypillisesti kouluttamattomina, köyhinä ja yhteiskunnasta eristäytyneinä. Tilastokategoria myös essentialisoituu olemassa olevaksi ja yhtenäiseksi sosiaaliseksi ryhmäksi. Kehystyksen taustalla vaikuttaa Saksan maahanmuuton historia ja siihen liittyvät kulttuuriset repertuaarit. (Elrick & Schwartzman 2015.)

Tilastokategorioiden mahti

Grommé ja Scheel (2019) tarkoittavat ryhmittelykategorioiden performatiivisella voimalla Brubakeriin (2002) ja Pierre Bourdieu'hön (1991) nojaten sitä, että etniseen alkuperään tai kulttuuriseen taustaan luokittelevat kategoriat voivat tuottaa sitä, mitä ne näennäisesti vain kuvaavat.

Elrick ja Schwartzman (2015) puolestaan toteavat, että etnisillä luokituksilla on materiaalista ja symbolista merkitystä, koska ne konstituovat osan väestöstä poliittisen huomion ja toimenpiteiden kohteeksi. He varoittavat lisäksi siitä, että etnisten kategorioiden esineistäminen voi avustaa stigmatointia ja stereotypisointia. Ryhmien leimaaminen sosiaalisesta vajavaisiksi tai ongelmalliseksi voi niin ikään luoda edellytyksiä systeemille rasismille.

Grommé ja Scheel (2019) katsovat, että virallinen, auktorisoitu, sertifioitu numeerinen tieto antaa ryhmien nimeämiselle erityistä valtaa. Heidän mukaansa viralliset tilastot saavat voimaa myös ”tilastorealismista”. Kirjoittajat viittaavat ranskalaisen tilastososiologin Morgane Labbén käsitteeseen ja tarkoittavat, että tilastoitavien objektien ajatellaan olevan olemassa ennen tilastollisia käytäntöjä ja olevan niistä riippumattomia. Tilastojen uskotaan tällöin olevan oikein toteutettuna puhdasta tiedettä vailla poliittisia tai muita intressejä. Tämän uskomuksen takia viralliset tilastot voivat tulla osallistuneeksi poliittisesti kiistanalaisten luokitusten normalisointiin ja auktorisointiin. (Emt.) Tästä syystä tarvitaan tilastojen kriittistä, refleksiivistä paikantumista niin yksittäisten tilastontekijöiden kuin koko tilastoimen tasolla.

Kysymyksiä Vapaa-aikatutkimuksen paikantumiseksi

Mirja Liikkanen näkee surveytutkimusinstituution osana metodologisen nationalismin projektia ja sanoo surveytutkimusten – joiden joukkoon Vapaa-aikatutkimus kuuluu – luovan käsitystä suomalaisuudesta (Liikkanen tässä kirjassa). Vapaa-aikatutkimuksen paikantaminen metodologisen nationalismin näkökulmasta olisi houkutteleva tehtävä, mutta tässä artikkelissa voin antaa vain viitteitä tähän suuntaan ja esittää kysymyksiä: Millaisen kuvan tutkimus antaa suomalaisuudesta ja millä keinoin se tämän tekee? Kuinka paljon annettuun käsitykseen vaikuttavat tilastoinnin yleiset kehykset (kuten olemassa olevat luokitukset ja käytännöt, aikasarjojen ylläpitäminen, rekisteritiedon käyttö tai tilastoekonomian rajoittamat otoskoot ja menetelmät) ja missä määrin tutkimuksen itsensä yhteydessä tehdyt ratkaisut (kuten kysymysten sisällöt ja sanamuodot tai valinta rekisteritietojen käytön ja lomakkeella kysymisen välillä)?

Suomen Vapaa-aikatutkimuksessa ei nouse sisällöllisesti esiin samanaista hegemonista paikantumista kuin monen muun maan suppeammassa kulttuuriosallistumistutkimuksissa, joita on kritisoitu elitistisestä, normatiivisesta ja taidepohjaisesta kulttuurikäsitteestä (esimerkiksi Britanniassa, ks. Liikkanen tässä kirjassa). Vapaa-aikatutkimuksen kysymykset eivät myöskään vaikuta painottavan kansallisia kulttuurisisältöjä siihen tapaan kuin esimerkiksi Suomen Kulttuurirahaston vuonna 2013 tekemä *Suomalaisten näkemykset kulttuurista* -kysely, jolla voisi milteipä mitata kansallisen kulttuurikaanonin hallintaa.

Suomen Kulttuurirahaston kyselyssä muun muassa nimettiin suomalaisia taiteilijoita eri taiteenaloilta ja aikakausilta, ja vastaajia pyydettiin kertomaan, missä määrin he olivat vaikuttuneita taiteilijoiden työstä ja teoksesta. Lueteltuihin taiteilijoihin kuuluivat esimerkiksi Albert Edelfelt, Tove Jansson, Katri-Helena Kalaoja, Juice Leskinen, Väinö Linna, Sofi Oksanen, Helene Schjerfbeck, Jean Sibelius ja Mika Waltari. Tämäntapaisia kysymyksiä on esitetty Pierre Bourdieun innoittamana kulttuuriosallistumistutkimuksissa tarkoituksena analysoida maun ja yhteiskuntaluokan kytköksiä. Moninaistumisen näkökulma paljastaa kysymysten kansallisen kehyksen.

Vapaa-aikatutkimuksen tapauksessa kriittistä paikantumista edellyttävät piirteet kumpuavat nähdäkseni pitkälti toteuttamisympäristön asettamista reunaehdoista. Tutkimus ilmentää paitsi tilastotuotannon yleistä metodologista nationalismia myös Näreen (2018, 331) metodologiseksi hallinnallisuudeksi nimeämää ilmiötä tai siihen mukautumista Tilastokeskuksen ja tilastoteknomanian kontekstissa.

Liikkanen huomauttaa esimerkiksi, että väestön käsite ei Vapaa-aikatutkimuksessa – eikä yleisestikään tilastoissa – kata kaikkia maassa asuvia ja oleskelevia. Kun tilastoväestöön kuuluvat vakinaisesti asuvat henkilöt, siitä puuttuvat esimerkiksi vierastyöläiset, turvapaikanhakijat ja paperittomat sekä muut rekisteröitymättömät ulkomaalaiset. Surveytutkimusten otoskehikosta rajataan vielä pois esimerkiksi laitoksissa asuva väestö ja tiettyä ikärajaa nuoremmat sekä vanhemmat henkilöt. Vapaa-aikatutkimus koskee 10 vuotta täyttäneitä. (Liikkanen tässä kirjassa; ks. myös Alastalo & Homanen 2018, 158.)

Väestön moninaistuminen ei liiemmin näy Vapaa-aikatutkimuksen raportoinnissa, mutta tiedonkeruussa siitä antaa viitettä mahdollisuus vastata kyselyyn suomen tai ruotsin ohella englanniksi. Vuonna 2017 tiedot kerättiin 15–74-vuotiaiden ositteelle verkko- ja postikyselyn yhdistelmänä ja 75 vuotta täyttäneiden ja 10–14-vuotiaiden ositteille käyntihaastatteluna. Otokseen valittujen lasten vanhemmille lähetettiin kirje suomeksi tai ruotsiksi. Käyntihaastattelut tehtiin suomeksi, ruotsiksi ja tarvittaessa myös englanniksi, ja samat kielet olivat käytettävissä myös verkossa vastattaessa. Neljän viikon kuluttua vielä vastaamattomille annettiin mahdollisuus täyttää

lomake myös paperisena, mutta tämä vaihtoehto tarjottiin vain suomeksi ja ruotsiksi. Vapaa-aikatutkimuksen kielivaihtoehdot jäävät suppeiksi suhteessa esimerkiksi Espoossa vallitsevaan moninaisuuteen. Osaamisen puutteesta tämä ei kuitenkaan johdu, sillä Tilastokeskuksessa on toteutettu viime vuosina useita monikielisiä kyselyitä, kuten Rajahaastattelututkimus (2012), Ulkomaista syntyperää olevien työ ja hyvinvointi -tutkimus (2014) ja Tutkintorekisterin täydennyskysely (2019).

Vapaa-aikatutkimuksen otoskoko ei pystyttäne nykyisissä tai tulevaisuudessa budjettikehyksissä kasvattamaan niin, että sen avulla voitaisiin valottaa erikielisten maahanmuuttajien tilannetta. Tällöin pragmaattiseksi näkökannaksi saattaa muodostua, että maahanmuuttajat voidaan hoitaa mahdollisten erillistutkimusten avulla. Erillistutkimusten metodologia kuitenkin usein poikkeaa niin paljon, että vertailuja koko väestöön on vaikeaa tehdä.

Onko Vapaa-aikatutkimuksessa siis yksinkertaisesti realismia olla huomioiden kielimuuttujaa lainkaan otosta muodostettaessa ja sen edustavuutta punnittaessa? Onko viisaampaa jättää kieliulottuvuus käsittelemättä tuloksia raportoidessa kuin muodostaa kaatoluokkana harhaan johtava ja toiseuttava vieraskielisten ryhmä? Tällaisen ”värisokeuden” (vrt. Rastas & Poelman 2021) kääntöpuolena voi tässä artikkelissa aiemmin esiteltyjen näkemysten perusteella olla, että ylläpidetään kuvaa kansallisesta yhtenäiskulttuurista. Andreas Wimmer ja Nina Glick Schiller (2003, 584) näkevät metodologisen nationalismin yhtenä ilmentymänä sen, että kansallisen yhteisön sisällä olevaa kulttuurista diversiteettiä ei tutkita.

Kieliulottuvuuden käsittelemättä jättäminen Vapaa-aikatutkimuksessa herättää minussa joka tapauksessa hämmennystä. Kieli kuuluu tilastoissa konventionaalisiin taustamuuttujiin siinä missä Vapaa-aikatutkimuksen taulukoissa nyt käytetyt ikä, sukupuoli, koulutus, sosioekonominen asema ja asuinpaikka. Mutta valitaanko tilastotaulukointien muuttujat ylipäätään sen perusteella, että niiden ymmärretään selittävän tarkastellun ilmiön vaihtelua? Tilastojen sanotaan ”kuvaavan” asioita, ja olisi aihetta selvittää tarkemmin, millaisesta esittämisestä oikeastaan on kyse.

Kulttuuripolitiikan tietopohjan moninaistaminen

”[E]t haluaks he [kulttuuritoimijat] olla relevantti toimija espoolaisille vai ei? Et sit jos ei haluu, niin sit kannattaa pidättäytyä siinä, mitä on aina ennenkin tehny, ja sit tulla päivä päivältä sen väestömuuton kautta niinku epärelevantimmaks. – – Mut sit jos on kiinnostunu siitä vähän, että palveleeks se kaupunkilaisia, palveleeks se kaupunkia, ketä ne kaupunkilaiset nykyään on – –.” (EspooCult-haastattelu, Espoon kaupunki/asiantuntija, 2019.)

Tässä artikkelissa olen sohaissut käytettyjen kategorioiden ja menetelmien näkökulmasta kysymystä, kuinka suomalaisen yhteiskunnan moninaistuminen tulisi ottaa huomioon kulttuuritilastoinnissa ja kulttuuripolitiikan sektoritutkimuksessa. Olen ihmetellyt eri kanteilta sitä, että Vapaa-aikatutkimuksen perustaulukoinneissa kieliulottuvuus ja sen implikoima etnisyyssivuutetaan totaalisesti. Etnisyys sinänsä on hankala määritellä ja yhteiskunnallisesti tulenarka aihe. Jos etnisyyden tai maahanmuuttajuuden ulottuvuuksia ei kuitenkaan millään tavoin edes kommentoida, tärkeät yhteiskunnan muutokset ovat vaarassa jäädä meiltä värisokeuden (Rastas & Poelman 2021) takia huomaamatta.

Pasi Saukkonen (2016) pohtii periaatteelliselta kannalta sitä, onko monikulttuurisuutta koskevien tietojen kerääminen tarpeellista. Hän toteaa erottelujen tekemisen johtavan erojen korostamiseen. Toisaalta tietojen keruu voi merkitä yhteiskunnan etnisen ja kulttuurisen monimuotoisuuden tunnustamista ja sillä voi olla vaikutusta esimerkiksi palvelujen tuottamiseen ja käyttöön.

EspooCult-tutkimuksessa pyrimme nimenomaan tuottamaan maahanmuuttajista tietoa kulttuuripoliittisen suunnittelun ja arvioinnin käyttöön. Kielikysymys nousi esiin, kun asukkaille tehtiin kysely ja kun heitä haastateltiin. Tyypillisesti kyse oli palveluiden saatavuudesta ja tiedottamisesta omalla kielellä. Moni taidemuoto esimerkiksi on kielisidonnaista, kuten kirjallisuus tai teatteri.

Kulttuuripolitiikan tutkimuksessa puhutaan ”vajemallista” (*deficit*), johon kulttuuriosallistumista edistävätkin politiikkatoimet ovat olennaisesti nojanneet (ks. esim. Jankovich & Bianchini 2013). Siinä ei-kävijät ja ei-osallistujat määritellään kulttuurista eristäytyneeksi ja poissuljetuksi ryhmäksi, ja heidän vajeensa osoittaminen oikeuttaa kulttuuripoliittisen väliintulon ja samalla koko kulttuuripolitiikan olemassaolon.

EspooCult-raporttia kriittisesti luettuani minusta näyttää siltä, että kiinnitimme vajemallia maahanmuuttajiin alempien sosioekonomisten tai maantieteellisesti marginaalisten ryhmien sijaan – kehystäen tulkintaamme yhä myös näillä ulottuvuuksilla. Maahanmuuttoon ja etnisyyteen liittyviin tilastokategorioiden sisään rakentuneet oletukset höystettynä ”arkiymmärryksellä” (Brubaker 2013, 51) ohjasivat meitä samaan suuntaan, kuten edellä on ilmennyt. Maahanmuuttoon liittyvä moninaistumisen hallinta tarjoaa luennassamme kulttuuripolitiikalle tärkeän tehtävän ja uutta legitimaatiopohjaa osana kaupunkikehittämistä.

Löysin matkallani vastauksia siihen, mistä sellaiset toiseuttavat termit kuin ”vieraskielinen” tai ”kantaväestö” ovat peräisin ja mikä niitä ylläpitää – ja mitä näkemyksiä ne ylläpitävät. En silti keksinyt vieraskieliselle hyvää vaihtoehtoa. Esimerkiksi Britanniassa on ollut pitkään käytössä lyhenne BAME (Black, Asian, and minority ethnic), joka on perua 1970-luvun antirasistisista liikkeistä. Viime aikoina sitä on kasvavassa määrin kritisoitu muun

muassa siitä, että liittämällä alakategoriat yhteen se tekee niistä yhtenäisen ryhmän ja hävittää näkyvistä niiden väliset erot ja tuottaa siksi harhaisia tuloksia. Kategoriaa sanotaan yhdistävän vain ei-valkoisuus, jolloin se tekee valkoisuudesta normin ja toiseuttaa. (Healthline 2021.) BAME-keskustelu kertoo osaltaan siitä, että kategorioiden merkitykset ja viittaukset muuttuvat ajassa ja ovat alisteisia erilaisille suhdanteille. Aikasarjojen muodostamiseen pyrkivälle tilastotuotannolle tämä on iso haaste.

Pasi Saukkonen (2016) toteaa, että nykyisin olisi syytä tarkastella pikemmin etnistä identiteettiä, yhteenkuuluvuutta tai alkuperätietoisuutta kuin liittää etnisyys kulttuurisiin piirteisiin, kuten kieleen ja perinteisiin. Kommentoidessaan Suomen ulkomaalaistaustaisen henkilön kategoriaa Anna Rastas ja Sanna Poelman (2021, 13) puolestaan sanovat, että sen avulla tuotetut tilastot eivät tavoita ihmisten identifikaatiota ja aseoitumista etnisissä saati rodullistetuissa suhteissa. Vapaa-aikatutkimuksen näkökulmasta on syytä kysyä, olisivatko tämä identifioituminen ja siihen liittyvät kokemukset merkityksellisiä kulttuuriosallistumisen kannalta.

Jos Vapaa-aikatutkimus alkaisi tulevaisuudessa kiinnittää huomiota kieli- ja etnisyyskysymyksiin, tietoa olisi suositeltavampaa kysyä lomakkeella kuin ottaa se rekistereistä. Tällöin ihmiselle itselleen tulisi antaa mahdollisuus halutessaan määritellä kieltänsä ja etnisyytensä (monikossa). Vuoden 2017 Vapaa-aikatutkimuksessa vastaaja voi jo määritellä oman sukupuolensa (mies, nainen, muu) sen sijaan, että olisi käytetty väestörekisterin binääristä tietoa.

Kulttuuripolitiikan tiedontuotannossa olisi otettava vakavasti, että Suomi on monikulttuurinen, monikielinen ja monietninen yhteiskunta. Pieni ekskursioni maahanmuuton ja etnisyyden kategorioihin on kuitenkin opettanut, että uudistuksia on syytä taustoittaa ja valmistella huolella. Kuten Jari Nieminen (2013) toteaa *Etnisyystiedon merkitys kasvaa maahanmuuton lisääntyessä* -artikkelissaan, ”ei ole yhdentekevää, millaisia muuttujia ja luokituksia tilastoissa käytetään”. Tähän teemaan liittyvät kategoriat ovat vähintäänkin implisiittisesti poliittisia ja voivat heijastua symbolisten ja taloudellisten resurssien jakoon.

Pahimmillaan huonosti valmistellut uudistukset tiedontuotannossa voivat lisätä eroa ”meidän” ja ”muiden” välillä. Kun Cuporessa aletaan opetus- ja kulttuuriministeriön toimeksiannosta suunnitella ja toteuttaa taide- ja kulttuurialan yhdenvertaisuus- ja moninaisuusbarometriä, tehtävä tulee olemaan sekä käsitteellisesti ja metodologisesti vaativa että poliittisesti riskialtis. Se ei onnistu pätevästi ilman osallistamista ja yhteistutkimusta, ja kietoutuminen kategorioiden politiikkaan tulee olemaan siinä väistämätöntä.

Lähteet

- Alastalo, Marja & Homanen, Riikka (2018). Yksilöfaktaa ja väestötietoa. Väestökirjanpito ulkomaalaisten hallinnan ja tietämisen teknologiana. *Sosiologia* 55: 2, 147–166.
- Bourdieu, Pierre (1991). *Language and Symbolic Power*. Cambridge: Polity Press.
- Brubaker, Rogers (2012). Categories of Analysis and Categories of Practice: A Note on the Study of Muslims in European Countries of Immigration. *Ethnic and Racial Studies* 36 (1): 1–8.
- Brubaker, Rogers (2013). *Etnisyys ilman ryhmiä*. Suom. Erkki Vainikkala ja David Kivinen. Tampere: Vastapaino.
- Desrosières, Alain (1998). *The politics of large numbers: A history of statistical reasoning*. Cambridge: Harvard University Press.
- Erick, Jennifer & Schwartzman, Luisa Farah (2015). From Statistical Category to Social Category: Organized Politics and Official Categorizations of ‘Persons with a Migration Background’ in Germany. *Ethnic and Racial Studies* 38: 9, 1539–1556.
- Grommé, Francisca & Scheel, Stephan (2020). Doing statistics, enacting the nation: The performative powers of categories. *Nations and Nationalism* 2020: 1–18.
- Haanpää, Susanna, Manu, Samuli & Siltanen, Kirsi (2020). *Taiteen ja kulttuurin toimialan tilasto- ja tietoperusta: Nykytila ja kehittämisehdotukset*. Opetus- ja kulttuuriministeriön julkaisuja 2020:13. Helsinki.
- Haraway, Donna (1988). Situated Knowledges. The Science Question in Feminism and the Privilege of Partial Perspective. *Feminist Studies* 14: 3, 575–599.
- Healthline (2021). Understanding What ‘BAME’ Means and Why It’s a Contentious Term. <https://www.healthline.com/health/bame-meaning#underlying-issues> (viitattu 10.10.2021).
- Helsingin seudun vieraskielinen väestön ennuste 2018–2035 (2019). Tilastoja 2019: 3. Helsinki: Helsingin kaupunki, kaupunginkanslia, kaupunkitutkimus ja -tilasto. https://www.hel.fi/hel2/tietokeskus/julkaisut/pdf/19_03_14_Tilastoja_3_Vuori.pdf
- Hirvi-Ijäs, Maria, Jakonen, Olli, Kanerva, Anna, Karri, Sirene, Karttunen, Sari, Kuisma, Marjatta, Kurlin Niiniaho, Ari, Lahtinen, Emmi, Renko, Vappu, Ruusuvirta, Minna & Sokka, Sakarias (2020). *Kaupunkikehittäminen ja kulttuuripolitiikka*. Cuporen verkkojulkaisuja 59. Helsinki: Kulttuuripolitiikan tutkimuskeskus Cupore.
- Jankovich, Leila & Bianchini, Franco (2013). Problematizing Participation. *Cultural Trends* 22: 2, 63–66.
- Karttunen, Sari (2003). Kulttuuritilastoinnin piilevä normatiivisuus: palveleeko ”uuden kulttuuripolitiikan” aikana luotu kehikko tämän päivän tarpeita? Teoksessa Antero Puhakka ym. (toim.) *Notkea liike – Pirkkoliisa Ahposen juhla-kirja*. Joensuu: Joensuun yliopiston yhteiskuntapolitiikan laitos, 75–89.
- Karttunen, Sari, Kurlin, Ari, Ruusuvirta, Minna, Lahtinen, Emmi & Karri, Sirene (2019). *Kulttuuritilaisuuksissa käyminen ja luovat harrastukset Espoossa*. Espoo-Cult-tietokortti 3. Helsinki: Kulttuuripolitiikan tutkimuskeskus Cupore.

- Karttunen, Sari, Lahtinen, Emmi, Ruusuvirta, Minna, Kurlin, Ari, Karri, Sirene & KEA European Affairs (2020). *Kobti avointa ja osallistavaa kaupunkia: kulttuurinen moninaisuus, osallistuminen ja saavutettavuus*. EspooCult-tietokortti 4. Helsinki: Kulttuuripolitiikan tutkimuskeskus Cupore.
- Kettunen, Pauli (2008). *Globalisaatio ja kansallinen me. Kansallisen katseen historiallinen kritiikki*. Tampere: Vastapaino.
- Koivunen, Anu & Liljeström, Marianne (1996). Paikantuminen. Teoksessa Koivunen, Anu & Liljeström, Marianne (toim.) *Avainsanat. 10 askelta feministiseen tutkimukseen*. Tampere: Vastapaino, 271–292.
- Labbé, Morgane (2009). Statistique ethnique, légitimité politique et changement de régime. *Critique internationale* 45: 4, 9–18.
- Larja, Liisa (2017). Joka kolmas ulkomaalaistaustainen nuori samaistuu sekä suomalaisuuteen että taustamaahansa. *Tieto & trendit* 1.3.2017. <https://www.tilastokeskus.fi/tietotrendit/artikkelit/2017/joka-kolmas-ulkomaalaistaustainen-nuori-samaistuu-seka-suomalaisuuteen-etta-taustamaahansa>
- Latomaa, Sirkku (2012). Kielitilasto maahanmuuttajien väestöosuuden mittarina. *Yhteiskuntapolitiikka* 77: 5, 525–534
- Lehtonen, Mikko & Löytty, Olli (2003). Miksi erilaisuus? Teoksessa Mikko Lehtonen & Olli Löytty (toim.) *Erilaisuus*. Tampere: Vastapaino, 7–17.
- Liikkanen, Mirja (2014). Tilastot kulttuuripoliittisen käänteen palveluksessa. Teoksessa Mikko Lehtonen, Katja Valaskivi & Hanna Kuusela (toim.) *Tehtävä kulttuurille – talouden ja kulttuurin muuttuvat subteet*. Tampere: Vastapaino, 144–170.
- Myrskylä, Pekka & Pyykkönen, Topias (2014). Suomeen muuttaneiden naisten ja miesten työmarkkinatilanne, koulutus ja poliittinen osallistuminen. *Working Papers* 2/2014. Helsinki: Tilastokeskus. https://www.stat.fi/tup/julkaisut/tiedostot/julkaisuluettelo/ywrrp2_201400_2014_12369_net.pdf
- Nieminen, Jari (2013). Etnisyystiedon merkitys kasvaa maahanmuuton lisääntyessä. *Hyvinvointikatsaus* 3/2013. https://www.stat.fi/artikkelit/2013/art_2013-09-23_003.html?s=0
- Näre, Lena (2018). Johdatus teemanumeroon. Rajat, siirtolaisuus ja epävirallinen muuttoliike. *Sosiologia* 55 (4), 327–333.
- Opetus- ja kulttuuriministeriö (2021). *Taide, kulttuuri ja moninainen Suomi. Kulttuuripolitiikka, maahanmuuttajat ja kulttuurisen moninaisuuden edistäminen -työryhmän loppuraportti*. Opetus- ja kulttuuriministeriön julkaisuja 2021:2. Helsinki. https://julkaisut.valtioneuvosto.fi/bitstream/handle/10024/162663/OKM_2021_2.pdf?sequence=1&isAllowed=y
- Paananen, Seppo, Juntto, Anneli & Sauli, Hannele (toim.) (1998). *Faktajuttu. Tilastollisen sosiaalitutkimuksen käytännöt*. Tampere: Vastapaino.
- Rastas, Anna & Poelman, Sanna (2021). Suomalaisen sosiologian värisokea piste. *Sosiologia* 1/2021, 3–20.
- Ruusuvirta, Minna, Lahtinen, Emmi, Kurlin, Ari, Karttunen, Sari & Karri, Sirene (2019). Kulttuuritilaisuuksissa kävijyys ja ei-kävijyys Espoossa. *Eetvartti* 2/2019, 12–15.

- Saukkonen, Pasi (2016). Monikulttuurisuuden tilastointi kaipaa uudistamista. *Tieto & trendit* 6.5.2016. <https://www.stat.fi/tietotrendit/artikkelit/2016/monikulttuurisuuden-tilastointi-kaipaa-uudistamista/>
- Saukkonen, Pasi (2021). *Ulkomaalaiset pääkaupunkiseudulla: asuminen, työllisyys ja tulot*. Tutkimuksia 2021: 1. Helsinki: Helsingin kaupunki, kaupunginkanslia, kaupunkitieto.
- Saukkonen, Pasi & Peltonen, Juho (2018). *Eroja ja yhtäläisyyksiä. Ulkomaalais-taustaiset pääkaupunkiseudulla Ulkomaista syntyperää olevien työ ja hyvinvointi -tutkimuksen tietojen valossa*. Tutkimuskatsauksia 2/2018. Helsinki: Helsingin kaupunki, kaupunginkanslia, kaupunkitutkimus ja -tilastot. https://www.hel.fi/hel2/tietokeskus/julkaisut/pdf/18_09_13_Tutkimuskatsauksia_2_Saukkonen_Peltonen.pdf
- Starr, Paul (1987). The Sociology of Official Statistics. Teoksessa William Alonso ja Paul Starr (toim.) *The Politics of Numbers*. New York: Russell Sage, 7–57.
- Starr, Paul (1992). Social Categories and Claims in the Liberal State. *Social Research* 59: 2, 263–295.
- Suomen Kulttuurirahasto: Suomalaisen näkemykset kulttuurista 2013 [sähköinen tietoaisteisto]. Versio 2.0 (2019-01-10). Yhteiskuntatieteellinen tietoaarkisto [jakaja]. <http://urn.fi/urn:nbn:fi:fsd:T-FSD2914>
- Suomen virallinen tilasto (SVT): Vapaa-ajan osallistuminen [verkkajulkaisu]. Helsinki: Tilastokeskus [viitattu: 22.10.2021].
Saantitapa: <http://www.stat.fi/til/vpa/index.html>
- Suomen virallinen tilasto (SVT): Vapaa-ajan osallistuminen [verkkajulkaisu]. Kulttuuriosallistumisen muutokset 2017. Helsinki: Tilastokeskus [viitattu: 22.10.2021].
Saantitapa: http://www.stat.fi/til/vpa/2017/01/vpa_2017_01_2018-11-21_tie_001_fi.html
- Suomen virallinen tilasto (SVT): Väestörakenne [verkkajulkaisu]. Tilastokeskus [viitattu 24.10.2021]. Saantitapa: https://pxnet2.stat.fi/PXWeb/pxweb/fi/StatFin/StatFin_vrm_vaerak/statfin_vaerak_pxt_11ra.px/table/tableView-Layout1/
- THL = Terveystieteiden tutkimuskeskus (2021). Maahanmuutto ja kulttuurinen moninaisuus -sivusto. Käsitteet. <https://thl.fi/fi/web/maahanmuutto-ja-kulttuurinen-moninaisuus/tyon-tueksi/kasitteet> [viitattu 19.10.2021].
- Vanhanen, Emma (2012). Ihmettely tiedonmuodostuksen työkaluna. *Tutkiva sosiaalityö* 2012, 35–37.
- Wimmer, Andreas & Glick Schiller, Nina (2003). Methodological nationalism, the social sciences, and the study of migration: an essay in historical epistemology. *International Migration Review* 37: 3, 576–610.

Liite 1. Vapaa-aikatutkimus 2017 -lomake

Vastaamisohjeet:

Merkitse vastauksesi **rastilla tyhjään kenttään** numeron ja vastausvaihtoehdon väliin (esimerkki 1) tai numeron jälkeen oikealle puolelle (esimerkki 2) tai **kirjoittamalla vastaus** sille varattuun tilaan (esimerkki 3).

Valitse se vaihtoehto, joka parhaiten vastaa sinun tilannettasi tai käsityksiäsi. Valitse jokaisesta kohdasta vain yksi vastausvaihtoehto, ellei toisin pyydetä.

Jos kysymykseen sisältyy useampia osia (a, b, c jne.), vastaa jokaiseen niistä erikseen.

Esimerkki 1.

- 1 Mies
2 Nainen
3 Muu

Esimerkki 2.

	aina rutiini ja velvollisuus	joskus myös huvi ja harrastus	aina huvi ja harrastus	toimintaa ei ole koti- taloudessa	et koskaan osallistu kysei- seen työhön
a) Onko ruuanlaitto sinulle:	1 ☒	2 ☐	3 ☐	4 ☐	5 ☐
b) Onko siivous sinulle:	1 ☐	2 ☐	3 ☒	4 ☐	5 ☐

Esimerkki 3.

Minkälaisesta musiikista tai musiikkilajista et lainkaan pidä?

Kirjoita vastauksesi varattuun tilaan.

Lomakkeella on ohjeita, joissa pyydetään siirtymään johonkin tiettyyn kysymykseen ja silloin välissä oleviin kysymyksiin ei tarvitse vastata. Tarkista kuitenkin, että olet siirtynyt oikeaan kysymykseen.

Palauta lomake palautuskuoressa Tilastokeskukseen, vaikka et osaisi tai haluaisi vastata kaikkiin kysymyksiin.

Vapaa-aikatutkimus 2017

Taustatietoja

1. Mikä on sukupuolesi?

- 1 Mies
 2 Nainen
 3 Muu

2. Minä vuonna olet syntynyt?

3. Mikä on korkein suorittamasi peruskoulutus?

- 1 Ylioppilastutkinto
 2 Peruskoulu tai keskkoulu
 3 Kansakoulu tai kansalaiskoulu
 4 Osa kansa- tai peruskoulua tai vähemmän

4. Mitä teet pääasiassa tällä hetkellä? Oletko:

Merkitse vastauksesi rastittamalla yksi vaihtoehto.

- 1 työssä → Siirry kysymykseen 9.
 2 työsuhde on voimassa mutta äitiys-, isyys- tai vanhempainlomalla → Siirry kysymykseen 9.
 3 työtön tai lomautettu → Siirry kysymykseen 8.
 4 työkyvyttömyyseläkkeellä tai muuten pitkäaikaisesti sairas → Siirry kysymykseen 8.
 5 eläkkeellä iän tai työvuosien perusteella tai työttömyyseläkkeellä → Siirry kysymykseen 7.
 6 opiskelija tai koululainen → Siirry kysymykseen 5.
 7 varusmies- tai siviilipalveluksessa → Siirry kysymykseen 16.
 8 hoidat lasta/lapsia kotihoidontuen turvin → Siirry kysymykseen 16.
 9 hoidat omaa kotitaloutta, omia perheenjäseniä (esim. omaishoitaja tai hoitaa pieniä lapsia kotona ilman kotihoidontukea) → Siirry kysymykseen 16.
 10 muu → Siirry kysymykseen 16.

Opiskelija tai koululainen

5. Mitä koulua käytät tai missä opiskelet? Onko kyseessä:

- 1 peruskoulun yläkoulu (vuosiluokat 7–9 tai 10) → Siirry kysymykseen 6.
 2 lukio → Siirry kysymykseen 6.
 3 oppisopimuskoulutus → Siirry kysymykseen 7.
 4 työllisyyskoulutus (työvoimakoulutus) → Siirry kysymykseen 7.
 5 ammattikorkeakoulu tai yliopistotutkintoon johtava koulutus → Siirry kysymykseen 7.
 6 ammattikoulu, ammattitutkintoon valmistava koulutus → Siirry kysymykseen 6.
 7 ammattiin tai työhön liittyvä koulutus → Siirry kysymykseen 7.
 8 jokin muu opiskelu, mikä? _____ → Siirry kysymykseen 7.

6. Montako kertaa viikossa osallistut johonkin koululla järjestettävään harrastukseen tai kerhoon?

- 1 5 kertaa viikossa tai useammin
 2 3–4 kertaa viikossa
 3 1–2 kertaa viikossa
 4 Harvemmin kuin kerran viikossa
 5 En osallistu lainkaan
 6 Koululla ei järjestetä kerhotoimintaa

Työssäkäynti
----

7. Oletko tällä hetkellä myös työssä?

- 1 Kyllä
2 En

8. Oletko ollut aikaisemmin ansiotyössä?

- 1 Kyllä
2 En koskaan → Siirry kysymykseen 15.

9. Oletko nykyään tai olitko aiemmin ansiotyössä ollessasi:

- 1 palkansaaja → Siirry kysymykseen 10.
2 yrittäjä omalla maatilalla → Siirry kysymykseen 13.
3 työskentelet perheenjäsenen maatilalla ilman varsinaista palkkaa → Siirry kysymykseen 13.
4 yrittäjä liike- tms. yrityksessä → Siirry kysymykseen 13.
5 ammatinharjoittaja tai freelancer → Siirry kysymykseen 10.
6 työskentelet perheenjäsenen yrityksessä ilman varsinaista palkkaa → Siirry kysymykseen 13.

10. Mikä on nykyisen työpaikkasi tai työnantajasi nimi?

Jos et ole nyt työssä, mutta olet ollut aikaisemmin, mikä oli viimeisimmän työpaikkasi tai työnantajasi nimi?
Tietoa tarvitaan ainoastaan työpaikan toimialan määrittämiseen tässä tutkimuksessa. Tietoa ei käytetä muuhun tarkoitukseen.

11. Mikä on/oli työpaikan toimi- tai tuotantoala?

Kuvaa lyhyesti, mitä tuotteita tai palveluita työpaikalla tuotetaan/tuotettiin.

Esimerkiksi vanhustenhoito, perusopetus, sairaalapalvelut, talonrakennus, metalliputkien valmistus jne.

12. Mikä on/oli ammattisi tässä työpaikassa? Tarkenna ammattinimikettäsi esimerkkien avulla.

Hoitaja: sairaanhoitaja, lähihoitaja päiväkodissa tai sairaalassa jne.

Myyjä: elintarvikemyyjä, vaatemyyjä, automyyjä jne.

Opettaja: luokanopettaja, yläasteen matematiikan opettaja jne.

Freelancer: kirjoita ammatti, jota freelancerina harjoitat, esim. graafikko

Harjoittelija: kampaamoharjoittelija, päiväkotiharjoittelija jne.

Suunnittelija: suunnittelija (IT, sosiaaliala jne.), henkilöstösuunnittelija

Jos olet tällä hetkellä pääasiassa työssä, vastaa myös kysymyksiin 13 ja 14.

Muussa tapauksessa siirry kysymykseen 15.

13. Työskenteletkö kotona vai työpaikalla tai muualla kodin ulkopuolella?

Tarkoitetaan kaikkea kotona tehtävää palkkatyötä, myös etätyötä.

- 1 Vain kotona
2 Vain kodin ulkopuolella
3 Vaihtelevasti sekä kotona että kodin ulkopuolella

14. Oletko koko- vai osa-aikatyössä?

- 1 Kokoaikatyössä
2 Osa-aikatyössä

Arki

15. Käytätkö työssäsi tai koulussa internetiä?

- 1 Kyllä
 2 En
 3 En käy töissä tai koulussa

16. Kuinka monena päivänä viikossa osallistut johonkin kodin ulkopuolella (ei koulussasi) tapahtuvaan järjestettyyn harrastukseen?

- 1 Joka päivä
 2 5–6 päivänä viikossa
 3 3–4 päivänä viikossa
 4 1–2 päivänä viikossa
 5 Harvemmin kuin kerran viikossa
 6 En osallistu lainkaan

17. Pidätkö arkeasi:

- 1 erittäin raskaana
 2 melko raskaana
 3 melko kevyenä
 4 erittäin kevyenä

18. Entä pidätkö arkeasi:

- 1 erittäin ikävyyttävänä
 2 melko ikävyyttävänä
 3 melko mielenkiintoisena
 4 erittäin mielenkiintoisena

19. Valitse sinun kokemuksiasi parhaiten vastaava vaihtoehto. Vastaa jokaiselle riville.

Merkitse vastauksesi rastilla tyhjään kenttään numeron oikealle puolelle.

	Aina rutiini ja velvollisuus	Joskus myös huvi ja harrastus	Aina huvi ja harrastus	Toimintaa ei ole kotitaloudessa	En koskaan osallistu kyseiseen työhön
a) Onko ruuanlaitto sinulle:	1 ☐	2 ☐	3 ☐	4 ☐	5 ☐
b) Onko siivous sinulle:	1 ☐	2 ☐	3 ☐	4 ☐	5 ☐
c) Ovatko pyykinpesu ja vaatehuolto sinulle:	1 ☐	2 ☐	3 ☐	4 ☐	5 ☐
d) Onko puutarhanhoito sinulle:	1 ☐	2 ☐	3 ☐	4 ☐	5 ☐
e) Onko muu vapaa-ajan viljely sinulle:	1 ☐	2 ☐	3 ☐	4 ☐	5 ☐
f) Onko ostoksilla käynti sinulle:	1 ☐	2 ☐	3 ☐	4 ☐	5 ☐
g) Ovatko kodin korjaustyöt sinulle:	1 ☐	2 ☐	3 ☐	4 ☐	5 ☐

Terveys

20. Mikä seuraavista vaihtoehdoista kuvaa parhaiten tämänhetkistä terveydentilaasi? Onko se:

- 1 erittäin hyvä
 2 hyvä
 3 keskinkertainen
 4 huono
 5 erittäin huono

21. Onko sinulla jokin sellainen pitkäaikainen vamma tai sairaus, joka rajoittaa jokapäiväisiä toimintojasi?

Esimerkiksi hankaluudet syömisessä, pukeutumisessa, sisällä tai ulkona liikkumisessa.

- 1 Kyllä
 2 Ei

Perhe ja asuminen

22. Mikä on nykyinen siviilisäätyisi? Oletko:

- 1 naimaton
 2 naimisissa tai rekisteröidyssä parisuhteessa
 3 avoliitossa
 4 asumuserossa
 5 eronnut
 6 leski

23. Onko sinulla vakituinen parisuhdekumppani (tyttö- tai poikaystävä), jonka kanssa et asu vakituisesti?

- 1 Kyllä
 2 Ei

24. Valitse rastilla tästä listasta kaikki, jotka asuvat kanssasi tällä hetkellä.

1 ☐ Asun yksin	10 ☐ Isän uusi puoliso
2 ☐ Avio- tai avopuolisoni	11 ☐ Yksi tai useampi sisko tai veli
3 ☐ Minun ja nykyisen puolisoni yhteiset lapset	12 ☐ Isovanhempi/isovanhemmat
4 ☐ Puolison lapset	13 ☐ Muu sukulainen
5 ☐ Minun lapset	14 ☐ Sijaisäiti
6 ☐ Huollettavanani olevat sijais- tai kasvattilapset	15 ☐ Sijaisisä
7 ☐ Äiti	16 ☐ Puolisoni vanhempi/vanhemmat
8 ☐ Isä	17 ☐ Joku muu
9 ☐ Äidin uusi puoliso	

25. Jos olet alle 18-vuotias ja vastasit asuvasi nyt vain toisen vanhemman kanssa, asutko yleensä:

- 1 vain äidin kanssa
 2 vain isän kanssa
 3 suunnilleen yhtä paljon sekä äidin että isän kanssa
 4 toisen vanhemman kanssa vain lyhyitä aikoja

Jos kanssasi ei asu lapsia, siirry kysymykseen 28.26. Ovatko kanssasi asuvat lapset alle 18-vuotiaita? *Sisaruksia tai heihin verrattavia ei lasketa mukaan.*

- 1 Kyllä
 2 Ei → Siirry kysymykseen 28.

27. Entä asuuko kanssasi alle 7-vuotiaita lapsia? *Sisaruksia tai heihin verrattavia ei lasketa mukaan.*

- 1 Kyllä
 2 Ei

28. Onko sinulla tai puolisollassi alle 18-vuotiaita lapsia, jotka asuvat ainakin osan aikaa muualla kuin sinun luonasi?

- 1 Kyllä
 2 Ei → Siirry kysymykseen 31.

29. Asuvatko lapset:

- 1 aina muualla
 2 lyhyitä aikoja sinun luonasi
 3 lyhyitä aikoja muualla kuin sinun luonasi
 4 suunnilleen yhtä paljon sinun luonasi ja muualla

30. Kuinka usein tapaavat osan aikaa tai aina muualla kuin sinun luonasi asuvia alle 18-vuotiaita lapsia?

- 1 Lähes päivittäin
2 Vähintään kerran viikossa
3 Vähintään kerran kuukaudessa
4 Muutaman kerran vuodessa
5 Harvemmin kuin kerran vuodessa
6 En koskaan

31. Onko sinulla tai puolisolasi yli 18-vuotiaita lapsia, jotka eivät asu sinun luonasi?

- 1 Kyllä
2 Ei → Siirry kysymykseen 34.

32. Kuinka usein tapaavat osan aikaa tai aina muualla kuin sinun luonasi asuvia yli 18-vuotiaita lapsia?

- 1 Lähes päivittäin
2 Vähintään kerran viikossa
3 Vähintään kerran kuukaudessa
4 Muutaman kerran vuodessa
5 Harvemmin kuin kerran vuodessa
6 En koskaan

33. Kuinka usein olet puhelin- tai verkkoyhteydessä heihin?

Verkkoyhteydellä tarkoitetaan kaikkea sitä, miten pidetään yhteyttä toisiin ihmisiin kännykällä, älypuhelimella, tabletilla tai tietokoneella.

- 1 Lähes päivittäin
2 Vähintään kerran viikossa
3 Vähintään kerran kuukaudessa
4 Muutaman kerran vuodessa
5 Harvemmin kuin kerran vuodessa
6 En koskaan

Sosiaaliset suhteet

34. Onko sinulla muualla kuin sinun luonasi asuvia vanhempia?

- 1 Kyllä
2 Ei → Siirry kysymykseen 37.

35. Kuinka usein tapaavat muualla asuvia vanhempiasi?

- 1 Lähes päivittäin
2 Vähintään kerran viikossa
3 Vähintään kerran kuukaudessa
4 Muutaman kerran vuodessa
5 Harvemmin kuin kerran vuodessa
6 En koskaan

36. Kuinka usein olet puhelin- tai verkkoyhteydessä heihin?

Verkkoyhteydellä tarkoitetaan kaikkea sitä, miten pidetään yhteyttä toisiin ihmisiin kännykällä, älypuhelimella, tabletilla tai tietokoneella.

- 1 Lähes päivittäin
2 Vähintään kerran viikossa
3 Vähintään kerran kuukaudessa
4 Muutaman kerran vuodessa
5 Harvemmin kuin kerran vuodessa
6 En koskaan

37. Onko sinulla sisaruksia, jotka asuvat muualla kuin sinun luonasi?

- 1 Kyllä
 2 Ei → Siirry kysymykseen 40.

38. Kuinka usein tapaat muualla asuvia sisaruksiasi?

Vastaa siitä sisaruksista, jota tapaavat eniten.

- 1 Lähes päivittäin
 2 Vähintään kerran viikossa
 3 Vähintään kerran kuukaudessa
 4 Muutaman kerran vuodessa
 5 Harvemmin kuin kerran vuodessa
 6 En koskaan

39. Kuinka usein olet puhelin- tai verkkoyhteydessä heihin?

Verkkoyhteydellä tarkoitetaan kaikkea sitä, miten pidetään yhteyttä toisiin ihmisiin kännykällä, älypuhelimella, tabletilla tai tietokoneella. Vastaa siitä sisaruksista, jota tapaavat eniten.

- 1 Lähes päivittäin
 2 Vähintään kerran viikossa
 3 Vähintään kerran kuukaudessa
 4 Muutaman kerran vuodessa
 5 Harvemmin kuin kerran vuodessa
 6 En koskaan

40. Arvioi, kuinka moneen muualla asuvaan perheenjäsenen, sukulaiseen tai heihin verrattavaan pidät suhteellisen säännöllisesti yhteyttä?

- 1 En pidä yhteyttä sukulaisiin tai heihin verrattaviin
 2 1–2 sukulaiseen
 3 3–5 sukulaiseen
 4 6–10 sukulaiseen
 5 11–20 sukulaiseen
 6 Yli 20 sukulaiseen
 7 Minulla ei ole sukulaisia tai heihin verrattavia

41. Kuinka usein vietät vapaa-aikaa yhdessä jonkun naapurin kanssa?

- 1 Lähes päivittäin
 2 Suunnilleen joka viikko
 3 Suunnilleen joka kuukausi
 4 Muutaman kerran vuodessa
 5 Harvemmin kuin kerran vuodessa
 6 En koskaan
 7 Minulla ei ole naapureita

42. Kuinka usein vietät vapaa-aikaa yhdessä työkavereiden kanssa?

- 1 Lähes päivittäin
 2 Suunnilleen joka viikko
 3 Suunnilleen joka kuukausi
 4 Muutaman kerran vuodessa
 5 Harvemmin kuin kerran vuodessa
 6 En koskaan
 7 Minulla ei ole työkavereita
 8 En käy ansiotyössä

43. Kuinka moneen ystävään tai tuttavaan pidät yhteyttä suhteellisen säännöllisesti?

Tässä tarkoitetaan toiseen kotitalouteen kuuluvia henkilöitä.

- 1 En pidä yhteyttä kehenkään → Siirry kysymykseen 46.
 2 1–2 ystävään tai tuttavaan
 3 3–5 ystävään tai tuttavaan
 4 6–10 ystävään tai tuttavaan
 5 Yli 10 ystävään tai tuttavaan

44. Kuinka usein tapaat ystäviäsi?

- 1 Lähes päivittäin
 2 Suunnilleen joka viikko
 3 Suunnilleen joka kuukausi
 4 Muutaman kerran vuodessa
 5 Harvemmin kuin kerran vuodessa
 6 En koskaan

45. Kuinka usein olet puhelin- tai verkkoyhteydessä heihin? *Verkkoyhteydellä tarkoitetaan kaikkea sitä, miten pidetään yhteyttä toisiin ihmisiin kännykällä, älypuhelimella, tabletilla tai tietokoneella.*

- 1 Lähes päivittäin
 2 Suunnilleen joka viikko
 3 Suunnilleen joka kuukausi
 4 Muutaman kerran vuodessa
 5 Harvemmin kuin kerran vuodessa
 6 En koskaan

Tieto- ja viestintäteknikka

46. Merkitse rastilla, mitä seuraavista laitteista käytät.

Tarkoitetaan vapaa-ajan tarkoituksiin käytettäviä laitteita, myös työnantajan tarjoamia.

- 1 Televisio
 2 Tietokone (pöytäkone tai kannettava)
 3 Tablettitietokone (iPad tai Samsung Galaxy Tab tms.)
 4 Älypuhelin
 5 Pelikonsoli (esim. Playstation, Xbox, Wii)
 6 En käytä mitään

47. Onko kotonasi internet-yhteys *Lasketaan myös mobiiliyhteys.*

- 1 Kyllä
 2 Ei
 3 En osaa sanoa

48. Missä tai miten käytät internetiä tai älypuhelinsovelluksia? *Internetin käyttöä on myös esim. Iltasanomien lukeminen älypuhelimella tai Yle Areenan katsominen älytelevisiolla. Merkitse vastauksesi rastittamalla kaikki sopivat vaihtoehdot.*

- 1 Kotona
 2 Toisessa kotitaloudessa (kylässä)
 3 Työpaikalla
 4 Koulussa tai muussa opiskelupaikassa
 5 Kirjastossa
 6 Kävellessä, juostessa tai muuten liikkuessu
 7 Kulkuvälineissä (henkilöautossa, bussissa, junassa)
 8 Kulkuvälinettä tai palvelua odottaessa (pysäkillä, asemalla, lääkärin odotustilassa)
 9 Jossain muualla → Missä? _____
 10 En käytä internetiä → Siirry kysymykseen 60.

49. Onko sinulla ystäviä, joihin tutustuit internetin välityksellä?

- 1 Kyllä
2 Ei

50. Mitä seuraavista sisällöistä olet katsonut, luenut tai kuunnellut internetissä?

Merkitse vastauksesi rastittamalla kaikki sopivat vaihtoehdot.

- 1 Uutisia
2 Blogikirjoituksia
3 Televisio-ohjelmia tai elokuvia
4 Radio-ohjelmia
5 YouTube- tai muita videoita
6 Podcasteja
7 Valokuvia
8 Musiikkia
9 Sanomalehtisisältöä
10 Aikakauslehtisisältöä
11 Verkkokauppoja tai tuotteita ja palveluita esitteleviä sivuja
12 Jotain muuta → Mitä? _____

51. Internetissä voi jakaa sisältöjä ja linkkejä niihin. Internetistä löydettyjä sisältöjä jaetaan mm. sosiaalisessa mediassa, kuten yhteisöpalveluissa, keskustelufoorumeilla, pikaviestipalveluissa (esim. WhatsAppissa) tai blogeissa.

Oletko viimeksi kuluneiden 6 kuukauden aikana lähettänyt internet-linkin sähköpostilla tai jakanut linkkejä tai muuta sisältöä keskustelufoorumeilla, pikaviestit- tai muussa sosiaalisen median palvelussa (esim. WhatsApp, Facebook)?

- 1 Kyllä
2 En → Siirry kysymykseen 53.

52. Mitä seuraavista olet viimeksi kuluneiden 6 kuukauden aikana jakanut internetissä?

Merkitse vastauksesi rastittamalla kaikki sopivat vaihtoehdot.

- 1 Uutisia
2 Blogikirjoituksia
3 Televisio-ohjelmia tai elokuvia
4 Radio-ohjelmia
5 YouTube- tai muita videoita
6 Podcasteja
7 Valokuvia
8 Musiikkia
9 Sanomalehtisisältöä
10 Aikakauslehtisisältöä
11 Verkkokauppoja tai tuotteita ja palveluita esitteleviä sivuja
12 Jotain muuta → Mitä? _____

53. Kuinka usein olet katsonut tai luenut muiden jakamia sisältöjä tai linkkejä?

- 1 Päivittäin
2 Viikoittain
3 1–3 kertaa kuukaudessa
4 Harvemmin
5 En koskaan

54. Mitä näistä sosiaalisen median palveluista käytät?

Merkitse vastauksesi rastiittamalla kaikki sopivat vaihtoehdot.

- 1 Facebook
- 2 Twitter
- 3 LinkedIn
- 4 Pinterest
- 5 Instagram
- 6 Messenger
- 7 WhatsApp
- 8 Snapchat
- 9 Periscope
- 10 Jotain muuta → Mitä? _____
- 11 En käytä mitään → Siirry kysymykseen 57.

---

55. Miten usein seuraat eniten käyttämäsi sosiaalisen median palvelua?

- 1 Jatkuvasti
- 2 Muutaman kerran päivässä
- 3 Päivittäin tai lähes päivittäin
- 4 Ainakin kerran viikossa
- 5 Harvemmin kuin kerran viikossa

---

56. Entä mihin sosiaalisen median käyttösi liittyy?

Merkitse vastauksesi rastiittamalla kaikki sopivat vaihtoehdot.

- 1 Työhön tai ammattiin
- 2 Opiskeluun
- 3 Yhdistys- ja ryhmätoimintaan
- 4 Vertaistukeen
- 5 Poliittikaan tai muihin yhteiskunnallisiin asioihin
- 6 Harrastuksiin
- 7 Sukulais- tai perhesuhteisiin
- 8 Ystävyyteen tai tuttavuuteen
- 9 Faniverkoston tai fanisivustoon, esimerkiksi urheilun, musiikin, scifin, televisiosarjan tms.
- 10 Osallistumiseen verkossa syntyneisiin tempauksiin tai kannanottoihin
- 11 Muihin kiinnostuksen kohteisiin → Mihin? _____

Pelaaminen

57. Kuinka usein pelaat seuraavia pelejä? Vastaa jokaiselle riville.

Merkitse vastauksesi rastilla tyhjään kenttään numeron oikealle puolelle.

	En ole pelannut lainkaan	Päivittäin	Joka viikko	Vähintään kerran kuukaudessa	Vähintään 3 kertaa vuodessa	Vähintään kerran vuodessa	Harvemmin kuin kerran vuodessa
a) Liverpoolipelejä eli larppausta	1 ☐	2 ☐	3 ☐	4 ☐	5 ☐	6 ☐	7 ☐
b) Verkossa pelattavia roolipelejä	1 ☐	2 ☐	3 ☐	4 ☐	5 ☐	6 ☐	7 ☐
c) Konsolipelejä (esim. Minecraft, Singstar)	1 ☐	2 ☐	3 ☐	4 ☐	5 ☐	6 ☐	7 ☐
d) Yksin pelattavia tietokonepelejä, kuten pasianssi tai The Sims	1 ☐	2 ☐	3 ☐	4 ☐	5 ☐	6 ☐	7 ☐
e) Internet-selaimessa pelattavia pelejä, kuten Älypää	1 ☐	2 ☐	3 ☐	4 ☐	5 ☐	6 ☐	7 ☐
f) Monen pelaajan verkkopelejä (esim. World of Warcraft)	1 ☐	2 ☐	3 ☐	4 ☐	5 ☐	6 ☐	7 ☐
g) Mobiili- ja tabletilaitteilla pelattavia pelejä (esim. Pokémon Go, Hay Day, Clash Royale)	1 ☐	2 ☐	3 ☐	4 ☐	5 ☐	6 ☐	7 ☐
h) Verkkorahapelejä (esim. nettipokeri, vedonlyönti)	1 ☐	2 ☐	3 ☐	4 ☐	5 ☐	6 ☐	7 ☐
i) Oppimispelejä (esim. matematiikka- tai lukutaitopelit)	1 ☐	2 ☐	3 ☐	4 ☐	5 ☐	6 ☐	7 ☐

58. Oletko vapaa-ajalla harrastanut kilpelaamista (eSports)?

- 1 Kyllä
2 En

59. Oletko antanut palautetta pelin toimivuudesta tai ollut muuten kehittämässä jotain peliä?

- 1 Kyllä
2 En

Televisio-ohjelmien katselu

60. Kuinka usein katsot tv-ohjelmia tai netti-tv:tä?

- 1 Päivittäin
2 Useana päivänä viikossa
3 Kerran, pari viikossa
4 1–3 kertaa kuukaudessa
5 Harvemmin
6 En katso lainkaan tv-ohjelmia tai netti-tv:tä → Siirry kysymykseen 64.

61. Mikä seuraavista kuvaa parhaiten perheesi tv-ohjelmien katsomistapoja eri laitteilla?

- 1 Katsomme tv-ohjelmia yleensä yhdessä
2 Kukin katsoo tv-ohjelmia yleensä yksin
3 Tv-ohjelmia katsotaan yhtä usein yhdessä kuin yksin
4 Asun yksin

62. Valitse rastilla alla olevista kaikki ne kanavat tai palvelut, joita useimmiten katsot.

1 ☐	Yle TV1	11 ☐	Kutonen
2 ☐	Yle TV2	12 ☐	FOX
3 ☐	MTV3	13 ☐	AVA
4 ☐	Nelonen	14 ☐	National Geographic
5 ☐	Yle Fem	15 ☐	Yle Areena
6 ☐	Sub	16 ☐	Katsomo
7 ☐	Yle Teema	17 ☐	Ruutu
8 ☐	Liv	18 ☐	HBO Nordic
9 ☐	Jim	19 ☐	Netflix
10 ☐	TV5 (Tv Viisi)	20 ☐	Jokin muu kanava tai palvelu → Mikä? _____

63. Mitä seuraavia tv-ohjelmia olet katsanut keskittyneesti viimeksi kuluneiden 12 kuukauden aikana?

Merkitse vastauksesi rastittamalla kaikki sopivat vaihtoehdot.

1 ☐	Kotimaista elokuvaa	10 ☐	Uutisia
2 ☐	Ulkomaista elokuvaa	11 ☐	Ajankohtaiskeskustelua tai muuta ajankohtaisohjelmaa
3 ☐	Kotimaista televisiosarjaa	12 ☐	Asia- tai dokumenttiohjelmaa
4 ☐	Ulkomaista televisiosarjaa	13 ☐	Tosi-tv -ohjelmaa
5 ☐	Musiikkiohjelmaa	14 ☐	Huumori- tai muuta viihdeohjelmaa
6 ☐	Urheilua	15 ☐	Ruokaohjelmaa
7 ☐	Uskonnollista tai hartausohjelmaa	16 ☐	Sisustus- tai remonttiohjelmaa
8 ☐	Taide- tai kulttuuriohjelmaa	17 ☐	Lastenohjelmaa
9 ☐	Luonto-ohjelmaa	18 ☐	Jotain muuta → Mitä? _____

Radion kuuntelu

64. Kuinka usein kuuntelet radiota?

Tarkoitetaan radio-ohjelmien kuuntelua mistä tahansa laitteesta tai mediayhtiöiden verkkopalvelusta (radio, älypuhelin, tietokone jne.).

1 ☐	Päivittäin
2 ☐	Useana päivänä viikossa
3 ☐	Kerran viikossa
4 ☐	1–3 kertaa kuukaudessa
5 ☐	Harvemmin
6 ☐	En koskaan → Siirry kysymykseen 69.

65. Mitä kuuntelet radiosta? Merkitse vastauksesi rastittamalla kaikki sopivat vaihtoehdot.

1 ☐	Musiikkia
2 ☐	Kulttuuriohjelmia
3 ☐	Huumoriohjelmia
4 ☐	Uutisia
5 ☐	Puheohjelmia
6 ☐	Jumalanpalveluksia tai muuta uskonnollista ohjelmaa
7 ☐	Urheilua
8 ☐	Jotain muuta → Mitä? _____

66. Mikä seuraavista on tavallisin radionkuuntelutapasi?

1 ☐	Kuuntelen säännöllisesti pitkin päivää
2 ☐	Kuuntelen vain tietyissä tilanteissa päivän aikana, herätessä, aamiaisella, työ- tai koulumatkalla, työssä jne.
3 ☐	Kuuntelen radiota edellistä harvemmissä, valikoiduissa tilanteissa

67. Miten tavallisesti kuuntelet radiota?

- 1 Taustäänenä
 2 Taustäänenä ja ajoittain keskittyneesti
 3 Useimmiten keskittyneesti
 4 Aina keskittyneesti
 5 Jotenkin muuten

68. Millä laitteella kuuntelet radio-ohjelmia? *Merkitse vastauksesi rastiittamalla kaikki sopivat vaihtoehdot.*

- 1 Perinteisellä radiolla (myös autoradio)
 2 Matka- tai älypuhelimella
 3 Televisiosta
 4 Tietokoneella
 5 Tabletilla
 6 Jollain muulla laitteella

Musiikin kuuntelu**69. Kuinka usein kuuntelet musiikkia?**

- 1 Päivittäin
 2 Useana päivänä viikossa
 3 Kerran viikossa
 4 1–3 kertaa kuukaudessa
 5 Harvemmin
 6 En koskaan → Siirry kysymyseen 75.

70. Millaista musiikkia kuuntelet?*Merkitse vastauksesi rastiittamalla kaikki sopivat vaihtoehdot.*

- 1 Klassista musiikkia (orkesteri-, kamari-, ooppera-, lied)
 2 Uutta taidemusiikkia, ns. nykymusiikkia, kuten Saariaho, Lindberg
 3 Hengellistä musiikkia
 4 Etnomusiikkia /kansanmusiikkia /maailmanmusiikkia
 5 Jazzia
 6 Funkia, reggaeta, soulia, bluesia
 7 Rappia, poprappia, hiphopia
 8 Heavy metalia tai muuta metallimusiikkia
 9 Elektronista tanssimusiikkia (EDM), kuten teknoa, drum'n'bassea, housea tai hard dancea
 10 Pop-musiikkia
 11 Rockia tai punkia
 12 Suomalaista iskelmämusiikkia
 13 Ulkomaista viihde- tai iskelmämusiikkia
 14 Jotain muuta musiikkia → Mitä? _____

Jos rastiit edellä kohdat 10 (pop-musiikki) tai 11 (rock tai punk), vastaa myös kysymyseen 71.**71. Kuunteletko suomalaista vai ulkomaista pop- tai rock-musiikkia?**

- 1 Vain suomipopppia tai –rockia
 2 Vain ulkomaista popppia tai rockia
 3 Sekä suomalaista että ulkomaista pop- tai rock-musiikkia

72. Mistä kuuntelet musiikkia?

Merkitse vastauksesi rastiittamalla kaikki sopivat vaihtoehdot.

- 1 CD- levyiltä tai kaseteilta
2 LP-levyiltä
3 Tietokoneelta, tabletilta, puhelimesta tai MP3-soittimelta
4 Radiosta
5 YouTubesta
6 Musiikin suoratoistopalvelusta, kuten Spotify, Deezer, Apple Music, Google Play
7 Muualta → Mistä? _____

73. Minkälaista musiikkia kuuntelet mieluiten? Esimerkiksi musiikkilaji, mielisäveltäjä, mielisäntytjä

74. Minkälaisesta musiikista tai musiikkilajista et lainkaan pidä?

Lehtien lukeminen

75. Kuinka usein luet sanoma- tai iltapäivälehtiä?

Tässä tarkoitetaan sekä paperi- että verkkolehtiä ja ilmaiseksi jaettavia sanomalehtiä, kuten Metroa.

- 1 Päivittäin
2 Useana päivänä viikossa
3 Kerran viikossa
4 1–3 kertaa kuukaudessa
5 Harvemmin
6 En koskaan

76. Kuinka usein luet aikakauslehtiä?

Tarkoitetaan sekä paperi- että verkkolehtiä. Aikakauslehtiä ovat mm. naisten- ja perhelehdet, asiakaslehdet, ammattilehdet jne.

- 1 Päivittäin
2 Vähintään kerran viikossa
3 Vähintään kerran kuukaudessa
4 Vähintään 6 kertaa vuodessa
5 Vähintään 3 kertaa vuodessa
6 Vähintään kerran vuodessa
7 Harvemmin kuin kerran vuodessa
8 En koskaan

77. Kuinka usein luet sarjakuvalehtiä, -kirjoja tai -albumeita? Ei tarkoiteta sanomalehdissä julkaistuja sarjakuvia.

- 1 Päivittäin
2 Vähintään kerran viikossa
3 Vähintään kerran kuukaudessa
4 Vähintään 6 kertaa vuodessa
5 Vähintään 3 kertaa vuodessa
6 Vähintään kerran vuodessa
7 Harvemmin kuin kerran vuodessa
8 En koskaan

Kirjojen lukeminen

78. Milloin olet viimeksi lukenut alla lueteltuja kirjoja? Vastaa jokaiselle riville.

Merkitse vastauksesi rastilla tyhjiin kenttään numeron oikealle puolelle.

	Viimeisen puolen vuoden aikana	Yli puoli vuotta sitten, mutta alle vuosi sitten	Yli vuosi sitten	En koskaan
a) Muistelmia tai elämäkertoja	1	2	3	4
b) Fantasia- tai scifikirjoja	1	2	3	4
c) Jännitys- tai salapoliisiromaaneja	1	2	3	4
d) Sota-aiheisia kirjoja	1	2	3	4
e) Rakkausromaaneja (myös historiallisia)	1	2	3	4
f) Muita romaaneja	1	2	3	4
g) Lasten ja nuorten kirjoja	1	2	3	4
h) Novelli-, runo- tai aforismikokoelmia (mietelmiä)	1	2	3	4
i) Yhteiskunnallisia tai mielipidekirjoja	1	2	3	4
j) Uskonnollisia tai hartauskirjoja	1	2	3	4
k) Urheiluun tai liikuntaan liittyviä kirjoja	1	2	3	4
l) Terveysteen tai elämäntaitoon liittyviä kirjoja	1	2	3	4
m) Ruokaan, ruoanlaittoon tai ravintoon liittyviä kirjoja	1	2	3	4
n) Työhön tai opiskeluun liittyviä kirjoja (vapaaehtoisesti)	1	2	3	4
o) Muita kirjoja → Mitä?	1	2	3	4

79. Kuinka montaa kirjaa arvioit lukeneesi yhteensä viimeksi kuluneiden 6 kuukauden aikana?

Älä laske mukaan lapsille lukemiasi kirjoja tai pakollisia koulukirjoja.

- 1 1–2 kirjaa
 2 3–5 kirjaa
 3 6–9 kirjaa
 4 10–14 kirjaa
 5 15–19 kirjaa
 6 20–29 kirjaa
 7 Yli 30 kirjaa
 8 En yhtään

80. Mitä kirjoja enimmäkseen luet? Tarkoitetaan kaunokirjallisuutta.

- 1 Kotimaisten kirjailijoiden kirjoja
 2 Ulkomaisten kirjailijoiden kirjoja
 3 Yhtä paljon kotimaisten ja ulkomaisten kirjailijoiden kirjoja
 4 En lue kaunokirjallisuutta

81. Luetko enemmän naisten vai miesten kirjoittamia kirjoja? Tarkoitetaan kaunokirjallisuutta.

- 1 Enimmäkseen naisten kirjoittamia kirjoja
 2 Enimmäkseen miesten kirjoittamia kirjoja
 3 Kumpiakin yhtä paljon
 4 En lue kaunokirjallisuutta

82. Oletko lukenut kirjoja verkossa tai sähköisesti?

- 1 Kyllä
 2 En → Siirry kysymykseen 84.

83. Minkä laitteen avulla luet sähköisiä kirjoja?

Merkitse vastauksesi rastiittamalla kaikki sopivat vaihtoehdot.

- 1 Tietokoneella
2 Älypuhelimella
3 Tabletilla (esim. iPad)
4 Lukulaitteella (esim. Kindle)

84. Kuinka usein sinulla on tapana lukea perheesi lapsille kirjoja ääneen?

- 1 Päivittäin
2 Muutamia kertoja viikossa
3 Noin kerran viikossa
4 Vähintään kerran kuukaudessa
5 Harvemmin kuin kerran kuukaudessa
6 Ei koskaan
7 Vaikea sanoa kuinka usein
8 Perheessäni ei ole lapsia

Kirjasto

85. Milloin olet käynyt kirjastossa viimeksi?

- 1 Viimeisen puolen vuoden aikana
2 Yli puoli vuotta sitten, mutta alle vuosi sitten
3 Yli vuosi sitten
4 En ole koskaan käynyt kirjastossa → Siirry kysymykseen 88.

86. Kuinka monta kertaa arvioit käyneesi yhteensä kirjastossa viimeksi kuluneiden 6 kuukauden aikana?

- 1 1–2 kertaa
2 3–5 kertaa
3 6–9 kertaa
4 10–19 kertaa
5 20–29 kertaa
6 30–39 kertaa
7 Yli 40 kertaa

87. Mitä seuraavista asioista olet tehnyt kirjastossa viimeksi kuluneiden 12 kuukauden aikana?

Merkitse vastauksesi rastiittamalla kaikki sopivat vaihtoehdot.

- 1 Lainannut kirjoja
2 Lainannut lehtiä, elokuvia, musiikkia tai jotain muuta
3 Käynyt lukemassa sanoma-, aikakaus- tai sarjakuvalehtiä
4 Käynyt lukemassa kirjoja
5 Käynyt kuuntelemassa musiikkia
6 Käyttänyt internetiä
7 Osallistunut laite- tai muuhun opastukseen
8 Osallistunut tapahtumiin, kerhoihin tai ryhmiin
9 Osallistunut lapsille/lapsiperheille tarkoitettuun toimintaan
10 Tavannut tuttuja
11 Tein jotain muuta

Luova toiminta
----

88. Mitä soittoharrastuksia sinulla on nykyisin?*Merkitse vastauksesi rastittamalla kaikki sopivat vaihtoehdot.*

- 1 Soitan soitinta
 2 Kuulun orkesteriin, yhtyeeseen tai bändiin
 3 Harrastan soittamista musiikkikoulussa, musiikkiopistossa tai konservatoriossa
 4 Minulla ei ole soittoharrastusta → Siirry kysymykseen 90.

89. Mitä soitinta tai soittimia soitat? Merkitse vastauksesi rastittamalla kaikki sopivat vaihtoehdot.

- 1 Pianoa tai muuta kosketinsoitinta
 2 Kitaraa tai muuta kieli soitinta
 3 Viulua tai muuta jousisoitinta
 4 Haitaria (harmonikkaa)
 5 Kanteletta
 6 Trumpettia tai muuta puhallinsoitinta
 7 Rumpuja tai muuta lyömäsoitinta
 8 Jotain muuta soitinta → Mitä? _____

90. Mitä seuraavista harrastat nykyisin?*Merkitse vastauksesi rastittamalla kaikki sopivat vaihtoehdot.*

- 1 Laulamista ottamalla laulutunteja tai kuulumalla kuoroon, lauluryhmään tai yhtyeeseen
 2 Sävellän itse musiikkia/teen itse omia kappaleita
 3 Teen tai muokkaan musiikkia tietokoneella tai tabletilla
 4 Piirrän tai maalaan (ml. posliininmaalaus)
 5 Kuvanveistoa, savitöitä, metallinpakotusta tai muita kuvataiteita
 6 En mitään näistä

91. Harrastatko piirtämistä tai maalaamista ryhmässä ohjaajan opastuksella?

- 1 Kyllä
 2 En

92. Harrastatko kuvanveistoa, savitöitä, metallinpakotusta tai muita kuvataiteita ryhmässä ohjaajan opastuksella?

- 1 Kyllä
 2 En

93. Mitä seuraavia kädentaitoja harrastat?*Merkitse vastauksesi rastittamalla kaikki sopivat vaihtoehdot.*

- 1 Huonekalujen rakentamista, korjausta/entisöintiä tai muita puutöitä
 2 Radioiden, elektroniikka- tai tietoteknisten laitteiden, soittimien, autojen tai muiden koneiden rakentamista tai korjausta
 3 Kankaiden, ryijyjen tai mattojen kutomista
 4 Vaatteiden ompelua
 5 Neulomista, virkkausta, nypläystä, korusompelua tms.
 6 Muita kädentaitoja → Mitä? _____
 7 En mitään näistä

94. Kirjoitatko nykyisin jotakin seuraavista?*Merkitse vastauksesi rastittamalla kaikki sopivat vaihtoehdot.*

- 1 Runoja, novelleja, romaania tms.
 2 Päiväkirjaa
 3 Blogia/blogeja
 4 Perinteisiä kirjeitä
 5 En mitään näistä

95. Harrastatko nykyisin jotakin seuraavista?

Merkitse vastauksesi rastiittamalla kaikki sopivat vaihtoehdot.

- 1 Näyttelemistä jossain ryhmässä tai harrastajateatterissa
 2 Runonlausuntaa
 3 Valokuvausta
 4 Videokuvausta
 5 En mitään näistä

96. Harrastatko nykyisin jotakin seuraavista tanssilajeista?

Merkitse vastauksesi rastiittamalla kaikki sopivat vaihtoehdot.

- 1 Klassista balettia
 2 Nykytanssia (esim. lyrical jazz)
 3 Kilpatanssia
 4 Etnisiä tansseja kuten salsaa, itämaista tanssia, afrotanssia
 5 Suomalaisia kansantansseja
 6 Pari- eli seurataanssia (lavatansseja)
 7 Show- tai street-tanssia
 8 En harrasta tanssia

Liikunta

97. Miten usein harrastat liikuntaa? Vastaa molemmille riveille.

Merkitse vastauksesi rastiilla tyhjään kenttään numeron oikealle puolelle.

	5 päivänä viikossa tai useammin	4 päivänä viikossa	3 päivänä viikossa	2 päivänä viikossa	Noin kerran viikossa	Vähintään kerran kuukau- dessa	Vähintään kerran vuodessa	En lainkaan
a) Kesäisinä kuukausina?	1 ☐	2 ☐	3 ☐	4 ☐	5 ☐	6 ☐	7 ☐	8 ☐
b) Talvisina kuukausina?	1 ☐	2 ☐	3 ☐	4 ☐	5 ☐	6 ☐	7 ☐	8 ☐

Jos harrastat mitä tahansa liikuntaa vähintään kerran viikossa, eli vastasit edellisessä 1 - 5, niin vastaa myös kysymyksiin 98–102.

Muussa tapauksessa siirry kysymykseen 103.

98. Mitä seuraavista liikuntalajeista olet harrastanut säännöllisesti noin kerran viikossa vähintään muutaman kuukauden ajan viimeksi kuluneiden 12 kuukauden aikana?

Merkitse vastauksesi rastittamalla kaikki sopivat vaihtoehdot.

- 1 Juoksulenkkeilyä
 2 Sauvakävelyä
 3 Muuta kävelylenkkeilyä
 4 Uintia tai vesijuoksua ja vesiliikuntaa
 5 Pyöräilyä (ml. maasto-, bmx- ym. pyöräilylajit)
 6 Kotona tehtävää harjoittelua (jumppaa, voimaharjoittelua jne.)
 7 Kuntosaliharjoittelua (ml. ulkokuntolaitteet) tai voimailulajeja (esim. painonnosto, fitnesslajit)
 8 Ohjattua jumppaa (esim. pilatesta, naisvoimistelua, cheerleadingia) jossakin seurassa tai ryhmässä
 9 Budolajeja (judo, karate, aikido, taekwondo, jiu-jitsu jne.)
 10 Joogaa, taji'ita tai vastaavaa
 11 Nyrkkeilyä, painia
 12 Jalkapalloa tai futsalia
 13 Pesäpalloa
 14 Lentopalloa tai koripalloa (ml. beachvolley, katukoris)
 15 Sulkapalloa, tennistä tai squashia
 16 Sählyä/salibandya
 17 Golfia
 18 Keilaamista
 19 Jotain yleisurheilulajia
 20 Purjelautailua, soutua tai melontaa, sup-lautailua
 21 Skeittausta
 22 Rullaluistelua tai rullahiihtoa
 23 Kipeilylajeja (ml. boulderointi, parkour)
 24 Suunnistusta (ml. pyöräsuunnistus, geokätköily)
 25 Maastohiihtoa (myös ampumahiihto ja hiihtosuunnistus)
 26 Laskettelua tai lumilautailua
 27 Jääkiekkoa, jää- tai kaukalopalloa (ml. ringette, rullalätkä)
 28 Luistelua (ml. retkiluistelu)
 29 Laitesukellusta
 30 Purje- tai muuta lentämistä, laskuvarjohyppyä, riippuliittoa tms.
 31 Ratsastusta
 32 Moottoriurheilua (ml. moottorikelkkailu)
 33 Jousiamuntaa tai muuta urheiluammuntaa (tuliaseella tai laseraseella)
 34 Jotakin muuta liikunnan tai urheilun muotoa → Mitä? _____

99. Entä mitä liikuntalajeja harrastit satunnaisesti tai vain kokeilit viimeksi kuluneiden 12 kuukauden aikana?

Kirjoita vastauksesi tähän tai jos et ole harrastanut mitään satunnaisesti, merkitse rasti kohtaan "En ole harrastanut mitään liikuntaa satunnaisesti viimeksi kuluneiden 12 kuukauden aikana".

- 0 En ole harrastanut mitään liikuntaa satunnaisesti viimeksi kuluneiden 12 kuukauden aikana

100. Oletko käyttänyt liikunnan tukena elektronisia välineitä tai sovelluksia, esimerkiksi syke- tai aktiivisuusmittari, Sports Tracker, HeiaHeia, polkupyörän ajotietokone?

- 1 Kyllä
 2 En

101. Kenen kanssa olet 12 viime kuukauden aikana harrastanut liikuntaa tai urheilua?

Merkitse vastauksesi rastiittamalla kaikki sopivat vaihtoehdot.

- 1 Puolison kanssa
- 2 Vakituisen seurustelukumppanin / poika- tai tyttöystävän kanssa
- 3 Kotonani asuvien alle 18-vuotiaiden lasten kanssa
- 4 Muualla asuvien omien tai puolison alle 18-vuotiaiden lasten kanssa
- 5 Kanssani asuvan äidin ja/tai isän kanssa
- 6 Muualla asuvan äidin ja/tai isän kanssa
- 7 Muiden perheenjäsenten tai sukulaisten kanssa
- 8 Ystävien, kavereiden tai tuttavien kanssa
- 9 Työkavereiden kanssa
- 10 Valmentajan ja/tai joukkuekavereiden tai muun liikuntaryhmän kanssa
- 11 Olen liikkunut yksin

Urheilukilpailut

102. Oletko viimeksi kuluneiden 12 kuukauden aikana osallistunut osanottajana seuraaviin tapahtumiin?

Merkitse vastauksesi rastiittamalla kaikki sopivat vaihtoehdot.

- 1 Urheilukilpailuihin tai joukkuepelisarjoihin
- 2 Urheilun ja liikunnan suur tapahtumiin (esim. Naisten kymppi, voimistelujuhlat, Helsinki Cup)
- 3 Maratoniin tai pitkäkestoisiin juoksu-, hiihto-, pyöräily- ym. tapahtumiin (esim. Finlandia-hiihto)
- 4 En ole osallistunut

103. Oletko viimeksi kuluneiden 12 kuukauden aikana käynyt seuraamassa paikan päällä joitakin alla mainittuja urheilukilpailuja tai -tapahtumia?

Merkitse vastauksesi rastiittamalla kaikki sopivat vaihtoehdot.

- 1 Urheilun ja liikunnan suur tapahtumia
- 2 Jalkapallo-otteluita
- 3 Yleisurheilukilpailuja
- 4 Pesäpallo-, koripallo- tai lentopallo-otteluita
- 5 Jääkiekko-otteluita
- 6 Hiihtokilpailuja tai mäkihyppykilpailuja
- 7 Moottoriurheilua
- 8 Raveja
- 9 Muita urheilukilpailuja tai liikuntatapahtumia
- 10 En ole käynyt → Siirry kysymykseen 106.

104. Kuinka monta kertaa olet yhteensä viimeksi kuluneiden 12 kuukauden aikana käynyt seuraamassa urheilukilpailuja tai -tapahtumia?

- 1 Yhden kerran
- 2 Kaksi kertaa
- 3 3–5 kertaa
- 4 6–9 kertaa
- 5 10–19 kertaa
- 6 20–29 kertaa
- 7 Yli 30 kertaa

105. Kenen kanssa olet 12 viime kuukauden aikana käynyt urheilukilpailuissa?*Merkitse vastauksesi rastittamalla kaikki sopivat vaihtoehdot.*

1	☐	Puolison kanssa
2	☐	Vakituisen seurustelukumppanin / poika- tai tyttöystävän kanssa
3	☐	Kotonasi asuvien alle 18-vuotiaiden lasten kanssa
4	☐	Muulla asuvien omien tai puolison alle 18-vuotiaiden lasten kanssa
5	☐	Kanssasi asuvan äidin ja/tai isän kanssa
6	☐	Muulla asuvan äidin ja/tai isän kanssa
7	☐	Muiden perheenjäsenten tai sukulaisten kanssa
8	☐	Ystävien, kavereiden tai tuttavien kanssa
9	☐	Työkavereiden kanssa
10	☐	Valmentajan ja/tai joukkuekavereiden tai muun liikuntaryhmän kanssa
11	☐	Olen käynyt yksin

Ulkoilu ja pelit**106. Oletko viimeksi kuluneiden 12 kuukauden aikana harrastanut joitakin alla mainituista ulkoilulajeista?***Merkitse vastauksesi rastittamalla kaikki sopivat vaihtoehdot.*

1	☐	Metsästystä
2	☐	Purjehdusta tai muuta veneilyä
3	☐	Pilkkimistä
4	☐	Kalastusta
5	☐	Marjastusta
6	☐	Sienestystä
7	☐	Lintujen tai muiden eläinten tarkkailuun liittyviä retkiä
8	☐	Erämaa- ja muita vaelluksia
9	☐	Muita luontoretkiä tai muuta luonnossa liikkumista
10	☐	Avantouintia
11	☐	Koiran, kissan ulkoiluttamista
12	☐	Muuta ulkoilua
13	☐	En ole harrastanut mitään näistä ulkoilulajeista

107. Oletko pelannut viimeksi kuluneiden 12 kuukauden aikana joitakin seuraavista peleistä?*Merkitse vastauksesi rastittamalla kaikki sopivat vaihtoehdot.*

1	☐	Shakkia
2	☐	Lautapelejä, korttipelejä tai muita seurapelejä (monopolia, tammea tms.)
3	☐	Ratkonut ristisanatehtäviä, sudokua tms.
4	☐	Tikanheittoa (ml. darts)
5	☐	Biljardia
6	☐	Minigolfia, krokettia, tms.
7	☐	Mölkkyä, petanque-peliä tai muita pihapelejä
8	☐	En ole pelannut mitään näistä peleistä

Elokuvat

108. Kuinka usein katsot elokuvia?

Tarkoitetaan elokuvien katselua missä tahansa (myös elokuvateatterissa) ja millä laitteella tahansa.

- 1 Useita kertoja viikossa
- 2 Noin kerran viikossa
- 3 Vähintään kerran kuukaudessa
- 4 Vähintään 6 kertaa vuodessa
- 5 Vähintään 3 kertaa vuodessa
- 6 Vähintään kerran vuodessa → Siirry kysymykseen 110.
- 7 Harvemmin kuin kerran vuodessa → Siirry kysymykseen 110.
- 8 En koskaan → Siirry kysymykseen 112.

109. Minkä tyyppisiä elokuvia sinulla on tapana katsoa?

Merkitse vastauksesi rastihamalla kaikki sopivat vaihtoehdot.

- 1 Toiminta-, rikos- tai sotaelokuvia
- 2 Kauhuelokuvia
- 3 Scifi- tai fantasiaelokuvia
- 4 Komedialokuvia
- 5 Ihmissuhde- tai muita draamaelokuvia
- 6 Lasten elokuvia (myös lasten piirretyt)
- 7 Dokumenttielokuvia
- 8 Lyhytelokuvia
- 9 Jotakin muuta

110. Oletko käynyt elokuvissa viimeksi kuluneiden 12 kuukauden aikana?

- 1 Kyllä
- 2 En ole käynyt viimeisten 12 kuukauden aikana → Siirry kysymykseen 112.
- 3 En ole käynyt koskaan elokuvissa → Siirry kysymykseen 112.

111. Kuinka usein käyt elokuvissa?

- 1 Useita kertoja viikossa
- 2 Noin kerran viikossa
- 3 Vähintään kerran kuukaudessa
- 4 Vähintään 6 kertaa vuodessa
- 5 Vähintään 3 kertaa vuodessa
- 6 Vähintään kerran vuodessa
- 7 Harvemmin kuin kerran vuodessa
- 8 En osaa sanoa

Kulttuuritilaisuudet

112. Oletko käynyt seuraavissa tapahtumissa?

Merkitse vastauksesi rastilla jokaiselle riville.

	En ole käynyt koskaan	Kyllä, yli vuosi sitten	Kyllä, viime 12 kk:n aikana	Kuinka monta kertaa viimeisten 12 kk:n aikana?
a) Konserteissa, keikoilla, kuuntelemassa musiikkiesityksiä	1 ☐	2 ☐	3 ☐	→ krt
b) Katsomassa teatteri-, musikaali- tai operettiesityksiä	1 ☐	2 ☐	3 ☐	→ krt
c) Seuraamassa oopperaesityksiä	1 ☐	2 ☐	3 ☐	→ krt
d) Katsomassa kansatanssiesityksiä	1 ☐	2 ☐	3 ☐	→ krt
e) Katsomassa klassista balettia	1 ☐	2 ☐	3 ☐	→ krt
f) Katsomassa modernia tanssia	1 ☐	2 ☐	3 ☐	→ krt
g) Katsomassa kilpatanssia tai muita tanssiesityksiä	1 ☐	2 ☐	3 ☐	→ krt

113. Minkälaisissa konserteissa kävit viimeksi kuluneiden 12 kuukauden aikana?

Merkitse vastauksesi rastittamalla kaikki sopivat vaihtoehdot.

- 1 Klassisen musiikin konsertissa
- 2 Uuden taidemusiikin, ns. nykymusiikin (Saariaho, Lindberg) konsertissa
- 3 Hengellisen musiikin konsertissa
- 4 Etnomusiikin/maailmanmusiikin tai suomalaisen kansanmusiikin konsertissa
- 5 Jazz-musiikin konsertissa
- 6 Funk-, reggae-, soul- tai blues-musiikin konsertissa
- 7 Rap-, poprap- tai hiphop-musiikin konsertissa
- 8 Heavy metal- tai muun metallimusiikin konsertissa
- 9 EDM, kuten tekno-, drum&base-, house- tai hard dance -musiikin konsertissa
- 10 Pop- tai rock-musiikin konsertissa
- 11 Viihde- tai iskelmämusiikin konsertissa
- 12 Lastenmusiikin konsertissa
- 13 Joulumusiikin konsertissa
- 14 Jossain muussa konsertissa
- 15 En ole käynyt konserteissa

114. Oletko käynyt suuressa ulkoilmakonsertissa, suurhallissa tai stadionilla järjestetyssä konsertissa viimeksi kuluneiden 12 kuukauden aikana?

- 1 Kyllä
- 2 En

115. Kenen kanssa olet 12 viime kuukauden aikana käynyt elokuvissa, konsertissa, teatterissa, musikaali-, operetti-, ooppera tai kansatanssiesityksissä tai katsomassa balettia, modernia tanssia, kilpatanssia tai muita tanssiesityksiä? Merkitse vastauksesi rastimalla kaikki sopivat vaihtoehdot.

- 1 Puolison kanssa
- 2 Vakituksen seurustelukumppanin / poika- tai tyttöystävän kanssa
- 3 Kotonani asuvien alle 18-vuotiaiden lasten kanssa
- 4 Muualla asuvien omien tai puolison alle 18-vuotiaiden lasten kanssa
- 5 Kanssani asuvan äidin ja/tai isän kanssa
- 6 Muualla asuvan äidin ja/tai isän kanssa
- 7 Muiden perheenjäsenten tai sukulaisten kanssa
- 8 Ystävien, kavereiden tai tuttavien kanssa
- 9 Työkavereiden kanssa
- 10 Olen käynyt yksin
- 11 En ole käynyt missään näistä tilaisuuksista

Museot ja taidenäyttelyt

116. Oletko käynyt:	En ole käynyt koskaan		Kyllä, yli vuosi sitten		Kyllä, viim. 12 kk:n aikana		Kuinka monta kertaa viim. 12 kk:n aikana?	
a) Taidemuseossa tai taidenäyttelyssä?	1		2		3		→	krt
b) Jossain muussa museossa kuin taidemuseossa?	1		2		3		→	krt

117. Kenen kanssa olet 12 viime kuukauden aikana käynyt jossakin näyttelyssä tai museossa?

Merkitse vastauksesi rastittamalla kaikki sopivat vaihtoehdot.

- 1 Puolison kanssa
- 2 Vakituisen seurustelukumppanin / tyttö- tai poikaystävän kanssa
- 3 Kotonani asuvien alle 18-vuotiaiden lasten kanssa
- 4 Muualla asuvien omien tai puolison alle 18-vuotiaiden lasten kanssa
- 5 Kanssani asuvan äidin ja/tai isän kanssa
- 6 Muualla asuvan äidin ja/tai isän kanssa
- 7 Muiden perheenjäsenten tai sukulaisten kanssa
- 8 Ystävien, kavereiden tai tuttavien kanssa
- 9 Työkavereiden kanssa
- 10 Olen käynyt yksin
- 11 En ole käynyt museossa tai taidenäyttelyssä

Tapahtumiin osallistuminen

118. Oletko viimeksi kuluneiden 12 kuukauden aikana käynyt joissakin seuraavista tapahtumista?

Merkitse vastauksesi rastittamalla kaikki tapahtumat, joissa olet käynyt.

- 1 Elokuva festivaaleilla (esim. Sodankylän elokuvajuhlat, DocPoint)
- 2 Musiikkifestivaaleilla
- 3 Tanssi- tai teatterifestivaaleilla
- 4 Monikulttuurisuuteen liittyvillä juhiilla tai festivaaleilla
- 5 Ravintolapäivässä tai pop up – ravintoloissa
- 6 Kotiseutu-, kylä- tai kaupunginosajuhlissa tai – festivaaleilla
- 7 Muilla kulttuurifestivaaleilla
- 8 Uskonnollisilla kesäjuhlilla
- 9 Kirpputorilla tai siivospäivä-tapahtumassa
- 10 Sirkuksessa
- 11 Huvipuistossa, puuhamaassa, eläinpuistossa, lemmikkieläinnäyttelyssä tms.
- 12 Kylpylässä
- 13 Messuilla tai maatalousnäyttelyissä
- 14 En ole käynyt missään mainituista tapahtumista

Uskonnollinen osallistuminen

119. Oletko käynyt viimeksi kuluneiden 12 kuukauden aikana jumalanpalveluksessa tai muissa hengellisissä tilaisuuksissa? *Tässä ei tarkoiteta pelkkiä perhejuhlia, kuten häitä tms.*

- 1 Kyllä
2 En → Siirry kysymykseen 121.

120. Kuinka usein olet viimeksi kuluneiden 12 kuukauden aikana käynyt jumalanpalveluksessa tai muissa hengellisissä tilaisuuksissa?

- 1 Useita kertoja viikossa
2 Noin kerran viikossa
3 Vähintään kerran kuukaudessa
4 Vähintään 6 kertaa vuodessa
5 Vähintään 3 kertaa vuodessa
6 Vähintään kerran vuodessa
7 Harvemmin kuin kerran vuodessa

Matkailu ja mökkeily

121. Onko perheesi käytössä auto?

- 1 Kyllä
2 Ei

122. Oletko tehnyt jotain seuraavista asioista viimeksi kuluneiden 12 kuukauden aikana?

Merkitse vastauksesi rastiittamalla kaikki sopivat vaihtoehdot.

- 1 Olen ollut kylässä tuttavien tai sukulaisten luona
2 Olen ollut omassa käytössä olevalla kesämökillä/vapaa-ajan asunnolla/ns. kakkosasunnolla
3 Olen viettänyt lomaa tuttavien tai sukulaisten luona
4 Olen matkustanut vapaa-aikana ulkomaille
5 Olen matkustanut vapaa-aikana kotimaassa
6 Olen viettänyt lomaa kotona
7 En ole tehnyt mitään näistä → Siirry kysymykseen 124.

123. Jos olet ollut omassa käytössä olevalla kesämökillä, loma-asunnolla tai ns. kakkosasunnolla, kuinka paljon yhteensä arvioit viettäneesi aikaa siellä viimeksi kuluneiden 12 kuukauden aikana?

- 1 Alle 10 vuorokautta
2 11–29 vuorokautta
3 1–3 kuukautta
4 Yli 3 kuukautta

Ravintolat ja kahvilat

124. Oletko käynyt viimeksi kuluneiden kuuden kuukauden aikana seuraavissa paikoissa?

Merkitse vastauksesi rastiittamalla kaikki sopivat vaihtoehdot.

- 1 Tanssilavoilla
2 Tanssiravintolassa illalla tai yökerhossa
3 Musiikki-klubilla (esim. rock, jazz, funk)
4 Karaokebaarissa tai ravintolassa laulamassa
5 Karaokebaarissa tai -ravintolassa kuuntelemassa
6 Ravintolassa, pubissa tai vastaavassa illalla tai viikonloppuisin syömässä
7 Ravintolassa, pubissa tai vastaavassa muuten iltaa istumassa
8 En ole käynyt missään mainituista paikoista

125. Kuinka usein sinulla on tapana käydä ravintolassa, pubissa tai vastaavassa? Työpaikkalounaita ei lasketa mukaan.

- 1 Useita kertoja viikossa
 2 Noin kerran viikossa
 3 Vähintään kerran kuukaudessa
 4 Vähintään 6 kertaa vuodessa
 5 Vähintään 3 kertaa vuodessa
 6 Vähintään kerran vuodessa
 7 Harvemmin kuin kerran vuodessa
 8 Ei koskaan

126. Kuinka usein sinulla on tapana käydä kahviloissa?

- 1 Useita kertoja viikossa
 2 Noin kerran viikossa
 3 Vähintään kerran kuukaudessa
 4 Vähintään 6 kertaa vuodessa
 5 Vähintään 3 kertaa vuodessa
 6 Vähintään kerran vuodessa
 7 Harvemmin kuin kerran vuodessa
 8 Ei koskaan

Järjestöt ja osallistuminen

127. Minkä yhdistysten, seurojen, toimikuntien, piirien, ryhmien tai vastaavien toimintaan olet osallistunut 12 viime kuukauden aikana? Ei tarvitse olla rekisteröity yhdistys. Pelkkä jäsenmaksun maksaminen ei ole osallistumista. Merkitse vastauksesi rastiin kaikilla sopivat vaihtoehdot.

- 1 Liikunnan harrastajana urheiluseuraan, liikuntajärjestöön tai – kerhoon
 2 Muissa tehtävissä, kuten valmentajana tms. urheiluseuraan, liikuntajärjestöön tai -kerhoon
 3 Ammatillisen yhdistyksen toimintaan
 4 Poliittisen puolueen, puoluepoliittisen naisjärjestön tai muun poliittisen aikuisjärjestön toimintaan
 5 Puoluepoliittiseen opiskelija- tai nuorisojärjestöön
 6 Sitoutumattomaan koululais- tai opiskelijajärjestöön
 7 Partioon tai muuhun varhaisnuorisojärjestöön
 8 Uskonnolliseen yhdistykseen, piiriin tai seurakunnan kerhoon
 9 Kulttuuri- tai taidejärjestöön tai – piiriin
 10 Sosiaali- ja terveystieteiden yhdistysten toimintaan (esim. SPR, Mannerheimin Lastensuojeluliitto, sydän- ja syöpäyhdistykset, vammaisjärjestöt)
 11 Yleisluontoiseen kansalaisjärjestöön esim. Lions, Rotary, Zonta, Soroptimistit
 12 Naisjärjestöön tai -ryhmään tai miesasiajärjestöön (paitsi puoluepoliittinen ja ammatillinen)
 13 Eläkeläisjärjestöön
 14 Maanpuolustusjärjestöihin tai – ryhmiin
 15 Koti- tai maatalousalojen neuvontajärjestöihin (esim. Martat, 4H, Maa- ja kotitalousnaiset)
 16 Luonnon- tai ympäristönsuojelu-, eläinten suojelu- tai muihin eläimiin liittyviin yhdistyksiin, ryhmiin ym
 17 Muuhun harrasteyhdistykseen, piiriin tai ryhmään (esim. kansalaisopisto)
 18 Kotiseutuyhdistyksiin, asuinalueyhdistyksiin, kylätoimikuntiin, taloyhtiöihin tms.
 19 Koulun tai muihin vanhempainyhdistyksiin tai muuhun lasten harrastuksiin liittyvään toimintaan
 20 Maahanmuuttajajärjestöön tai – ryhmään
 21 Ihmisoikeusjärjestöön tai -ryhmään, esim. Amnesty International
 22 Ystävyysseuraan tai muuhun kansainvälisyyteen liittyvään yhdistykseen tai ryhmään
 23 Jonkin muun yhdistyksen, ryhmän tms. toimintaan
 24 En osallistu minkään yhdistyksen tai ryhmän toimintaan

128. Oletko viimeksi kuluneiden 12 kuukauden aikana tehnyt vapaaehtoistyötä jonkin yhdistyksen, seuran tai ryhmän hyväksi? *Vapaaehtoistyö voi olla sihteerin työtä, rahankeruuta, liikunnan ohjausta tai valmennusta, ystäväpalvelua tai jotain muuta järjestettyä toimintaa. Kyseessä ei tarvitse olla rekisteröity yhdistys.*

- 1 Kyllä
2 En → Siirry kysymykseen 130.

129. Kuinka usein olet tehnyt vapaaehtoistyötä viimeksi kuluneiden 12 kuukauden aikana?

- 1 Kaksi kertaa viikossa tai useammin
2 Kerran viikossa
3 Vähintään kerran kuukaudessa
4 Vähintään neljä kertaa vuodessa
5 Vähintään kerran vuodessa
6 Harvemmin

130. Oletko viimeksi kuluneiden 12 kuukauden aikana osallistunut tai harrastanut seuraavia asioita?

- 1 Olen osallistunut ruokaosuuskuntaan, ruokapiiriin tai vastaaviin
2 Olen harrastanut hyötyviljelyä esimerkiksi pihalla, viljelypalstalla, lavalla tai vastaavassa
3 Olen osallistunut mielenosoituksiin, talonvaltauksiin, boikotteihin tai muihin vastaaviin osallistumisen muotoihin
4 Ei mitään näistä

131. Oletko viimeksi kuluneiden 12 kuukauden aikana kannattanut jotakin kampanjaa tai jonkin yhdistyksen toimintaa? *Allekirjoituksen voi tehdä sekä sähköisesti että paperilla.*

- 1 Lahjoittamalla rahaa
2 Allekirjoittamalla kansalaisaloitteen
3 Allekirjoittamalla kuntalaisaloitteen tai muun vetoomuksen
4 Ei mitään edellä mainituista

Yhteiskunnallinen osallistuminen

132. Aiotko äänestää seuraavissa presidentin- tai eduskuntavaaleissa?

- 1 Kyllä
2 En

133. Oletko viimeksi kuluneiden 12 kuukauden aikana vapaa-aikanasi harrastanut jotain seuraavista?

Merkitse vastauksesi rastiittamalla kaikki sopivat vaihtoehdot.

- 1 Ammattiin liittyvää opiskelua
2 Kielten opiskelua
3 Olen käynyt kuuntelemassa esitelmiä tai luentoja
4 Olen harrastanut jotain muuta vapaa-ajan opiskelua
5 Ei mitään näistä

134. Usein puhutaan yhteiskuntaluokista tai sosiaaliryhmistä. Mihin yhteiskuntaluokkaan tai -ryhmään katsot itse kuuluvasi?

- 1 Alaluokkaan
2 Työväenluokkaan
3 Alempaan keskiluokkaan
4 Keskiluokkaan
5 Ylempään keskiluokkaan
6 Yläluokkaan
7 En mihinkään näistä
8 En osaa sanoa

Muut harrastukset

135. Onko sinulla jokin keräilyharrastus (esim. postimerkit, LP-levyt)?

- 1 Kyllä → Mikä? _____
 2 Ei

136. Onko sinulla jokin erityisen läheinen harrastus, kiinnostuksen kohde tai muu tapa viettää vapaa-aikaa?

- 1 Kyllä → Mikä? _____
 2 Ei

137. Seuraatko, ihailtako tai fanitatko erityisesti jotain henkilöä, joukkuetta, tv-ohjelmaa, kulttuurin aluetta, yhteisöä tai jotain muuta ilmiötä?

- 1 Kyllä
 2 En → Siirry kysymykseen 139.

138. Mitä, ketä tai keitä ihaillet, fanitat tai seuraat?

Kirjoita vastauksesi alla olevaan kenttään.

_____

_____

_____

139. Oletko joutunut rajoittamaan lapsen tai lasten harrastamista korkeiden kustannuksen vuoksi?

- 1 Kyllä
 2 En

Luottamus ja eri elämänalueiden merkitys

140. Missä määrin olet samaa tai eri mieltä seuraavista väitteistä?

Merkitse vastauksesi rastilla tyhjään kenttään numeron oikealle puolelle. Vastaa jokaiselle riville.

	Täysin samaa mieltä	Jokseenkin samaa mieltä	Jokseenkin eri mieltä	Täysin eri mieltä	En osaa sanoa
a) Yleisesti ottaen ihmisiin voi luottaa	1 ☐	2 ☐	3 ☐	4 ☐	9 ☐
b) Luotan useimpiin asuinalueeni ihmisiin	1 ☐	2 ☐	3 ☐	4 ☐	9 ☐
c) Kaltaisellani ihmisellä ei ole mitään sananvaltaa siihen, mitä valtiovalta tekee	1 ☐	2 ☐	3 ☐	4 ☐	9 ☐
d) Mielestäni olen melko hyvin perillä Suomea koskevista ajankohtaisista poliittisista kysymyksistä	1 ☐	2 ☐	3 ☐	4 ☐	9 ☐

141. Mitkä näistä elämäalueista ovat sinulle tärkeitä tai yhdentekeviä?

Merkitse vastauksesi rastilla tyhjään kenttään numeron oikealle puolelle. Vastaa jokaiselle riville.

	Hyvin tärkeä	Meiko tärkeä	Melko yhdentekevä	Täysin yhdentekevä	Ei koske minua	En osaa sanoa
a) Vapaa-aika	1	2	3	4	5	9
b) Koti ja perhe	1	2	3	4	5	9
c) Ystävät	1	2	3	4	5	9
d) Työ	1	2	3	4	5	9
e) Opiskelu	1	2	3	4	5	9
f) Uskonto	1	2	3	4	5	9
g) Matkustaminen	1	2	3	4	5	9
h) Mökillä olominen	1	2	3	4	5	9
i) Saunominen	1	2	3	4	5	9
j) Luonnon suojeleminen	1	2	3	4	5	9
k) Ulkoilu	1	2	3	4	5	9
l) Ulkonäöstä huolehtiminen	1	2	3	4	5	9

142. Miten tärkeää omassa vapaa-ajassasi on, että voit tehdä seuraavia asioita?

Merkitse vastauksesi rastilla tyhjään kenttään numeron oikealle puolelle. Vastaa jokaiselle riville.

	Hyvin tärkeää	Melko tärkeää	Ei lainkaan tärkeää	Ei koske minua	En osaa sanoa
a) Voin omistautua harrastuksilleni	1	2	3	4	9
b) Saan olla luonnossa	1	2	3	4	9
c) Voin nauttia hiljaisuudesta	1	2	3	4	9
d) Saan olla perheeni kanssa	1	2	3	4	9
e) Saan olla sukulaisten kanssa	1	2	3	4	9
f) Saan olla naapureiden kanssa	1	2	3	4	9
g) Saan olla ystävien/kavereiden kanssa	1	2	3	4	9
h) Saan olla tekemisissä eri ikäisten ihmisten kanssa	1	2	3	4	9

143. Missä määrin olet samaa tai eri mieltä seuraavista väitteistä?

Merkitse vastauksesi rastilla tyhjään kenttään numeron oikealle puolelle. Vastaa jokaiselle riville.

	Täysin samaa mieltä	Jokseenkin samaa mieltä	Jokseenkin eri mieltä	Täysin eri mieltä	Ei koske minua	En osaa sanoa
a) Harrastaisin enemmän minua kiinnostavia asioita, ellen olisi niin sidottu kotitöihin	1	2	3	4	5	9
b) Minulla ei ole varaa tehdä asioita, joita haluaisin	1	2	3	4	5	9
c) Taide on minulle tärkeä harrastus	1	2	3	4	5	9
d) Kaupoissa kiertely ja ostoskeskuksissa vaeltelu on hauskaa	1	2	3	4	5	9
e) Klassinen konserttimusiikki vastaa mieltymyksiäni ja makutottumuksiani	1	2	3	4	5	9
f) Tässä iässä minulla on parhaat mahdollisuudet tehdä ja harrastaa juuri sitä, mitä itse haluan	1	2	3	4	5	9
g) Joudun koko ajan tekemään liian monia asioita	1	2	3	4	5	9
h) Minulle on tärkeätä, että saan välillä vain olla tekemättä mitään	1	2	3	4	5	9
i) Kotikunnassani ei ole tarpeeksi sellaisia pistäytymis- ja tapaamispaikkoja, joihin minun ikäiseni on luontevaa mennä	1	2	3	4	5	9
j) Minulle on tärkeää, että kotonani on kirjoja	1	2	3	4	5	9

Vanhempien harrastukset

144. Kun muistelet aikaa, jolloin asuit lapsuudenkodissasi, harrastiko äitisi tai isäsi silloin seuraavia asioita? Jos asut parhaillaan vanhempiesi kanssa, vastaa nykyhetken mukaan.

	Isä harrasti	Äiti harrasti	Kumpikaan ei harrastanut	En osaa sanoa
a) Soittamista	1	2	3	9
b) Kuoro- tai muuta laulamista	1	2	3	9
c) Kuvataiteita	1	2	3	9
d) Romaanien, runojen tms. kirjoittamista	1	2	3	9
e) Kirjojen lukemista	1	2	3	9
f) Näyttelemistä	1	2	3	9
g) Käsitöiden tekemistä	1	2	3	9
h) Yhteiskunnallista osallistumista (järjestötoimintaa, poliittista toimintaa tms.)	1	2	3	9
i) Uskonnollista toimintaa	1	2	3	9
j) Liikuntaa tai urheilamista	1	2	3	9
k) Luonnossa liikkumista, maalla tai mökillä olemista	1	2	3	9

145. Kun asuit lapsuudenkodissasi, oliko vanhemmillasi tapana käydä seuraavissa tilaisuuksissa? Jos asut parhaillaan vanhempiesi kanssa, vastaa nykyhetken mukaan.

	Isä kävi	Äiti kävi	Kumpikaan ei käynyt	En osaa sanoa
a) Teatterissa	1	2	3	9
b) Konsertissa	1	2	3	9
c) Taidenäyttelyssä	1	2	3	9
d) Elokuvissa	1	2	3	9
e) Kirjastossa	1	2	3	9
f) Katsomassa urheilukilpailuja	1	2	3	9
g) Muissa tilaisuuksissa	1	2	3	9

Vanhempien koulutus

146. Mikä on isäsi peruskoulutus? Valitse korkein suoritettu koulutus.

- 1 Ylioppilastutkinto
- 2 Keski- tai peruskoulu
- 3 Kansakoulu tai osa keski- tai peruskoulua
- 4 Osa kansakoulua tai ei mitään
- 9 En osaa sanoa

147. Minkä tutkinnon isäsi on suorittanut? Valitse korkein suoritettu koulutus.

- 1 Ammatillinen koulu
- 2 Ammatillinen opisto
- 3 Korkeakoulututkinto
- 4 Ei mitään näistä
- 9 En osaa sanoa

148. Mikä on äitisi peruskoulutus? *Valitse korkein suoritettu koulutus.*

- 1 Ylioppilastutkinto
2 Keski- tai peruskoulu
3 Kansakoulu tai osa keski- tai peruskoulua
4 Osa kansakoulua tai ei mitään
9 En osaa sanoa

149. Minkä tutkinnon äitisi on suorittanut? *Valitse korkein suoritettu koulutus.*

- 1 Ammatillinen koulu
2 Ammatillinen opisto
3 Korkeakoulututkinto
4 Ei mitään näistä
9 En osaa sanoa

Onko sinulla mielessäsi vielä jotakin tärkeää, minkä haluaisit tuoda tässä yhteydessä esille?

Voit kirjoittaa kommenttisi tähän.

KIITOKSET VASTAAMISESTA!

Palauta kyselylomake oheisessa valmiiksi maksetussa
palautuskuoressa Tilastokeskukseen, kiitos.

Kirjoittajat

- YTT, dosentti Timo Anttila** toimii yhteiskuntapolitiikan yliopistonlehtorina Jyväskylän yliopistossa. Hänen aiempi tutkimustoimintansa on keskittynyt työelämän muutokseen vertailevasta näkökulmasta sekä ajankäytön muutoksiin.
- VTM Juha Haaramo** työskentelee Tilastokeskuksessa yliaktuaarina ja Ajankäyttötutkimuksen 2020–2021 projektipäällikkönä. Hänen aiempi taustansa on yleisötutkimuksessa sekä vapaa-aika- ja ajankäyttötutkimusaineistojen käyttäjänä.
- YTM Riitta Hanifi** työskentelee Tilastokeskuksessa tutkijana ja vuoden 2017 Vapaa-aikatutkimuksen projektipäällikkönä.
- YTT Sirpa Kannasoja** työskentelee yliopistotutkijana Jyväskylän yliopistossa sosiaalisen oppiaineessa. Hän on keskittynyt sosiaalisten suhteiden ja hyvinvoinnin tutkimukseen erityisesti nuorten ja ikäihmisten keskuudessa.
- YTT, dosentti Sari Karttunen** on erikoistutkija Kulttuuripolitiikan tutkimuskeskus Cuporessa ja yliopistotutkija Taideyliopistossa. Hän on toiminut pitkään kulttuuripolitiikan tutkimuksen ja kulttuuritilastoinnin parissa ja pyrkinyt tarkastelemaan niissä tuotetun tiedon reunaehtoja ja käyttöjä yhteiskunnassa.
- VTL Mirja Liikkanen** on työskennellyt Tilastokeskuksessa kulttuuri- ja ajankäyttötilastojen tutkimuspäällikkönä sekä vuosien 1981, 1991 ja 2002 vapaa-aikatutkimusten projektipäällikkönä. Hänellä on laaja kulttuuriin ja vapaa-aikaan liittyvä kirjallinen tuotanto.
- YTT, dosentti Tomi Oinas** työskentelee yliopistotutkijana Jyväskylän yliopistossa yhteiskuntapolitiikan oppiaineessa. Hän on keskittynyt tutkimuksissaan mm. ajankäyttöön, kotitalouksien työnjakoon sekä työn laatuun.
- YTT, kulttuuriasiainneuvos Esa Pirnes** on työskennellyt yli 20 vuotta kulttuurihallinnon virkamiehenä opetus- ja kulttuuriministeriössä, kulttuuripolitiikan tutkijana ja tehnyt väitöskirjansa kulttuuripolitiikasta. Liikuntahallintoa hän on seurannut virkatyönsä yhteydessä ja liikuntatutkimusta kiinnostuneena harrastajana ja keskustelukumppanina.
- YTT Hannu Pääkkönen** on toiminut erikoistutkijana Tilastokeskuksessa ja työskennellyt etenkin ajankäyttö- ja vapaa-ajan osallistuminen -tilastoissa.
- YTM Kaisa Saarenmaa** on yliaktuaari ja tuottaa Tilastokeskuksen joukkoviestintätilastoja.
- YTM Jussi Tanskanen** työskentelee parhaillaan projektitutkijana Vaasan yliopistossa samalla kun viimeistelee väitöskirjaansa. Hänen tutkimusintressinsä koskevat sosiaalisten suhteiden ja työhyvinvoinnin tutkimusta.
- FT Arto Tiihonen** on toiminut yli kolmekymmentä vuotta tutkijana, kehittäjänä, kouluttajana ja aktiivisena kirjoittajana liikuntakulttuurin, vapaaehtoisuustoiminnan ja yhteiskuntapolitiikan sarjoilla. Hän on ollut toteuttamassa hankkeita, kirjoittamassa ja toimittamassa kirjoja, artikkeleita ja blogeja liikunnasta ja urheilusta, kokemuksellisuudesta, sukupuolikulttuureista ja tasa-arvosta sekä sukupolvien välisistä suhteista ja liikuntapolitiikasta. Tällä hetkellä hän toimii useissa hankkeissa, joissa kehitetään sosiaalista inklusiota liikunnassa, rakennetaan hyvinvointimentorointia ja mobiilisovellusta nuorten aktivoimiseksi, liikuntapalveluita seniorikansalaisille ja seikkailukasvatusta ja kokemuksellista oppimista nuorille ja heidän ohjaajilleen.

Vapaa-aika on suomalaisille työtäkin tärkeämpää, yhteiskunnallisesti merkittävä elämänalue ja ihmisen identiteetin ainesosa. Vaikka vapaa-aika ja sitä koskeva puhe on moninaista, keskeistä vapaa-ajassa on aina henkilökohtaisuus ja vapaaehtoisuus. Yksityinen elämänpiiri määrittää yhä enemmän ihmisen valintoja. Vapaa-aikaa on kuitenkin tutkittu tähän mennessä vain vähän.

Mitä kuuluu vapaa-aikaan? -julkaisu koostuu artikkeleista, joiden kirjoittajat ovat suomalaisen vapaa-ajan tutkimuksen asiantuntijoita. Kirjassa tarkastellaan muun muassa vapaa-ajan tutkimuksen historiaa, nykypäivän arjen kokemista, uuden teknologian vaikutuksia sosiaalisiin suhteisiin, median käyttöön ja lukemiseen, musiikkimakuun vaikuttavia tekijöitä sekä suomalaista liikunta- ja kulttuuripoliittikkaa. Kokoavana teemana on vapaa-ajassa tapahtuneen muutoksen kuvaaminen.

Viestintä ja verkostot
Tilastokeskus
puh. 029 551 2220
www.tilastokeskus.fi

Kommunikation och nätverk
Statistikcentralen
tfn 029 551 2220
www.stat.fi

Communications and networks
Statistics Finland
tel. +358 29 551 2220
www.stat.fi

ISBN 978–952–244–683–1 (pdf)
ISBN 978–952–244–682–4 (print)
Tuotenumero: 3693 (print)

Julkaisujen myynti:
Asiakaspalvelu, PunaMusta Oy
puh. 010 2308 375
verkkokauppa@punamusta.com

Försäljning av publikationer:
Kundtjänst, PunaMusta Oy
tfn 010 2308 375
verkkokauppa@punamusta.com

Sales of publications:
Customer service, PunaMusta Oy
tel. +358 10 2308 375
verkkokauppa@punamusta.com

